زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی • السلام العالمي والاسلامي • 33

سید قطب

ئاشتی جیهانی و ئیسلام

منتدى إقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

وەرگێرانی

جمعه صدیق کاکه

پێداچوونەوەی

نوسینگەی تەفسیر

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاشتی
جیهانی و ئیسلام

ئاشتی جیهانی و ئیسلام

ناوی کتێب بەعەرەبی
السلام العالمي والإسلام
نوسەر
سید قطب
وەرگێڕان
جمعه صدیق کاکه
(زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی ٣٣)
بڵاوکردنەوەی
نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن
خـــەت
نـەوزاد کۆیـی
بـــەرگ
تـــرایـــزۆن
قەبارەی کتێب
٢٣×١٥،٥ - (٢٠١٤)لاپەڕە
نۆرە و ساڵی چاپ
یەکەم ١٤٢٧ ك - ٢٠٠٦ز
تـــیراژ
٢٠٠٠دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی
سپاردنی (٣٤٢) ی ساڵی ٢٠٠٥ی پێدراوە

هەمـوو مافێکی لە بەرگرتنەوە و بڵاوکردنەوەی پارێزراوە
Copyright ©Tafseer Publishing

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن
هەولێر - شەقامی دادگا - ژێر هوتێلی شیرین پالاس
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice

ئـاشـتی
جیهـانی و ئیسـلام

نووسینی:
سـید قـطب

وەرگێڕانی:
جمعە صدیق کاکە

پێداچوونەوەی:
نەوا محمد سعید

بیرو باوەڕ و ژیان

تەمــەنی هــەر تاکــێك بەرفــەنا و ســنورداره، رۆژەکانیشــی لەســەر زەویــدا ژمــێردراوه، ئــەو -لەچاو ئــەو گەردوونــە مەزنەی کە لەسەری دەژێت- گەردێکی سـەرگەردانە، نـە ئارامگـا و نـە نـرخی هەیـە، تەمەنەکەشـی لەچـاو ئەو مەودا بێشـومارەی کـە لـە بێ‌سـەرەتاوە، تـا هەتاهەتایـە تروسـکایی بروسکەیەك، یان چاوتروکانێکە..

بـەلام ئـەم تاکـە فانـیە، ئەو گەردە وێڵ و سەرگەردانە، ئەم دۆزراوە ون بووە، توانـای ئـەوەی هەیە لە یەك چرکەساتدا پەیوەندی بەهێزی بێ‌سەرەتای هەتاهەتاوە بکـات، بە پانی و درێژی ئەم گەردونە فراوانەدا درێژ بێتەوە، لە قولاییەکانی ناخی و لە پەیوەندیەکانیدا پەیوەندییەکی توندوتۆڵی خزمانەیی لەگەڵیدا پەیدا بکات. وا هەسـت بکات کە لەو هێزە یەکجار مەزنەوە هاتوە و بۆ ئەویش دەگەڕێتەوە.. ئەو دەتوانــێ گــەلێ شــت بێنێتە ئاراوە، روداوی مەزن ئەنجام بدات، کار و کاردانەوەی لەگەڵ گشت شتێکا هەبێ.

دەتوانــێ لــە رابــردوودا هەســت بــەبوون، لــە ئێســتادا هەســت بە ئارامی، لە داهاتووشــدا هەســت بــە بەردەوامیێتی بکات.. دەتوانێت هێزەکەی لەو هێزە هەرە مەزنــەوە وەربگرێت، کە چك ناکات و سنوردار ناکرێت و لاواز نابێت.. کەواتە ئەو دەتوانــێ روبــەڕووی ژیــان و روداوەکــان و شــتەکان بــە هــەمان هێز و بەهێزتریش ببێــتەوە، کەواتــە ئــەو لــە کاتــێکدا پشــت بــە هــێزی بێ‌سەرەتای هەتاهەتایی و پەیوەندیــەکانی نــێوان خــۆی و ئــەو دەبەستێت، لەو کاتەدا دۆزراوەیەکی ون بوو و تاکێکی دەستەوسان نیە.

ئەمەیـە ئـەرکی بیروبـاوەڕی ئاییـنی، ئەمەشـە ئاسەوارەکەی لەسەر دەروون و ژیـان، ئەمەیـە ڕاز(سـڕ)ی هـێزی بیروبـاوەڕ لـە دەروون و، ڕازی هێزی دەروون بە بیروبـاوەڕەوە. رازی ئـەو دەرئاسـایانە(خوارق)ی کە بیروباوەڕ لەسەر زەوی دروستی کـردوە و تـا ئەمرۆش بەردەوام دروستی دەکات. ئەو دەرئاسایانەی، کە ڕۆژ بە ڕۆژ ئاڕاستەی ژیان دەگۆڕن و، هانی تاك و کۆمەڵ دەدەن بۆ قوربانی دان بە تەمەنێکی

لەناوچـووی سنوردار، لەپێناو ژیانێکی مەزنی لەناونەچوو، وا لە تاکی کەمی لاواز دەکـات لـە بەرامبەر هێزەکانی دەسەڵات و، هێزەکانی پارەوپول و، هێزەکانی ئاگر و ئاسن بوەستێتەوە.. ئەمانە هەموویان لە ئاست بیروباوەڕی هەڵنەر لە گیانی تاکی بڕواداردا خۆڕاناگرن و دەشکێن. ئەو تاکە لەناوچووە سنورداره نیە، کە شکستی بە هـەموو ئـەو هـێزانە هێـنا، بەڵکو ئەو هێزە گەورە لەبن نەهاتوەیە، کە ئەو ڕۆحە سەرچـاوەی لێ هەڵبەسـتووە، ئـەو کانیاوە هەڵقولاوەیە، کە چك ناکات و سنوردار ناکرێت و لاواز نابێت.

هـیچ بیروبـاوەڕێکی دیکـە -بـێجگە لـە بیروباوەڕی ئایینی- توانای ئەوەی نیە شتێکی لەناوچوو ببەستێتەوە بەهێزی بێسەرەتا و هەتاهەتایی و، ئەو پشتیوانی و یارمەتـیە بـە تـاکی لاواز ببەخشـێت و، هـێزەکانی پشـت و پارەوپول و، پایە و دەسـەڵات و، ئاگر و ئاسنی لەبەرچاو بچووك بکاتەوە و، ئارامی پێ بگرێت لەسەر نـەبوونی و ئازار و، توانااداری بکات لەسەر ئارام و تێکۆشان و، هەڵی بنێت بۆ ئەو مەرگـەی ژیـان وەدی دێـنێ و، ئـەو لەناوچـوونەی نەمـری دەبەخشـێت و، ئـەو قوربانیەی سەرکەوتنی لێ دەکەوێتەوە.

هـەروەها بـەها مەزنەکـەی ئەم بیروباوەڕە هەم لەژیانی تاکەکان و، هەمیش لە ژیانی کۆمەڵاندا وەك یەکە.

هـەروا ئەو سوربوون و مکوڕیەی، کە پێداگیری دەکەین لەسەر ڕوبەڕووبوونەوەی گرفـتە کۆمەڵایـەتی و مـرۆڤایەتی و جیهانـیەکانمان، بـەو چارەسـازیانەی، کە لە بیروباوەڕە ئایینیەکەمانەوە هەڵ دەقولێت.

ئـەم بیروبـاوەڕە کـە لەبـەر دەسـتماندایە هـێزێکی یەکجار مەزنە و، هێزێکی قوولێشـە لـەناخماندا. هـێزێکی ئەوتۆیـە، کـە هـیچ بـڕواداڕێ لـەکاتی زۆری ململانێکاندا ناتوانێ دەسبەرداری بێ، مەگەر گەمژە بێ یا عەقڵ سوك بێ.

ئـێمە لـە دەوروبـەری خۆمـاندا ڕوبـەڕووی ململانێـیەکی زەبـەلاح دەبیـنەوە. ڕوبـەڕووی چـەندین هـێزی گـەورەی گـرمۆڵە دەبیـنەوە، کە لە وزەی ڕوتی خۆمان گەورەترە. جا ئەگەر بیروباوەڕەکەمان لەو ململانێ مەزنەدا بەهێزێکی ڕاستەقینەی

کاریگـەر و، بـە چارەسـەری کـرداری راسـتەقینە بـە فـریامان بگات.. کەواتە چ ویژدانـێك لەدەسـتی دێ کـە ئـەو هـێزانە بـەفیڕۆ بدات و، دەست لەو چارەسەرانە هەڵگرێت، تەنها لەبەر ئەوەی لەو بیروباوەڕە هەڵقولاون؟!

لەوانەیـە هەندێك لە سیستەمەکانی دیکە، هەندێك جار چارەسەری هەندێك لە گیروگرفـتەکانمان پێشـکەش بکـەن.. بـەڵام بـەهای ئەو بیروباوەڕەی بانگەوازی بۆ دەکـەین، تـەنها ئـەوە نـیە چارەسـەری کاتی پێشکەش بە گیروگرفتەکانمان بکەن. بـەڵکو بەهاکـەی لەوەدایـە؛ لەگەڵ ئەو چارەسەرانەی پێشکەشی دەکات، هێزێکی دابیـنکەریش پێشـکەش دەکـات بۆ بەجێهێنان و پارێزگاریکردنی. هێزی پاڵنەری (فـیطری) قووڵـی بیروباوەڕی ئایینی ئەو هەڵنەرەیە، کە نە بیرۆکەی فەلسەفی و نە رێچـکەی کۆمەڵایەتی و نە بیردۆزەی ئابووری، ناتوانن بۆشاییەکەی لە دەروونداپڕ بکەنـەوە. ئەمـەش لەبـەر ئەوەیـە لە دەروونی مرۆڤایەتیدا لە ئاستی هزر و بیر و رێچکە و بیردۆزەکان قوڵترە.

ئەمـە برسـیەتیەکی (فـیطری)یـە، تەنها بڕوا(ایمان) تێری دەکات، برسیەتیەکە هەروەکو برسیەتی لاشە بۆ خواردن و خواردنەوە و هەموو پێویستیەکانی دیکەیە..

چـەند هەڵـە دەکـەن ئەوانـەی خـامۆش بـون، یـان دیارنەبوونی ئەو پاڵنەرە بۆ ماوەیەك، هەڵیان دەخەڵەتێنێت و وادەزانن مردووە، وا دەزانن دەتوانن بە بۆچوونی فەلسەفی، یان بیردۆزی ئابووی، یان بیرۆکەی کۆمەڵایەتی بۆشاییەکەی لە دەروونی تاك و کۆمەڵاندا پڕ دەکەنەوە.

هـەر زوو هەڵەکـەیان بۆ دەردەکەوێت، کاتێك بیروباوەڕە خامۆشەکە لەلایەکەوە جـۆش دەدات کـە هیچ حیسابێکیان بۆ نەکردووە، جا شتی دەرئاسا لەژیانی تاك و ژیـانی کۆمـەڵ دێنێـتە کایـەوە.. ئـەو بیروبـاوەڕەی کـە پێش کەمێك خامۆش و بێجووڵـە بـوو، هـیچ هـیوایەکی پـێوە دیار نەبوو، هیچ ئومێدێکی نەدەبەخشی. خامۆشـبونەکە تـەنها ماوەیـەکی متـبوونە کە نەفامەکان وا دەزانن مردنە، بەڵام تێگەیشـتووەکان هەسـت دەکەن، کە ئەمە قۆناغێکە لە قۆناغەکانی دەروونی، کە پڕە لە جۆرەها دەروازە و ڕێڕەو، تولەڕێ و گەورە ڕێی مرۆڤایەتیە!

ئـەو دەرئاسـایانەی کە بیروباوەڕی ئایینی لە ژیانی تاك و کۆمەڵاندا دەیهێنێتە دی؛ لەسـەر بیروبـاوەڕی پوچـی لـێڵ بنـیات نانرێـت و، پشـت بـە خەیاڵ و خەون نابەسـتێت. بـەڵکو لەسـەر هۆکـاری زانین و پەی پێبراو(مدرك) و بنەمای چەسپاو بنیات دەنرێت.

بیروبـاوەڕی ئاییـنی تێڕوانینـێکی هـەموەکی(کلي) گشـتگیرە، کە ئادەمیزاد بەهـێزە ئاشـکرا و شـاراوەکانی گـەردوون دەبەسـتێتەوە و، گیانەکەشـی لەسـەر باوەڕبەخۆبوون و ئاسودەیی چەسپاو دەکات و، توانای ڕوبەڕووبوونەوەی لەگەڵ هێزە لەناوچـوو و ڕەوشـە ناهەقـیەکانی پـێ دەبەخشـێت، بـەهۆی هـێزی دڵنیابوون لە سەرکەوتن و هێزی باوەڕ بەخوا بوون..

ئـەم بیروباوەڕە پەیوەندیەکانی تاك بە خەڵك و رووداوەکان و شتەکانی دەوروبەری ڕاڤـە دەکـات و ئامـانج و ئاڕاسـتە و ڕێگاکـەی روون دەکاتەوە و، هەموو توانا و هـێزەکانی کۆدەکاتـەوە و، بـەرەو ئاڕاسـتەیەك هەڵیان دەنێ. هەروا هێزەکەی ئەم بیروبـاوەڕەش لێرەوەیە، هێزی کۆکردنەوەی هێز و تواناکان بە دەوری یەك تەوەرەدا و، ئاڕاسـتەکردنی بـە یەك ئاڕاستەدا، بەهێز و بە متمانەیی و بە دڵنیاییەوە بەرەو ئامانجە ڕونەکە دەڕوات.

کەسـایەتی ئادەمـیزادی ڕێك و تەواو یەکەیەکی یەکگرتووە، بۆیە پێویستی بە بیروبـاوەڕێکی یەکگرتوو هەیە، کە بەرەو هەموو لایەك تیشك پەخش بکات و، لە هەسـت و رەفتاردا رەنگ بداتەوە و، ڕێنوێنی بکات بۆ روبەڕوبوونەوەی گەردوون و ژیان و، لە هەموو گەورە و بچوکێکدا بۆی بگەڕێتەوە.

فـەزڵی ئـەم بیروبـاوەڕە لە ژیانی هەموو ئادەمیزادێکدا، ئەوەیە کە خاڵی چەق بێـت، کـە هـەموو سـەرەداوەکانی ژیـان و چالاکیەکانی تیادا کۆببێتەوە، بەجۆرە کەسـایەتیەکەی پارچەپارچــە و پەرتــەوازە نابێــت و، دوودڵــی و سەرســامی و پەشـۆکاوی ڕووی تێـناکات، جا هەرچەند ئەو خاڵە بەهێزتر بێت و پەیوەندییەکانی بە سەرەداوە پەرت و بڵاوەکانی ژیانی تاك و چالاکیەکانی لێرەو لەوێ توندتر بێت؛ ئـەوا کەسایەتیەکەشـی بەهـێزتر دەبێـت، چونکە زیاتر کۆدەبنەوە و هەنگاوەکانی

رونتر دەبێت، چونکە ڕێگاکەی یەکگرتووترە..

بیروباوەڕێك جێگای گشت چالاکیە جۆراوجۆرەکانی مرۆیی تیا ببێتەوە، چاکترین بیروباوەڕە و لەو بیروباوەڕە تەواوترە، کە هەندێ جۆرە چالاکی ڕێك دەخات و لە هەندێکیان کەمتەرخەمی دەکات.

تاك ئەگەر لە هەموو چالاکیەکانیدا بۆ یەك بیروباوەڕ بگەڕێتەوە، ئەوا بۆی چاکتر و ئاسانترە لەوەی لە چالاکیە هەمەجۆرەکاندا بۆ چەند بیروباوەڕێکی جیاواز بگەڕێتەوە، لەو کاتەشدا یەکیەتی بیروباوەڕ و یەکیەتی کەسایەتی بەدەست دەهێنێت، بێ ئەوەی ستەم لە جۆرەکانی چالاکیە جۆربەجۆرەکانی بکات و بواری چالاکی تەسك بکاتەوە یان سنورداری بکات و بۆ چەندین پارچەی جۆراوجۆر پارچەپارچەی بکات و شپرزەیی و پەشۆکاوی یەکجاری بخاتە نێوانیانەوە.

ئەو بیروباوەڕە ڕۆحیەی کە لە ڕەفتارە کۆمەڵایەتیەکان و پەیوەندیە ئابووریەکان و سیستەمە جیهانیەکاندا هیچ ڕایەکی نیە.. هەروەکو ئەو بیردۆزە کۆمەڵایەتیە وایە، کە لە بیروباوەڕی ڕۆحی و ڕەوشت و ڕەفتاردا هیچ ڕایەکی نیە.. وەکو بیرۆچکەیەکی هونەری وایە، کە هیچ پەیوەندیەکی بە ڕەفتار و بیروباوەڕ و سیستەمەوە نیە.. هەموو ئەمانە هەوڵی ناکامن، ناتوانن ژیانی ئادەمیزاد بەتەواوی ڕێك بخەن و، یەکگرتوویی و تەواومەندی بە کەسایەتی ئادەمیزاد ببەخشن.

تاکیش هەروەك کۆمەڵ پێویستیەکی زۆری بە بیروباوەڕێك هەیە، کە جێگای هەموو جۆرەکانی چالاکیی زیندووی تێدا ببێتەوە و بەسەر هەموو لایەنەکانی زاڵ بێت، تاکو هەموویان بە ئاراستەی بنیاتنان و دروست کردن و گەش ونما کردن ئاراستە بکات. ئەو ماوانەش کە تاك یان کۆمەڵ بەو بیروباوەڕە دەگەیەنن و بەتەواوی بەدەمیەوە دەچن و لە واقیعی ژیاندا جێبەجێیان دەکەن.. ئەو ماوانەیە کە مرۆڤایەتی شتی وایان وەدیهێناوە کە وەك پەرجو(معجزە) وابا و بە زەحمەت شرۆڤە(تفسیر) بکرێن، مەگەر لەژێر تیشکی ئەو یەکێتیەی کە تواناکان کۆدەکاتەوە و لە پەرتەوازەیی و لێك دابڕان دەیانپارێزێت و، وەکو شەپۆلێکی

بەهێز و لافاوێکی مەزن، بەرەو هەموو ئاراستەکان هەڵیان دەنێ.

بیروباوەڕی ئیسلامی تاکە نمونەیە لەم بوارەدا، کە مرۆڤایەتی لە مێژووە دوورودرێژەکەیدا ناسیبێتی. بیروباوەڕێکی فراوانە و هەموو چالاکیەکانی بوارە جۆراوجۆرەکانی ژیانی مرۆڤ دەگرێتە خۆی و، ئەرکەکەی لە بوارێك بێ بوارەکانی دیکە، یان ئاراستەیەك بێ ئاراستەکانی دیکە کورت هەڵنەهاتوە.

ئەم بیروباوەڕە ڕێ نادا بەوەی، کە دەڵێ ئەوەی هی قەیسەرە بۆ قەیسەر و ئەوەی هی خوایە بۆ خوا، چونکە ئەوەی هی قەیسەرە و قەیسەر خۆیشی، لە بیروباوری ئیسلامیدا هەموو هی خوان و، قەیسەر هیچ مافێکی زیاتری بەسەر خەلکییەوە نیە!

ئەم بیروباوەڕە گیانی تاك ناگرێتە خۆی و ژیری و لاشەی فەرامۆش بکات، یان دروشمەکان ناگرێتە خۆی و دەستور و یاساکان فەرامۆش بکات، یان ویژدانی بگرێتە خۆی و رەفتاری فەرامۆش بکات.. هەروەها بەتاك نایگرێتە خۆی و بە کۆمەڵ فەرامۆشی بکات و، ژیانە تایبەتیەکەی ناگرێتە خۆی و سیستەمی فەرمانڕەواییەکەی، یان پەیوەندیەکانی دەوڵەت و کۆمەڵەکەی لەگەڵ تێکڕای دەوڵەتان و کۆمەڵانی دیکەی فەرامۆش بکات.

ئەمە بیرۆکەیەکی تەواوی گشتگیرە و هێڵەکانی لە ژیانی ئادەمیزاددا، وەکو خوێنبەرەکانی لاشەی زیندوو و دەمارەکان درێژ دەبێتەوە.

ئێمەش لەم وڵاتەی خۆمان-و لە هەموو جیهانی ئیسلامیدا- ڕوبەڕووی جۆرەها گیروگرفت و کۆسپ و تەگەرە دەبینەوە. لەناوەوە بەشێوە گیروگرفتی کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕەوشتی و، لە دەرەوەش بەشێوەی گیروگرفتی نێودەوڵەتی جیهانی روبەڕووی دەبینەوە، بەڵام ئێمە لەکاتێکدا روبەڕووی دەبینەوە کە خۆمان نەبینیوەتەوە و، بڕی توانای خۆمان نازانین و، ئامانج و ڕێگای خۆمان نازانین. روبەڕووی دەبینەوە و ئەوپەڕی پێویستیمان بە تاکە بیروباوەڕێکە، کە هێزەکانمان کۆبکاتەوە، پێویستیمان بە تاکە ئالایەکە لە سێبەرەکەیدا یەکریز بوەستین، پێویستیمان بە تاکە بیرۆکەیەکە بۆ روبەڕووبوونەوەی ژیان و گیروگرفتەکان، هەروا

ڕووبەڕووی ئەو هێزە دەرەکی و ناوەکیانەی پێ ببینەوە، کە دژایەتیمان دەکەن.

ئێمە تاوانمان بەرامبەر بیروباوەڕە مەزنەکەمان ئەنجام دەدا، جا بە نەفامی بوبێ، یان بە مەبەست، وامان دەزانی بە چارەسەری کرداریی دیاریکراو فریامان ناکەوێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ژیانی هاوچەرخ و گیروگرفتەکانی، بە تایبەتی لە بواری کۆمەڵایەتی و لە بواری نێودەوڵەتی.

بەڵام بواری کۆمەڵایەتی چەندان دانراوی لەبارەوە دەرچووە، ئەوە ئاشکرا دەکەن کە ئیسلام چارەسەری کرداری هەیە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ژیان و، زۆربەی ڕەخنەکانی خوازیارانی دادوەری کۆمەڵایەتی پوکاندەوە، دیتیان کە ئیسلام دەتوانێت دادوەریەك بەدەست بهێنێت، گشتگیرتر و تەواوتر لە هەموو ئەوانەی بۆچوونە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە بەدەستی دێنن.

بەڵام لە بواری نێودەوڵەتی، لەوانەیە کار لەم بوارە کەم بێت و، هێشتا ئەم لایەنە وەك پێویست راڤە نەکرابێت.. ئێستاش گیروگرفتی ئاشتی جیهانیمان لەبەردەمدایە، کە هەموو مرۆڤایەتی ڕووبەڕووی دەبێتەوە و، ئێمەش لەگەڵ ئەوان. جا ئایا ئیسلام لەوەدا هیچ رایەکی هەیە؟ و چارەسەری بۆی چیە؟

ئەم کتێبە هەمووی وەڵامێکی دووورودرێژی ئەم پرسیارەیە..

سروشتی ئاشتی لە ئیسلامدا

بیرۆکەی ئاشتی لە ئیسلامدا بیرۆکەیەکی ڕەسەنی قووڵە، پەیوەندییەکی بەتینی بە سروشتەکەی و، بیرۆکە گشتییەکەی دەربارەی گەردوون و ژیان و ئادەمیزاد هەیە. ئەو بیرۆکەیەی سەرچاوەی هەموو سیستەمەکانیەتی و، خاڵی هاوبەشی هەموو دەستور و ڕێنمونیەکانیەتی و، شەریعەت و دروشمەکانی لێیدا کۆدەبنەوە، بەشێوەیەك کە بە خەیاڵی توێژەرەوە لێکۆڵەرەوەکانی ئەم ئایینە خۆشیاندا نایەت.. مەگەر توێژینەوە و لێکۆڵینەوە بگاتە ڕەگە ڕۆچووە دوورەکانی و، بە وریایی و ئارام و شارەزاییەوە بە شوێن درێژبوونەوە و لق لێبوونەوەکانی بکەوێت.

بۆچوونی گشتیی ئیسلام دەربارەی گەردوون و ژیان و ئادەمیزاد بابەتی توێژینەوەی ئەمڕۆم نیە لەم کتێبەدا،[1] هەروەك بابەتی توێژینەوەکەم لە کتێبی (العدالة الإجتماعية في الإسلام)یش نەبوو؛ بەڵام توێژینەوە لە هەر بوارێك لە بوارەکانی ئیسلام پێویستی بە شارەزابوون هەیە لەو بۆچوونە گشتییە گەورە و گشتگیرە، لەبەر بەهێزیی پەیوەستی و هاورێکیی نێوان بەش و لایەنەکانی و، توندوتۆڵی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هەموو بۆچوونێکی بچووکی، یان لقێك لە لقەکانی.. ئەم ئایینە گیروگرفتەکانی ئادەمیزاد بەش بەش و پارچەپارچە چارەسەر ناکات و، هەر یەکێکیان لەسەر بنەمایەك بنیات نانێت، کە پەیوەندی بە بنەماکانی دیکەوە نەبێت، بەڵکو هەموویان دەگەڕێنێتەوە سەر یەك خاڵی چەق و، بە دەوری یەك تەوەرە دەیانسوڕێنێتەوە و، هێڵی ئاشکرای پان یان باریك بەو تەوەرەیەیان دەبەستێتەوە. هەرچۆنێك بێت پەیوەندییەك هەیە، لە بابەت و مەسەلەکانی ئەم ئایینە، کە یەکەیەکی گشتی کۆکەرەوە پێك دەهێنن، کە سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بۆچوونە گشتییەکەی دەربارەی گەردوون و ژیان و ئادەمیزاد.

---

[1] ئەو بۆچوونە گشتیيە گشتگیرە کتێبی (خصائص التصور الإسلامي ومقوماته) لە ئەستۆی گرتووە.

سروشـتی ئاشـتی لە ئیسلامدا لە ڕووە تایبەتییەکەی، پێویستی بە شارەزابوون لـەو بۆچـوونە گشـتییەی ئیسـلام هەیـە، ڕاسـتەوخۆ لێـیەوە هـەڵدەقوڵێ و، ڕاستەوخۆش بۆی دەگەڕێتەوە. با پێش دوان لەسەر (سروشتی ئاشتی لە ئیسلامدا) لـە چـەند دێـرێکی کەمدا شارەزای ئەو بۆچوونە ببین، هەروەك لەکاتی دوان لەسەر (سروشتی دادوەری کۆمەڵایەتی لە ئیسلامدا) هەندێك شارەزای بووین.

ئیسـلام لـەم گەردوونـە مەزنـەدا ئایینی یەکبونێکی گەورەیە.. یەکێتی نێوان هـەموو پارچـە بچـووکەکانی؛ هـەر لـە تاکـە گەردێکـەوە تـا پایەدارتـرین چینە ئاوێـتەکانی ژیـان، یەکێتی نێوان هەموو تاکەکانی، هەر لە بێگیانێکی بێجووڵە، تـا ڕووەکـی گەشەسـەندوو، تا ئاژەڵی جووڵاوە، تا ئادەمیزادی قسەکەر.. یەکێتی نـێوان هـەموو چـالاکییەکانی؛ هـەر لـە خولی هەسارە و ئەستێرەکانەوە، تا هات وچـونی بـیر(فکـر) و گـیانەکان.. یەکێـتی نـێوان هـەموو لایەنـەکانی؛ هـەر لـە بەدەنگەوەچـوونی ئەسـتێرەکان بـۆ یاسا، تا بە دەنگەوەچوونی گیانەکان بۆ زانین و ڕێـنموونی.. هـەروەها یەکێـتی نـێوان هەموو وزەکانی؛ هەر لە برسیەتی لاشە بۆ پێویسـتییەکانی، تـا هـاواری حـەزەکانی گـیان.. هـەروەها یەکێتی نێوان هەموو زیـندەوەرەکانی و، نێوان هەموو ڕەگەزەکانی و، نێوان هەموو نەوەکانی تیایدان و، نێوان دەست پێکردن و کۆتاییەکەی و، نێوان زەوی و ئاسمانەکەی و، نێوان دواڕۆژ و دونیاکەی..

هەنگاوی یەکەم بە بەتاك زانینی خوا دەست پێ دەکات، ئەو زاتەی ژیان لێیەوە دەردەچـێت و، ئاڕاسـتەکان تـەنها بۆ لای ئەوە: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، اللَّهُ الصَّمَدُ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ: بڵـێ: ئەو خودایە تاکە، خودایەکی بێنیاز و جێنـیازە، کـەس لـەو نـەبوە و ئـەویش لـە کـەس نـەبوە، هەرگـیز هاوتـای ئەو نەبوە.﴾الإخلاص.

بەمـە هـەموو هۆیـەکانی جـیاوازی و ناکۆکی لە سەرچاوەی یەکەمی گەردوون بنـبڕ دەبێـت و کۆتایی پێ دێت، هۆیەکانی خراپەکانی و پێکدادان لە ناخی یاسادا هەڵدەگیرێـت، چـونکە تاکـیەتی خـوای بەدیهێـنەر ئـەوە ڕەت دەکاتـەوە، کـە

فرەنەخشـەدانان و فرەیاسـای گـەردوون هەبێت، لەبەر ئەم هۆیانە بوونی دژایەتی و پـێکداداـن ڕەت دەکاتەوە، ئەمەش بەڕاست خەری ئەو فەرمایشتەی خودای بەرزە، کـە لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللَّهُ لَفَسَدَتَا: ئەگەر بێجگە لە -الله- خودایـەکی دیکـەی تێدابوایە، ئەوا زەوی و ئاسمان تێك دەچوون.﴾الأنبـیاء/ ٢٢. بە ڕاست خەری ئەو فەرمایشتەیە کە دەفەرموێت: ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَد وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَه إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَه بِمَا خَلَقَ وَلَعَلاَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ: زاتـی (الله) هەرگـیز کـوڕی بۆ خۆی دانەناوە و هیچ خوایەکیشی لەگەڵدا نەبوە، ئەگەر وابوایە هـەر خوایـەك دروسـت کراوی خۆی بۆ خۆی دەبرد و، هێندێك بەسەر هێندێکیاندا زاڵ دەبوون.﴾المؤمنون/٩١.

بـەپێی ویسـتی ئـەو خودا تاکە، گەردوون بە یەك ڕێگا دەردەچێت؛ ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ: فـەرمانی ئەو ئاوایە، ئەگەر شتێکی ویست، پـێی بڵێ: ببە، دەبێ.﴾ یس/٨٢. بەبێ هیچ پێناوێك لەنێوان ویستی بەدیهێنەر و گەردوونی بەدیهێنراودا.

هـەروا چەندایەتی لە شێوازی پەیدابوونی ئەم گەردووونەدا نیە، هەمووی لە تاکە بەدیهێنەرێکەوەیە، ئەوە تەنها ئەو ویستەیە، کە قورئان بە وشەی (کن) گوزارشتی لێ دەکـات و، ئاڕاسـتەبوونی ئـەم ویسـتە بـە تەنها بەسە بۆ پەیدابوونی گەردوون لـێرەوە؛ (کـن فـیکون)، بەمـەش هـەموو پێناو(وساطة)یەك، یان دوانەییەك، یان چـەندایەتییەك لـە پـەیدابوونی گەردوون ڕەت دەکاتەوە، هەر لە چرکەی یەکەمەوە هـەموو پـێکداداـن و ئاسـتەنگ، یـان ناڕێکـیەك، بـە شێوەیەکی ئاسان و ڕێك لە ڕێگـەی بوونـدا بـڕیاری هاوڕێکیی گەردوون دەدات، ئەو هاوڕێکییەی لە رووکاردا تێبیـنی دەکرێـت و، لـە سیسـتەمی گـەردوون و هـەموو ژیـان و زیندەوەرانیشدا شـاراوەتەوە: ﴿الَّـذي خَلَـقَ سَبْعَ سَمَاوَات طبَاقًا مَا تَرَى في خَلْق الرَّحْمَان منْ تَفَـاوُت فَـارْجع الْبَصَرَ هَلْ تَرَى منْ فُطُور، ثُمَّ ارْجع الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسئًا وَهُوَ حَسيرٌ: ئـەو زاتەی حەوت ئاسمانی چین لەسەر چین بەدی هێناوە، لـە دروسـتکراوی ئـەو خودا میهرەبانەدا هیچ ناڕێکییەك نابینیت، جارێکی دیکە

تەماشاکە، ئایا هیچ قەڵشێك دەبینی.. دووبارە چاوی پێدا بگێڕەوە، سۆمای چاوت بە داماوی بەرەو خۆت دەگەڕێتەوە. ﴾تبارك/٣-٤.

هەر خوای تاقانەیە هەموو شتێکی بەدەستە و، هەموو گەردوون، بە کۆمەڵ و بە تاك تاك، لە دونیا و لە رۆژی دواییدا، لە کارکردن و لە نوێژکردندا، لە ژیان و مردندا، رووی تێدەکەن، هەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێنەوە، هەروەك لەلای ئەوەوە هاتبوون: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ: مەزنی و پیرۆزی بۆ ئەو زاتەی هەموو شتێکی بەدەستە و بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایە.. ئەو زاتەی کە مردن و ژیانی داهێناوە، تا تاقیتان بکاتەوە کامتان کرداری چاکترە. ﴾تبارك/١-٢.

﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ: حەوت ئاسمانەکە و زەوی و هەرچی لەناویاندایە پاکیگاری خوا دەکەن، هیچ شتێك نیە پاکیگاریی سوپاسگوزاری ئەو نەکات، بەڵام ئێوە لە پاکیگاری ئەوان تێ ناگەن. ﴾الإسراء/٤٤.

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ، مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ: جنۆکە و ئادەمیزادم دروست نەکردووە، تەنها بۆ ئەوەی بمپەرستن.. هیچ رۆزیم لەوان ناوێت و نامەوێت خۆراکم بدەنێ. ﴾الذاريات/٥٦.

بەمەش بیرۆکەی گومرایی مەبەست، یان پێکهەڵچون(تصادم)ی ئامانج لە گەردوون و ژیان و زیندەوەران رەت دەکاتەوە و، لەسەر بەرنامەیەکی یەکگرتوو و ئاشکرا و هاورێك بنیاتی دەنێت و، لە تاکە رێگایەك دەیخاتە رێ کە دەیگەیەنێتە مەبەست، مەبەستی هەموان و رووگەی هەموان.

ئەم گەردوونە بەش بەش و جۆراوجۆر و قەبارە جیاوازە.. بۆ یەك بنچینە و یەك سروشت دەگەڕێنەوە. بنچینەکەشی یەك کۆمەڵ بوو، پاشان پارچەپارچەکانی پەرش و بڵاو کرایەوە و دووریەکانی پێك هات: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا: ئاخۆ بێبڕواکان نابینن کە ئاسمانەکان و زەوی یەك پارچە بوون و لێکمان هەڵوەشاندن؟. ﴾الأنبياء/٣٠. هەمووشی ملکەچی یەك یاسایە، کە جووڵانەوەکانی رێك دەخات و، لە پێکدادان و رووخان دەیپارێزێت و،

بەسەر ئەستێرە و هەسارەکاندا زاڵ دەبێت و، ڕۆیشتن و ڕێڕەوەکانیان ڕێك دەخات:
﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ، وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ، لاَ الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلاَ اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ: خۆریش بەرەو بنەی خۆی لە گەڕاندایە، کە لە خاوەنی دەسەڵاتی زاناوە ئەو فەرمانەی پێدراوە، مانگیش ئێمە بۆمان داناوە بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕێت، تا وای لێدێت وەکو پەلی کەونی وشکهەڵاتووی دارخورما دێتە بەرچاو.. نە خۆر توانای ئەوەی هەیە بگات بە مانگ، نە شەو وەپێش ڕۆژ دەکەوێت، هەر هەموویان لە ئاسمانێکدا مەلە دەکەن..﴾یس/٣٨-٤٠.

ئەمەش ئەوە ڕەت دەکاتەوە کە پارچە جۆراوجۆرەکانی گەردوون یەکدیبڕ و پەرش و بڵاو بن، بەڵکە دەیسەلمێنێت، کە لە سروشتی پێکهاتن و، لە ناخیٰ یاسا و، لە سیستەمی جووڵانەوە یەکگرتوو و هاوڕێکن..

ژیانیش لەم گەردوونە مەبەستدارە، نەك ڕێکەوتێکی بەسەرچوو، لە نەخشەدانانی گەردوون و یاساکەیدا ڕەچاوی ئەوە کراوە، کە ڕێ بە پەیدابوونی ژیان بدات و، پێویستیەکانی و پێویستی هەموو زیندەوەران دابین بکات و، لە تێکشکان و لەناوچوون و ڕووخان بیپارێزێت.

جا ئەم زەوییە؛ ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا: کەژ و کێوی لە زەمین دانا و، پیت و فەڕی تێخست و بژێویی تیادا بۆ دیارکردن.﴾ فصلت/١٠.

﴿وَأَلْقَى فِي الأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ: لەم زەویەدا کێوەکانی داناوە تا نەتانلەرزێنێ.﴾النحل/١٥.

﴿وَالأَرْضَ وَضَعَهَا لِلأَنَامِ، فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الأَكْمَامِ، وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ: زەویشی بۆ مرۆڤ داناوە، میوە و دارخورمای خونچەداری تێدایە، لەگەڵ دانەوێڵەی گەڵادار و بۆن خۆش.﴾الرحمن/١٠-١٢.

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم الأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِه: ئەوە کە زەویی بۆ دەستەمۆ کردوون، جا بە هەموو پەناوپێچەکانیدا بگەڕێن و لەبژێوەکەی بخۆن..﴾ تبارك/١٥.

ئـەم ئاسمانـەش لـە نەخشـەدانانیدا ڕەچاوی پێویستیەکانی ژیان کراوە؛ ﴿وَزَيَّنَّا السَّـــمَاءَ الدُّنْـــيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا: ئاسمانی دونیامان بە چەندین چرا ڕازاندۆتەوە و پاراستمان.﴾ فصلت/١٢.

﴿وَيُمْسِـــكُ السَّـــمَاءَ أَنْ تَقَـــعَ عَلَى الأَرْضِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ: ئاسمانیش ڕادەگرێت کە بکەوێتە سەر زەوی، مەگەر بە ئیزنی خۆی.﴾الحج/٦٥.

ئەم بایەش لەنێوان ئاسمان و زەویدا لە خزمەتی ژیان و زیندەوەرانداپە:

﴿اللَّـــهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَـــفًا فَـــتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلاَلِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ: هـەر خودایە ئەو بایانە بەڕێ دەکات، ئەوانیش هەور دەبزوێنن، ئەوسا هەرچـۆنی بویـت لـە ئاسمانـێ ئەو هەوایە پەرش و بڵاو دەکاتەوە و پارچەپارچەیان دەکات. دەبینی لەوانەوە دڵۆپەباران دێنە خوارێ، ئەگەر مەیلی لێبێت بۆ هەر کام لە بەندەکانی خۆی بنێرێت، ئەوان دڵخۆش دەبن.﴾الروم/٤٨.

بەمـەش بـڕیاری هاریکـاری و هاوڕێکـیی نێوان سروشتی گەردوون و سروشتی ژیـان بەگشـتی دەدات و، بیرۆکـەی پـێکدادان و نـاکۆکی ڕەت دەکاتەوە. هەروەك بڕیاری مەبدەئی سیستەمی مەبەستدار لە بنیات نانی گەردوون دەدات و، بیرۆکەی ڕێکەوتی کوێر ڕەت دەکاتەوە کە لەسەر سیستەمێك دانەمەزراوە.

ژیـانی جوڵـەدار لـەم زەویـیەدا لـە یـەك بنچـینەوە دەرچووە، هەموویان یەك ڕەگەزیان تێدایە، ڕەگەزی ئاو کە بنچینەی زیندەوەرانە:

﴿وَجَعَلْـــنَا مِـــنَ الْمَـــاءِ كُـــلَّ شَـــيْءٍ حَيٍّ: لەئاو هەموو شتێکی زیندوومان پێکهێناوە.﴾الأنبياء/٣٠.

هـەموو زیندەوەرانـیش-بەڵکو هەموو شتەکان- لە تایبەتمەندییەکدا هاوبەشن، ئەویش تایبەتمەندیی جووتیە:

﴿سُـبْحَانَ الَّـــذِي خَلَقَ الأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لاَ يَعْلَمُـــونَ: پـاکی و بێگـەردی بـۆ ئـەو خودایـەی هەموو جووتەکانی وەدی هێنا، لەوانەی لە زەوی دەڕوێت، یان لەخۆیان، یان لەوانەی نایزانن.﴾ یس/٣٦.

﴿فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا: وەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەمین، هەر لە خۆتان جوتەی بۆ داناون. ﴾الشورى/١١.

هەمووشیان لە تاکە ڕێکخستنێکی بە کۆمەڵدا هاوبەشن:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلاَّ أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ:هەر زیندەوەرێك بەسەر زەویدا دەڕوات، یان هەر باڵندەیەك کە دەفڕێت، کۆمەڵانێکن وەك ئێوە. ﴾الانعام/٣٨.

بەمەش ڕەچەڵەکی نێوان هەموو زیندەوەرانی زەوی دادەمەزرێت، هەموو زیندەوەرانیش دەبنە یەك خێزان، کە لەسەر یەك بنچینە ڕواون، خزمایەتی نێوان هەموو زیندەەران و شتەکان لەم زەوییەدا دادەمەزرێت.

ئادەمیزاد بالآترین نمونەکانی ژیانە، قەوارەکەی لە ماددەی یەکەمی گەردوون داڕێژراوە. ڕەچەڵەکی بۆ ماددەی ئەم گەردوونە؛ ڕەسەنە: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ: ئادەمیزادمان لە زنجیرەیەك لە قوڕ دروست کردووە. ﴾المؤمنون/١٢.

دوای ئەوە تاکەکانی ئەم ئادەمیزادەش یەکێتیی بنەچەیان هەیە، لە ڕەچەڵەکیشدا یەکسانن:

((أَنْتُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ: ئێوە نەوەی ئادەمن و ئادەمیش لە خۆڵە..))مسلم وأبوداود.

هەموو تاکەکانی ئەم ڕەگەزە لە تاکە کەسێکەوە دروست کراون، هەر لەو تاکەکەسەوە هاوسەرەکەی دروست کراوە، لە هەردوکیشیانەوە هەموو تاکەکان دەرچوون:

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً: ئەی خەڵکینە، لە پەروەردگاری خۆتان پارێز بکەن، ئەو پەروەردگارەی ئێوەی لە یەك کەسەوە خستۆتەوە و هاوسەرەکەشی لەوەوە دروست کردووە، لەو دوانەشەوە پیاو و ژنێکی زۆری خستۆتەوە. ﴾النساء/١

هەموویان دروستکراون تا یەکدی بناسن و هۆگری یەکدی بن، نەك دژایەتی یەکدی بکەن و پیلان بۆ یەکدی داڕێژن:

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا: ئەی خەڵکینە! ئێمە ئێوەمان لە نێر و مێیەکەوە دروست کردووە و کردوومانن بە چەندین گەل و هۆز، تا یەکدی بناسن.﴾الحجرات/١٣.

بەم شێوەیە هەمو هۆیەکانی ناکۆکیی ڕەگەزایەتی لادەبات، بە بڕیاردانی یەکێتی مرۆڤایەتی لە سروشت و بنەچە و دروستبوونیدا، بە بڕیاردانی مەبەست لە بەش بوونی ڕەگەز و هۆزەکان، هەروا بە بڕیاردانی دەق، ئەوەی کە ئەمە یەکترناسین و هۆگربوونە، نەك دژایەتی و پیلانگێڕی.

خودای تاك یەك پەیامی بۆ ئەم مرۆڤایەتییە ناردووە، کە بەهۆیەوە بڕواداران یەك ئوممەتن:

﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ: پەروەردگارتان ئەو دەستور و بەرنامەیەی بۆتان دانا، کە ئامۆژگاریی نوحی پێکردبوو، ئەو سروشەی بە تۆمان گەیاند، هەمان ئەوەیە، کە ئامۆژگاری ئیبراهیم و موسا و عیسامان پێکردبوو، کە ئایین بەرپا بکەن و تیایدا ناکۆك مەبن..﴾الشوری/١٣.

﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ: بڵێن: بڕوامان هێنا بە خودا و ئەوەی بۆمان هاتۆتە خوارەوە، هەروا ئەوەی بە ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و یوسف و براکانی درا و ئەوەش، کە بە موسا و عیسا دراوە و ئەوەی لەلایەن پەروەردگاریانەوە بە پێغەمبەران دراوە، جیاوازی لەنێوان هیچیاندا ناکەین و خۆمان سپاردەی خودا دەکەین.﴾البقرة/١٣٦.

﴿يَاأَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ، وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ: ئەی کۆمەڵی پێغەمبەران! لە بژێوی پاکژ بخۆن و ئاکار چاك بن، من لە کردارەکانتان ئاگادارم.. ئەم ئایینەی ئێوە یەکپارچەیە و من پەروەردگارتانم، جا پارێز لەمن بکەن..﴾المؤمنون/٥١-٥٢.

بەمەش هەموو هۆیەکانی ناکۆکیی ئایینی نێوان بڕواداران لە ئایینی ڕاستی خوادا لادەبات، کاتێك بڕیار دەدات کە ئایین هەمووی لەلایەن خواوەیە و، هەر یەك ئایینە و بانگەشەی ملکەچیی خوای تاك بەبێ هاوبەشی و، فەرمانبەریی تەواو بۆی دەکات، جا چ لە کاروباری دونیا بێت، یان لە کاروباری ڕۆژی دوایی، بەبێ جیاوازی.

پاشان ئیسلام چەند قۆناغێك لە بڕیاردانی بیرۆکەی یەکیەتی گەورە تێدەپەڕێت و، دەیناخنێتە ناو شاراوەکانی دەروون و خواستەکانی لاشە و داخوازیەکانی گیان و، دەیگەیەنێتە هەموو گۆشەیەکی ژیانی ئادەمیزاد و، هەموو ڕوێك لە ڕوەکانی ژیان.. بەڵام لێرەدا پێویست ناکات درێژە بەم توێژینەوانە بدەین، ئەم برە ڕێخۆشکردنەمان بەسە بۆ ڕوونکردنەوەی (سروشتی ئاشتی لە ئیسلامدا).

لەم هاوڕێکییەی سروشتی گەردوون و، لە یاسای ژیان و، بنچینەی ئادەمیزاد.. سروشتی ئاشتی لە ئیسلامدا هەڵدەهێنجرێت، بە پشت بەستن بە بنچینەیەکی ڕەسەنی قووڵ، ئاشتی دەبێتە یاسایەکی بەردەوام و، جەنگیش ئەو هەڵاوێرد(استثناء)ە دەبێت، کە دەرچوون لەو هاوڕێکییە پێویستی دەکات، کە خۆی لە ئایینی خودای تاکدا دەنوێنێت، دەرچوونەکەش بە زیادەڕۆیی و ستەم، یان بە خراپەکاری و تێکدان دەبێت.. لە هەموو ستەمێك ستەم تریش هاوبەش دانانە بۆ خودا.. خراپترین خراپەکاریش پەرستشی بەندەکانە بۆ غەیری خودا، ئەمانەش لەرێگای جەنگێکی کات دیاریکراو دەگەڕێنرێتەوە بۆ هاوڕێکیی بەردەوام و چاکیی پێویست؛ ﴿حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّه: هەتا هاوبەش پەرستی ڕونەدات و فەرمان هەمووی بۆ خودا بێت.﴾الأنفال/٣٩.

کەواتە ئیسلام هەر لە هەنگاوی یەکەمەوە زۆربەی ئەو هۆیانە ڕەت دەکاتەوە، کە جەنگ لە زەویدا دەوروژێنن و، ئەو جۆرە جەنگانە بەدوور دەخات، کە بڕیاری لەسەر هەڵگیرسێنەر و ئامانجەکانی نەداوە.

کاتێك بڕیاردەدات کە هەموو خەڵك لە یەك بنچینەن، هەموویان لە یەك کەسەوە دروست کراون و، کراون بە چەندین گەل و هۆز تا یەکدی بناسن، بۆیە ئەو

جەنگانــە بەدوور دەخات کە نەتەوەیی ڕەگەزپەرستی دەیوروژێنێت، کەواتە جێگای نەتەوەیی ڕەگەزپەرستیی تێدا نابێتەوە.

هــەروا ئــەو جەنگانــەش ڕەت دەکاتــەوە کــە چاوتێبڕین و دەستکەوت و قازانج دەیوروژێنێــت: جــەنگی داگیرکــاری و چەوســاندنەوە و، گــەڕان بــەدوای بــازاڕ و کەرەســتەخاوەکان و، کۆیلەکــردنی شــوێن و کەســەکان. ئەوانــە هیچیان جێیان لە ئیســلامدا نابێــتەوە. ئەمــە لــە کاتێکدا هەموو مرۆڤایەتی بە یەکەیەکی هاوکار دادەنێــت، بەڵکو هەموو ژیان بە خێزانێکی ڕەچەڵەك نزیك دادەنێت، بەڵکو هەموو گــەردوون بــە یەکەیــەك دادەنێــت، کە ئامانجەکانیان لەگەڵ یەك ناکۆك نین.. ئەمە لەکاتێکدا فەرمان بە هاوکاری لەسەر چاکە و خۆپارێزی دەکات، نەك لەسەر خراپە و دوژمنکاری، بۆیە ڕاووڕوت و تالان و داگیرکردن حەرام دەکات..

ئــەو هــەموو مــرۆڤایەتی بــە دادوەریــیەکی ڕەهــا دادەنێــت، کــەوا لــە ڕووی ســودمەندبونی تــەواو، لــە ژێــر ســێبەری شەریعەتی خوادا و لەو سیستەمەی، کە خــودا بــڕیاری لەســەر داوە، جــیاوازی لەنــێوان هــیچ ڕەگــەزێك، یان ڕەنگێك یان بیروباوەڕێك دا نیە.

هــەروا ئەو جەنگانەش بەدوور دەخات، کە خۆشەویستی ناووناوبانگی درۆینەی پاشاو پاڵەوانان، یان خۆشەویستی دەستکەوتی تایبەتی و تالان، دەیوروژێنێت..

((پــیاوێك هاتــە خــزمەت پێغەمــبەرﷺ و وتــی: پــیاوێك دەجەنگێــت بــۆ دەســتکەوت، پــیاوێك دەجەنگێــت بــۆ ناوبــانگ، پــیاوێك دەجەنگێــت بۆ سەرنج ڕاکێشــانی خــەڵك.. کــێ لەمانە لە پێناوی خودایە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: مَــنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: ئەو کەسەی بجەنگێت تا تەنها قسەی خودا بەرز بێت، ئەوە لەپێناوی خودایە))[1]

ئــا لــێرەدا ئــەو تاکــە جەنگەی ڕێپێدراوە بەدیار دەکەوێت، کە ئیسلام بڕیاری لەســەر دەدات: ((ئــەو کەســەی بجەنگێــت تــا تــەنها وتــەی خودا بەرز بێت، ئەوە لەپێــناوی خودایــە)). جا ئەو (قسەی خودا)یە چییە، کە ئەو کەسەی لەو پێناوەدا

---

[1] اخرجه خمسة.

بجەنگێت ئەوە لە پێناوی خودایە؟

(قسـەی خـودا) دەربڕینـی ویستەکەیەتی، ویستە ئاشکراکەشی بۆ ئێمەی مرۆڤ ئەوەیـە، کـە خـودای پاك و بێگەرد بڕیاری لەسەر دەدات و بەو فەرمایشتە دیاری دەکـات کـە دەفەرموێـت: ﴿حَـتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّه: هەتا هاوبەش پەرستی ڕونەدات و فەرمان هەمووی بۆ خودا بێت.﴾الأنفال/٣٩.

ئـایین و بەرنامـەش تـەنها بـۆ خـوا نابێـت، مەگـەر لە کاتێکدا پەرستراوێتی (الوهـية) و پەروەردگاریـەتی(ربوبية) و عیبادەت و گوێڕایەڵی و ملکەچی تەنها بۆ خـوا بێـت.. جا خەڵك تەنها یەك خوا دەپەرستن و، لە سیستەمی ژیان و بژێوییاندا تەنها ملکەچی شەرعی خوا و ڕێپێدراوەکانی ئەو خودا تاکە دەبن و، بەرنامەکانی ژیـانی دونـیایان-هەروەك ژیانی دواییان- تەنها لە پەیڕەو(منهج)ە ڕاستەکەی خوا هەڵدەهێنجن.. تەنها بەمە ئایین هەمووی تەنها بۆ خوا دەبێت-بە مانای ملکەچی تـەنها بـۆ خـوا لە هەموو کاروبارێکی ژیاندا-، بەم شێوەیە تەنها یەك پەروەردگار لەم زەویەدا دەبێت، نەك چەندین پەروەردگار، کە هەریەکەیان خۆی بە خاوەن مافی یاسـا دانـان بـۆ خـەڵك بزانێت، بەڵکو وای دەردەخات-ئەگەریش بە ئاشکرا دەری نەبڕێـت- کـە ئـەو لـە زەویـدا خوایەکـە لەگـەڵ زاتی (الله) -یان لەو نزمتر-، جا ئەوکاتە خوای تاك بوونی نابێت و، ئایین هەمووی بۆ خوا نابێت.

ئـا ئەمەیـە ئـەو جەنگـەی، کـە ئیسـلام بـڕیاری لەسـەر داوە، بـۆ بڕیاردانی پەرسـتراویی (الله) لـە سـەر زەوی و ڕەتکـردنەوە خودا هەڵبەستراوەکانی دیکە و، لابـردنی ئەوانـەی -بەکـردار یان بە گوفتار- خۆیان بە خودا دەزانن و، چەسپاندنی دەسـەڵاتی خـوا لـە زەویدا. تاکو ئایین هەمووی بۆ خوا بێت، هەتا خەڵك هەندێك هەندێکی دیکەیان بە پەروەرگار نەگرن بێجگە لە زاتی (الله).!

بـێگومان ئیسـلام بـۆ هەموو مرۆڤایەتی هاتووە، جا لە هاتنەدی فەرمایشتی خودایـە، کـە ئـەو خەیـرەی ئیسـلام هێـناویەتی بگاتـە هـەموو خـەڵك و، هـیچ بەربەسـتێك لەنـێوان ئـەوان و ئـەم ئیسـلامەدا نەبێـت. هەر کەس لە ڕێگای ئەم خەیـرەدا بوەسـتێت و نەهێڵێـت بگاتـە تـێکڕای خـەڵك و، بەزۆری زۆرداری ببێتە بەربەست لە بەردەمیان، ئەوا ئەو کەسە دەستدرێژی کردۆتە سەر فەرمایشتی خوا،

کەواتــە لابردنیشی لە ڕێگای بانگەواز، بەدیهێنانی فەرمایشتی خوایە، نەك بەزۆر سـەپاندنی ئیسـلام بەسەر خەڵکدا بێت، بەڵکو تا سەربەستیی ناسین و هەڵبژاردنی ڕێنوێنیـیان پێ ببەخشرێت.. ئیسلام زۆر لەکەس ناکات بۆ لەخۆگرتنی؛ ﴿لاَ إِكْرَاهَ فِـي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الغَيِّ: لەم ئایینەدا بەزۆر سەپاندن نیە، شارەزایی لە گومڕایی هاوێرکرا. ﴾البقرة/٢٥٦.

بـەڵام ئەوانـە ناچـار دەکات کە بە هێز لە ڕێگای ئەم ئایینە دەوەستن و خەڵکی لێ دەڕەوێننەوە، یان لە ڕێگای دەسەڵات بەسەردا شکانەوە ڕێگرییان لێ دەکەن و، بـواری هاوێرکـردنی شـارەزایی لـە گومڕاییـیان پێنـادەن و، لـە مافی هەڵبژاردن بێبەشـیان دەکـەن.. ئەمەیـە ئـەو جەنگـەی ئیسلام بڕیاری لەسەر دەدات و هانی دەدات، هـەروا بـانگی پێغەمـبەرەکەی دەکـات، کـە بـڕوادارانی بـۆ هـان بدات، ئەوانەشـی خـۆش دەوێـت کـە ئـەنجامی دەدەن و، بەڵێـنی بەرزتـرین پلـەکانی ڕەزامەندییان پێدەدات:

﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَـيْنِ وَإِنْ يَكُـنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَفْقَهُونَ: ئێسـتا خـودا کـە دەزانـێ ورەو تواناتان کەم بوە، کاری بۆ هاسان تر کردن. بەگەر ئـێوە سـەد کـەس بـن و خۆڕاگـر بـن، دەرەقـەتی دووسەتان دێن. خۆ ئەگەر ئێوە هـەزاری خۆڕاگـر بـن-بەئـیزنی خـوا- دەرۆسـتی دوو هـەزاریان دێن. خوا دەگەڵ خۆڕاگرانە. ﴾الانفال/٦٥.

﴿قَـاتِلُوا الَّذِيـنَ لاَ يُؤْمِـنُونَ بِاللَّهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلاَ يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُـولُهُ وَلاَ يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُـمْ صَاغِرُونَ: وەل ئەوانەدا بجەنگن کە بەخودا و ڕۆژی سەلا بێباوەڕن و هەرچی خـوا و پێغەمـبەری خـوا بـەناڕەوایان زانیوە، ئەمان بەڕەوای دەزانن و نایەنە سەر دیـنی ڕاسـتیش، تـا ئەوکاتـەی بەزەلیـلی و بەدەسـتی خـۆ، سـەرانەی خۆ بەنگۆ دەدەن﴾التوبة/٢٩.

﴿إِنَّ اللَّــهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِه صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنيَانٌ مَرْصُوصٌ: خودا ئەو کەسـانەی خـۆش دەوێ کە بە ریزێکی پتەو لەپێناویدا دەجەنگن، هەروەکو دیواری پتەو وان.﴾الصف/٤.

ئیسلام هاتووە تا دادوەری لەسەرتاپای زەوی بەدی بهێنێت و، یەکسانی لەنێوان تـێکڕای مـرۆڤەکان بـەرپابکات، دادوەری بـە هـەموو جۆرەکانـیەوە، دادوەری کۆمەڵایـەتی، دادوەریی یاسایی، دادوەریی نێودەوڵەتی، جا هەر کەس دەستدرێژی و زۆرداری بکـات و خـۆی لـە دادوەری لابـدات، ئـەوا پێچـەوانەی قسـەی خـوای کـردووە، لەسەر مسوڵمانان پێویستە بجەنگن بۆبەرزڕاگرتنی قسەی خودا و، ئەوانە بگەڕێنێـتەوە لای خـۆی، کـە لـێی پەرتـەوازە بـوون، ئەگەریش شمشێریان لەڕووی مسـوڵمانە یاخیـیەکان بـەرز بکەنـەوە، کەواتە دادوەری ڕەها و، بەرپەرچ دانەوەی دەستدرێژی و دوژمنکاری، ئەو ئەو فەرمایشتەی خوایە کە پێویستە لە هەموو بار و شوێنێکدا بەرز بێتەوە:

﴿وَإِنْ طَائِفَــتَانِ مِـــنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْـرَى فَقَـاتِلُوا الَّــتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّه فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ: هەرکاتێ دوو کۆمەڵ لە بڕواداران بەشەڕ هـاتن، ئێوە ئاشتیان بکەنەوە؛ ئەگەر لایەکیان دەستدرێژی کردە سەر ئەوی دیکە، ئـێوە دژی دەسـتدرێژکارەکە بجەنگن، تا بۆ فەرمانی خوا مل کەچ دەکات.. ئەگەر ملکـەچ بـوو ئـەوا بـە دادگـەری پێکـیان بێـنن و خـوا دادگـەرانی خـۆش دەوێت.﴾الحجرات/٩.

ئەگـەر ئیسـلام بـانگی مسوڵمانان بکات، تا دژی مسوڵمانە دەستدرێژکارەکان بجـەنگن بـۆ بەرپـەرچ دانەوەی دەستدرێژی و وەدیهێنانی دادوەری، کەواتە بانگیان دەکـات بـۆ لادانـی هـەموو ستەمێك. لادانی ستەم لە خۆیان و، لە هەموو ستەم لـێکراوێك کـە ناتوانێـت لـەخۆی لابـدات، بـەو مەرجـەی لە کاتی پەرچ دانەوەی دوژمنکاریدا زیادەڕۆیی و دەستدرێژی نەکەن:

﴿وَقَـاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ: لەپێناوی خوا لەگەڵ ئەوانەدا بجەنگن کە شەڕتان پێ دەفرۆشن و، دەستدرێژی مەکەن، خوا دەستدرێژکارانی خۆش ناوێت. ﴾البقرة/ ١٩٠.

﴿وَمَا لَكُمْ لاَ تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنْكَ نَصِيرًا: چیتانە بۆ ناجەنگن لە پێناوی خودا و، ئەو پیاو و ئافرەت و منداڵە بێدەسەڵاتانەی دەڵێن: پەروەردگارا! ڕزگارمان کە لەم شارە کە خەڵکەکەی ستەمکارن و، لەلای خۆتەوە دۆست و پشتیوانێکمان بۆ دابین بکە. ﴾النساء/ ٧٥.

تەنها بۆ ئەم مەبەستە بەرزانە ئیسلام شمشێر هەڵدەگرێت و، جیهاد بە مەزن دەگرێت و، وادەی بەرزترین پلەکانی شەهیدی و پاداشت بە موجاهیدان دەدات:

﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ: خودا، گیان و سامانی بڕوادارانی کڕیوە و لە باتیاندا بەهەشتیان پێدەبەخشێت، باوەڕدارانیش ئەوانەن کە لە ڕای خوا دەجەنگن، جا دەکوژن و دەشیانکوژن، پەیمانێکە و لە تەورات و ئینجیل و قورئاندا لەسەر خۆی داناوە. ﴾التوبة/ ١١١.

﴿وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ، فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلاَّ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ، يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ: ئەوانەی لەڕێی خودا کوژراون، هەرگیز بە مردوویان حیساب مەکەن، بەڵکو زیندون و پەروەردگاریان بژێویان دەداتێ، دڵیان خۆشە بەو چاکەیەی خودا دەربارەی کردون، شادن بەوەش کە ئەوانەی وا نەگەیشتونە ئەمان و بەجێ ماون، هیچ ترسێکیان لەسەر نابێ و هیچ خەمێکیان لەبەر نابێ، دڵیان خۆشە بە نیعمەتی خودا و زیادەبەشانەی ئەو، بەوەش کە خودا پاداشی باوەڕدارەکان بە زایە نادا. ﴾آل عمران/١٦٩-١٧١.

تــەنها لەبەر ئەم مەبەستە بەرزانە داوایان لێ دەكات خۆیان بۆ ساز بكەن و هێز ئامادە بكەن و، سست نەبن، كە داوای ئاشتیی هەرزان فرۆش بكەن:

﴿وَأَعِــدُّوا لَهُــمْ مَــا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُــمْ: تــا بۆتان دەكرێ چەك و جبەخانەی شەڕ و ئەسپ سواری پەیدا بكەن؛ دوژمنی پێ بترسێنن، كە دوژمنانی خوداشن.﴾الأنفال/٦٠.

﴿فَــلاَ تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ: سست مــەبن و داوای ئاشــتی بكــەن، لەكاتــێكدا ئــێوە زاڵن بەسەریاندا و خواش لەگەڵتانە، كردارەكانیشتان نەبڕاوەیە.﴾محمد/٣٥.

خــۆ ئامادەكـردن و دابین كردنی هێز، هەر بۆ خۆی مەبەستە و، پێویستیەكە لە پێویستــیە گــرنگەكانی بــزاڤی ئیسلامی.. هەڵبەت ئیسلام دوا پەیامی خودایە بۆ مــرۆڤ و، كۆكــەرەوەی ئــەو عەقــیدەیە، كە خوای گەورە بۆ خەڵكی دەویێت و، ئەو (ئــایین)ەیــە كە هەر یەك لە پێغەمبەران بنەما سەرەكیەكانیان هێناوە. ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الإِسْلاَمُ: ئــایین و بەرنامە لای خودا هەر ئیسلامە.﴾آل عمـران/١٩. ﴿وَمَنْ يَبْــتَغِ غَــيْرَ الإِسْــلاَمِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ: هــەر كەس بێجگە لە ئیسلام بە ئایین و بەرنامەی خۆی بخوازێت، لێی وەرناگیرێت.﴾آل عمران/٨٥.

هاتــنی هەر پێغەمبەرێك بۆ ئەوە بووە فەرمان بە خەڵك بكات، كە تەنها زاتی (الله) بەبێ هاوبەش بپەرستن و، بەبێ دوودڵی ملكەچی خوای تاك بن: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِــنْ قَــبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ: بــەر لەتۆش هیچ پێغەمبەرێكمان نەناردووە، مەگەر سروشمان بۆ كردبێت كە هیچ خودایە نیە بێجگە لە من-زاتی الله-، جا بمپەرستن.﴾الأنبياء/٢٥.

پاشــان (محمـد) ئــەم ئاییــنەی هێنا؛ ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَــيْهِ: وەك سەلماندنی كتێبەكانی بەردەستی ئەوان و، چاودێر بەسەریاندا.﴾المائدة/٤٨.

كەواتــە ئەمــە دوایــەمین پەیامــە، ئامۆژگــاری و راسپاردەیە بۆ گیانی هەموو مــرۆڤایەتی و تــێكڕای ژیــانی، ئامۆژگاریكــاریش پێویســتی بــە هــێزێك هەیە بۆ

بـڕیاردانی ئامۆژگاریـەکانی، نـەك لـەڕێگای زۆرکاری و تۆقاندن، بەڵکو لەڕێگای ڕێزلێنان و شکۆمەندیەوە.

خەڵکـیش هـەر ئـەو خەڵکەیـە، ئەگەر بەربەرچێکی بەهێز نەبێت بۆ پاراستن و چـاودێری سنورەکان، ئەوا لاڕێ دەبن.. کەواتە پێویستە هێزێك هەبێت حیسابی بۆ بکـەن، ئەگـەریش دەسـتی پـێ نەگەیشـتبێت.. ڕێـی ڕاست بەبێ چەك فەرامۆش دەکرێت و چاکەی بێدەسەڵاتیش پشتگوێ خراوو فڕێدراوە.

جـا سـازکردنی هـێز واجـبە، واجبە تاوەکو لەم زەویەدا دەسەڵاتێکی هەرەبەرز پـەیدا ببێـت، ئەوانـە بگێڕێـتەوە کـە لە حەق هەڵدێن و، بەربەرچی دەستدرێژی و دوژمـنکاری زۆرداران بداتـەوە و، ئاسـایش و سـەلامەتی ئەوانـە بپارێزێت کە لە دڵنیایـیدا دەژیـن و، فەرمایشـتی خوا لە سوکایەتی و بە کەم گرتن، بەرز و بەڕێز بگرێـت و، بـڕیاری دەسـەڵاتی خـوا لەسەر زەوی بدات و، بەهۆی دەسەڵاتەوە خوا بەیەك بگرێ.

بـەڵام کاتـێك سەربەسـتی قەدەغەکـراو وەدی دێت و، کەس بەزۆری ڕێی وتەی خـودای لێ ناگیرێت و، لەو ئایینەی خودا لانادرێن، کە ڕەزامەندی لەسەرە بیکەنە سیسـتەمێکی گشـتگیر(شـامل)ی ژیـان، ئـەو کاتـەی دەسـەڵاتێك لەسـەر زەوی هەڵناسـێتەوە خـەڵکی سـەر زەوی بکاتـە بـەندە و کۆیلـەی کەسانێکی بێجگە لە خودا.. ئەو کاتەی دادوەری تەواو وەدی دێت، کەس دەستدرێژی ناکاتە سەر کەس، کـەس سـواری مـلی کەسـی دیکـە نابێـت، کاتـێك هێمـنی و دڵـنیایی بـۆ ئـەو بێدەسـەڵاتانە دابـین دەکرێـت، کـە نـاتوانن بەرگـری لـەخۆیان بکـەن، کاتـێك دەسـتدرێژکار واز لـە دەسـتدرێژی دەهێـنێ و ئاشتی و ئارامی قبوڵ دەکات.. ئەو کاتـە ئیسـلامی خـاوەن هـێز و ئامادە بۆ هەر ناکاوییەك، شمشێر بەلاوە دەنێت و یەکسەر داوای ئاشتی دەکات:

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ: ئەگەر داوای ئاشتییان کرد، قبوڵی بکە و پشت بەخوا ببەستە.﴾الانفال/٦١.

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّه: لەگەڵیان بجەنگن هەتا هاوبەش پەرستی ڕونەدات و فەرمان هەمووی بۆ خودا بێت.﴾الأنفال/٣٩.

ئەمە پوختەی بیرۆکەی ئاشتیە لە ئیسلامدا: ئاشتی بناغەیە و جەنگیش پێویستییە، پێویستییە بۆ بڕیاردانی دەسەڵاتی خودا لەسەر زەوی، تا خەڵك لە بەندایەتی غەیری خوا ڕزگاریان بێت. پێویستییە بۆ بەرپەرچی دەستدرێژکاران و وەدیهێنانی وتەی خودا و دادوەریی خودا.. پێویستییە بۆ وەدیهێنانی چاکترین مرۆڤایەتی، نەك چاکترین کۆمەڵ، یان چاکترین ڕەگەز، یان چاکترین تاك. پێویستییە بۆ وەدیهێنانی نمونەی بەرزی مرۆڤایەتی، کە خودا کردوویەتی بە مەبەستی ژیانی دونیا.. پێویستییە بۆ دڵنیاکردنی خەڵك لە فشار و ترس و ستەم و زیان لێدان.. پێویستییە بۆ وەدیهێنانی دادوەریی ڕەها لە زەویدا، جا ئەوکات قسەی خودا بەتەنها بەرز و بڵند دەبێت.

واقیعی مێژوویی ئیسلام ئەو ڕێبیر(مبدأ)ە بیردۆزەییانە دەسەلمێنن، (محمد) هات و فەرمانی پێکرابوو، کە پەیامەکە بە تێکڕای خەڵك ڕابگەیەنێت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا: ئێمە تۆمان هەر بۆیە نارد تا بۆ گشت خەڵکی سەر زەمین موژدەدەر و ترسێنەر بیت.﴾سبأ/٢٨.

هەروا بانگەوازی خودا بەبێگەردی ڕابگەیەنێت بەبێ ئەوەی منەت بەسەر کەسدا بکات یان کرێ وەربگرێت: ﴿يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنذِرْ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ، وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ، وَلاَ تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ، وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ: ئەی ئەو کەسەی خۆت داپۆشیوە! ڕابە، خەڵك ئاگادار بکەوە، پەروەردگارت بەگەورە بگرە، جل و بەرگیشت خاوێن ڕاگرە، لە هەموو پیسییەك بەدوور کەوە، بەو نیازە مەبەخشە تا زیاترت پێ بدرێتەوە، بۆ خاتری پەروەردگارت خۆڕاگر بە.﴾المدثر/١-٧.

هەروا بانگەوازەکەی بەرێگای گفتوگۆ بە چاکترین شێوە و، قەناعەت پێهێنانی بە بەڵگەدا ببات، بەبێ دڵڕەقی و توندوتیژی: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ: بە دانایی و ئامۆژگاری پەسند،

خەڵك بەرەو ڕێگەی پەروەردگارت بانگ بكە و بە چاكترین شێوە لەگەڵیان بدوێ. ﴾النحل/١٢٥.

﴿وَمَا أَنتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ: تۆ زۆردارێك نیت لەسەریان، هەركەسێكی لە هەڕەشە ترسی هەیە، بەم قورئانە وەبیری بخەرەوە.﴾ق/ ٤٥.

بانگەوازەكە لەسەر ئەم بناغەیە ڕێگەی گرتەبەر، (محمد) هیچی لە خەڵك نەدەخواست تەنها ئەوە نەبێت، كە گوێی بۆ ڕاگرن، جا ئەگەر دڵەكانیان بەرەو بڕوا هاتن با بڕوا بێنن، ئەگەریش دڵەكانیان ڕەق بوو و گومڕایی دایپۆشیبوو، ئەوا حیسابیان لەسەر خوایە.. هەر كاتێك لە دەسەڵاتی زۆرداران ڕزگاربوون و توانیان بە سەربەستی لە هەڵبژاردندا ڕووبەڕووی ئیسلام ببنەوە، بەبێ هیچ فشارێكی دەسەڵاتداری زۆردار كە لە ڕێنموونی خودا لایان بدات و بەهێز ڕێگەی وەلامدانەوەی ڕێنمونكارانیان لێ بگرێت.

بەڵام نەفامەكان بە ئاشتی لەگەڵ (محمد) ڕەفتاریان نەكرد، لێنەگەڕان بانگەوازی ئاشتیانە ڕێگەی خۆی بگرێ، هەروا سەربەستییان لەوانە گرت، كە بە سەربەستی خۆیان هاتونەتە ناوی، ئەوەبوو ئازاریان دان و لە وڵات و ناو ماڵ و منداڵی خۆیان دەریان كردن و، لە هەر كوێیەك بیاندیتبان لەگەڵیان دەجەنگان، بە هێزی ماددیی دوور لە قەناعەت پێهێنان، ڕێگر بوون لەنێوان بانگەوازیی و گوێچكەكان.

ئا لەو كاتەدا ئیسلام شمشێری هەڵگرت، تا بەرگری لە یەكێك لە ڕێبیر(مبدأ)ە بنچینەییەكانی بكات؛ ڕێبیری ئازادیی بانگەواز و ئازادی عەقیدە: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ، الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلاَّ أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلاَ دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ: مۆڵەت درا بەوانەی دەجەنگن، لەبەر ئەوەی ستەمیان لێكراوە، خوداش دەتوانێ بەسەریان بخات.. ئەوانەی بە ناڕەوا لە زێدی خۆیان دەركرد، گوناهیان هەر ئەوەبوو كە دەیانوت: خودا پەروەردگارمانە.. ئەگەر خودا هەندێكی بە هەندێك ڕاو

نـەنابا، ئـەوا دێـر و کلێسـا و کەنشـت و ئـەو مزگەوتانەی زۆر یادی خودای تێدا دەکرێت وێران دەکران.. خوداش ئەوانە بەسەر دەخات کە ئەو بەسەر دەخەن، خوای گەورە بەهێز و دەسەڵاتە.﴾الحج/٣٩-٤٠.

پێغەمـبەرﷺ لـە سـەرەتای هاتنی بۆ مەدینە ئاشتی لەگەڵ هەموو کەسێکدا دەکـرد، کـە داوای ئاشـتی کـردبا، یـان پەیمانی لێ وەرگرتبا، جا جەنگی لەگەڵدا نەدەکـردن، مەگـەر ئەوانـەی پەیمانەکانـیان شکاند و، لەگەڵ کافران پیلانیان دژی مسوڵمانان دارشت. هەر لەبەر ئەمە بوو جەنگی (بەنی قریظة) ڕویدا، دوای ئەوەی پشـتیوانی کۆمـەڵانی کوفـریان کـرد لـە دژی مسـوڵمانان لە غەزای (خەندەق)دا، هـەروەك پێشتریش غەزای (بەنی نەضـیر) و غـەزای (بەنی قینوقاع) ڕوویدا، کاتێك پەیمانەکانـیان لەگـەڵ پێغەمـبەردا بەسـوك گـرت، کـە ئەمـەش جێبەجێکـردنی فەرمانی خودا بوو لەبارەی پەیمان شکێنەکان:

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ، الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُــونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لاَ يَتَّقُونَ، فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَــنْ خَلْفَهُــمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ: خراپترینی زیندەوەران لەلای خودا ئەو کەسانەن کە خودایـان نەناسـیوە و ئیتریش بڕوا ناهێنن.. ئەو کەسانەی پەیمانت دەگەڵ بەستن و، لـە پاشـانا هـەموو جـاران پەیمانـیان هەڵدەوەشـێنن و هـیچ ترسی خودایان نیە.. ئەوانـەت لەشـەڕدا بەگیرهێـنان، وێڕای ئەوانەش کە هاتون پشتیان بگرن، بڕەتێنە، بەشکو تەمێ گرتو بن.﴾الأنفال/٥٥-٥٧.

پێغەمـبەرﷺ لەگـەڵ قورەیـش جـەنگا؛ ئـەو قورەیشـەی پێشـتر بـە هاوبەشپەرسـتیەکەیان دەسـتدرێژییان کـردە سـەر دەسـەڵاتی خـودا. پاشـان دەسـتدرێژییان کـردە سـەر ئەو مسوڵمانانەی، کە گرێی هاوبەشپەرستیان لەخۆیان دامـاڵی. جەنگەکەش بەرگری بوو لە پەروەردگاریّتی خودا و، پاشان بەرگری بوو لە بەندەکانی..

مەرجی چوارەمی پەیمانی حودەیبیە، کە پێغەمبەرﷺ لەگەڵ قورەیش بەستی، ئەوەبوو: ((هەرکەس چووە ناو هاوپەیمانیەتی قورەیش، ئەوا لە پەیمانەکەدایە، هەرکەس چووە ناو هاوپەیمانیەتی محمد، ئەویش لە پەیمانەکەدایە)).

لەسەر ئەم ڕێکەوتنە (بەنوبەکر) بوونە هاوپەیمانی قورەیش و، (خوزاعە)ش بوونە هاوپەیمانی (محمد). هۆزی خوزاعە لە نەفامیشدا هاوپەیمانی (عبدالمطلب)ی باپیری (محمد)ﷺ بوو، بۆیە ویستی پەیمانەکەیان لەگەڵدا نوێ بکاتەوە، پەیمانەکەیان لەگەڵ (عبدالمطلب) ئەم بڕگەیەی لەخۆ گرتبوو: ((عبدالمطلب و کوڕەکەی و، پیاوانی خوزاعە پشتیوان و هاوکاری یەکدین، لەسەر عبدالمطلب پێویستە پشتیوانییان بکات، خوزاعەش پێویستە لەسەریان عبدالمطلب و کوڕەکەی بەسەر بخەن بەسەر هەموو عەرەبدا لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا و، لە خۆشی و ناخۆشیدا)).

پێغەمبەرﷺ بڕیاری لەسەر ئەو پەیماننامەیە دا، بەڵام دوو مەرجی بۆ زیادکرد، کە تیایدا دیاریی دەکات هاوکاری و سەرخستن لەچیدا دەبێت، تا لەگەڵ بنەما سەرەکیەکانی ئیسلامدا بگونجێت. ئەو دوو مەرجەش ئەوەبوو کە: ((پشتیوانی خوزاعە ناکات ئەگەر ستەمکار بوون)) و ((خوزاعە بەسەر دەخات ئەگەر ستەمیان لێکرا)).

خوزاعە تا ئەو کاتەش ئیسلام نەبووبوون، بەڵام (محمد) بەناوی ئیسلامەوە پەیمانیدا، کە لەدەست ستەم بەسەریان بخات، چونکە ئیسلام قینی لە هەموو جۆر و شێوەکانی ستەمە، بۆیە هەوڵی لادانی دەدات، جا چ لەسەر مسوڵمانان بێت، یان لەسەر هەڵگرانی ئایینێکی دیکە بێت.

پێغەمبەرﷺ دەربارەی پەیمانی (فضول) کە لە نەفامیدا بەسترابوو، فەرمووی: ((لەماڵی عبداللە کوڕی جدعان ئامادەی پەیمانێك بووم، حەزناکەم لەجیاتی ئەوە خاوەنی کۆمەڵێك حوشتری سور بم، ئەگەر لە ئیسلامیشدا بۆ ئەوە بانگم بکەن وەڵام دەدەمەوە)).[1]

[1] رواه ابن هشام في السيرة من حديث ابن اسحاق.

دەبێ ئەو پەیمانە چی تێدابووبێت، کە وا (محمد) ئەدزناکات کۆمەڵێك حوشتری چاك و جوانی هەبێت و بیشکێنێت؟ ئەوە ئەو پەیمانەیە کە بەنی هاشم و مطلب و، (أسدی کوڕی عبدالعزی) و، (زوهرەی کوڕی کیلاب) و، (تیم کوڕی موڕە) لەسەری کۆبوونەوە و، تیایدا پەیمانیان دا لەسەر بەرپەرچ دانەوەی ستەم و سەندنەوەی مافی ستەملێکراو لە ستەمکار. پێغەمبەریشﷺ لەو کاتەدا تەمەنی (٢٥) ساڵ بوو، پێش پێغەمبەرایەتی.

هیچ رۆژێك مەبەستی جەنگ لە ئیسلامدا بۆ بەزۆر ئیسلام کردنی خەڵك نەبووە، نە لە بنەما تیۆریەکانی و نە لە واقیعە مێژووییەکەی. مەگەر چەند لادانێکی لابەلا نەبێت، کە لەوانە ڕوویداوە کە لە هەقیقەتی بانگەوازی ئیسلامی تێنەگەیشتوون، ئەوانەش لەسەر ئایینەکە حسێب ناکرێن، چونکە لە ئایینەکەدا نیە، ئیسلامیش بە شمشێر بلاو نەبۆتەوە، هەروەك نەفامەکان و دوژمنەکانی بۆیان هەڵبەستووە. جەنگیش تیایدا هەرگیز بۆ بەزۆر مسوڵمان کردنی خەڵك نەبووە، بەڵکو بۆ لابردنی ئەو زۆردارانە بووە، کە دەبنە بەربەست لەنێوان خەڵك و بیستنی بانگەوازەکە، یان ئەوانە لە دینەکەیان لادەدەن، کە بە قەناعەتەوە هەڵی دەبژێرن، هەروا بۆ لابردنی ئەو زۆردارانە بووە، کە بانگەشەی مافی خوایەتییان کردووە و خاسیەتەکانییان داگیر کردووە و خەڵکیان کردوەتە بەندەی خۆیان، خوداش دەیەوێت خەڵك تەنها یەك پەرستراویان هەبێت و، ئایین و بەرنامەش تەنها بۆ (الله) بێت.

(سیرت و. ئارنۆڵد) لە کتێبەکەیدا (الدعوة الی الاسلام) کە (حسن ابراهیم حسن) و هاوڕێکەی بۆ عەرەبی وەریانگێڕاوە، لە لاپەڕە (٥١)دا دەڵێ:

"لەو نموونانەی پێشکەشمان کردن دەربارەی ئەو لێبوردەییەی مسوڵمانە سەرکەوتوەکان لە سەدەی یەکەمی کۆچیدا بەسەر عەرەبە مەسیحیەکاندا بلاویان کردەوە و، بۆ چەندین نەوەی دوابەدوای یەکیش بەردەوام بوو، دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی، کە ئەو هۆزە مەسیحیانەی بوونە ئیسلام، بە هەڵبژاردنی خۆ و ویستی

ئـازاد بـووه، ئەو عەرەبە مەسیحیانەی لەم کاتەدا لەنێوان کۆمەڵە مسوڵمانەکاندا دەژین گەواهی ئەم لێبوردەییە دەدەن."

هەروا لە لاپەڕە (٤٨)دا دەڵێت:

"دەتوانـین لەو پەیوەندییە دۆستانەیەی نێوان مەسیحی و مسوڵمانە عەرەبەکان پـەیدا بـوو، بـڕیاری ئـەوە بدەیـن، کـە هێز هۆکارێکی یەکلاکەرەوە نەبووە لە بە ئیسـلام کـردنی خـەڵك، ئـەوەتا (محمد) خۆی هاوپەیمانی لەگەڵ هەندێك لە هۆزە مەسـیحیەکان بەسـتووە و، پاراسـتن و ئـازادیی ئـەنجامدانی دروشمە ئاینیەکانیانی گـرتوەتە ئەسـتۆ، هـەروا بواری بە پیاوانی کەنیسە داوە، ماف و دەسەڵاتی خۆیان پـیادە بکـەن. هاوپەیمانـیەکی وەك ئەمـەش لەنـێوان شـوێنکەوتوانی پێغەمبەر و هاوڵاتیەکانیاندا هەبووە کە لەسەر دینی کۆنی خۆیان و بتپەرستی مابوونەوە". [1]

ئەمـە و هاوشـێوەکانی ئەو بانگەشەیە دەڕەوێننەوە و، ئەوەش دەچەسپێنن، کە جەنگـەکانی ئیسلام بۆ زۆرلێکردنی خەڵك نەبووە تا بێنە ناو ئەم ئایینە، هەروا بۆ داگیرکـردن و چەوسـاندنەوە و سەرشـۆڕکردن نەبووە. بەڵکو بۆ بەرزکردنەوەی وتەی (الله) لەسـەر زەوی، کـە دەسـەڵاتی بـەرز تیایدا بەوانە دەدات، کە بە تەنها زاتی (الله) بەخوا دەزانن.

هـەروا گـەیاندنی ئەو خەیرەی، کە ئیسلام بۆ هەموو خەڵکی هێناوە بە ڕێگای ڕەزامـەندی و قەناعەتـەوە بـووە. هـەروا بـە بەجێهێـنانی دادوەری و ئاسـایش و ئاشـتی، لـە سـایەی دەسـەڵاتی خوای تاکدا بووە.. لە سایەی ئەو دەسەڵاتەدا، کە بـڕیاری بەرنامـەی ژیـانی خەڵك دەدات، ئەو خەڵکە تیایدا ئازادن، کە هەر تاکێك بیروباوەڕی خۆی بەبێ فشار و زۆرلێکردن هەڵدەبژێرێت..

---

[1] لێرەدا پێویسـتە ئاگـاداری ئـەوە بـین کـە ئـەو هاوپەیمانـیە لـە قۆناغـێك لە قۆناغەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیدا بووە، ئەو دەربڕینەی ڕۆژهەڵاتناس (ت.و.ئارنۆڵد) نیازێکی شاراوەی لە پشـتە و پێویسـتە ئاگـاداری بین! بۆ زیاتر زانینی ئەو هەقیقەتە بگەڕێوە بۆ کتێبی (معـالم في الطريق) بەشی (الجهاد في سبيل الله).

لـێدوان دەربـارەی سروشـتی ئاشتی لە ئیسلامدا تەواو نابێت، هەتا ئاماژە بەو بـوارە نـەدەین، کـە ئیسلام کاری تیا دەکات. ئیسلام لە سروشتە گشتییەکەیدا لە تێڕوانیـنی بـۆ ژیـان، ئاشـتی بەش بەش ناکات و، داواش ناکات لە تاکە بوارێکی ژیـان دابنرێ. بەڵکو هەموو ئاشتی بە یەك پارچە تەماشا دەکات و، هەوڵ دەدات لە هەموو بوارەکاندا بەجێی بهێنێت و، پەیوەستی بکات بە تێڕوانینە گشتییەکەی بـۆ گـەردوون و ژیـان و ئادەمـیزاد.. بەمەش ئەو وشەی (ئاشتی)یەی، کە ئیسلام مەبەستیەتی دەبێتە خاوەن مانایەکی قوڵتر و گشتگیرتر لەو مانایەی وڵاتەکان لەم سـەردەمەدا ئاشـنای دەبـن.. ئـا ئەمە ئەو ئاشتییەیە، کە وتەی خوا لەسەر زەوی بـەجێ دەهێنێـت، لـە سەربەسـتی و دادوەری و ئاسایشـی هـەموو خـەڵك، نـەك وازهێنان لە جەنگ بە هەر نرخێك بێت، هەرچەندە ستەم و خراپەکاری لەسەر زەوی رووبـدات! هەرچـەندە زۆرداری و دەستدرێژی کردنە سەر دەسەڵات و خوایەتی زاتی (الله) ڕووبدات!

ئـەو کاتـەی ئیسـلام هـەوڵ دەدات بـڕیاری ئاشتی گشتگیر بدات بەپێی بنەما هـەرە بەرزەکانی لە بەجێهێنانی وتەی خوا، لەبواری ئاشتی دەوڵەتانەوە دەست پێ ناکـات، چـونکە ئـەوە کۆتـایی قۆناغـەکەیـە نەك سەرەتاکەی. ئاشتیی دەوڵەتان، تەنها ئەڵقەی کۆتاییە، کە پێش ئەو چەند ئەڵقەی دیکە هەن.

ئیسلام یەکەمجار لە ویژدانی تاکەوە هەوڵی ئاشتی دەدات، پاشان لە چوارچێوەی خـێزان، ئـنجا لە نێوەندی کۆمەڵدا. لە کۆتاییدا لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتی لە نێوان کۆمەڵ و گەلان هەوڵی بۆ دەدات.

ئیسلام داوای ئاشتی دەکات لە پەیوەندی تاك بە پەروەردگاریەوە، لە پەیوەندی تـاك بـە خۆیـەوە، لـە پـەیوەندی تاك بە کۆمەڵەوە. ئنجا لە پەیوەندی هۆزێك بە هۆزێکـی دیکـەوە، لـە پـەیوەندی تـاك بـە حکومەتەکانـەوە، پاشـان دوای ئـەو هەنگاوانە، داوای ئاشتی دەکات لە پەیوەندی دەوڵەتێك بە دەوڵەتانەوە.

جـا بـۆ بەجێهێـنانی ئـەو ئامانجەی دوایی، بە ڕێگایەکی دوورودرێژدا دەڕوات، تـیایدا لـە ئاشـتیی ویژدانەوە دەپەڕێتەوە بۆ ئاشتی ناو ماڵ، بۆ ئاشتی کۆمەڵگە، لە کۆتاییدا بۆ ئاشتی جیهان.

با لە پێناوی ئاشتیدا سەرنج بدەینە هەنگاوەکانی ئیسلام...

ئاشتیی ویژدان

ئاشـتیی جیهان هەرگیز بەرقەرار نابێت، هەتا ویژدانی تاك لە ئاشتیدا نەبێت.. ئەمـەش تێڕوانیـنی ئیسـلامە.. ئەگەر بیەوێت ئاشتی جیهانی لەسەر بناغەیەکی جێگیر و چەسپاو دابمەزرێنێت، ئەوا لە ناخی ویژدانەوە دەست پێدەکات.

لـە سیستەمی ئیسلامیدا تاك بەهایەکی بنەڕەتی هەیە، کە یەکەمین خشتە لە دروسـتکردنی کۆمـەڵدا، لـە ویژدانیشـدا یەکـەمین تـۆوی بیروبـاوڕ دەڕوێـت، لـە ڕەفتارەکانـیدا بیروبـاوەڕە شـاراوەکەی بـە ئاشـکرا دیار دەکەوێت، بەڵکو خۆیشی دەبێتە ڕەنگدانەوەیەکی زیندووی ئەو بیروباوەڕە.

ئیسـلام تـۆوی ئاشتی لە ویژدانی تاکدا دەڕوێنێت، ئاشتیەکی ئیجابی کە ژیان بـەرز و باڵادەکـات، نـەك ئاشـتیەکی سـلبی، کە بە هەموو شتێك ڕازی بێت، لێ بگەڕێت لە پێناوی ساغ و سەلامەتیدا بنەما بەرزەکانی ژێر پێ بکەوێت.

ئاشتییەکی هەڵقوڵاو لە هاوڕێکی و پێکەوە گونجان، کە لە ئاشکرایی و بێچەند و چـون و ڕێـك و پـێکی پـێکهاتووە! لـە بەربەرەڵاکـردنی هـێز و وزە چـاکە بنیاتـنەرەکان، هـەروا لە پاکخوییکردنی حەز و ئارەزووەکان دروست بووە، نەك لە خەفەکردن و خەواندن و خاوەخاوی.

ئاشـتییەك کە دان بە بون و حەز و سۆزی تاکەکان دا دەنێت و، لە هەمان کاتدا دان بـە کۆمـەڵ و بـەرژەوەندی و ئامانجەکانـیدا دەنێـت، هـەروا بـە مرۆڤایەتی و پێویسـتی و هەسـت و سـۆزەکانی و، بە ئایین و وەدیهێنراوەکان و نموونە.. هەموو ئەمانە بەشێوەیەکی گونجاو و هاوڕێك لەگەڵ یەکدیدا.

ژیربیژی و بیروباوەڕ

ئیسـلام هـەر لـە یەکـەم هـەنگاوەوە، ئاشـتی لەنـێوان ژیربێژیی مرۆڤایەتی و بیروبـاوەڕی ئایینی گرێدەدات. ئیسلام بیروباوەڕێکی ساکار و ڕوونە، هیچ ئاڵۆزی و تەم ومژی تێدا نیە.

زاتـی (الله).. هیچ هاوشێوەیەکی نیه. وەدیهێنەری هەموو شتێکە. (محمد)یش مرۆڤـێکە وەك هـەموو مرۆڤـێکی دیکە، خوا سروشی بۆ کرد، کە ڕێنمونی خەڵك بکـات بـۆ پەرستنی خودای تاك و تەنیاو بێهاوبەش، لە هەموو کاروبارێکی دونیا و دوارۆژدا ئـایین و بەرنامــە تەنها بۆ خوا بێت بەبێ هاوشان. خودا یەك لە سیان و سـیان لە یەك نیه، نە باوکە و نە لەدایك بووە.. (محمد) مرۆڤو خوا نیه، لە زەویدا پێغەمبەر و لە ئاسماندا پەروەردگار نیه!

لــە ئیســلامدا مەتەڵ و سەر لێتێکدان نیه، کە لە روناکی ڕابکات و، ژیربێژی مــرۆڤ لــە سەرســامیدا بــەجێ بهێڵێـت و، ویژدانــی تــاك بخاتە دودڵییەوە. چونکە ئەوکاتــە یــان بــڕوا دەهێـنێ و ژیربێژیـیەکەی پشـت گـوێ دەخات، یان دەست بە ژیربێژیــیەوە دەگرێت و بەرەو کوفر و خوانەناسیی دەبات، یان لەنێوان هەردوکیاندا لــە مۆلەقــە[1] دەبێـت و، بـیری پارچەپارچە و شێواو دەبێت و لەسەر بڕیارێك ئۆقرە ناگرێت.

لە ئیسلامدا هیچ ئەستەم نیه، کە مرۆڤێك بێنیتە پێش چاو پەیوەندی بە هێزی هــەرە مەزنــەوە هەبێـت، چــونکە لــە گــیانی ئادەمــیزاددا ئــەو وزەیــە هەیە، کە بیگەیەنێـت بــەو هــێزە، تاکــە ئاســاییەکانیش لــە ئەزمونەکانــیاندا هەســت بــەو پەیوەندییە دەکــەن، بــەڵام گیانەکانــیان لەســەر ئــەو پەیوەندیــیە جــێگیر نابێت، چەندچـرکەیەکی کــەم نەبێت. بەڵام گیانانێکی وەك گیانەکانی (محمد) و (موسا) و (عیســا) و (نــوح) و (ئیــبراهیم)، -ســەلامی خوایــان لێبێت- هیچ گران نیه ئەوە بێنینە پێش چاو، کە چۆن یارمەتی لەو هێزە وەردەگرن و پێی دەگەن.

ئەگــەر مەســەلەی چــۆنیەتی ســروش بــەم شــێوازە بــەپێی مەسەلەی چۆنیەتی لاهوتــی و ناســوتی لــە (اقنوم) و، بوونی سیان لە یەکدا و، دابەزینی خوداوەند بۆ ســەر زەوی لــە شــێوەی کوڕەکــەی، تا ئازار بچێژێت بۆ رزگارکردنی مرۆڤایەتی لە تاوانەکەی ئادەم و، هەموو ئەو خەیاڵاتانەی کەنیسە و کۆمەڵەکان خستویانەتە ناو

[1] چاوزەق وەستان

نەصرانیەتەوە، ئەگەر ئەو مەسەلەیە بەپێی ئەم مەسەلانە پێوانە بکرێن، زۆر زۆر بچووك دێنە بەرچاو!

ئەم ئەفسانانە کەوتنە ناو نەصرانیەتەوە، کە نەصرانیەت لێی بەریە. نەصرانیەت لە سەرچاوە یەکەمەکانیەوە وێنەیەکی ئەو ئایینەیە، کە خودا هەمو پێغەمبەرەکانی پێ‌ی ناردووە.. ئایینی یەکخواپەرستی، کە هاوبەش بۆ خوا دانەنێت، کە مرۆڤ لە بەندایەتی هاوبەشێك ئازاد دەکات. بەڵام ئەو رۆمانیانەی چوونە ناو مەسیحیەتەوە، خواوەندە جۆراوجۆرەکانیان هەر لەگەڵدا بوو، نەیانتوانی ناخی خۆیان بۆ ئەو یەکخواپەرستییەی نەصرانیەت یەکلا بکەنەوە، ئنجا ئەو ئەفسانانە دەستیان پێکرد. جا وردەوردە ئەو ئەفسانان خۆیان بوونە نەصرانیەت، ئەو نەصرانیەتەی کەنیسە دەیناسێنێت، واتە ئەو نەصرانیەتە ڕەسمیەی، هەرکەسێك نەیگرێتە خۆی دەربەدەری دەکات و لە هەموو شتێك بێ‌بەشی دەکات!

بەڵام گۆڕان و بەئەنجام گەیشتنی نەصرانیەت بۆ ئەم بارە، ڕۆشنبیرە نەصرانیەکانی دوچاری دوودڵی و شڵەژاوی هزریی بەردەوام کرد. دەبوو یان بە دەم ژیربێژیی خۆیانەوە بچووبان، کە لە ڕیزی بڕواداران دەری دەکردن بۆ ریزی بێباوەڕان؛ یانیش دەبوو عەقڵی خۆیان فەرامۆش بکەن، تا پارێزگاری لە بیروباوەڕی ئەو ئەفسانانە بکەن، کە کەنیسە دەیپارێزێت، یان خۆیان بخەنە دوودڵیەکی گیانیی بەردەوام لەنێوان پێویستییان بە بیروباوەڕێك و، ژیربێژییان، کە ئەو ئەفسانانە ڕەت دەکاتەوە!

زۆری نەمابوو هەمان ئەوەی لە نەصرانیەت ڕوویدا لە ئیسلامیشدا ڕوویدا، حەزی مرۆڤ بۆ ئەفسانەکان لە هەوڵداندا بوو بۆ داپۆشینی ڕونی و سادەیی ئایینی ئیسلام، بەردەوام بوو لە دارشتنی شتی ناڕاست بە دەوری (محمدی کوڕی عبدالله) و، ئالوبەیتە هەڵبژاردەکانی، بە تایبەتی حوسەین-خوای لێ‌ڕازی بێت-، شتی ناڕاستی وای هەڵدەبەست، کە سروشتی ئیسلام نەیدەویست و قبوڵی نەدەکرد، کەچی لەلای خەڵکی ڕەشۆکی بەشێوەیەکی زیاتر لە ڕاستیە سادە وساکارەکانی ئیسلام وەردەگیرا!

بەڵام خودی بینایەی ئیسلام بە دروستی مایەوە و، بنەماکانی بە پارێزراوی مانەوە، سروشتەکەی ئەوەندە ڕون و سادە وساکار بوو، کە ئەو ئەفسانە پڕوپوچانە لە پەراوێزیدا دەپوکانەوە و، نەدەچوونە ناو بناغەکەیەوە.

لە نەصرانیەتدا کەنیسە خۆی پێشڕەوی ئەم ئەفسانانەی دەکرد و دەیگرتە خۆی، چونکە دەبوە هۆی زیادبوونی دەسەڵاتەکەی بەسەر دەروونی جەماوەردا، جا ئاڵۆزکردنی بیروباوەڕ و دەورەدانی بە شتی تەم ومژاویی بە مەبەست بووە، تا کەنیسە ڕۆڵی لە ژیانی خەڵکدا هەبێت. ئەگەر بیروباوەڕی مەسیحیەت وەکو خۆی بە ساکاری و روون و ئاشکرایی بمایەتەوە، ئەی پیاوانی ئایین چی بکەن؟ ئەگەر خەڵك خۆیان توانیان لە ئاینەکەیان تێبگەن و دروشمەکانیان ئەنجام بدەن و، راستەوخۆ بە پەروەردگاریان بگەن، چ پێویستییەکیان بەوان دەبێت؟! کەواتە پێویستە تەم و مژ هەر هەبێت. پێویستە ئەو خەون و خەیاڵ و ئەفسانانە هەر هەبن، تا خەڵك بەردەوام بۆ کردنەوەی گرێکوێرەکانی بیروباوەڕ پەنا بۆ کەنیسە بەرن، تا نهێنیەکانیان بەرامبەر بە شتێك بۆ ئاشکرا بکات. ئا بەم شێوەیە دەسەڵاتی کەنیسە بەکاملی دەمێنێتەوە، کەس بۆی نیە یەك هەنگاو لە ژیانی ئاینیدا، یان لە ژیانی ڕۆحیدا بنێت بەبێ بوونی قەشەیەك!

بەڵام لە ئیسلامدا کەنیسە نیە. دەستەیەك نیە بەناوی (ئیکلیرۆس) کە بەبێ ئەو هیچ دروشمێکی ئایینی ئەنجام نەدرێت و، تەنها لە ڕێگەی ئەوەوە تاك بە خوای وەدیهێنەری بگات.

ئیسلام ڕزگارکەری بیری مرۆڤە، نەك تەنها لە ئەفسانە و شتی خەیاڵاوی، بەڵکو هەروەها لە فشاری ماددیەتی بەدەر لە یاسای گەردوونیی ناسراو ڕزگاری دەکات.

ئیسلام نەیویستووە بەکاری ماددیەتی بەدەر لەیاسا، بیری مرۆڤ ناچاری ملکەچ کردن بکات. بەڵکو هۆکاری سادەیی و ڕونی و ڕاستیەکانی بەکاردەهێنێت بۆ گەیشتن بە هەستی مرۆڤ.

کاتێك هاوکات لە ڕۆژی مردنی (ئیبراهیم)ی کوڕی (محمد)ی پێغەمبەری خوادا ڕۆژ گیرا، خەڵك بە ڕوداوەکە هاواریان لێ هەستا و گوتیان: بەهۆی مردنی ئیبراهیم ڕۆژ گیرا.. (محمد)ﷺ دەسبەجێ ئەم گومانەی ڕەواندەوە، تا ڕوونی و بێگەردیی بیروباوەڕ دانەپۆشێت، ڕایگەیاند کە ڕۆژ نیشانەیەکی خودایە و بۆ مردنی مرۆڤ ناگیرێت.. بەم توندوتۆڵی و ڕاستگۆییە بێگەردە نەیهێشت خۆ بدەنە دەست حەزە شاراوەکانی دەروونیان و، لەگەڵی نەڕۆیشت و بەکاری نەهێنا بۆ بڵاوکردنەوەی ئایینە نوێیەکەی، چونکە ئەوانە لە ناوەڕۆکدا پێچەوانەی سروشتی ئایینە نوێیەکەیە.

ئیسلام بەم ڕوونی و بێگەردیەوە، ئاشتی لەنێوان ژیربێژی تاك و بیروباوەڕەکەی گرێ دەدات، ئەو دوودڵیەش ناوروژێنێت، کە نەصرانیەتی دەسکاریکراوی کەنیسە دەیوروژێنێت، هەروا ئەو بیروباوەڕانەش کە ڕاستی و ئەفسانە تێکەڵ دەکەن. جا هەق و ناهەقی تێدا تێکەڵ دەبن و، لەڕووناکی و ڕوونی خۆی دەشارێتەوە، بۆیە ژیانی هەموی لە کەشێکی دوکەڵاوی و دوعا خوێندنی بەدەنگدا دەبێت، چونکە لە ڕووناکی ڕادەکات و دەترسێت پێی بگات.

بەڵێ، ڕەوەی مرۆڤ کاتێك ڕوبەڕووی گەردوونی فراوان و سروشتی مەزن بویەوە، پێویستیەکی بێشوماری بەوە هەبوو، کە هەست بکات خواوەندەکەی لێی نزیکە و گرنگی بە ئازار و ئاواتەکانی دەدات، ئەوەبوو زۆر لە ئەفسانەکانی نەصرانیەتی کەنیسە هات بۆ تێرکردنی ئەو حەزە قووڵە، جا خودایان لەو بەرزییە هێنایە خوارەوە، تا بەرگەی ئازار بگرێت بۆ سڕینەوەی تاوانەکەی ئادەم، یان وایلێکرد کە کوڕە تاقانەکەی بەرگەی بگرێت وەکو میهرەبانیەك بۆ مرۆڤ.. هەتا دوایینی ئەو شتە شاراوانەی ژیربێژی سەرسام دەکات و ویژدان شپرزە دەکات و دەیشێوێنێ.

بەڵام ئیسلام ئەو پێویستیە دابین دەکات، بەڵام بەشێوەیەك کە لەگەڵ خواوەندێتی و تاکێتی خوادا بگونجێت. پێویستیەکە دابین دەکات بەوەی، کە وا لە ئادەمیزاد دەکات هەست بکات، کە خوا لێی نزیکە و وەڵامی دەداتەوە و، لەچاودێریکردنی بێئاگا نابێت و لەیادی ناکات: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي

قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِي فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ: ئەگەر بەندەکانم دەربارەی من پرسیاریان لیّ کردیت؛ من نزیکم، هەرکەس بانگم بکات وەلامی دەدەمەوە، با بەدەنگمەوە بێن و بڕوام پی بهێنن، بەلکو ڕێنمون دەبن. ﴾ البقرە/١٨٦.

﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ: پەروەردگارتان فەرموویەتی: بانگم بکەن، بە دەنگتانەوە دێم. ﴾ غافر/٦٠.

﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلاَثَةٍ إِلاَّ هُوَ رَابِعُهُمْ وَلاَ خَمْسَةٍ إِلاَّ هُوَ سَادِسُهُمْ وَلاَ أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلاَ أَكْثَرَ إِلاَّ هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا: هەر سیّ کەسێك پێکەوە بە چپە قسە بکەن خودا چوارەمیانە، پێنج بن ئەو شەشەمیانە، کەمتر بن و زیاتر بن و لە هەر کویّ بن ئەو هەمیشە لەگەلّیانە. ﴾ المجادلة/٧.

﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ: ئێمە لە شادەماری لاملی نزیکترین لێی. ﴾ق/١٦.

﴿إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ: بێگومان پەروەردگارم نزیکە و بەدەنگەوە دێت. ﴾ هود/٦١.

﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ: ئەو لێبوردە و ڕوخۆشە. ﴾البروج/١٤.

بەم شێوەیە ئادەمیزاد دەبینێت، کە پەیوەندییەکەی بەخوداوە چەند پتەوە، هەست بە میهرەبانیی و چاودێریی و وەلامدانەوەکانی دەکات، بەبێ ئەوەی پێویستی بە ئەفسانەی سەرسوڕهێنەر هەبێت.

حەزەکان و پێویستیەکان (الأشواق والضرورات)

هەروا ئیسلام ئاشتی دەخاتە نێوان ئەوشتانەی بۆ تاك زۆر پێویستن و، ئەو حەزە گیانییانەی ناتوانێت دەسبەرداری بێت. بەلام نەك لەسەر حیسابی حەزە پێویستییەکانی و، نەك لەسەر حیسابی حەزە گیانیەکانی.

ئەو بیرۆکە(فکرة)ی هەیەتی دەربارەی یەکیەتی تێکڕایی، لە تێڕوانینی بۆ تاکی ئادەمی و، هەلنەرەکانی ئەو ژیانەی تیایدایە، ڕەنگی داوەتەوە. پێویستییەکان و حەزەکان هەردووکیان بە هاوڕێکی یەك دەگرن، هیچ لە وزە و هەلنەرەکانیان بەفیڕۆ

ناچێت، مەگەر ئەوەی لەگەڵ ئەو هاوڕێکییە نەگونجێت، یان ببێتە کۆسپ لەبەردەم گەشەی تەواوی ژیان.

ئیسلام هەر لە سەرەتاوە دان بە پێویستیە رەسەنە شاراوەکانی سروشتی مرۆڤ دادەنێت، وا نابینێت کە نەگونجێت لەگەڵ حەزی بەرەو بەرزی چوون، کە ئەمەش حەزێکی رەسەن و شاراوەی سروشتی مرۆڤە، بەو مەرجەی لەباری هاوسەنگیەکی رێکوپێکدا بێت.

کاتێك ئیسلام بانگەشەی پاکبونەوەی گیان و، دەرچوون لە کۆتی ئارەزووەکان دەکات، مەبەستی خەفەکردنی هەڵنەرە زیندووەکان و، لەناوبردنی وزە زیندووەکان نیە، بەڵکو بانگەشەی ئەوە دەکات، کە ئادەمیزاد سەرکردەی دەروونی خۆی بێت و نەبێتە بەندەیەکی بێدەسەڵاتی ئارەزووەکانی، یان وەك ئاژەڵ ئارەزووەکانی هەڵنەری بن.. ویستیش دوریانی نێوان ئادەمیزاد و ئاژەڵە لە ڕابواردندا: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الأَنْعَامُ: ئەوانەی خوانەناسن وەکو ئاژەڵ ڕادەبوێرن و دەخۆن.﴾محمد/١٢.

بەڵام ئەگەر مرۆڤبەسەر کاروباری خۆی زاڵ بوو، پێویستە بزانێ کە لاشەکەی مافی هەیە، پێویستە لەسەری دەروونی خۆی لە خۆشییەکانی ژیان بێبەری نەکات، ئەوانە حەرام نەکات کە خوا حەڵاڵی کردووە.. ئەوەش کە خودا حەڵاڵی کردووە هەموو ئەو چێژ و خۆشییانە دەگرێتەوە کە دەرونی ڕاست و ڕێك داوای دەکات.

لە ئیسلامدا هەڵنەرە سروشتییەکانی ژیان هەموویان بێزراو نین، حەز کردن بە درێژەپێدان شکستێك نیە خۆپاککەرەوەکان خۆیان لێی بەرز بگرن. چونکە ئارەزووی درێژەپێدانی ژیان لەگەڵ ویستی خوادا لە بەدیهێنانی ژیان، رێکە، بەڵکو خودا دەیەوێت ژیان بەرز ڕابگیرێت نەك تەنها درێژەی پێ بدرێ.. ئەو درێژەپێدانەش هۆکاری پەرەسندن و بەرزبوونەوەیە، نەك دژی بیرۆکەی بەرزبوونەوە بێت. هەروەها ئیسلام هەڵنەرە زیندووەکانی بنیاتی مرۆڤلەگەڵ حەز و ئارەزوە گیانیە قوڵەکان لە سروشتیدا هاوڕێك دەکات، لە هەردوکیاندا یەکیەتیەك

دادەڕێژێت، کە نە زیادەڕۆیی و نە بەزایەدانی تێدا بێت، نە ململانێ و نە پێکدادانی تێدا بێت.

لە ئیسلامدا بانگەشە بۆ خۆش ڕابواردن، هاوشان لەگەڵ بانگەشە بۆ بەرزبوونەوە دەڕوات، جا لەنێوانیاندا وێنەیەکی هاوسەنگی دروست دەبێت، دوور لە خراپەکاری و دوور لە بێبەش بوون:

﴿يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ، قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ، قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ: ئەی نەوەی ئادەم! لە هەر مزگەوتێکدا بوون خۆتان برازێننەوە، بخۆن و بخۆنەوە و زیادەڕۆیی مەکەن، خوا زیادەڕۆیانی خۆش ناوێت.. بڵێ: کێ ئەو کەل وپەلی ڕازاندنەوە و بژێوییە پاکژەی حەرام کردووە، کە خوا بۆ بەندەکانی داناوە؟! بڵێ: ئەوە لە ژیانی دونیادا بۆ بڕوادارانە و لە ڕۆژی قیامەتیشدا تایبەتە بەو.. ئێمە ئاوا نیشانەکان روون دەکەینەوە بۆ ئەوانەی دەزانن.. بڵێ: بەڵکو پەروەردگارم خراپەکاری ئاشکرا و نهێنی و گوناه و سنور بەزاندنی ناڕەوا و هاوبەش دانان بۆ خودا بێهیچ بەڵگەیەك و قسەکردن دەربارەی خودا بەبێ زانینی حەرام کردووە.﴾ الاعراف/٣١-٣٣.

(الفواحش) لە (الفحش)ەوە هاتووە، کە بریتییە لە لادان لە هاوسەنگی و مامناوەندی، ئەمیش هەروەکو زیادەڕۆیی بە ناهەق و هاوبەش دانان بۆ خودا وایە.. هەموان تێکدەری سروشتی مرۆڤن، دژی دادوەرین، پێچەوانەی یاسای ژیانی هاوڕێکن.

بەم جۆرە وزە مرۆییە چون یەکەکان بواری خۆیان دەست دەکەوێت بۆ بنیاتنان و بەرز ڕاگرتنی ژیان، تاکیش بە بەش بەشی لەنێوان واقیعی ژیانە پێویستەکەی بۆ

مانــەوەی خۆی و ژیانەکەی و، ئەو حەز و ئارەزووە بەرزانەی بە گوێیدا دەچرپێت و بانگی دەکات، نامێنێتەوە.

هــەروەها هاوڕێکیــیەك لەنــێوان پاراستنی ژیان و بەرزڕاگرتنی دادەنرێت.. ئەم هاوڕێکیــیە لە وژدانی تاکدا بەپێی بیروباوەڕەکەی دەبێت، هەروەکو لە چوارچێوەی کۆمەڵێکیشــدا بەپــێی ڕەفــتارەکان دەبێت، جا تاك خۆی لە ئاشتی ناوەکی لەگەڵ ویژدانەکەی و، ئاشتی دەرەکی لەگەڵ خەڵکانی دیکەدا دەبینێتەوە.

هــەروەها ئیســلام هۆیــەکانی (گــرێ دەروونــیەکان) چارەسەر دەکات، ئەو گرێ دەروونــیانەی، کــە فــرۆید و شوێنکەوتەکانی ڕێڕەوەکەی خۆیان لەسەر بنیات ناوە، کــە پێیان وایە بەلآیەکە و کەس لێی دەرباز نابێت، نەفرەتێکە و کۆمەڵ بە کۆت و پــێوەند و ڕێکــار(تعالــیم)ەکــانی لەســەر تاکی دەسەپێنێت، هەروا بە خەفەکردنی ئارەزوەکــان، کــە ویژدانــی مــرۆڤ یــان خــودی بــەرز(الذات العليا) جێگای کۆمەڵ دەگرێتەوە لە سەپاندنی چاودێریی بەسەریدا.

هۆکارەکــانی ئەو گرێ دەرونیانە، لە ڕەوش(جو)ی بیروباوەڕی ئیسلامیدا بونیان نــیە، کــە هــەر لــە هــەنگاوی یەکەمــەوە دان بــە ئارەزوو و پێویستییەکانی تاکدا دەنێــت، بە پیس و داڕوخانی نازانێت و، ڕێگاکانی بەتاڵکردنی بە شێوەیەکی دڵنیا بــۆ ئاســان دەکات، کە دان بە شەرعی بوون و ڕاستگۆیی و پاك وخاوێنیدا بنرێت، هــەر ئەمــەش گرنگە، مادام لە سنورێکی ڕاست و دڵنیادا بێت، کە نەبێتە مایەی لاوازی کەســایەتی تــاك و، لــە چوارچێوەی کۆمەڵگەشدا دوچاری گەڕانەوە بۆ باری ئاژەڵیی نەبێت.

ئیســلام بــە وردی سەرنجی ئەم ئارەزوە سروشتییە بێگەردانە دەدات، دایناوە کە هــەندێك جــار ئافــرەت ئــارەزووی خۆشی و جوانکاری لەپیاو زیاترە، بۆیە هەندێك لەوانــەی بــۆ پیاو حەرامە بۆ ئافرەت حەڵاڵی دەکات، ئەمەش وەك ڕەچاوکردنێکی سروشــتە مێیینــەکەی، کــە ڕازاندنــەوە و جوانکاریــیە. بــۆ ئافرەتی حەڵاڵ کردووە ئەنگوســتیلەی زێــڕ و بــەرگی ئاوریشــم بپۆشــێت، لەکاتێکدا پیاو لەم شتە نەرم و شــلانە قەدەغــە دەکــات و بــە خۆشــگوزەرانیەکی زیــانداری دادەنێت، هەرچی لەو

بوارەدا بۆ ئافرەت حەرامە، تەنها خۆدەرخستنە بەجوانکاری و ڕازاوەیی بۆ بێگانە، چـونکە لـێرەدا مەسـەلەکە لـە ڕۆڵی خۆشی(متاع)ی بێگەردەوە دەردەچێت بەرەو ئارەزو بزواندنی ئاژەڵانە، ئەمەش دوریانی ڕێگاکەیە!

بـەم شـێوەیە هۆیـەکانی توشـبوون بە (گرێ دەرونیەکان) لە ڕەوشی بیروباوەڕی ئیسـلامیدا لـە چەند بارێکی ریزپەڕی نەخۆشیدا سنوردار دەبێت و کورت هەڵدێ، بەڵام سروشتە ڕێکەکان، هاوسەنگی و هاوڕێکییان تێدا دێتە ئەنجام و، هۆکارەکانی دوودڵـی نامێنێت، بەمەش تاکی مسوڵمان لە دەرونی خۆیدا لە ئاشتی و ئاسایشدا دەژێت.

گوناه و تەوبە

ئیسـلام تـەنها لە سنوری دانانان بە پێویستیەکانی تاك و هاوڕێك کردنی لەگەڵ حـەز و ئارەزوەکانیدا ناوەستێت.. بەڵکو دوای ئەوە هەنگاوێکی دیکەی واقیعی و بەرچـاوڕونانە دەنێـت.. ئـەو دان دەنێت بە هەڵنەرەکانی هەڵە و گوناه. بۆ هەڵە و لەبیرکـردن و ئەوانـەی بـەزۆر پێـیان دەکرێت، ئەوا ئەوانە لێیان ناگیرێ و بۆیان بە گونـاه دانانـرێ: ((ئوممەتەکـەی مـن، لـە هەڵە و لە بیرکردن و ئەوەی بەزۆر پێیان کراوە، لەسەریان هەڵگیراوە-واتا بۆیان بەگوناه نانوسرێ)).

بـەڵام تـاوان و گوناه، هەموو کاتێك دەرگای تەوبە لێیان کراوەیە، هەرکەسێك حـەز بکات روی تێدەکات بۆ داولی لێخۆش بوون و پاکبوونەوە، کەس بۆی نیە لە بـەزەیی خـودا دەری بکـات و، دەرگـای خـودای لێ داناخرێت و، هیچ نێوەنێکیان لەنێواندا نیە.

ئەگـەر تـاك خـزایە نـاو گوناهەوە، ڕێگاکانی تەوبەی لێ ناپچڕێت، نابێتە گوم بـووی دەرکـراوی نەفرەت لێکراو و، تاریکیی بێبڕوایی نایچەوسێنێتەوە.. ئا لەوێدا روناکـیی هەیـە، ڕێگـا هەیـە، دەسـتی بەسۆز و میهرەبان هەیە.. دەستی تەوبەی پەشـیمانی، پاکـبوونەوە و سـەلامەتی پـێ دەبەخشـێت، بـە ڕۆح و تـاریکی دایدەپۆشـێت: ﴿قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّـــهَ يَغْفِـــرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ: بێژە: ئەی بەندەکانی من! ئەی

ئەوانـەی بـە لادان لـە ئـەندازە، ناھەقـیو لـەخۆ کردوە! نابێ ئێوە لە بەزەیی خوا ناهومـێد بـن، چـونکە لــە هــەمو گوناهــێك چـاو دەپۆشـن، ئــەو لێـبوردەو دلۆڤانە.﴾الزمر/٥٣.

لـە ئیسلامدا خواوەند بۆ ھەتاھەتا گوناھبار ڕاونانێت، کە مۆڵەتی پێنەدات و تەوبـەی لێ وەرنەگرێت، مەگەر خۆی بکوژێت، یان جەستەی خۆی ئازار بدات، یان گـیانی بۆ چەندین سەردەم و نەوە لەلاشەی پیس و بۆگەندا جێگیر بێت. سڕینەوەی گوناھـیش پێویسـت بـەوە ناکـات، کە خودا لە بەرزیەکەی خۆی بێتە خوارەوە، تا لـەخاچ بدرێـت و ئازارەکان بچێژێت وەك کەفارەتێك بۆ گوناھی مرۆڤ، لە کاتێکدا ئـەو خۆی دروستکەری ئەو مرۆڤانەیە، دەتوانێت پاکیان بکاتەوە بەبێ ئەوەی خۆی لە خاچ بدرێت و سزا بدرێت.. ھەروەھا سڕینەوەی گوناھەکان پێویستی بە کاھین و کورسی دانپیانان نیە، یان بە ھەڵواسراوی بەسەر سەری کەسێکەوە بمێنێتەوە، بەبێ ئەوەی رزگاربوون یان راکردنی بۆ ھەبێت..!

ھـەموو ئادەمـیزادێك دەتوانێـت راستەوخۆ بە پەشیمانی و تەوبەوە روو بکاتە پـەروەردگاری، بـەبێ ئـەوەی سووربێ لەسەر گوناھەکەی و بەردەوام بێت، جا خودا دەرگـای خـۆی لـێدەکاتەوە و، بـۆ نـێو بـەندەکانی وەری دەگرێت و، میهرەبانی و لێـبوردەیی خـۆی پـێ دەبەخشـێت. دەرگـای میھرەبانیش ھەموو کاتێك کراوەیە، لەبـەزەیی خـوادا بێئومـێدی و ھیوابڕاوی نیە، ھەرکەسێك دەیەوێت با لە دەرگای بدات و داوای مۆڵەت بکات، بەڵکو با بەبێ مۆڵەت ڕووی تێ بکات:

﴿وَلاَ تَيْأَسُــوا مِــنْ رَوْحِ اللّــه إِنَّهُ لاَ يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللّه إِلاّ الْقَوْمُ الكَافِرُونَ: ناهومـێد مـەبن لـە بـەزەیی خـودا، ھـەر ئەوانـەی خوانەناسـان، لە بەزەیی خوا ناھومێدن.﴾ یوسف/٨٧.

ئیسـلام لـەم ڕێـڕەوەدا دوور دەڕوات، ھـەتا ئەگـەر مـرۆڤ بەخـێرایی سـەرنجی لێـبدات، وادەزانێ کە ئیسلام گوناھ بۆ خەڵك دەڕازێنێتەوە، تا لە گوناھەکە تەوبە بکەن..!

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: ((هەموو ئادەمیزادێك گوناهكارە، چاكترین گوناهكاریش تەوبەكارانن)).[1] هەروەها دەفەرموێت: ((سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر گوناه نەكەن، ئەوا خودا ئێوە لادەبات و كۆمەڵێك دەهێنێت، كە گوناه بكەن و داوای لێخۆشبوون بكەن، ئەویش لێیان خۆش بێت)).[2]

ئیسلام لێرەدا گوناه ناڕازێنێتەوە، بەڵكو تەوبە ئاسان دەكات، دەروونی گوناهكاران بە هیوا پڕ دەكات، ڕێگا بۆ گیانەكانیان روناك دەكاتەوە، ئەو گیانە ماندووە ترساوانە دەخاتە ناو پشودان و ئاسودەییەوە. هەتاهەتایە بە دودڵی و سەرسامی و پارچەپارچەیی و ئۆقرەنەگری نامێنێتەوە.

ئەمە لە كاتێكدایە كە لەسەر ویژدانی تاك پێویست دەكات بەردەوام هۆشیار بێت، داوای لێدەكات چاودێری دەرونی خۆی بكات و، ئاگاداری دەكاتەوە لە هەڵخەڵەتاندنی ئارەزوە حەرامەكان و، فیتنەی ئافرەت و ماڵ و منداڵ، دەیهێنێتە پێش چاوی كە چۆن شەیتانی دوژمنی سورە لەسەر هەڵخەڵەتاندنی، بەردەوام دڵەڕاوكێی بۆ دروست دەكات و بۆی لە سەنگەردایە..

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ، قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ، الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالأَسْحَارِ: خۆشەویستی ئارەزوەكان بۆ خەڵك ڕازێنراوەتەوە، ئارەزووی ئافرەت و منداڵ و كۆكردنەوەی سەروەت و سامانی زۆر لە زێڕ و زیو و ئەسپی نیشانەدار و مەڕ ومالات و كێڵگە.. ئەمانە مایەی خۆشی ژیانی دونیان.. بەڵام خودا چاكترین سەرەنجامی لایە.. بڵێ: ئایا هەواڵی لەوە باشترتان بێ بڵێم؟ ئەوانەی پارێزكارن لەلای پەروەردگاریان بەهەشتانێكیان بۆ هەیە

---

[1] اخرجه الترمذي.
[2] رواه مسلم

ڕوباریـان بەژێـردا دەڕوات، بـە هەمیشـەیی لەوێ دەمێننەوە، لەگەڵ ژنانێ پاك و بێ‌گـەرد، ئەمانـە و ڕەزامەندی خوداش.. خودا ئاگاداری بەندەکانیەتی.. ئەوانەی کـە دەڵێن: پەروەرگارا! ئێمە بڕوامان هێنا، تۆش لە گوناهەکانمان ببورە و لە سزای ئاگـر بمانـپارێزە.. ئەوانەی ئارامگر و ڕاستگۆن و بەردەوامن لەسەر خواپەرستی و، ماڵ دەبەخشن و بەرەبەیانان داوای لێخۆشبوون دەکەن.﴾آل عمران/١٤-١٧.

﴿وَيَـاآدَمُ اسْـكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلاَ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّـجَرَةَ فَتَكُونَا مِن الظَّالِمِينَ، فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِـنْ سَـوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ، وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِن النَّاصِحِينَ، فَدَلاَهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّـجَرَةَ بَـدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ، قَالاَ رَبَّـنَا ظَلَمْـنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُـكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ: ئـەی ئادەم! تۆش وێـڕای ژنـت لە بەهەشت بحاوێنەوە، لە هەر کوێدا هەرچی دەخۆن بەئارەزوی خۆتان بکەن، هەر تخونی ئەو داری هانا مەکەون، دەنا ئێوە لە ناهەقیکاران دەبن. شەیتان کەوتـە کلێشـەیان تا ئەو ئەندامەیان-کە داپۆشرابو-بێنێـە بەرچاویان. گوتی خودا کـە نەیدەهێشـت لـەو دارە نزیك ببنەوە، هەر بۆیە بو کە ئێوە نەبنە فریشتە، یان هەمیشە هەر لەبەهەشتا بێنن. جا سوێندی بۆ هەردووکانیش خوارد کە: من بەدڵ ئامۆژگاریـتان بـۆ دەکـەم.بەفریوان، ئەوانی خستە تەماوە. لەدوای ئەوەی لە بەری دارەکـەیان چەشـت، عەیـب و عاریـان کەوتـە دەشـت و کۆششـیان کـرد بەگەڵای بەهەشـت داپیۆشـن. پەروەردگار گازی کردن: ئاخر من بەئێوەم نەگوت توختی ئەم دارە مەکەون؟ پێشم ڕانەگەیاندبون بەئاشکرا شەیتان دوژمنی ئێوەیە؟ گوتیان: ئەی پـەروەردگارمان! ناهەقـیمان لـەخۆمان کـرد، ئەگـەر تـۆ لێمان نەبوری و بەزەییت پێماندا نەیە، بێ‌شك لەزیانبارانین. گوتی: داگەڕێنە خوارێ، ئێوە دوژمنی یەکدین. تا ماوەیەك جێگا و مایەی ژیانتان لەزەوی دەبێ.﴾الاعراف/١٩-٢٤.

ئیسلام کە ململانێی نێوان ئادەمیزاد و شەیتان بەم شێوەیە دەهێنێتە بەر نیگا، بۆ ئەوە نیە خەڵك بخاتە ناو شڵەژانی دەروونیی بەردەوام، کە کەسایەتییان پارچەپارچە بکات و هێزەکانیان پەرتەوازە بکات، بەڵکو بۆ ئەوەیە تا بانگەشەیان بکات بۆ هۆشیاربون لە هەڵنەرەکانی خراپە و گوناه، تا لە کۆتاییدا نەوەکانی ئادەم و حەوا ئاگادار بکاتەوە لە خۆدانە دەست هەڵخەڵەتاندن و فریودانەوە.

﴿يَابَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُم الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِن الْجَنَّة يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ: ئەی فرزەندەکانی ئادەم! شەیتان نەتانخەڵەتێنێ، هەروەك باوك و دایکتانی لە بەهەشت بەدەرکردن داو جل و بەرگی لێ دارنین تا شەرمی خۆیانیان پێیان نیشان بدا. شەیتان و دەستەو بەستەکەی لەلایەکەوە دەتانبینن، کە ئێوە ئەوان نابینن. ئێمە شەیتانەکانمان کردۆتە دۆستی ئەوانەی بڕوایان بەخودا نیە.﴾الاعراف/٢٧.

لە هەمان کاتدا بڕیاری ئەوە دەدات، کە گوناهەکەی ئادەم وەکو شمشێرێکی بڕەری هەڵکێشراو بەدیار سەری نەوەی ئادەمەوە نەبوە و، داوای کەفارەتێکی سەرسوڕهێنەر نەکراوە، کە خوای گەورە لەسەر شێوەی کوڕی خوا پێی هەڵسێت.. کارەکە لەهەموو ئەمانە سووك و ئاسانترە: ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّه كَلِمَات فَتَابَ عَلَيْه إِنَّـهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ: ئادەم لە پەروەردگاریەوە چەند وتەیەکی پێگەیشتن، ئەوسا تەوبەکەی قبوڵ کرد، هەر خۆی تەوبە وەرگر و میهرەبانە.﴾البقرة/٣٧.

جا ئەم هەموو ئاسانیە کەس بازنادات، مەگەر ئەوەی لەسەر گوناه سور بێت، ئەم هەموو دەرگا کراوانە داناخرێن، تەنها لەروی ئەوانەی لە گوناهدا بەردەوام و مکوڕن.

﴿بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِه خَطِيئَتُهُ فَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ: دیارە هەرکەس خۆی توشی خراپە بکا و خراپەکەی دەوری دابێ، ئەوانە یاری ئاگرن و تاهەتا هەر تێدا دەبن.﴾البقرة/٨١.

ئەمــە لەبەر ئەوەی بەردەوام بون لە گوناهدا دڵ دادەخات و ویژدان تەرت و تونا دەکات، ئنجا دەرگاکان دادەخات و سزا دەسەپێنێت.

کـەس ئـەم هــەموو هەلـە رەخسـاوانە لەدەسـت نادات، مەگەر ئەوەی شایانی بـەزەیی نەبێـت و خـۆی نەیەوێـت. بـەلاّم زۆر لـە گوناهکارانی تەوبەکار، ئیسلام ئاشـتی بـە ویژدانیان دەبەخشێت و، ئاسودەیی بە گیانەکانیان دەدات، تەنها داوای هۆشـــیاریی و هەولّدانـــیان لیّ دەکـــات، هۆشـــیاریی و هەولّدانـــیش کەســـایەتی پارچەپارچـە ناکـەن و دودڵـیی لیّ ناکەوێـتەوە.. ئیسلام لە واقیعە مێژووییەکەیدا پیاوانـێکی ناسـیوە، کە بە ڕادەیەك ویژدانیان هۆشیار بووە، کە گەیشتوەتە رادەی ناسـکی، بـەلاّم گیانـیان لـە لوتکـەی ئاسودەییدا بووە، لە هەمان کاتدا ئەوان لە واقیعـیە کـرداری و بنیاتـنەرانە بون، هەروەك مەزنترین پیاوە واقیعییە کرداریی و بنیاتنەرەکان لە ژیاندا.

لــە سەروی هەموو ئەمانەوە (ابوبکر) و (عمر)، کە دوای پێغەمبەری خوا، دوو بنیاتــنەر و سەرپەرشــتیاری ئیســلام بــوون. ئەوان دوو نمونەی تەواون بۆ هۆشیاریی ویــژدان، تــا ڕادەی ناسکی و، ئاسودەیی دڵنیالە هەست و، گردبونەوەی کەسایەتی و، یەکیەتی ئاڕاستە لە واقیعی ژیاندا.

ئەرك بەسەردادان و توانا

ئیســلام بــە شـێوەیەکی گشتی تێبینی ئەوە دەکات، کە ئەرکی زیاد لە توانای خـۆی بەســەر تــاکدا نەدات، لە یاساکانی یان لە دروشمەکانی، چونکە ئەرك دان لە سەروی تواناداء بە کردن یان نەکردن، تەنها ئەم سێ ئەنجامەی لیّ دەکەوێتەوە:

١/یــان ماندووکــردن و زەحمــەتی و، بێبــەش بون و خەفەکردن و، تێکشکاندنی خودی مرۆڤ لەژێر باری خەفەکردن یان ماندووکردندا و، کۆسپ خستنە بەر گەشەی خێرای ژیان و، پەرەسەندنی هاوسەنگ.

٢/یــان دوورکەوتــنەوە و یاخیــبون و دەرچــوون لــە فــەرمان و نەهیــیەکان و، دژایەتــیەکی سەرشـێت، کـە خاوەنەکەی بەرەو زیادەڕۆیی لە ڕێپێدان دەبات، وەك کاردانەوەیەکی خەفەکردن، یان شەکەت کردنە.

٣/ یانیش دڵەڕاوکێی دەروونی بەردەوام و، هەستکردنی بەردەوام بە گوناه، یان کەمتەرخەمی، لە شتانێك، کە نە گوناهە و نە کەمتەرخەمییە، ئەوەش سزایەکی بەردەوامە، کە بەرگەی ناگیرێت.

بۆیە ئیسلام سوورە لەسەر ئەوەی هەموو ئەرکەکانی لە سنوری تواناداا بێت، کە لەکاتی دانانی یاساییدا بە واجب بون و حەرام بونیەوە، ڕەچاوی سروشتی ئادەمی بە هەموو تواناکانیەوە بکات، پاشان لێی دەگەڕێت لەخۆیەوە زیاد لە ئەرکە فەرزەکان ئەنجام بدات، ئەگەر توانی، بەبێ تەنگەتاوی و زەحمەتی و سەختی. ئا بەمە لە تێکشکان دەیپارێزێت، لە یاخیبون دەیپارێزێت، دەیپارێزێت لەو دڵەڕاوکێیەی، کە حەسانەوەی بۆ نیە.

لەمەدا خوای گەورە لە قورئانەکەیدا دەفەرموێت: ﴿لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا: خودا ئەرکی لەتوانا بەدەر بەسەر کەسدا ناسەپێنێ.﴾البقرة/٢٨٦. ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ: لە ئاین و خواپەرستیدا شتی لەسەر زەحمەت نەکردوون.﴾الحج/٧٨.

پێغەمبەری مەزنیشﷺ فەرموویەتی: ((إِنَّ هَذَا الدِّينَ يُسْرٌ لاَ عُسر، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلاَّ غَلَبَهُ: ئەم ئایینە ئاسانە و گرانی تێدا نیە، هەرکەس گرانی بکا، ئەوا بەهیلاك دەچێت)).[١]

پێغەمبەرﷺ ڕێگری دەکات لە گرانکردن و توند کردن لە لێکدانەوەی ئاین و هەستان بە ئەرکەکانی، کە دەفەرموێت: ((لا تُشَدِّدُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَيُشَدَّدَ عَلَيْكُمْ: لەسەرخۆتانی توند مەکەن، با لەسەرتان توند نەکرێت.))[٢] یان دەفەرموێت: ((إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِل فِيهِ بِرِفْقٍ: ئەم ئایینە توندوتۆڵە، جا بە نەرمی بچۆرە ناوی))[٣]. ئەو کەسەی لەسەر خۆی توند دەکات و خۆی ماندوو دەکات، بەو

---

١ رواه البخاري ومسلم

٢ رواه ابوداود

٣ البخاري

ڕێـبواره دهچـوێنێت، که وڵاخهکهی ماندوو دهکات و ناگاته مهبهستی خۆی: ((إن المنبتّ لا أرضاً قطع ولا ظهراً ابقى))[1].

ئهوانـهی ڕابـورد نمونـه بـون لهسـهر ئهم مهبهست و میانڕهوییه و ڕهچاوكردنی توانایـه، بـه تایبهتـیش لـه هاوڕێككـردنی نـێوان پێویسـتیهكان و، ئـارهزووه دهرونـیهكان، هـهروا لـه دانـنان بـه ههڵنهرهكانی ههڵه و گوناه، هیچی تێدا نیه، ئهگهر لهلایهكی دیكهشهوه بۆی بچین.

ههڵچـــوونهكانی توڕهبـــوون و ڕق لێـــبوونهوهی ویـــژدان، ههڵچـــوون و ڕق لێـبوونهوهیهكه، ناكـرێ لهبـهر چـهندین هـۆ له دهرونی مرۆڤ بسڕێتهوه یان لهناو بـبرێت. ههندێكـیان له ههست بهخود كردنهوه سهرچاوه دهگرێت، ههندێكیشیان له پـێكدادانی بهرژهوهندیـیهكانهوه دروست دهبێت، ههندێكیش له جیاوازی ههست و ڕێـڕهوهكانهوه دێـت.. ئیسلامیش بانگهشهی لێبوردهیی و نهرم و نیانی و ڕوخۆشی دهكـات، بـهڵام لـهلای خۆیهوه ئهوه ڕهت ناكاتهوه، كه ههستهكانی توڕهبوون و ڕق لێـبوونهوه ههستی سروشتین، داوا له خهڵك ناكات بهتهواوی له دهروندا بیسڕنهوه، هـهروا لـه خـودی خۆشـیدا بـه گونـاه و تـاوانی دانانێـت، بهڵكو بانگهشهی ڕك خواردنـهوه و بهندوبهسـتی دهكـات، بـۆ ئـهوه نا كه بههیچ جۆرێك ڕق و كینه له دڵـهكان نههێڵێت، بهڵكو ئهو بهندوبهسته ڕێیهك بێت بۆبهرزبوونهوه و گهشهپێدان. جـا لـهم ڕێـیهدا بـه هـاندان دهروونـی مـرۆڤ رادهكێشێت نهك به فهرمان و ئهرك بهسهردادان:

﴿وَلَمَـــنْ صَـــبَرَ وَغَفَـــرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الأُمُورِ: بۆ كهسانێك ئارام دهگرن و لهخـهڵك دهبـورن، ئهمـه لـهو كـاره پهسـندانهیه، كـه پێویسته لهسهری بهردهوام بن.﴾الشورى/٤٣.

﴿وَالْكَـــاظِمِينَ الْغَـــيْظَ وَالْعَـــافِينَ عَنْ النَّاسِ: ئهوانـهی ڕقی خۆیان دهخۆنهوه و چاوپۆشـی لـه خـهڵك دهكـهن.﴾آل عمـران/١٣٤. بـهم جـۆره ئـارام گـرتن لهگـهڵ لێخۆشبوون هاوتا دهكات و، له دوای ڕق خواردنهوه باسی لێبوردن دهكات، چونكه

[1] البخاري

ئارام گرتن و رق خواردنەوە ئەگەر بەرەو لێخۆشبوون و لێبوردن نەچێت، ئەوا دەبنە هـۆی رق و کیـنـە، ئیسـلامیش رقـی لـە رق و کیـنـە دەبێـتەوە و لێـیان دوور دەکەوێـتەوە، بۆیـە رێـنمونی و هـاندان بـۆ لێـبوردن و لێخۆشـبوون دەکـات، تـا دەرونـەکان لە رق و تورەبون پاك بکاتەوە، پێش ئەوەی ببێتە رق و قینە. جا دوعا خۆشەویستەکەی برواداران بەم شێوەیە دادەنێت:

﴿وَلاَ تَجْعَـلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاً لِلَّذِينَ آمَنُوا: رق و دوژمنایەتی باوەڕداران لە دڵمان مەهێڵە.﴾الحشر/١٠.

باسی خەڵکی بەهەشت دەکات، کە بەرز و بڵندن و دەفەرموێت: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍ: رق و کینەمان لە سینەیان داماڵی.﴾الاعراف/٤٣.

کە باسی (بەندەکانی خوا) دەکات دەفەرموێت: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَـى الأَرْضِ هَوْنًـا وَإِذَا خَاطَبَهُم الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا: بەندە ڕاستەکانی خوای مـیهرەبان ئـەو کەسـانەن، کە بە نەرمی و بێفیزی بەسەر زەویدا دەڕۆن و، کاتێك نەزانەکان بە ناڕێکی بیاندوێنن، بە نەرمی وەڵامیان دەدەنەوە.﴾الفرقان/٦٣.

واتـە لـە بەرامـبەر دواندنـی وشـك و بێئەدەبانـەی نەزانـەکان، بـە جوانـی و لێبوردەیی وەڵامیان دەدەنەوە.

ئیسـلام پێی ناخۆشە دژایەتی بکەوێتە نێوان مسوڵمان و مسوڵمانەوە و، لەیەك دابـبڕێن، بـەڵام حیسابی ئەوەش دەکات، کە هەستی تورەیی ناسڕێتەوە و، رودانی بـە گونـاه دانانێـت، وەك نەصـرانیەتی کەنیسـە نالێت: (ئەو کەسەی بە ناڕەوا لە بـراکەی تـورە بێـت دەبـێ داوەری بکرێـت)، ئەگـەر داوای ئاشتبوونەوە و پێکەوە گونجـانی کـرد، ئـەوا ماوەیـەك بـواری پـێدەدات بۆ هێمن بونەوە و دامرکانەوەی دەروون و، گەڕانـەوەی دەروون بـۆ هێمـنی و لەسەرخۆیی، هەر یەك لەو دوو کەسە ناکۆکـە سـێ رۆژ لەیـەك دادەبـڕێن، تورەیـیان تێـیدا دەڕەوێـتەوە، دەرونیان ئارام دەبێتەوە، دوای ئەوە لەسەریان پێویست دەکات ئاشت ببنەوە.

((لا يَحِـلُّ لِمسـلِمٍ أَنْ يَهْجُـرَ أَخَـاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَـذَا، وَخَـيْرُهُمَا الَّـذِي يَـبْدَأُ بِالسَّـلامِ: بۆ هیچ مسوڵمانێك دروست نیە زیاد لە سێ

ئەو پەیوەندی لەگەڵ براکەی ببڕێت، کە بەیەك دەگەن پشت لە یەك دەکەن، چاکترینیان ئەوەیانە، کە سەرەتا سەلام دەکات))[1].

ئیسلام رقی لەو بێئارامیەیە، کە دەرونان شڕ دەکات و بڕوا بەخوا کەم دەکاتەوە و لەوانەیە دوچاری بارێکی خراپ بێت، لەبەر ئەوەی ئارام و خۆگرتن پێوەری هێز و پێوەری بڕوایە، پێغەمبەری سەروەر دەفەرموێت: ((لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ: ئەو کەسە لە ئێمە نیە کە لەڕووی خۆی دەدات و یەخەی خۆی دادەڕێ و، بەشێوەیەکی نەفامانە بەشان و باڵی مردووەکەدا هەڵبلێت))[2].

بەڵام ئیسلام خەمباری و فرمێسك بە تاوان دانانێت و، زۆر لە دەروون ناکات بە تەواوی ئارام و وشك و ڕەق بێت، چونکە ئەمە لە سەروی تواناوەیە و، لەوانەیە بەرەو توندوتیژی و دڵڕەقیی ببات. ئا ئەوەتا (محمد) پێغەمبەری خوا خۆی بۆ (ئیبراهیم)ی کوڕی فرمێسکی بە چاواندا دێتە خوارەوە و، دەفەرموێ: ((يَا إِبْرَاهِيمُ، إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ وَلا نَقُولُ إلاَّ مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ: ئیبراهیم! چاو فرمێسك دەڕێژێت و، دڵ خەمبار دەبێت، تەنها ئەوە دەڵێین کە خوا پێی ڕازییە، ئیبراهیم! ئێمە بە دابڕانی تۆ خەمبارین))[3].

ئەو ئارامەی ئیسلام داوای دەکات، ئارامگرتنی دڵدانەوە و خۆڕازاندنەوە و یادکردنەوەی خوا و گێڕانەوەی بەڵاکەیە بۆ لای خوا: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الأَمْوَالِ وَالأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ، الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ: بە هێندێك ترس و برسی بون و کەم بونەوەی ماڵ و، کەس وکار و بەروبوم تاقیتان دەکەینەوە، مزگێنی بدە بە ئارامگران.. ئەوانەی ئەگەر تووشی بەڵایەك بوون گوتیان: ئێمە هەر نی خواین و هەر بۆ لای ئەو

---

[1] رواه البخاري

[2] رواه الخمسة الا اباداود

[3] رواه الأربعة

دەگەڕێینەوە، ئەوانە خێر و بێر و بەزەیی پەروەردگاریان بەسەردا دەبارێت و ئەوانن، کە ڕێنوێن بوون.﴾البقرة/١٥٥-١٥٧.

ئا بەمشێوەیە و... بەمشێوەیە... ئیسلام ئەرکی لەتوانا بەدەر بەسەر کەسدا نادات، بە ئەرکەکانەوە کۆتبەند نابیت و لەژێریدا بارگران نابیت و، بەڕاڕایی و پەرتەوازەیی لەنێوان ئەرکەکان و توانادا نامێنێتەوە، بەڵکو بە بەدەنگەوەچوون خۆشحاڵ دەبێت و بە گوێڕایەڵی ئاسودە دەبێت و، دڵت ئۆقرە دەگرێت و دەحەسێیتەوە.

ئاسودەبون بە خوا

ئیسلام لەڕێی مەیل دانە لای خودا و، دڵنیابوون لە نزیکیی و، متمانە بە بەزەیی و چاودێری و پاراستنی ئەو، ئۆقرەگرتن و ئاسایش و ئاشتی دەڕێژێتە دەرونەوە، ئیسلام بەوە جودا دەکرێتەوە، کە تیایدا پەیوەندی نێوان پەروەردگار و بەندە ڕاستەوخۆیە، قەشەو فاڵگرەوە ناچنە ناویەوەو، لە زەوی یان لە ئاسماندا بە ویستی هیچ دروستکراوێکەوە پەیوەست نیە.

تاك لەسایەی ئەم پەیوەندیە ڕاستەوخۆیەدا هەست دەکات، کە پاڵی داوەتە هێزێکەوە، کە هیچ هێزێك لەسەرویەوە نیە و، هیچ هێزێك بەرامبەری ناگرێت. ئەو هێزە هەموو کات ئامادەیە و لەبەر دەستیەتی کە پەنای بۆ ببات و داوای یارمەتی لێ بکات، بەو مەرجەی خۆی بۆی دڵسۆز بێت و، لە هەستیا هیچ هێزێك نەکاتە هاویەشی و، لە ویژدانیدا حیساب بۆ هیچ هێزێکی دیکە نەکات: ﴿وَقَالَ رَبُّكُم ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ: پەروەردگارتان فەرموویەتی: بانگم بکەن، بە دەنگتانەوە دێم.﴾ غافر/٦٠.

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِي فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ: ئەگەر بەندەکانم دەربارەی من پرسیاریان لێ کردیت؛ من نزیکم، هەرکەس بانگم بکات وەڵامی دەدەمەوە، با بەدەنگمەوە بێن و بڕوام پێ بهێنن، بەڵکو ڕێنمون دەبن.﴾ البقره/١٨٦.

لـە سـایەی ئـەو هـێزەدا هـەر هـەموو هـێزەکانی زەوی بچوك دەبنەوە، پەردە درۆیـنەکانی مەزنێـتی و دەسەڵاتە ساختەکان بەردەبنەوە و، بەهێز و دەوڵەمەند و خـاوەن پایـە و دەسـەڵات و پادشاکان هەرهەموویان بە بچوك و لاواز و کەم دێنە بەرچاو، کە نە سود بە ئادەمیزاد دەگەیەنن نە زیان.

﴿قُـلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلاَّ مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلاَنَا: بڵێ تووشی هیچ نابین، مەگەر ئەوەی خوا بۆی نوسیوین، ئەو سەروەرمانە.﴾التوبة/٥١.

هـەر هـەموو هێزەیکانی سەر ڕووی زەوی تواناییان بەسەر مێشێکدا نیە: ﴿وَإِنْ يَسْـلُبْهُم الذُّبَابُ شَيْئًا لاَ يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ: ئەگەر مێشێك شـتێکیان لێ بڕفێـنێ، نـاتوانن لـێی بسـتێننەوە، داواکـار و داواکـراو هـەردووك لاوازن.﴾ الحج/٧٣.

لەژێر سایەی ئەم هێزەدا تاك لە ڕۆزی و پایەی خۆی دڵنیا دەبێت، هەروەك چۆن لە ژیان و سەلامەتی خۆی دڵنیایە، هیچ هێزێك نیە و کەس ناتوانێ زیان لە ڕۆزیی یـان پایـەی یـان کاروبـارێك لـە کاروبارەکـانی دونـیا و ڕۆژی دوایـی بـدات، ئەو بەهـێزێکی تۆکمەیـە، کـە هاوتای هەموو هێزێکە کە ڕوبەڕووی دەبێتەوە، چونکە پشـتیوانی لـەم هێزە مەزنە وەردەگرێت، کە بڕانەوەی بۆ نیە، کە هەموو گەردوون بـەڕێوە دەبـات، دەسەڵاتدار و تواناداەکان بەڕێوە دەبات: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَـيْرُ إِنَّـكَ عَلَـى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ: بڵـێ: خوایە! ئەی خاوەنی هێز و دەسەڵات! هەرکـەس بۆ خۆت مەیلت لێبێ دەسەڵاتی پێ دەدەی، کێش تۆ حەزکەی دەسەڵاتی لێ دەستێنی، هەر کەس مەیلت لێبێ بەڕێز و پایەبەرزی دەکەی، هەرکەس مەیلت لێـبێ سەرشـۆڕ و زەبوونـی دەکـەی، هەموو چاکەیەك بە دەستی تۆیە، تۆ توانات بەسەر هەموو شتێکدا هەیە.﴾آل عمران/٢٦.

﴿إِنْ يَنْصُـرْكُم اللَّـهُ فَلاَ غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ: ئەگەر خوا سەرتان بخات، کەس بەسەرتاندا زاڵ نابێت، ئەگەریش پشتتان بەر بدات، کێ لەدوای ئەو یارمەتیتان دەدات.﴾آل عمران/١٦٠.

﴿مَــنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا: کەسێ ڕێز و قەدری دەوێ، ڕێز و قەدر گشتی لەدەست خودادایە﴾فاطر/١٠.

﴿وَلِلَّــهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ: دەستەڵات هەر بۆ خودا و، بۆ پێغەمبەری و ئاپۆرەی مسوڵمانانە﴾المنافقون/٨.

﴿يَاأَيُّهَـــا الـــنَّاسُ اذْكُــرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّــمَاءِ وَالأَرْضِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ: خەڵكینە! لەبیرتان بێت خوا چەندی چاکە لەسەر ئێوە هەیە؛ ئاخۆ بێجگە لە خوا، هیچ وەدیهێنێك هەیە، کە لە ئاسمان و زەویدا بژێوی ئـێوە دابـین بکـات، بـێجگە لەو هیچ خواوەندێك نیە شایستەی پەرستن بێت، چۆن ڕووی لێ وەردەگێڕن. ﴾فاطر/٣.

ئەگـەر هـەموو هـێزەکانی زەوی دەسـت لەناودەسـت بن بۆ زیان پێگەیاندنی، نـاتوانن مەگـەر خـوا ویسـتی لەسـەر بێـت، جـا ئەگەر خوا ویستی ئازارێکی پێ بگـات، ئـەوە حیکمەتـێکی بـەرزی خـوای تـێدایە، چـاکەیەکی بەرزتر لە چاکەی سـنورداری تـاکی تـێدایە، بـەڵکو چـاکەیەکی بۆ ئەو تاکە تێدایە، کە لەو کاتەدا نایزانێـت، بـەڵام خـوای وەدیهێنەری گەورە ئاگاداری تەواوی بونەوەرە و دەیزانێت: ﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَــمُ وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ: لەوانەیە شتێك حەزی پێناکەن بەڵام بۆتان بەخێر بگەڕێ، لەوانەشـە شتێك حەزتان لێی بێت و ئاکامەکەی خراپ بێت بۆتان.. خوا دەیزانێ و ئێوە نایزانن. ﴾البقرة/٢١٦.

تـاك هـەر ئـەوەندەی لەسـەرە خۆی بداتە دەست خوا و، ڕەزامەندی خوا بکاتە ئامـانجی خـۆی و، جـیهاد و تێکۆشـان بکـات بـۆ بەرزکـردنەوەی وتـەی خـوا و، بەدیهێـنانی ویسـتی خـوا لـە زەویدا و، هیچ ڕۆژێك خۆی نەداتە دەستەوە و خۆی سـوك نـەکات، لـەو ڕێگایەشـدا خەمبار و دڵتەنگ نەبێت بەوەی لەدەستی چووە، چـونکە هەر شتێکی لەو ڕێگایەدا پێشکەشی کردووە لای پەروەردگاری پارێزراوە و ون نابێـت: ﴿وَلاَ تَحْسَــبَنَّ الَّذِيــنَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُــرْزَقُونَ: ئەوانـەی لـەڕێی خـودا کوژراون، هەرگیز بە مردوویان حیساب مەکەن،

بەڵكو زیندون و پەروەردگاریان بژێویان دەداتێ.﴾آل عمران/١٦٩-١٧١. ﴿وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ: خواش لەگەڵتانە، كردارەكانیشتان نەبڕاوەیە.﴾محمد/٣٥.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا خوا ئاگای لێیەتی و بەڕێزی دەكات: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً: ئێمە رێزی نەوەی ئادەممان گرت و لە وشكانی و زەریادا هەڵمانگرتن، رۆزیی پاكژمان پێداون، لەچاو زۆر لەوانەی وەدیمان هێناون پتر قەدرمان گرتون.﴾الإسراء/٧٠.

ئەو خودایە میهرەبان و بەسۆزە بۆی، ئەگەر تەوبەی تەواو بكات لێی وەردەگیرێت و دەیبورێت، یان یەك یەك لە خراپەكانی دەپرسێتەوە، ئەگەر رێی ون كرد و گومڕا بوو رێنمونی دەكات، ئەگەر چاكەی كرد پاداشتی چەند جارە دەداتەوە، سزا توندەكەشی تەنها بۆ ئەوانە جێبەجێ دەكرێت، كە لە خراپەكاری رۆدەچن: ﴿غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ: لەگوناهان دەبورێت و تەوبە و پەشیمانی قەبوڵ دەكات و سزای توندوتیژە و دەستی چاكە و بەخشینی لەسەر بەندەكانی درێژە.﴾غافر/٣.

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ: هەركەس چاكەیەك بكات، دە ئەوەندەی چاكە لەگەڵ دەكرێتەوە. كەسێكیش خراپەیەك بكا، بە ئەندازەی خراپەكەی سزا دەدرێ و كەس ستەمی لێ ناكرێ.﴾الأنعام/١٦٠.

بە هەموو ئەمانە دەروون ئاسودە و ئارام و متمانە بەهێز دەبێت، كە رووداوەكان نایلەرزێنن و، كارەساتەكان رامالی ناكەن و، لەهیچ شتێك داناچڵەكێ و ناترسێ: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ: ئەو كەسانەی كە بڕوایان بەخوا هەیە و بە یادی خوا دڵیان ئارام دەبێت، هەر بەیادی خوا دڵ ئارام و ئۆقرە دەگرێت.﴾الرعد/٢٨.

دابینکارەکان و دڵنیاییەکان(الضمانات والتامینات)

ئیسلام بەپێی تێڕوانینە گشتییەکەی بۆ ژیان و هەڵنەرەکانی و هۆیەکانی و، پێویستییەکانی و ئارەزووەکانی و، ماددیەتیەکانی و رۆحانیەتیەکانی.. تاك ناداتە دەست بیروباوەڕە گیانیەکەی، کە لە ویژدانیدایە، بەڵکو یارمەتی دەدات بە بەدیهێنانی هۆیەکانی لە جیهانی واقیعدا، چونکە جیهانی واقیع لە ئیسلامدا پاچڤانێکی کرداریی جیهانی ویژدانە.

پاشان تەنها لەو سنورە ناوەستێت، کە تاك لە خوا دڵنیا بکات، بەڵکو لە ژیانی واقیعیدا دەستوری وای بۆ دادەڕێژێت، کە ئەو دڵنیاکەرەوانە بگرێتە ئەستۆ، جا تاك لە دەوروبەری خۆیدا تەنها هەست بە ئاسایش و دادگەری و بوونی تەواوی پێویستییەکان دەکات.

ئیسلام تاك لە هەموو دەستدرێژییەك دڵنیا دەکات، چ دەستدرێژی تاك بۆ تاك بێت، یان دەستدرێژی دەسەڵاتدار لێی، ئەو تاکە هەست دەکات لە ناوەندێکدا دەژیت، کە خۆشی دەویت و دژایەتیی ناکات و، ئاگاداری خۆیی و ماڵ و ناموسی دەکات: ((لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ: هیچ کەسێکتان بڕواتان تەواو نابێت هەتا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خۆش نەبێت))[1]. ((كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَعِرْضُهُ وَمَالُهُ: خوێن و ناموس و ماڵی هەر مسوڵمانێك لە مسوڵمان حەرامە))[2]. ((وَاللَّهِ لا يُؤْمِنُ، وَاللَّهِ لا يُؤْمِنُ، وَاللَّهِ لا يُؤْمِنُ، قِيلَ: مَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الَّذِي لا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَايِقَهُ: بەخوا بڕوادار نیە، بەخوا بڕوادار نیە، بەخوا بڕوادار نیە.. گوترا: کێ ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی: ئەو کەسەی دراوسێکەی لە خراپەی دڵنیا نەبێت))[3]

دەسەڵاتدار لە سنوری یاسادا نەبێت، هیچ دەسەڵاتێکی بەسەر تاکدا نیە. ئەو یاسا خوداییەی تاك و دەسەڵاتدار وەك یەك ملکەچ دەکات، ئەو یاسایەی لە حەز و

---

[1] رواه الخمسة الا اباداود

[2] أخرجه الستة الا النسائي.

[3] أخرجه الشيخان واللفظ للبخاري.

ئـارەزووی دەسەڵاتدار، یان چینێك یان كۆمەڵێك وەرنەگیراوە و، جێبەجێكردنی بۆ دابیـنكردنی بـەرژەوەندیی دەسەڵاتدار، یان چینێك یان كۆمەڵێك دانەنراوە، بەڵكو خـوای پەرسـتراوی هـەموان و خـاوەن و گـەورەی هەموان، بۆ بەرژەوەندی هەموان دایڕشـتوە، ملكەچـی ئـەم یاسـایە ملكەچییە بـۆ خـوا، نـەك بـۆ بەندەیـەك لە بەندەكانی، دابینكردن تیایدا بۆ هەموانە، چونكە بۆ هەموان دارێژراوە.

ئەمەیـە جـیاكاری ئـەو وڵاتـەی، لەسەر دەستوری ئایین و یاساكەی دامەزراوە. سەربەسـتی تـەواو لـە هەموو بەندایەتییەكی سەر زەوی تەنها لە سایەی ئەم جۆرە یاسـایەدا دەبێـت، ئەگـەر كۆمەڵـە مرۆڤـێك، هەركەسێك بن، دەستور بۆ كۆمەڵە كەسـێك دارێـژن، هەرگیز ڕێزی ڕەها و یەكسانیی ڕەها و بەرژەوەندیی ڕەها نایەتە دی، دەسـەڵاتداران هـەردەم وا هەست دەكەن، كە ئەوان پەروەردگارن، لەبەر ئەوەی ئـەوان دەسـتور دادەنـێن، یاسـاش هـەردەم لـە بـەرژەوەندی چـینێك دەبێت بەبێ چـینێكی دیكـە، كـە هەرگیز بەرژەوەندییەكانی هەموان بەدی ناهێنێت. تەنها لە یـەك بـاردا تـاك، ملكەچـی یاسـا دەبێـت و هەست بە سـەربەرزی و سـەربەستی و بـەرژەوەندی تـەواوی خۆی دەكات.. لەو بارەدا كە دەستور هەمووی لە شەریعەتی خـوا وەرگیرابێـت، كـە تـیایدا فەرمانڕەوا تەنها خودایە، دەسترۆیشتو و زاڵ تەنها خودایـە، هـیچ بەرژەوندییـەكی نیە لە زاڵ كردنی چینێك بەسەر چینێكی دیكەدا، یـان ملكـەچ كـردنی چینێك بۆ چینێكی دیكە، تەنها لەو كاتەدا تاك دڵنیا دەبێت بـە دادوەری ڕەهـا و دەحەسـێتەوە. لـەو كاتـەدا دەسـەڵاتدار لـەو فـیز و خۆبەگەورەزانیـنە دادەبـەزێ، كە لە دەسەڵاتی یاسادانان دا وەری دەگرێت، هەست دەكـات كـە هیچی بەدەست نیە، تەنها جێبەجێكردنی یاسای خودایی نەبێت، ئەو یاسـایەی لەسـەر ئـەو و هـەموو تاكێك وەك یەك فەرز كراوە، ئا ئەمەیە ڕزگاریی تەواوی ڕاست.

ئیسـلام لـەم یاسـایەیدا هـەموو دڵنـیاكەرێكی بۆ دابین دەكات؛ ژیان و ماڵ و ناموسـی دەپارێزێـت، تـەنها بـە حـەقی خـوا نەبێـت دەسـتكاری ناكرێـت، لـە

گاڵتەپێکردنی، یان سیخوڕی بەسەردوە کردنی یان لە پاشملە باسکردنی، یان رەفتار لەگەڵ کردنی بە گوێرەی گومان دەپارێزێت:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلاَ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالأَلْقَابِ بِئْسَ الاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلاَ تَجَسَّسُوا وَلاَ يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ: ئەی بڕواداران! با هێندێکتان گاڵتە بە هێندێکتان نەکەن، لەوانەیە ئەوانەی گاڵتەیان پێدەکەن لەوان باشتر بن، با ئافرەتانیش گاڵتە بە ئافرەتان نەکەن، لەوانەیە ئەوان لەوان باشتر بن. لە سیلەی چاو داگرتن و تانەو تەشەر لەیەك دان و ناوونـاتۆرە لێك هەڵدان دەس هەڵگرن، چونکە لە پاش بڕواهێنان، فاسقی و لەرێلادان خراپترین ناوە.. هەرکەس پەشیمان نەبێتەوە لە ستەمکارانە.. ئەی بڕواداران! لە زۆربەی گومانان خۆبپارێزن، چونکە هەندێك گومانی وا هەن گوناهن. سیخوڕی بەسەر یەکەوە مەکەن و لە پاشملە خراپەی یەکدی مەڵێن، ئاخۆ کەستان حەزی لێیە گۆشتی براکەی بە مردوویی بخوات؟ دیارە پێتان ناخۆشە، دەسا لەخوا پارێزکار بن، خوا تەوبە وەرگر و دلۆڤانە.﴾الحجرات/١١-١٢.

هەروەها سەربەستیی ناوماڵەکەی خۆی و رێز و حورمەتی دابین دەکات و نابێ کەس بەسەر دیواریدا ناودیو بێت و نابێ کەس بەبێ مۆڵەتی ئەو بچێتە ماڵەکەی:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلاَ تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ: ئەی بڕواداران! مەچنە ناو هیچ ماڵێکی بێجگە لە ماڵی خۆتان هەتا مۆڵەت نەخوازن و سڵاو لە خەڵکەکەی نەکەن.. ئەمە بۆ ئێوە باشترە و بەڵکو پەندی لێ وەرگرن. ئەگەر کەستان تیادا نەدیت مەچنە ژورێ تا مۆڵەتتان پێ دەدرێ.

ئەگـەریش پێـتان وترا: بگەڕێنەوە، ئەوا بگەڕێنەوە، ئەمە بۆ ئێوە چاکترە. خوداش لە هەر کارێ دەیکەن ئاگادارە.﴾النور/٢٧-٢٨.

هـەتا تاوانـیش نابێـت بـە شـاودیو بـون بـۆ ناو مالان و، سیخوڕیکردن بەسەر خەلکەوە لە ناو مالیاندا بسەلمێنرێت.

دەگـێڕنەوە کـە عومـەری کـوڕی خەتـتاب-خوای لێ‌ڕازی بێت- لە یەکێك لەو شـەوانەی بـەناو شـاردا دەگـەڕا، بـەلای مالێکدا تێپەڕی و گوێی لە دەنگی ژن و پـیاوێك بـوو، وادیارە گومانی بۆ دروست کرد، بۆیە چوە سەر دیوارەکە تا تەماشا بکـات، دیتی ژن و پیاوێکن و کوندەی ئارەقیان پێیە، عومەر گوتی: ئەی دوژمنی خـوا! وا دەزانی خوا لە کاتی سەرپێچی کردنیدا دەتشارێتەوە؟ پیاوەکە گوتی: ئەی ئـەمیری بـڕواداران! مـن یـەکجار سەرپێچـی خـوام کـرد، بەلام تۆ سێ‌جار؛ خودا دەفەرموێـت (ولا تجسسـوا) سـیخوڕی بەسەر یەکەوە مەکەن، تۆ سیخوڕیت بەسەر ئـێمەوە کـرد، خـودا دەفـەرموێ (وأتوا البیوت من أبوابها) لە دەرگاوە بچنە ناو مالەکانـەوە، تـۆ بەسەر دیواردا هاتیتە ژورەوە، خودا دەفەرموێ (ولا تدخلوا بیوتا غـیر بیوتکم حتی تستأنسوا وتسلموا علی أهلها) مەچنە مالێکی بێجگە لە مالی خۆتان هەتا مۆلەت نەخوازن و سەلام لە خەلکەکەی نەکەن، تۆ نەتکرد.

بـەم جـۆرە عومـەر هەسـتی کـرد کـە بـۆی نـیە سـزای بـدات، چـونکە (پێویستیەکانی سزادان پوچ بۆوە)! بۆیە داوای تەوبەکردنی لێکرد!

بـەم دابیـنکردنانە ئیسـلام هەموو ئاسودەیی و سەربەستی و حورمەتێکی تاك دەگرێـتە ئەسـتۆ. ئەگـەر دەسـتدرێژکارێك دەسـتدرێژی بکاتـە سـەری، ئەوا تۆلە ئامادەیـە، جـا ئـەو دەسـتدرێژکارە هـەر کەسـێك بێـت، ئەگـەریش دەسەلاتداری هەرەبـەرز بێـت، ئیسـلام نـە لە یاساکەیدا و نە لە واقیعە مێژووییەکەیدا-کاتێك فەرمانـڕەوا بـوو-، لـە تۆلەسـەندنەوەدا جیاوای لەنێوان خەلیفە، یان ئەمیر لەگەل تاکـێك لـە تـێکڕای مسـولمانان نەکـردووە.. (محمد)ی پێغەمبەری خوا ﷺ تۆلەی لـەخۆی دەردەهێـنا، عومـەری کـوڕی خەتـتاب لێدەگەڕێ کوڕە میسرییەك کە لە تـێکڕای گەلـە، بـە ئـارەزوی خۆی لە کوڕی (دوو بەڕێزەکە) بدات -کوڕی عەمری

کوڕی عاصی فەرمانڕەوای میسر-، عەلی کوڕی ئەبوتالیب ناکۆکی خۆی و نەصرانیەك، کە زرێیەکەی دزیوە دەباتە لای شورەیحی قازی، قازیش حوکم لەدژی عەلی دەردەکات، لەبەر ئەوەی هیچ بەڵگەیەکی لەسەر دزەکە نیە، خەلیفەش زەردەخەنە دەیگری و ڕازی دەبێ!

هەروەها و هەروەها، کە لێرەدا بواری درێژەپێدانی نیە و ئاماژەیەکمان بەسە.[1]

پاشان ئیسلام ڕۆزیی تاك لە گەردنی کۆمەڵدا دابین دەکات، لەکاتی بەتواناییدا کار و کرێی گونجاوی بۆ دابین دەکات، لەکاتی پەککەوتن و نەتوانین و نەخۆشی و پیریدا، دابینکاری کۆمەڵایەتی بۆ دابین دەکات، منداڵ لەکاتی شیرەخۆرەیی و کاتی تازەپێگەیشتنندا دەگرێتە ئەستۆی خۆی، تا ئەو کاتەی توانای کاری دەبێت. لەکاتی قسەکردن لەسەر ئاشتی کۆمەڵدا، بە درێژی باسی ئەو دابینکارییانە دەکەین، لێرەدا تەنها ئەوەندەمان بەسە، کە ئاماژە بەو دابینکارییانەی تاك بدەین، کە لە واقیعی ژیاندا ئارامی دەخاتە دەرونیەوە و دڵنیایی دەخاتە گیانیەوە، ئەمە دوای ئەو ئارامیە ڕۆحییەی، لە بیروباوەڕی ئیسلامیدا دەیبینێت.

ئیسلام هەموو هۆکارەکانی ئاشتی لە ناخی ویژداندا دابین دەکات، دروشمەکەشی ئەوەیە وەك لە سەرەتای ئەم بەشە گوتمان: (ئاشتی بۆ جیهانێك نابێت، کە ویژدانی تاك تیایدا بە ئاشتی نەژێت).

[1] بگەڕێوە بۆ باسی (من الواقع التأريخي) لە کتێبی (العدالة الإجتماعية في الإسلام)

ئاشتیی ناو ماڵ

ماڵ شوێنی گەڕانەوە و ئارام بوونە، لە سایەیدا منداڵ پەروەردە دەبێت، بەرەبەرە پێ دەگات، سروشت و رەفتار لە سروشتی ئەو ماڵە وەردەگرێت، لە کەش و هەواکەی هەناسە دەدات و لەسەری ڕادێت.. چەندین ڕوداو و کارەسات لەسەر شانۆی کۆمەڵ روویدا و کاری کردە سەر ڕێڕەوی مێژوو، کە وروژێنەرە شاراوەکانی لە کارتێکەرەکانی ناوماڵدایە.

ئەو تاکەی لە ماڵەکەیدا بە ئاشتی ناژێت، بەهای ئاشتی نازانێت، هەرگیز تامی ناکات، هەرگیز نابێتە هۆکاری ئاشتی، کە لە دەمارەکانیدا جەنگ و، لە دەرونیدا دڵەڕاوکێ و، لە رۆحیدا شپرزەیی دەبێت.

ئیسلام هەر لەو کاتەی ڕوو دەکاتە ویژدانی تاك و، کۆمەڵگای نێو دەوڵەتی، لە هەمان کاتدا ڕوودەکاتە چاندنی تۆوی ئاشتی لە ماڵدا، چونکە هەمویان بازنەی هاوکاری یەکدین و، پێکەوە پەیوەستن و پەیوەندییان لە نێواندا هەیە.

بەستنی پەیوەندیەکی پیرۆز

ئیسلام یەکەم جار دەست دەکات بە وێناکردنی پەیوەندی ناوماڵ بە شێوەیەکی بەرز و ناسك، کە سۆزی لێ دەدرەوشێتەوە، تاریکی دەڕەوێنێتەوە، فێنکی دەبەخشێ و بۆنی خۆشی لێ دێت: ﴿وَمِنْ آيَاتِه أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً: یەکێك لە نیشانەکانی خوا ئەوەیە، کە لە خۆتان هاوجوتی بۆ وەدیهێناون، تا لەلایان بحەسێنەوە و ئارام بگرن و، سۆز و خۆشەویستی و بەزەیی خستۆتە نێوانتان.﴾الروم/٢١.

﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ: ژنەکانتان پۆشاکن بۆ ئێوە، ئێوەش پۆشاکن بۆ ئەوان.﴾البقرة/١٨٧.

ئەمە پەیوەندیی دەروونە بە دەروونەوە، پەیوەندیی ئارامی و ئۆقرەگرتنە، پەیوەندیی سۆز و خۆشەویستی و بەزەییە، پەیوندیی داپۆشین و جوانکردنە. لە هەمان ئەم وشانەدا هەست بە سۆز و بەزەیی دەکەیت و فێنکی و سێبەرت بۆ

دێـت. ئەمــە دەربڕینــێکی تەواوی حەقیقەتی ئەو پەیوەندییەیە، کە ئیسلام بۆ ئەو پەیوەستبونە ئادەمیە بەتینە فەرزی دەکات.

ئەمــە لــە کاتێکدایە، کە تێبینی هەموو پێویستییەکانی ئەو پەیوەست بوونەی تــێدا دەکرێت، کە یەکێك لەوانە درێژەپێدانی ژیانە لەڕێگای منداڵەوە، هەموو ئەو پێویســتییانە مۆرکــی پاکی و بێگەردیی پێوە دەنرێت و، دان بە پاك و خاوێنیی و راســتیەتیەکەیدا دەنێت و، هاوڕێکی لەنێوان ئاراستەکانی و پێویستیەکانی دروست دەکـات، ئەمــە لــە کاتــێکدا کــە دەفەرموێــت: ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ: ژنەکانتان کــێڵگەی ئــێوەن. ﴾الــبقرة/٢٢٣.، هــەروەها مانــای چاندن و زۆرکردنی تیادا بەدی دەکرێت.

ئیســلام دەورەی ئەو شانەیە، یان بێشکەیە، یان ئارامگەیە بە هەموو چاودێری و دابینکاریــیەکی خــۆی دەدات. بەپــێی سروشــتی هــەمووەکی ئیســلام، تەنها بە تیشــکدانەوەوی ڕۆحــی ناوەســتێت، بــەڵکو ڕێکخســتنی یاســایی و دابیــنکاری یاسادانانی بەدوادا دێت.

یەکـەم: پێویســتە ئـەو پەیوەست بونە ڕەزامەندی و مۆڵەتی تێدا بێت، ئافرەت بــەبێ مۆڵەت و رەزامەندی خۆی مارە ناکرێت: ((لا تُنْكَحُ الثَّيِّبُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلا الْـبِكْرُ حَتَّى تُسْـتَأْذَنَ وَإِذْنُهَا الصُّمُوتُ: بـێوەژن مــارە ناکرێــت هەتا فەرمانی لێ وەرنەگیرێــت، کــچ مــارە ناکرێــت هــەتا مۆڵــەتی لێ وەرنەگیرێــت و مۆڵەتەکــەی بێدەنگ بوونە))[1]

ئەمــەش وا پێویســت دەکــات، کە ببینرێت تاکو ئەو ڕەزامەندییە تەواو بێت و لەســەر راســتەقینە بنــیات نرابێــت و لــە هەستەوە هەڵقوڵابێت: ((انْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا: تەماشای بکە، چونکە تەماشاکردن خۆشەویستی لەنێوانتان دروست دەکات)).[2]

---

[1] أخرجه الشيخان

[2] لــە فەرمودەیــەکدا کــە لــە (مغــیرەی کــوڕی شــعبە)وە هاتوە، خاوەنی (مصابیح السنە) گوتویەتی کە لەفەرمودە (حسن)ەکانە.

دووەم: پێویسـتە ئاشکرایی و شاهێدیی تێدابێت، نابێت وەکو تاوان بە نهێنی و شاراوەیی ئەنجام بدرێت، پێویستە وەڵام دانەوە و قبولّ کردنی ڕاشکاوی تێدا بێت و شـاهێدەکان ئاگـادار بـن، جـا هـیچ گومانـێك یان شاراوەیی لە دامەزراندنی ئەم پەیوەسـتبونە نامێنێـت، هـەتا وا باشترە بۆ زیاتر ئاشکراکردن بەو بۆنەیەوە، تەپڵ لێبدرێت.

سـێیەم: بـۆ ئەم پەیوەندیە پیرۆزە پێویستە نیەتی بەردەوامی تێدا بێت، نەك تا کاتـێکی دیاریکـراو بێت، ئەگەر نیەتی وابوو یان رایگەیاند، کە ئەم هاوسەرگرتنە بـۆ کاتـێکی دیاریکـراوە، ئـەوا مـارەی نایـەت. چـونکە ئـەم پەیوەند بەستنە بە مەبەسـتی ئـارام و ئۆقرەگرتـنە، مەبەسـتی ئەوەیـە کـە ژن و مێرد بە دڵنیاییەوە خۆیان بدەنە پاڵی و، لە سایەیدا بەبێ ترس و دڵنیایی ژیان بنیات بنێن.

ئیسـلام بـۆ دابـین کـردنی کەشـی ناومـاڵ و، دابـین کـردنی چـاودێری بـۆ ئەو مـنداڵانەی تـیایدا پێدەگەن.. لەسەر پیاوی پێویست کردووە و بەپێویستی داناوە، کە بژێویان بۆ پەیدا بکات، بۆ ئەوەی دایك توانا و کات و هێمنیی بۆ بڕەخسێت بۆ سەرپەرشـتی کـردنی ئـەو مـنداڵە ناسـکۆڵانەو، هـەروا ئـەوەی بۆ بڕەخسێت ئەو سیسـتەم و بـۆن و بـەرام و خۆشـییەی لـەو ئارامگەیـەدا ئامادەی بکات. دایکی کارکـەر بـۆ پەیداکـردنی پـارە و، شـەکەت و مـاندوو بە پێویستییەکانی کار و ، پەیوەسـت(مقـید) بـە کاتە دیاریکراوەکانی، کە تواناکانی تیایدا پەرش بوەتەوە.. ناتوانێـت بـۆن و بەرام و کەشی خۆش بەماڵ ببەخشێت، ناتوانێت ماف و چاودێری تـەواو بـە مـنداڵەکان ببەخشـێت.. مـاڵی ژنە فەرمانبەر و کرێکارەکان هەروەکو کـەش و هـەوای ئوتێل و میوانخانەکان وایە، بۆن و بەرامەی ماڵانی تێدا بڵاو نیە. لەڕاستیدا ماڵ دروست نابێت بەبێ ئەوەی ئافرەت بنیاتی بنێت، بۆن و بەرامی ماڵ بـڵاو نابێتەوە مەگەر ژن بڵاوی بکاتەوە، سۆزی ناوماڵ بڵاو نابێت مەگەر دایك لە ئەسـتۆی بگرێـت، ئـەو ئافـرەتەی، یـان ژنـەی، یـان دایکـەی کات و توانا و وزە رۆحیـیەکەی لە کارکردندا بەسەر ببات، لە کەش و هەوای ماڵدا تەنها ماندوێتی و داهێزڕان و بێزاری بڵاو دەکاتەوە.!

دەرچـونی ژن بـۆ کارکردن کارەساتێکە بەسەر ماڵدا دێت و لەوانەیە پێویستیی رێگـای پێبدات، بەڵام ئەوانەی بە خۆشی خۆیان دەیکەن، ئەگەرچی داران، دەتوانن نەیکـەن، ئەوە نەفرەتێکە و لە چەرخەکانی بەرەودواچون و بێئاگایی و گومڕاییدا، تووشی گیان و ویژدان و ژیرییەکان بووە.

لەپێـناو ئـارامی مـاڵ و بڕیـنی رێگای بێسەروبەری و ناکۆکی تیایدا، ئیسلام سەرپەرشتی ماڵی بۆ پیاو داناوە، ئەمەش هاوتەریبی سیاسەتی ئەو رێکخستنەیە، کـە ئیسـلام زۆر مکوڕە لەسەری، ئەو رێکخستنەی وای لە پێغەمبەرﷺ کرد، کە فـەرمان بـە پیاوان بکات، کە ئەمیر و براگەورەیەك بۆ خۆیان دابنێن، هەتا ئەگەر سێ کەسیش بۆ کارێك دەرچوون با یەکێکیان ئەمیر بێت.

یـەك بەڕێوەبـەر بـۆ ئاسایشـی کەشـتی پێویسـتە، لە کەشتیی ماڵیشدا دەبێ بەڕێوەبـەرێك هەبێـت، کـە بەرگـەی شـوێنکەوتەکان بگرێـت و سیستەم(نظام) لە شکسـت بپارێزێـت، لەمەشـدا هیچ ریزپەڕییەك لە بنەما ئیسلامییە گشتییەکەدا نـیە، هـەتا لـە جـیهانی پیاوانیشـدا. ژن و مـێرد کامیان ژێربێژی قبوڵیەتی، کە بەڕێوەبەرایـەتی بداتـە دەسـت؟ ئافرەت کە سۆز و هەڵچونی بەسەردا زاڵە، بەهۆی ئـەو ئەرکـە سـەرەکیەی هەیـەتی، لـە چاودێری منداڵ و بۆن خۆش کردنی کەش و هەوای ناوماڵ، یان ئەو پیاوەی کە ئیسلام رایسپاردووە پێویستییەکان دابین بکات، تا ئافرەت یەکلابێتەوە بۆ بارگرانیە مەزنەکەی و، هەموو وزە و توانای تیادا خەرج بکات؟

ئیسلام کە سەرپەرشتیارێتی داوە بە پیاو، بۆ بەدیهێنانی سیستەمەکەیەتی، تا لـە هـەموو کـارێکدا بەڕێوەبەرایـەتی و سەرپەرشـتیارێتی هەبێـت، بۆیـەش هەڵیبژاردووە، چونکە بە پێی چۆنیەتی دروست بونی و ئەزمونەکانی، شایانترە بەو ئەرکە.

بـەم شـێوەیە کاتـێك مەسەلەکە بەم ڕوون و ئاشکراییە دەخرێتە ڕوو، ژاوەژاوی قسـە پوچـەکانی ئـەو پیاو و ئافرەتە مێشك بەتاڵانەی ئەم سەردەمە سەبارەت بەم سیسـتەمە ئاشـکرا دەبێـت، بـە دیاردەکەوێـت کـە بۆشایی لە ژیان و بۆشایی لە

دڵـەکان و بـۆ شـایی لە مێشکەکان ئەم ژاوەژاوە دروست دەکات و دەیکاتە بابەتی شەڕەقسە و گفتوگۆ.

ئـەوە سیسـتەمێکە ئیسـلام مەبەسـتیەتی بـیکات بە ئەڵقەیەك لە ئەڵقەکانی ئاشتی لەناو ماڵدا و، ئارامی و ڕێکوپێکی تێدا دابین بکات.

بـەڵام لـە سـەردەمەکانی داڕوخـاندا، لـە ماوەکـانی هەبوونی بۆشایی لە کارە گـرنگەکاندا، کۆمەڵ هیچی دەست ناکەوێت خۆی پێو خەریك بکات تەنها پەلك و پاڵ نەبێت، هەروا تەنها دەنگەدەنگ و زۆر لەسەر ڕۆیشتن نەبێت!

تێکەڵی و بەدەرخستنی جوانی ئافرەت بۆ پیاوی بێگانە

لەپێناو ئاشتی ناو ماڵ و بڵاوکردنەوەی متمانەبون و دڵنیایی تیایدا، ڕێگری لە بەدەرخسـتنی ئافـرەت بۆ پیاوی بێگانە کراوە، داوای خۆپاراستن لە تێکەڵی کراوە، فەرمان بە شەرم و خۆپارێزی کراوە، تەنانەت لە سەردەمی پێغەمبەردا بۆ دایکانی ئیماندارانیش: ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلاَبِيبِهِنَّ: ئـەی پێغەمـبەر! بە ژنەکانت و کچەکانت و خێزانی بڕواداران بڵێ: با بە چوارشێوەکانیان خۆیان داپۆشن.﴾الاحزاب/٥٩.

﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ، وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُوْلِي الإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلاَ يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ: بە بڕواداران بڵێ: چاو دانەوێنن و عەورەتی خۆیان بپارێزن، ئەمە بۆ ئەوان باشـترە و خوداش ئاگای لە هەموو ئاکاریان هەیە.. بە ئافرەتە بڕوادارەکانیش بڵێ بـا چـاویان دانەوێـنن و عـەورەتی خۆیـان بپارێزن و جوانیی خۆیان بەدیار نەخەن، تـەنها ئەوانـە نەبێـت کـە بەدەرەوەن، با سەرپۆشەکانیان بەسەر سینگ و بەرۆکی

خۆیـان دا بـدەن ورازاوەیی خۆیان دەرنەخەن، مەگەر بۆ مێردەکانیان یان باوکانیان یان باوکانی مێردەکانیان یان منداڵەکانیان یان منداڵی مێردەکانیان، یان براکانیان یـان مـنداڵی براکانـیان، یـان مـنداڵی خوشـکەکانیان، یـان ژنەکانـیان، یـان خزمەتکارەکانـیان، یان ئەو پیاوانەی سەر بەوانن و هیچ نیازێکیان بە ژن نیە، یان ئـەو منداڵەی هیچ دەربارەی عەورەتی ژنان نازانن.. با پێیەکانیان بە زەویدا نەدەن تا بزانرێ کە خشڵی ڕازاندنەوەیان شاردوەتەوە.. ئەی بڕوادارینە! هەموو بگەڕێنەوە بۆ لای خوا بەڵکو ڕزگار بن.﴾نور/ ٣٠-٣١.

مـافی پـیاوە -هـەروەکو مافی ئافرەتیشە- کە لە هاوسەرەکەی دڵنیا بێت و، دوچـاری هەڵخەڵـەتاندن نـەبێ و هەسـت و سـۆزی بەلایـەکی دیکـەی دور لـە هاوسـەرەکەی بـبات، ئەمە ئەگەر ئەم لاڕێبون(انحراف) بەرەو خلیسکان و گوناهی نـەبات، کـە ئـەو پەیوەندیـیە پـیرۆزە دەخاتـە مەترسـییەوە و، دڵنـیایی تەواو و ئاسودەیی لە کەش و هەواکەی بەبا دەدات.

ئـەم لاڕێبونـە لـە هەسـت و سۆز و خلیسکان و بەرەو دورتر، هەموو ڕۆژێك و هـەموو چـرکەیەك لـەو کۆمەڵگایانـەدا ڕوودەدەن، کـە تێکەڵاوی تیایدا کراوەیە و ئافـرەت تـیایدا بە ڕازاوەیی و بەرەڵایی دەردەچێت و، لەگەڵیدا شەیتانەکانی فیتنە و هەڵخەڵەتاندنـیش دەردەچن.. ئەو وڕێنە پوچانەش کە زمانی توتیئاساکانی ئێرە و زمـانی ڕێ لێونـبووەکانی ئـەوێ دەری دەبـڕن، گوایە تێکەڵاوی هەستەکان پاك دەکاتەوە و، وزە خەفەکراوەکانیش بەتاڵ دەکاتەوە و، هەردوو ڕەگەز فێری چۆنیەتی گفتوگۆ و پێکەوەژیان دەکات و، ئەزموونی پێدەبەخشێت، کە لە خزینە ناو گوناه دەیپارێزێت. هەڵبژاردنی دامەزراو و لەسەر ئەزمونی تەواو-بە توخمی هەڵەوەش- وا لە هاوسەر دەکات یەکدی بگرن، چونکە هەڵبژاردنەکەیان بە ڕەزامەندیی و دوای ئەزمون بووە.

دەڵـێم: ئەمـە وڕێـنەیەکە واقـیع دەیڕوخێنێت، واقیعی لاڕێ بوونی بەردەوام و گۆڕانی یەك لەدوای یەکی هەست و سۆزەکان و، تێکشاندنی ماڵەکان بە تەڵاقدان و شتی دیکە و، بڵاوبوونەوەی ناپاکیی ژن و مێرد لەو کۆمەڵگایانەدا.

ئـەزموونی تـەواو ڕێگـا لـەوە ناگرێـت، کـە بـەهۆی تـێکەڵاوی ڕەهـاوە، کەسایەتییەکی بەهێزتر و تەواوتر و سەرنج ڕاکێشتر لە ژیانی مێرد، یاخود ژن سەر هەڵبدات. ئایـا لـەو کاتـەدا چـی ڕوودەدات؟ یـان ئەوەیـە کـە ژن یـان مـێرد دەخلیسـکێتە نـاو گوناهان و بەدەم ئەو ئارەزووە تازەیەوە دەچێت، یانیش بەرگری لـەخۆی دەکـات بـۆ پاراسـتنی ئـەوەی هەیـەتی، جـا دەکەوێـتە نـاو دڵەڕاوکێ و سەرسـامی و شـپرزەییەوە.. ئـەم دوو ڕێگایـەش هەردوکـیان بـەرەو ئاشـتی دڵ و ئاسـودەیی ڕۆح و، ئاسایشـی ماڵـەکان ناچـن.. ئەمـە جگەلـەوەی مـرۆڤایەتی دەکەوێـتە نـاو خـراپەکاری و، وەك ئـاژەڵ ڕەفـتار دەکـات و جلـەوی حـەز و ئارەزوەکانیش بەرەڵا دەبێت!

بـەڵام ئەفسانەی پاکخویی و بەتاڵکردنی ئارەزو بەپاکی بەهۆی بەیەك گەیشتن و گفـتوگۆوە.. بـا لـەو بارەیەوە پرسیاری ڕێژەی کچە قوتابیە سك پڕەکانی قوتابخانە ئامادەییـە ئەمریکییـەکان بکـەن، کە لە یەك لە شارەکانیدا گەیشتوەتە ٤٨٪.[1]

بـەڵام دەربـارەی ماڵـە بەختـەوەرەکانی دوای هاوسـەرگرتنی تـێکەڵاوی ڕەهـا و ئـەزمونی تەواوەوە، با لەو بارەیەوە پرسیاری ڕێژەی ماڵە تێکشکاوەکانی ئەمریکا بکـەن بـەهۆی تەڵاقدانـەوە، کـە ئـەم ڕێژەیـە مـاوە دوای مـاوە لەگـەڵ زیادبونی تێکەڵاوی و ئەزموناندا زیاد دەکات!

ئـەم ڕێـژە ترسناکە بەو هێڵانەدا دەڕوات، بەپێی سەرژمێرییەکی ئەمریکی، کە لە ساڵی ١٩٥٠دا دەرچووە:

مێژوو	ڕێژەی سەدی
ساڵی ١٨٩٠	٦٪
ساڵی ١٩٠٠	١٠٪
ساڵی ١٩١٠	١٠٪
ساڵی ١٩٢٠	١٤٪

[1] لـە سـەرژمێرییەکی شـاری (دنفـر)ی پایتەخـتی ویلایەتی (کولورادو) وەرگیراوە، وابزانم بە هەمان ڕێگادا دەڕۆین دوای ئەوەی ئەو ڕێگا نەفرەت لێکراوەمان بۆ خۆمان هەڵبژارد.

ساڵی ۱۹۳۰	٪۱٤
ساڵی ۱۹٤۰	٪۲۰
ساڵی ۱۹٤٦	٪۳۰
ساڵی ۱۹٤۸	٪٤۰

زۆر ماڵی تێکشکاوی دیکەیش لەژێر چەپۆکی ئارەزووە سەرشێتەکان و حەزە هەمیشە گۆڕاوەکان و دڵەڕاوکێیە توندەکاندا، بەدوایدا دێن. کە گۆڕانی هەست و سۆزەکان دەیوروژێنێت، لە کۆمەڵگایەکی دروستکراودا، ئەو کۆمەڵگایەی کە شێوە رازاندنەوەی نوێی ئافرەت و پیاوی تازە پیشانی ژن و مێردەکان دەدات و، هەردولا بەدوای نێچیری تازەدا دەچن و، ماڵەکان لەبەردەم ڕەشەبادا دەهەژێن، هەرکاتێك ژن یان مێرد بریسکەیەکی درەوشاوەی لە کەسایەتیەکی تازەدا دیت، ئەوا وەك ئەوەی مێرد یان ژن کەلوپەلێکی ناو ماڵ یان بۆینباغ یان جلوبەرگێکی تازەی جیهانی مۆدیلات بێت!

کاتی ئەوە هاتوە کە مرۆڤایەتی چاوێك بەو بیردۆزە خەیاڵیە بەتاڵانەدا بگێڕێتەوە کە دەڵێت: تێکەڵاوی بەتاڵکردنێکی خاوێن و بەسۆزە، تاقیکردنەوە بەرەو هەڵبژاردنی دەبات، هەڵبژاردنیش ڕێگای ئاسودەییە.

ئەمانە چەند بیردۆزەیەکن پێدەچێ لەگەڵ ژیریدا بگونجێت، بەڵام ئەزموونی واقیعی، کە بە تایبەتی لە ئەمریکادا گەیشتوەتە ئەوپەڕی، بەسە بۆ ئەوەی گاڵتە بەو بیردۆزە ڕووکەشییە بریسکەدارە بکات! تێکەڵاوی نەبوە هۆی بەتاڵکردنی ئارەزویەکی پاك، بەڵکو بوە هۆی ئاژەڵایەتیەکی تەواو، کە بەبێ سنور و پێوەند گوێڕایەڵیی حەزە لاشەییەکان دەکات.

ئەزمونی تەواو و تێکەڵاوی ڕەها، نەبوە هۆی یەکگرتویی ماڵەکان و، نەبوە هۆی ئاسودەیی و جێگیری، بەڵکو بوە هۆی لێك دابڕانی بەردەوام و، زیادبونی تەڵاق و برسیەتی و شێتی و هاری بەردەوام!

ئەزمونی ئەمریکی لەم بوارەدا بەدرۆخەرەوەی بیروڕاکانی فرۆید و هاوڕاکانیەتی. بەڕوی هەموو ئەوانەی دەیانەوێ بیبیستن هاوار دەکات، کە

تـێکەڵاوی بـەردەوام مایـەی هەڵچـوونی ئارەزوی بەردەوام دەبێت، جا یان دەگاتە ئەوپـەڕی مەبەسـتی و بـۆ ماوەیـەکی کـەم دەکوژێـتەوە، هـەتا ئـەو کاتـەی دادەگیرسـێتەوە، یـان ناگات بەم مەبەستە کرداریە ماددیە و، دەبێتە هۆی فشاری دەماری(الضغط العصبي) و ئەو نەخۆشییانەی، کە لێی دەکەوێتەوە.

بەتـەنها دڵسۆزیی زانستی بەسە بۆ چاوپێداخشاندنەوەی ئەو هەموو بیردۆزانەی لەژێـر ڕۆشـنایی ئەزمونـە ئەمریکـیە واقیعـیەکەدا، کـە شـاهێدی ئـەوە دەدات، هەڵـنەرە لاشـەییەکان ئـەوەندە بەهـێز و قوڵـن، بـەجۆرێك بەتاڵکردنی تێکەڵاوی نایکوژێنێـتەوە، هـەتا بەتاڵکـردنی تـام کردنیش نایکوژێنێتەوە، تۆ بە بۆنکردنی خواردنـی سـورەوەکراو برسـێتی گەدە ناشکێنیت، بەڵکو زیاتر تامەزرۆی دەکەیت! هـەروەها تـۆ بە خواردنی چەور و زۆر ئەم برسێتیە ناشکێنیت، مەگەر بۆ کاتێکی کـەم نەبێت، کە دوای بە ئاگاهاتنەوە زیاتر تامەزرۆ دەبێت و داوای خواردنی چەور دەکـات! برسیەتی جەستەش هەروەك برسیەتی گەدە وایە، هەردوکیان بەردەوامن.. توانـای خـوای دروسـتکار، ئـەو بەردەوامـیەی بۆیـان ویسـتوە، چونکە ئەرکێکی بەردەوامـیان پـێوە بـەندە لـە درێژەپـێدان و گەشـەپێدانی ژیـان.. ئـا ئەمـە ئەو هاوارەیە، کە ئەزمونی ئەمریکی بەڕوی بیردۆزە و خەیاڵەکانیدا دەدات!

ئیسـلام هـەموو ئەمانەی ڕەچاو کردبوو، کاتێك ئاماژەی بە داپۆشین دەکرد و، ڕێگـری لـە تـێکەڵاوی دەکرد و، فەرمانی بە چاودانەواندن دەکرد و، بەدەرخستنی ڕازاوەیی ئافرەتی بۆ پیاوی بێگانە حەرام دەکرد. دەیویست ویژدانەکان جێگیر بن و گـیانەکان ئاسـودە بـن و ماڵـەکان هـێمن بـن.. ئیسـلام ئاشتیی بۆ ئەو هێلانەیە دەویسـت، کـە نـە هـی مـێردە و نـە هی ژنە، بەڵکو ئەوان دوو چاودێری جوجەڵە نەرمونۆڵـەکانن، سەرڕاسـتن لەسەر منداڵیە ساواکاندا، پاسەوانی ژیانێکی کراون، کە وەك پارێزەر وان.

سنورەکان

ئیسلام حەزناکات خراپەکاری لە کۆمەڵگەدا بڵاو بێتەوە؛ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِـيعَ الْفَاحِشَـةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: ئەوانەی حەزدەکەن خراپەکاری

لـەناو بڕواداران بڵاو بێتەوە، سزایەکی بەئێشیان بۆ هەیە﴾الـنور/١٩.، ﴿وَلاَ تَقْرَبُوا الـــزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً: نـزیکی زینا مەکەون، ئەوە خراپەکارییەکە و خراپترین ڕێگایە.﴾الإسراء/٣٢.

بڵاوبونـەوەی خراپەکاری کاریگەرییەکی زۆر خراپی لە تێکشکاندنی بناغەکانی کۆمەڵگـەدا هەیـە، بـەڵام ئـەوەی لـێرەدا مەبەستمانە کاریگەرییەکەیەتی لەسەر ئاشتیی و هێمنی و ئاسایشی ناوماڵ و، مکوڕیی ئیسلام لەسەر ئەو ئاشتییە.

ئیسـلام بـە هۆیـەکانی خۆپاراسـتن دەسـت پێدەکات، هەروەك باسمان کرد؛ کە فـەرمان بـە خۆداپۆشـین دەکـات و دەرخستنی ڕازاوەیی ئافرەتان بۆ پیاوی بێگانە حـەرام دەکـات و، تـێکەڵاوی قەدەغە دەکات و، هەوڵ دەدات لەڕێگای ژنهێنان و شـووکردنەوە -لـە کـاتی توانیـندا- خۆپاراسـتن و داوێن پاکی ئاسان بکات، هەتا بانگەشـەی مسـوڵمان دەکـات بۆ یارمەتیدانی بە پارە بۆ ئەو کەسەی دەیەوێت ژن بهێنێـت.. ئەگـەر نەیـتوانی ئەوا داوای لێدەکات، کە بەڕۆژوو بێت بۆ سوککردنی هەڵچـوونی ئـارەزو لـە جەستەدا: ((يَـا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّـهُ أَغَـضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَن لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ: ئەی گەنجیـنە، هەرکەسـێکتان لـە توانایدا هەبوو با ژن بهێنێت، ئەوە چاو دادەگرێت و دامـێن دەپارێزێـت.. ئەوەش کە پێی ناکرێت هاوسەر بگرێ، بەڕۆژوو بێت، چونکە ڕۆژوو لەگوناهان دەیپارێزێت)).[1]

هـەروەها ئیسـلام وەرزش و سوارچـاکی خۆشەویسـت دەکـات، لەگـەڵ تێبینی کردنی ئەم مانایە لەگەڵ مەبەستەکانی دیکەی سوارچاکی.

بـێگومان پـەروەردەی ئیسلامیی هاوسەنگ و هاوڕێك، لەڕێگای حەرام کردنی دەرخسـتنی ڕازاوەیـی ئافـرەت بـۆ پـیاوی بـێگانە و، زیـادەڕۆیی لـە قسـە و، قەدەغەکـردنی تێکەڵ بوون بەبێ پێویستییەکی ناچاری، لەگەڵ ڕاگرتنی جەستە بە وەرزش و ڕۆژوو و، زوو ژنهێـنان و شـووکردن بەپـێی توانـا.. شـوێنەکانی ئـارەزو

---

[1] البخاري

ورووژاندن و هۆیەکانی فیتنە دوردەخاتەوە.. بێگومان هەموو ئەمانە هۆکاری ئیجابین لە گرتنی نەفس و جەستە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو.

توتی ئاساکانی ئێرە و سەرلێشێواوەکانی ئەوێش دەڵێن: ئەو نەفس گرتنە بەرەو (گرێی دەرونی)ی دەبات، ئەمە لەبەر ئەوەیە، کە ئەوان تەنها ئەو وێنە پیس و بۆگەنەیان بۆ کۆمەڵگە لەبەرچاوە، وێنەی ئەو گەنجە هاروهاجانەی لەگەڵ کچانی بەرەڵادا دەسوڕێنەوە.. وێنەی ڕان و مەمکە ڕوتە دەرپەڕیوەکان. وێنەی تەماشاکردنە ئاشکراکانی چاو و ئارەزووە رژاوەکانی لێو. هەڵنەری هەموو ئەمانە و خۆشکەری ئاگرەکەی بریتییە لە دیمەنەکانی فیلمە بەرەڵاییەکان و، وێنەی ناو رۆژنامە تاوانبارەکان و، دەنگی پیاوە خۆ بە ئافرەت چوێنەکان و ئافرەتە خۆ بە پیاو چوێنەکان لە ئێزگەکاندا. سەرەڕای ڕێنماییە پیسەکانی هەموو دەزگاکانی ئاڕاستە و ڕاگەیاندنی گشتی، لەپشت هەموو ئەمانەشەوە رابواردن و دەست بەتاڵی لەلایەك و، داهێزران و هەڵوەشانەوە لەلایەکی دیکە. بە دەوری هەموو ئەمانەشدا، بازرگانەکانی شەرەف و ناموس و نێرەموکە گەوادەکان هەیە!

... کۆمەڵگایەکی بەم شێوەیە، نەفس گرتنی تێدا سەختە، چونکە هەموو هۆکارەکانی فیتنە تیایدا هەڵچوو و گەرم و هار و بەرەڵایە. کۆمەڵگایەکی بەم شێوەیە، ئاسودەیی دەرونی تیادا دەست ناکەوێت و، ئاشتی لە ماڵەکان بەدی ناکرێت. بەڵام کۆمەڵگای ئیسلامی هەر لە بنەڕەتەوە پێچەوانەی هەموو ئەمانەیە. کۆمەڵگایەکە دژایەتی تێکەڵاوی و بەرەڵایی دەکات، دژایەتی خۆچواندنی ژن و پیاو بەیەکدیی دەکات، دەزگاکانی ئاراستەکردن و ڕاگەیاندن تیایدا خەریکی ئاڕاستەکردنی خەڵکە بۆ چاکە و ڕەوشت بەرزی و، دەست و داوێن پاکی و، خۆپارێزی لەخوا و چاودێری کردنی، هەروەها تەنها بەندەی خوا بن! کە ئەوەش لەدوای هەموو ئەمانە بۆشاییەکانی ژیان پڕ دەکاتەوە بە خەمی گەورەگەورە لە پێناوی خوا و لە پێناوی مرۆڤایەتی.. بۆشایی کاتیش بە کارکردن پڕ دەکاتەوە، جا ئەو ئافرەت و پیاوانەی تیا بەدی ناکرێت، کە هیچیان نیە ژیانیان پێ پڕ بکەنەوە و، تواناکانیان تیایدا بەکار بخەن، تەنها حەز و ئارەزوەکان نەبێت،

تـەنها رابواردنێکی خراپەکاری و بەرەڵایی نەبێت لە ئاهەنگ و گەشت و سەربازگە تێکەڵاوەکان و، سەرقاڵ کردنی ئەو گەشتیارانەی خوازیاری حەز و ڕابواردنن.!

ئیسـلام لێ ناگەڕێـت پەرداخـە ئـارەق ببێـتە هـۆی هەڵچـوونی خوێـن لـە دەمارەکـاندا، لێناگەڕێـت مـەمك و لـێوی تینو و سەرنجی بەدڕەوشتانەی ئافرەتە ڕوتەکان بانگی پیاو بکەن و، پاشان داوا لە پیاوان بکرێت حەزەکانی خۆیان بگرن و ئارەزویـان خەفەبکەن!.. نەخێر، ئیسلام کارەکە لە هەموو لایەکەوە وەردەگرێت و، هـەر لـە هـەنگاوی یەکەمـەوە ڕێگـا لە هۆکارەکانی فیتنەدەگرێت، پاشان خەڵك بەقەد توانای خۆیان ئەرکبار دەکات، بەبێ سەختی و زۆرلێکردن.

ئەگـەر دوای ئـەوە خراپەکاری رویدا، ئەو لەپێناو ئاشتیی ناوماڵ و یەکگرتویی کۆمەڵگە، کارەکە بەوە چارەسەر دەکات، کە سزای وا لەسەر ژن و پیاوی خراپەکار دابنێـت، کە جارێکی دیکە نەگەڕێنەوە سەری: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِـرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، الزَّانِي لاَ يَنكِحُ إِلاَ زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِـيَةُ لاَ يَـنكِحُهَا إِلاَ زَانٍ أَوْ مُشْـرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ: ئەگەر ئێوە بـڕواتان بە ڕۆژی قیامەت هەیە، داوێن پیسانی نێر و مێ-هەریەکەیان- بە لێدانی سـەد تازیانـە تەمێ کەن. لە ئایینی سەر بە خودا، بەزەیی هاتن بێجێیە. با چەند کەسـێکیش لـە بڕواداران لەو لێدانە ئاگادار بن.. نێری داوێن پیس هەر دەبێ ژنی داوێـن تـەڕ بخوازێ، یان ژنی بتپەرستێ بێ. ژنی داوێن تەڕیش هەروا یان مێرد بە داوێن پیس بکا، یان بە بتپەرست، لەبۆ بڕواداران ئەم کارە بەربەست کراوە.﴾النور/ ٢-٣.

پێغەمبەریـیش ﷺ ژنـی مـێرددار و پـیاوی ژنـداری بەردباران کردوە، نەك بە جەڵدە لێدان، جێنشینەکانیشی لەدوای ئەو هەمان سزایان داوە.

جـا گوێـت لـە توتی ئاساکانی ئێرە و سەرگەردانەکانی ئەوێ دەبێت، کە دەڵێن ئەمـە سـزایەکی توندوتـیژە. بـەڵام تـێکدنی مالـەکان و، ڕاڕایـی ویژدانـەکان و، گومانـاوی گزیکـردنی کـردنی ڕەچـەڵەکەکان توندوتیژ نیە.. ئەم سزایە توندوتیژە،

چـونکە ئـەو ژن و پـیاوانەی لەو خۆشییەدا دەژین و کاریان ئەو خراپەکارییە، کە ئەوانن بە توندوتیژ وەسفی دەکەن، هەست بەو قامچیانە دەکەن کە بەر پێستە نەرم و شلەکەیان دەکەوێت، هەست بەو بەردانە دەکەن کە بەر لاشە نەرم و بێبەهاکەیان دەکەوێـت. ئـەوان بەرگری لە خۆیان دەکەن و بە ناوی یاسا هاوچەرخەکانەوە زمان درێـژی دەکـەن و، سـنورەکانی ئیسـلام بە توندوتیژی و وەحشیەت وەسف دەکەن، کەچی خۆیان وەحشین و بەرەو ژیانی ئاژەڵی یەکەم دەگەڕێنەوە.

لەگـەڵ ئەوەشـدا، ئیسـلام ئـەم سـزا چاوشـکێنە جێـبەجێ ناکات، مەگەر لەو حاڵەتانـەی دڵنـیابوونی ڕەهـای تێدابێـت بەبێ هیچ گومانێك، هەروا لەو بارانەی ژنـدار یـان مـێرددار بێـت، کـە هەموو پێویستییەکی ناچارکەری نامێنێت، بەڵام ئەوانـەی کـە ژنـدار یـان مـێرددار نـین سـزاکەیان سـوکترە و لە لێدان بە قامچی تێناپەڕێت.

پێغەمـبەریشﷺ فەرمویـەتی: ((إدرأوا الحدود بالشبهات: بە گومان خۆتان لە سـنورەکان-حەددەکان- لابدەن))[1] لەبەر ئەوەی ئەو تاوانەی گومانی لەسەر بێت، ئـەو تاوانـە نـیە، کـە ڕون و ئاشـکرا و گەورە بێت و هانی خراپەکاری بدات، ئەو تاوانـە شـایانترە بە سۆزنواندن و سوککردنەوە، لە ئەمبێکردنیشدا ئەوەندە بەسە، کـە ئـەو تاوانـبارەی تاوانەکـەی ئاشـکرا ناکـات، پێویسـتە شاهێد هەبن-کە لە حاڵـەتی زیـنادا چوارکەسـن-، هەمووشـیان دڵنـیا بـن لە ڕودانی تاوانەکە و هیچ یەکێکـیان گومانـیان نەبێت و، گومان لە ڕاستگۆییان نەبێت، ئەگینا نە بەردباران دەکرێت و نە دارکاری.

ئەگـەر بـزانین کـە سـیخوڕی و ئـاودیوبون بەسەر دەرگا و هەڵکوتانە ناو ماڵە تایبەتیـیەکان قەدەغەیـە، ئـەوە دەزانـین کـە گرتـنی ئەم تاوانە و بینینی لەلایەن شـاهێدەکانەوە بـەو مەرجانەی ئیسلام بۆ جێبەجێکردنی سنورەکان دیاری کردوە، زۆرجـار رونـادات، مەگـەر لەو حاڵەتانەی زۆر بە ئاشکرا و بێئابڕوانە و لە شوێنە گشـتییەکاندا و بەفـیزەوە تاوانەکـەی ئاشـکرا بکـات. ئەمانـەش بڵاوکـردنەوەی

[1] في مسند ابي حنيفة الحارثي.

خراپەکاری و سوکایەتیکردنە بە شەرەف و ناموس، لەگەڵ ئەمانەدا سزادان لەلای فیترەت ڕاستەکان و سروشت ساغەکان بە توندوتیژی ناونابرێت.

بۆ ڕێگەگرتن لە بڵاوبوونەوەی تاوانبارکردن بە هەق و ناهەق، لە ئیسلامدا هەرکەسێك تاوانێك بۆ ئافرەتی مێرددار یان پیاوی ژندار هەڵبەستێت و چوار شاهێد نەهێنێت، ئەوا دارکاری دەکرێت و چیدیکە باوەڕی پێناکرێت و شاهێدیی لێ وەرناگیرێت:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلاَ تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ، إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ: ئەو کەسانەش کە بوختان بۆ ژنی داوێن پاك دەکەن، چوار شایەتیش ناهێنن، هەشتا شەلاقیان لێبدەن. هەرگیز نابێ بە شایەتیان قبوڵ بکەن، ئەوانەن کە لەڕێی خودا لایان داوە. مەگین ئەوانەی پاش ئەم کارە پەشیمانی دەردەبڕن و ئاکاری خۆیان چاك دەکەن، دیاریشە کە خودا لێبوردەی دلۆڤانە.﴾النور،٤-٥.

ئەمەش بۆ ئەوەیە تاکو بوختان کردن و، دڵەڕاوکێ لە دەرون و ماڵەکاندا بڵاو نەبێتەوە و، قسەوقسەلۆکی خراپ لەناو کۆمەڵگە بڵاو نەبێتەوە، کە بەهۆیەوە متمانە نامێنێت و ترس و گومان جێی دەگرێتەوە:

﴿لاَ يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلاَّ مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا: خودا پێی خۆش نیە هیچ کەس بە دەنگی بەرز قسەی ناحەز بدرکێنێ، مەگین غەدری لێکرابێ. خودا بیسەر و زانایە.﴾النساء/١٤٨.

ئەگەر تاوانبارکردن لەسەر زمانی مێردەوە ژن تاوانبارکرا و، شاهێدی نەبوو، ئەوا ئیسلام ڕەچاوی باری ماڵەکان و نەبونی شاهێد دەکات و، لە سزا دەیبورێت، ئەگەر چوار شاهێدی بە خودا بدات، کە لە ڕاستگۆیانە و، شاهێدی پێنجەم نەفرەتی خوای لێبێت، ئەگەر لە درۆزنان بێت. ژنەکەش لە سزا دەپارێزێت بەوەی، کە چوارجار شاهێدی بەخودا بدات، کە پیاوەکەی درۆزنە، شاهێدی پێنجەمیش بەوەی، کە غەزەبی خوای لەسەر بێ، ئەگەر پیاوەکەی ڕاستگۆ بێت، جا بەم

(نەفرەت لێکردنە) لێکدی جودا دەکرێنەوە، چونکە ژیان دوای ئەمە ڕاست نابێتەوە.

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ، وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ، وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ: ئەو کەسانەش کە بوختانی داوێن تەڕی بە ژنانی خۆیان دەکەن و غەیری خۆیان چەند شایەتی دیکەیان نیە، هەرکامێکیان دەبێ چوارجار خودای لێ بە شایەت بگرێ کە لەم بارە درۆ ناکا، با بۆ جاری پێنجەم بڵێ: ئەگەر ئەم قسەیەم درۆیە بەر نەفرینی خوا کەوم.. ژنەکەش لە ئازاردان رزگاری دەبێ، کە ئەویش هەتا چوار کەڕەت خوا بە شایەت بێنێتەوە کە مێردەکەی درۆ دەکا، بۆ جاری پێنجەمیش بڵێ: ئەگەر قسەی کابرا راست بێ بەر غەزەبی خودا کەوم.﴾النور/٦-٩.

تەڵاق

تەڵاق؟ تەڵاق دەرگای ئاشتیی ئەم شانەیە. بێزراوترین حەڵاڵە لەلای خودا، ناپەسەندە بەڵام پێویستی ڕێگای پێ دەدات، بۆ جێبەجێکردنی ئاشتی ڕاستەقینە لە کەشی ناوماڵدا، ئەمە لە کاتێکدا، کە ئاشتی لە هەموو ڕێگاکانی دیکە مەحاڵ دەبێت. ئەمە دان پێدانانێکە بەو ڕاستییەی، کە نکوڵی لێکردنی زمان لوسەکان دادی نادات و، خەونی شاعیرەکان لەناوی نابات.. هەندێك حاڵەتی واقیعی هەیە، کە ژیانی ژن و مێردایەتی تیایدا مەحاڵە، جا بە زۆر پێکەوە بەستنی ژن و مێرد بەو پەیوەندەیە ئەنجامی باشی نابێت و، کۆتاییەکەی بە ئاشتی نایەت.

ئیسلام پەلە ناکات لە پچڕاندنی پەیوەندیی پیرۆزی ژن و مێردایەتی، هەر لەگەڵ یەکەم جار و لە یەکەم دەرکەوتنی ناکۆکی بڕیاری پچڕانی لەسەر نادات. ئیسلام ئەو پەیوەندیە توند دەکات و تا ئەوپەڕی توانا دەستی پێوە دەگرێت، بواری لەدەست دەرچوونی نادات مەگەر پاش هەوڵدان و بێئومێد بون و مەحاڵ بون.

ئیسـلام بـه پـیاوان دەڵێت: ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْـرَهُوا شَـيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا: بـه تەرزێکی جوان و ڕەوا لەگەڵیاندا بجوڵێـنەوە، ئەگـەر خۆشـتان نـەهات لێـیان، شتی وا هەن ئێوە حەزی لێ نەکەن و چاکەی زۆری لە خوداوە بۆ ئێوە تێدابێ.﴾النساء/١٩.

وایـان لێدەکات هەتا لە کاتی ڕك لێبوونەوەشدا چاوەڕوان بن و ئارام بگرن، ئەو پەنجـەرە نەزانـراوەیان بـۆ دەکاتەوە: ﴿فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَـثِيرًا: شـتی وا هـەن ئـێوە حـەزی لێ نەکەن و چاکەی زۆری لە خوداوە بۆ ئێوە تێدابێ﴾النساء/١٩.

ئـەوان چـوزانن ئەو ئافرەتانەی ڕکیان لێیانە چاکتر نین، خودا ئەو چاکەیەیان بۆ هەڵدەگرێـت و ناشـێت لەدەسـت خۆیانی بدەن، ئەگەر واش نەبوو پێویستە دەستی پێوە بگرن و ڕێزی لێ بگرن!

هـیچ لـەم دەربڕیـنە جوانـتر نـیە بـۆ بەشـەرمدا هێنان و ورووژاندنی ویژدان و، دەستەمۆکردن و خامۆشکردنی ڕك لێبونەوە.

ئەگـەر کارەکـە لـە مەسـەلەی ڕك لێبونەوە و خۆشەویستی، سنوربەزی کرد بۆ یاخیبون و لێك دوورکەوتنەوە، تەڵاق یەکەم بیرو ئەندێشە نیە، کە ئیسلام ئاماژەی پـێ بکـات، بـەڵکو پێویسـتە کەسانی دیکە هەوڵیان لەگەڵدا بدەن و چاکەخوازان هـەوڵی گونجاندنیان بدەن: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا: ئەگـەر ترسان کـە ژن و مـێرد دوودڵن و پێکەوە هەڵناکەن، کەیخودانێك لە کەسوکاری پیاوەکە و کـەس وکاری ژنەکە با ببنە ناوبژیکەر، هەرکاتێ هەردوولا ڕازی بوون پێك بێنەوە، خودا پێکیان دێنێتەوە، خودا زانا و ئاگادارە.﴾النساء/٣٥.

ئەگـەر ئـەم هەوڵانـە سـودی نەبوو، کەواتە کارەکە بەوپەڕی ڕاستییە و، شتێك هەیـە کـە بەهۆیـەوە ژیانەکـە ڕاسـت نابێتەوە و، ئارام ناگرێت. زۆرکردن لە ژن و مـێرد بـۆ مانـەوە لەسـەر ئـەو بـارە، هەوڵـێکی شکسـت دارە و، فشاریش زیاتر شکستیی پێ دەدات.. جا حیکمەت ئەوەیە کە خۆ بدرێتە دەست واقیع و، کۆتایی

بـەو ژیانـە بهێنرێت، ئەگەرچی ئیسلام پێی پەسند نیە، چونکە ناپەسندترین حەڵاڵ لای خـودا تەڵاقـە. ڕەنگـە ئـەم جودابونەوەیە حەزێکی تازە لە دەروونی هەردوولا بوروژێنێـت بۆ دەستپێکردنەوەی ژیان، زۆرجار پاش لە دەستدانی شتێك هەست بە گرنگیـیەکەی دەکـەین، کاتـێك لـێی بێبـەش دەبـین، ئـنجا هەست بە چاکەکانی دەکـەین.. هەڵـیش لەدەست نەچووە: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَـــانٍ: تـەڵاقی ژن دوو کەرەتـە، ئەوسا یان ڕاگرتنێ باش و خودا پەسند، یان بەخۆشی و بێ هەرا دەست لێك بەردانە.﴾البقرة/٢٢٩.

جـا تـەڵاق لـەکاتی بێـنوێژیدا ناکەوێـت، بـەڵکو لـەو پاکـیەدا دەکەوێت، کە جوتـبونی تـێدا نەکرابێـت.. ئیسلام ئەم ماوەیە درێژ دەکاتەوە، بەڵکو توڕەبونەکە هێوربێـتەوە، ئەگـەر ئـەوە هـۆی تەڵاقدانەکە بێت.. پاشان لەدوای یەکەمین تەڵاق مـاوەی (عـیددە) هەیە بۆ ئەو ژنانەی مێردەکانیان لەگەڵیان جوتبوون، کە ماوەکە نـزیکەی سـێ مانگـە ئەگـەر سـکی نـەبوو، ئەگـەر سکیشـی هـەبوو، هـەتا منداڵـبونەکەیە و، لەسـەر مـێردەکەیە لەو ماوەیەدا خەرجیی بکێشێت و ڕەزیلیی لێ نـەکات.. لـەو ماوەیەشدا بۆی هەیە ئەگەر پەشیمان بوەوە بیگێڕێتەوە و، بەبێ هـیچ مارەبڕینـێکی دیکـە لەسـەر ژیـانی خۆیـان بـەردەوام بـن.. ئـەوە (تەڵاقی ڕەجعی)یە و، ژیانی هاوسەرایەتی بۆی هەیە بە کەمترین هۆ بەردەوام بێت.

ئەگەر ماوەی (عیددە)کە بەبێ گێڕانەوەی ژنەکە تێپەڕی، ئەوا تەڵاقەکە دەبێتە (بـائن)، بـەڵام هێشـتا هەلەکـە لەدەسـت نەچـوە، هـەرکاتێ ویسـتیان دەتوانـن بەردەوامی بە ژیانی خۆیان بدەن، بەڵام بە مارەبڕینێکی تازە.

ئـەوە یەکـەمین تاقـیکردنەوەیە، کە بەهۆیەوە حەقیقەتی هەست و سۆزی ژن و مـێرد ئاشـکرا دەبێـت، ڕاسـتیەتیی ئەو هۆیانەیان بۆ دەردەکەوێت، کە بە هۆیەوە لـێك جـیابونەوە. ئەگـەر ئـەو هۆیانـە دوبـارە بونەوە یان هی دیکە پەیدا بون و، جـارێکی دیکـە مـێرد پـەنای بـردەوە بـەر تـەڵاق، لـەو کاتـەدا تەنها یەك هەلی دەمێنێـت، ئـەوەش سـێیەمە.. لـە دووەمیشـدا ئاگادارکردنەوەیە، ئەگەر زانیان

دەتوانن جارێکی دیکە پێکەوە بژین، هەروا ئەگەر بۆیان ئاشکرابوو کەمێك لە سۆز یان خۆشەویستی لەنێوانیان ماوە، ئەوا دەتوانن ژیانەکەیان دەست پێبکەنەوە.

بەڵام ئەگەر تەڵاقی سێیەم بوو، کەواتە هۆیەکە زۆر قوڵە و، هەوڵدان بێسودە، بۆ هەردووکیان وا چاکترە هەریەکەیان ڕێگای خۆی تاقی بکاتەوە، هەروەها بۆ مێردیش -ئەگەر سەرەڕۆ، یان هەڵەشە بوو- چاکترە تا ئەنجامی سەرەڕۆیی یان هەڵەشەیی خۆی وەرگرێت: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ: ئەگەر لەپاش ئەم دووجارەش تەڵاقی دا، ژنەکەی بۆ حەڵاڵ نیە تا ژنەکە دەچێ مێردێکی دیکە دەکا.﴾البقرة/٢٣٠.

نەك بەرێگەی مارەبەجاش(المحلل) کە ئێستا بڵاوە و، ئیسلام دانی پێدا نانێت و شەریعەتەکەی بڕیاری لەسەر نادات. بەڵکو دەبێ ژنەکە مێردێکی ڕاستەقینەی تازە بکاتەوە بە نیازی هەتاهەتایی نەك بۆ کاتێکی دیاریکراو، جا ئەگەر بەهۆی شتێکەوە مێردە تازەکەی تەڵاقی دا، یان مرد، ئەوا مێردەکەی یەکەمی بۆی هەیە سەرلەنوێ مارەی کاتەوە و گەشتی ژیانیان پێکەوە دەست پێبکەنەوە.

ئاشتی لەم بوارەدا ئەو ڕاسپاردانەی ئیسلام لە هەموو هەنگاوێکدا و، لە هەموو قۆناغێکدا لەیاد بکەیت سەبارەت بە ڕەفتاری چاك و دابینکردنی بژێوی لە ماوەی (عیددە)دا، بۆ لێکنزیك کردنەوەی دڵە لێك دوورکەوتوەکان، کە لەوانەیە سۆز و خۆشەویستی بۆی بگەڕێتەوە و جەستەی ناچار بکات و سەرلەنوێ ژیانێکی بێگەرد دەست پێبکەنەوە: ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُم النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوف أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوف وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ: ئەگەر ژنتان تەڵاق دا وماوەی چاوەڕوانیەکەی بڕایەوە، یان بە تەرزێ خوداپەسند ڕایانگرن، یان بەرامبەر بە یاسای دین ئازادیان کەن، نەکا بە مەبەستی ئازاردانیان ڕایانگرن و لە هەق لادەن، هەرکەسێ وا ڕەفتار بکا، ناهەقیی لەخۆی کردووە.﴾البقرة/٢٣١.

﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُم النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لاَ تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلاَ يَخْرُجْنَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لاَ تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا، فَإِذَا بَلَغْــنَ أَجَلَهُــنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِــنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَمَنْ يَــتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا، وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ: ئــەی پێغەمبەر! ئەگەر ژنــتان تــەڵاق دان، ماوەیەکیان بۆ دیاری بکەن و بیبژێرن، لەخودای پەروەردگارتان شــەرم بکــەن. لــە مــاڵ خۆیــان دەریــان مەکــەن؛ دەریش نەچن. جا مەگین هەر بە ئاشــکرا کــارێکی شــورەیی بکــەن. ئەمە سنوری خودایە، هەرکێ لە سنوری خودا بەولاوەتــر چــێ، ناهــەقی لــەخۆی کــردووە، تۆ چوزانی، لەوانەیە لەپاش ئەمە خوا شــتێ دیکــە وەدی بێــنێ.. ســا هــەرکاتێ ماوەکــەی خۆیان بەسەر برد، ئەوسا بە تــەرزێکی پەســند ڕایانگــرن یــان لێــیان جیا ببنەوە؛ بە شێوەیێ کە لەناو خۆتاندا بــاوە. دووکەســی ڕاســت و دروســتیش هــەر لە خۆتان لەم کارە ئاگادار بکەن، کە شــایەتی بــۆ خــوا بــدەن، هــەرکێ بــڕوای بــە خــوا و ڕۆژی قــیامەت هەیە، بەمە ئامۆژگــاری دەکــرێن، هەرکــێش لــە خــودا بترســێ، دەرووێکــی لێ دەکاتــەوە، لە شوێنێکەوە بژێوی بۆ دەنێرێ کە بە خەیاڵیدا نایە.﴾الطلاق/١-٣.

هــەروەها نابێــت ئەوەش لەیاد بکەین، کە ئافرەت بۆی هەیە بە مەرج دابنێت، کــە تەڵاق لەدەست خۆی بێت، جا لەو بوارەدا هەموو مافێکی پیاوی هەیە لەکاتی پێویستدا.

ئــا ئەمەیــە تــەڵاق لــە ئیســلامدا.. زمانــەی دڵنیاییە ناکرێتەوە، مەگەر هیچ بوارێکــی نەکــراوەنەی نەبێــت، هەوڵدان دوای هەوڵدان بۆ پارێزگاری و چاکسازی و چاوپێداخشــاندنەوە، هــەل لــە دوای هــەل ڕاســتیی هەســت و سۆزی ژن و مێرد بۆ یــەکدیی ئاشــکرا دەکــات، هــەروا هەڵەکانیان لە ڕەفتار کردن، یان هەڵەکانیان لە حساب بۆکردن، یان هەڵەکانیان لە هەست و سۆزیان بۆ ئاشکرا دەکات.

ئــەی ئــەو سەرشــێتە نەفامانە بۆچی خویان داوەتە ئەوەی ڕەخنە لەم سیستەمە بگــرن، یان عــەیبداری بکەن یان بیشێوێنن؟ دەڵێن: سیستەمێکە لێدەگەڕێ ئافرەت هــەردەم لەبــەردەم هەڕەشەی وشەیەکدا بێت، کە لە دەمی پیاوەوە دەردەچێت! ئایا

لـه حەقیقەتە ئیسلامییەکەیدا ئاوایە؟ یان بە دەرچوونی دڵەکان لە بازنەی ئیسلام، بـە دەرچـوونی کۆمەڵگـە لـە سیسـتەمی ئیسـلام، بە دەرچوونی فەرمانڕەوایی لە دەستی ئیسلام وای لێهات؟

ناپەسـندترین حـەڵاڵ لای خـوا تەڵاقە، ناپەسەند(مکروه)ێکە پێویستیی ڕێگای پـێ دەدا. ئەگـەر دڵەکان گەندەڵ و، ڕەوشتەکان داڕمان و، پەیوەندیەکان سوك بون و، بێـنابڕویی بڵاوبـوەوە، کەواتـە کۆمـەڵگای گـەندەڵ خـۆی بەرپرسـە، نەك ئەو سیسـتەمە ڕۆشـنبینە دانایـە. چارەسـەریش بـە سنوردارکردنی ڕێپێدراو(مباح) و حـەرام کـردنی حـەڵاڵ نابێـت، بـەڵکو بـە گێڕانەوەی فەرمانڕەوایی و ڕێکخستن و پـەروەردە بـۆ ئیسـلام دەبێـت، ئـەو کاتـە ئیسـلام هـەموو کۆمەڵگـە بەپـێی ڕێنمونیـیەکانی خـۆی دادەڕێژێـت.. یاساکانی ئیسلام بۆ کۆمەڵگایەك دانراوە، کە ئیسـلام فەرمانـڕەوایی دەکـات، بـۆ سیستەمێك کە لەسەر ئیسلام دامەزراوە، بۆ ویژدانێك، کە ئیسلام پەروەردەی کردووە.

لـێگەڕێن بـا ئیسـلام فەرمانـڕەوایی بکـات، دەرونـەکان پـەروەردە بکـات، ویژدانـەکان وریـا بکاتـەوە و، لـە دەسـتی سـەرەڕۆ و بێـنابڕوان بـدات و، هەموو ویستەکانی ئیسلام بەدی بێنێت و لە نێویاندا یاساکانی ئیسلامە.

ئەگـەر وام دانا تەڵاق لە کۆمەڵگەیەکی وەك کۆمەڵگەی سەرگەردان و نەخۆشی ئێمە سـنوردار کـرا. ئافـرەت چی لە خۆی و کەرامەتەکەی دەکات؟ ئایا دەیەوێت پـیاو لە دڵەوە بیدرکێنێت و یاساش پێوەی بلکێنێت؟! ئایا دەیەوێ پیاوەکە هەوڵی تـەڵاق دانـی بـدات و بـەردەوام بێـت لەسـەر هەوڵدانی و ئەمیش بە زۆر لە ماڵدا بمێنێـتەوە؟! ئەوە چ کەرامەتێکە ئەو ئافرەتە دەست بەتاڵە سەرەڕۆیانە بۆ ژنی داوا دەکـەن، خـودا ویسـتی کەرامەتـیان هەبێـت، ئەوانـیش ڕەتـیان کـردەوە و بـە سەرلێشێواوی و سوکی دەربەڕین؟!

هاوسـەرایەتی پەیوەندیـەکی پـیرۆزە، تـەنها لەسـەر ڕەزامەندی و قەبوڵ کردن بنـیات دەنرێـت، تـەنها بـە ڕەزامەندی و قەبوڵ کردن بەردەوام دەبێت. سیستەمی تـەڵاق، مانەوەکـەی لەسـەر بنەما چاکەکانی دابین دەکات، جائەگەر دوای هەموو

ئەمە ئەڵقەکانی لێکترازان، ئەوا ترازانیش ئەوە دەگەیەنێت، کە بۆ مانەوە ناشێت، ئـەو کاتـە بۆ هەردووکیان واچاکترە و بەڕێزترە، کە پەنا بەرنە بەر ژیانێکی دیکەی نـوێ: ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلاً مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا: خۆ ئەگەر هەر بـە یـەکجاریش دەسـت لـێك بـەربدەن، خودا فراوانی لەلایە و هەردووکیان بێنیاز دەکا، بەزەیی خودا فراوانە و هەرخۆشی لەکارزانە.﴾ النساء/١٣٠.

فرەژنی

ڕێگـەدان بـە فـرەژنی(تعدد الزوجات)، پێویستییەکی دیکەیە لە بواری خۆیدا ئەرکی زمانەی دڵنیایی دەبینێت، وەکو پێویستیی تەلاق لە کاتی ناچاریدا.. ئەمە لـە ئیسـلامدا پارێـزەرێکی پەتـیی کۆمەڵگایـە، بەهۆیـەوە لـە هەڵـەی گەورەتر دەپارێزێت لە میزاجی تاکەکان و، ویستەکانی ژن و مێردەکان.

شـوێنی باسـکردنی ئـەم مژڵەتە لە بەشی باسکردنی (ئاشتی کۆمەڵگا)دا بوو، چـونکە پێوەی بەستراوە و تێی ئاخنراوە، بەڵام لە بەشی (ئاشتیی ناوماڵ)یش نامۆ نـیە -کـە ئێستا ئێمە تیایداین-، چونکە لە ڕاستیدا، لە دیدی ئیسلامدا بۆ ژیان، تـاك و مـاڵ و کۆمـەڵگا و مـرۆڤایەتی هـەمووی تـێك هەڵکێشـراون و هاوکار و هاوڕێکی یەکدین.

زۆربڵێی و قسەڵۆکی دووررودرێژ و فراوان دەربارەی چیرۆکی فرەژنی لە ئیسلامدا بـڵاو دەبێـتەوە، جا ئایا بە ڕاستی ئەوە دەردێکی ترسناکە لە ژیانی کۆمەڵدا؟ ئایا بـۆی هەیـە ڕۆژێك لە ڕۆژان ببێتە دەردێکی ترسناك؟ ئایا پێوست دەکات یاسایەك هەبێت دژایەتی، یان سنورداری ئەو مۆڵەتە بکات، کە ئیسلام هێناویەتی؟

مـن سـەرنج دەدەم و دەبیـنم، کـە هـەموو گرفتێکی کۆمەڵایەتی پێویستی بە یاسـایەك هەبێت بۆ هەموار..دن و سنورداركردنی، تەنها پرسی فرەژنی نەبێت، کە خـۆی چارەسەری خۆی دەکات، کۆمەڵگا لە هەرکوێیەکدا بێت، هەر پێویستی پێی هەیە و، ڕەوش و پێویستیەکانی ڕێگای پێ دەدەن.

ئەمـە پرسێکە ژمارەکان بڕیاری لەسەر دەدەن و، تیۆر و یاساکان بڕیاری لەسەر نـادەن، نازانم چۆن دروستە زمانی تێ وەربدرێ، چۆن بوە بە بوارێکی بێنەوبەردە و

گفتوگۆ. مەگەر ئامانجی شاراوەی پشت ئەم کاوێژکردنەی سەر زار و رۆژنامەکان و دەزگاکـانی رێـنمونی و راگـەیاندنی دیکـەدا، توانج گرتن و سوککردنی ئەم ئایینە بێـت لـە پۆخڵەواتـێکی مەبەسـتدار، وەك پاسـاوێك بـۆ دوورەپەرێزکـردنی لـە سیسـتەمی ژیـان. هـەروا بـۆ دانـانی سیسـتەمی دیکـەی خراپ لە جێگایدا، بە چـەندین رێگـای خواروخـێچ، کـە ئـەوەندە ئازایەتـیەیان تـێدا نـیە بێـباوەڕی و خوانەناسیی خۆیان ئاشکرا بکەن، هەروەك (مستەفا کەمال) لەپێشتر رایگەیاند!

لـە هەموو نەتەوەیەکدا ئافرەت و پیاو هەیە. هەر کاتێك ژمارەی ئەو پیاوانەی گونجـاون بـۆ ژنهێـنان و بـۆی ئامادەن و دەیانەوێت هاوسەر بگرن، یەکسان بوو بە ژمارەی ئەو ئافرەتانەی گونجاون بۆ خواستن، ئەوا بە کردار هیچ پیاوێك ناتوانێت لە یەك ژن زیاتری دەست بکەوێت.. چونکە لێرەدا ژمارە بڕیار دەدات!

ئەگـەر پـیاوێك توانی ئافرەتێکی دیکەی دەست بکەوێت، واتە ئافرەتێکی زیاد هەیە، کە هیچ پیاوی لە بەرامبەردا نیە، جا نەبوونی ئەم پیاوە لە هەقیقەتدا بێت، یـان بـە نـەبوو بژمێردرێـت وەك یەکـە.. واتە ژمارەی ئەو ئافرەتانەی لە تەمەنی مێردکردندان بە ژمارە زیاتر بێت لە ژمارەی پیاوەکان لە کۆمەڵگەدا، یان زیاتر لە ژمـارەی ئەو پیاوانەی لە هەموو ڕوویەکەوە گونجاون بۆ ژن هێنان و توانایان هەیە، یان ئەوانەی کە دەتوانن و دەیانەوێت.

جـا ئەگـەر ژمارەی ئەو ئافرەتانەی گونجاون بۆ مێردکردن لە هەقیقەتدا، یان لە حوکمـدا لـە ژمـارەی پیاوەکان زیاتر نەبێت، ئەوا -هەروەك گوتم- هیچ پیاوێك لە ژنـێك زیاتـری دەسـت ناکەوێـت، ئەگـەریش بیەوێـت، جـا پرسـەکە لـە ڕێگـای ژمارەکانەوە خۆی خۆی چارەسەر کرد.!

بـەڵام کاتـێك هاوسـەنگیی کۆمـەڵگا تـێك دەچـێت و، ژمارەی ئەو پیاوانەی گونجـاون بـۆ ژن هێـنان کـەمتر بوو لە ئافرەتان، جا ئەم کەمییە لە ڕووی ژمارەوە بێـت، هـەروەك لـەدوای جەنگـەکان و، ئـەو دەردو بەڵایانـەی، کە پیاوان زیاتر لە ئافـرەتان دوچـاری دەبـن، یـان بـە هەر هۆیەکی دیکە، یان لە ڕووی نەتوانینی ژن

هێنانەوە بێت لەبەر هۆیە ئابورییەکان یان خێزانییەکان، یان کۆمەڵایەتییە گشتییەکان.. جا تەنها لێرەدا بوار هەیە، کە پیاو بتوانێت چەند ژنێك بێنێت.

کەواتە با سەرنجی ئەم حاڵەتە بدەین، نزیکترین نمونە لەمبارەوە ئەڵمانیایە لەدوای جەنگی جیهانی دووەمدا، کە لە بەرامبەر هەر گەنجێك کە لە تەمەنی ژنهێناندا بێت، سێ کچی عازەبی لەو تەمەنە -واتە ۲۰-٤٥ساڵی- هەبوو.. ئەمە حاڵەتێکی ناهاوسەنگیی کۆمەڵایەتیی ئاشکرایە، جا ئەو یاسادانەرەی بۆ بەرژەوەندی کۆمەڵگە و بەرژەوەندی ئافرەت و پیاو و بەرژەوەندی هەموو مرۆڤایەتیدا کار دەکات، چۆن ڕوبەڕووی دەبێتەوە؟

تەنها یەك لەم سێ چارەسەرە هەیە:

چارەسەری یەکەم/ هەرپیاوێك یەك ژن بکاتە هاوسەری و، دوو ئافرەتیش لەژیانیاندا بەبێ پیاو و ماڵ و منداڵ و خێزان بمێننەوە..

چارەسەری دووەم: هەر پیاوێك یەك ژن بخوازێت و ژیانی هاوسەرێتی لەگەڵ بەسەر ببات و، بە پەنهانیش بچێتە لای دوانەکەی دیکە و لەگەڵیان ڕابوێرێت، تا ئەوانیش لە ژیانیاندا پیاوێك بناسن، بەبێ ئەوەی ماڵ و منداڵ و خێزانیان هەبێت، ئەگەریش بەهۆی ئارەزووی مێیینەیی قوڵیان منداڵیان بوو، ئەوا لە ڕێگای تاوانەوە دەیانبێ، بە تاوانباری و گومانلێکراوی دەبێ، باوکێکی ناسراوی نیە، خۆیان و منالە بێگوناهەکانیشیان دوچاری ئەم شەرم و وێڵبوونە کردووە.!

چارەسەری سێیەم: ئەو پیاوە لە ئافرەتێك زیاتر بکاتە هاوسەری و، بۆ شکۆمەندی هاوسەرێتی و ئاشتیی ماڵ و دابینکاری خێزان و بونی منداڵ بەرزیان بکاتەوە. هەروا ویژدانی خۆی لە پۆخڵەواتی تاوان و دڵەڕاوکێی گوناه و سزای ویژدان بەرزبکاتەوە و، کۆمەڵگە لە پۆخڵەواتی بێسەروبەری تێکەڵ بوونی ڕەچەڵەکەکان و، پیسیی خراپەکاری بەرز بکاتەوە. بوارێك بۆ کۆمەڵگە بڕەخسێنێت، تا بە وەچەی نوێ قەرەبووی ئەو ناهاوسەنگییە بکاتەوە -کە پاش جەنگ و پەتا کوشندەکان پەیدا دەبێت- و هاوسەنگی دروست بکات.

لەو حاڵەتەدا کام لەم چارەسەرانە گونجاوترن بۆ مرۆڤایەتی و، شایستەترن بە پیاوەتی و، ڕێزدار و سودمەندترن بۆ خودی ئافرەتەکە؟

ئەمە هەڵوێستێکە و هەڵبژاردنی تێدا نیە. یان ئەوە یان ئەوە یان ئەوە، هیچ بوار نیە بۆ سۆزی شاعیرەکان یان ئارەزووی تاکەکان، یان زۆر بڵێیی وشکی بێمانا، ئەمە پێویستییەکی کۆمەڵایەتی و پێویستییەکی گیانی و پێویستییەکی زیندەگییە، ڕوبەڕوبوونەوەشی دەبێت لە سنوری کردەیی واقیعدا بێت، نەك بە خەون و خەیاڵ.. ئەڵمانیای گاور(نصرانی)، کە ئایینەکەی فرەژنی حەرام دەکات، زۆر گەڕا بەدوای چارەسەردا و هیچ چاری نەبوو تەنها ئەوە نەبێت، کە ئیسلام هەڵی بژاردووە، ئەگەرچی ئەڵمانیا ئایینەکەی ئیسلام نیە! جا ئافرەتان لەوێ داوای فرەژنیان کرد، ئەم داوایەش لەلایەن پیاوانەوە نەکرابوو.

لەوانەیە کەسێك بڵێت: ئێستا ئافرەت توانای کارکردنی هەیە، دەتوانێت بەبێ پیاو بژێت!

ئەم قسەیەش ناڕاسترین درۆیە سەبارەت بە سروشت و فیترەت و واقیع دەکرێت، پێویستی ژن بۆ پیاو، وەکو پێویستی پیاوە بۆ ژن، کە هەمووی لە خۆراکدا کورت هەڵنەهاتووە، بەڵکو هەمووی لە داواکارییەکانی جەستەش کورت هەڵنەهاتووە.. ئەگەرچی ئەو ئافرەتە سامان و خۆراك و داواکارییەکانی جەستەی هەبێت، بەڵام ئەمانە بەهرەی نادات، لە بون و کەسایەتی هەموو ئافرەتێکیشدا پێویستییەکی دەروونی قووڵ هەیە، کە پیاوی هەبێ. ئەوی پێویستە بۆ ئەوەی خۆی تەواو بکات.. کە قووڵترینی پێویستییەکانە.. هەروەها هەستی پیاویش لەمە کەمتر نیە، ئەمە ئەو فیترەتەیە، کە سیستەمی (هاوسەرگەریی) لە زیندەوەران و هەموو شتێکی وەك یەك لەسەر دامەزراوە! کە ئەفسانەی هۆکاری ئابوری پوچ دەکاتەوە، کە هەندێك لە خاوەن بۆچوونە ماددیەکان، ئەوانەی تەنها بە ڕووکەش دەڕواننە هەستی ئافرەت بەوەی، کە پێویستیی بە پیاو هەیە بۆ ئەوەیە، کە بژێوی بدات و بەخێوی بکات.. پیاو، ئەگەرچی ئافرەت نایژێنێت، هەرگیز ئەوەندە دڵخۆش و چالاك و لەخۆڕازی نابێت وەك ئەو کاتەی ئافرەتێك ئەوی بەدڵ

بێت. هەرگیز هەست بەو دڵنەوایی و دڵنیایی و ئارامیە ناکات، کە لەگەڵ نیوەکەی دیکە هەستی پێدەکات. ئەمە ویستێکی بەرزە کە ئەم پێویستییەی لە دەروونی هەردوولا داناوە تا لە هەردووکیان ژیان بنیات بنێت و، هەڵیان بنێت بۆ ئاوەدان کردنەوە و بنیات نان و گەشەسەندن.

کەواتە هەتا لەم زەویەدا ڕەوشی وا هەبێت، کە هاوسەنگی نێوان ژمارەی هەردوو ڕەگەز کەم بکاتەوە، یان نەیهێڵێت، ئەوا باشترین چارەسەر و، چاکترین خۆپاریزی، ئەو مۆڵەتەیە، کە ئیسلام دایناوە و، بە ژمارەکانی بەستۆتەوە و، لێگەڕاوە خۆی خۆی چارەسەر بکات، چونکە ئەمە بوونی نابێت مەگەر لە ناخی واقیعە ژمارەییەکەدا پێویستیەك هەبێت بۆ بوونی، جا ئەگەر هەڵنەری ژمارەکان نەبێت، ئەوا بوونی نابێت ئەگەریش ئادەمیزاد بیەوێت!

من ڕوو دەکەمە ئەو چەنەبازانەی لای خۆمان، ئەوانەی کە ژاوەژاو و قسە دەکەن هەست بە بەڵگەنەویستەکان ناکەن.. پێیان دەڵێم: ئایا ڕۆژێك لە ڕۆژان ڕوویداوە، کە گەنجێکی میسری ویستبێتی ژن بهێنێت، بەڵام کچێکی دەست نەکەوتبێت، لەبەر ئەوەی پیاوێکی دیکەی چاوچنۆك، یان ئارەزووباز یان دەوڵەمەند، زیاد لە ژنێکی دەستکەوتوە و، لەبەر نەبوونی کچ وەك پێویست، هاوڕێیەکەی لە ژنهێنان بێبەش بکات؟!

بەڵێ! من ئاگادارم حاڵەتی وا هەبووە کە حەزێکی لەناکاو، یان دەوڵەمەندییەکی لەپڕ، یان ئارەزوویەکی ئاژەڵی، بەتەنها بۆتە هۆی ئەوەی پیاو چاو ببڕێتە فرەژنی -ئیسلامیش بۆ ئەم حاڵەتە بۆچوونی خۆی هەیە، کە پاشان پەردەی لەسەر هەڵدەدەینەوە-، بەڵام پرسیار دەکەم: ئایا ئەو پیاوە ئافرەتێکی بەردەستی پیاوێکی دیکەی داگیرکردووە، یان لەناو کۆمەڵگەدا ئافرەتێکی بێمێردی دۆزییەوە؟ ئەو ئەگەر ئەو ئافرەتە بێمێردەی نەدۆزیایەتەوە نەیدەتوانی ئارەزووە ئاژەڵییەکەی، یان حەزە لەناکاوەکەی، هەتا هەڵچوونی دەوڵەمەندییە لەپڕەکەشی لەڕێگای ژنهێنانەوە جێبەجێ بکات.. ئایا ئەمە جێگای مشتومڕە؟

لێرەدا دەوترێت: هۆکارە ئابورییەکان و هۆکارە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە، کاریگەرییان هەیە لەوەی هەندێك پیاو توانای یەکجار زۆریان هەبێت لە پەیداکردنی زیاد لە ئافرەتێك و، پیاوی دیکەش لەو هەلە بێبەشی دەکات.. چونکە بوونی ئافرەتی بێمێرد، بەڵگە نیە بۆ کەمییەکی راستەقینە لە ژمارەی پیاوان، بەڵکو بەڵگەیە بۆ کەمیی توانای ئابوری و کۆمەڵایەتی هەندێك پیاو.

ئەمە ڕاستە، بەلام چارەسەرەکەی دەبێ لەرێی چارەسەرکردنی ئەو بارە کۆمەڵایەتی و ئابورییانە بێت، کە ئەم ناهاوسەنگییە لە جەستەی کۆمەڵدا دروست دەکات، نەك چارەسەرکردنێکی کاتی بەستراو بە مافی ژنهێنان، کە نەگاتە سەرچاوەی دەردەکە.

ئەگەر کاروبار بدرێتە دەست ئیسلام، ئەوا لێناگەڕێت ئەم ناهاوسەنگی کۆمەڵایەتی و ناهاوسەنگی ئابورییە بمێنێت، چونکە ئیسلام بە سروشتی خۆی، ئەو هاوڕێکی و هاوسەنگییە لە هەموو ڕوویەکی کۆمەڵگادا بەدی دەهێنێت و، دڵنیایی تەواو بە هەموو هاوبەشەکان دەدات، یەك لە دڵنیاییەکانیش ئەوەیە ژن مەرج بکات کە مێردەکەی ژنی بەسەردا نەهێنێت، جا ئەوکاتە دەبێ مەرجەکەی بۆ بەجێ بهێنرێت، یان داوای تەلاق دەکات.

ئیسلام کاروبارەکە بە تێکڕایی چارەسەر دەکات، بەش بەشەکانیش خۆیان خۆیان ڕاست دەکەنەوە، ئیسلام نایەت هەڵوێستەکان بەش بەش و لێك جودا و، بە چارەسەری ئاسۆتەسك چارەسەر بکات، کە لە شوێنی پێیەکان دوورتر نەڕوات، هەروەك نەفامە چەنەبازەکان دەیانەوێت!

ئیسلام بێئاگا نیە لەوەی، کە هەندێك سروشتی نائاسایی لە پیاواندا هەیە کە بە ژنێك تێر نابێت، بەڵکو چاو دەبڕێتە یەکێکی دیکە و یەکێکی دیکە. جا ئەگەر لە جیهانی ژن هێنانی ئاشکرا و ڕێزدارانە دەستی نەکەوێت، ئەوا بە شێوەیەك لە شێوەکان لە جیهانیلەشفرۆشی ئافرەتان و بەرەڵاییدا دەستی دەکەوێت، بەمەش کۆمەڵ دێتە لەرزە، هەروەك ژن و ماڵیش دێنە لەرزە، پڕ دەبێت لە گومان و دڵپیسی و، ئاشتی و ئاسایشی تێدا نامێنێت.

ئایا بۆ چارەسەری ئەم حاڵەتانە، لە بازنەی ژنهێنانی ڕێکوپێك و ڕێزدارانەدا، باشتر نیە بوار بۆ ئەو جۆرە سروشتانە بکەینەوە، لەوەی بە نهێنی هەوڵی بۆ بدات و، خۆی و غەیری خۆی پیس بکات و، خراپەکاری لەنێوان خەڵك بڵاو بێتەوە؟! هەروەك لە ئەورووپا ڕوویدا، کە فرەژنی ڕێزدارانەی حەرام کرد، تا لە هەموو کونج و لە هەموو لایەکەوە ڕووبەڕووی چەندژنی پیس و بێزراو ببێتەوە!

ئیسلام دەیتوانی ئەم جۆرە ئارەزوانە فەرامۆش بکات و، بە خەفەکردن و سزا ڕووبەڕووی بێتەوە تا بە یەکێك دابمرکێت، یان ئەگەر لایدا بەهیلاك بچێت! ئەگەر بەرامبەر بەم ئارەزوانە لە واقیعی ژیاندا ناهاوسەنگی نێوان ژمارەی پیاوان و ژمارەی ئافرەتان هەیە، کارەکەش لە کۆتاییدا -هەروەك وتمان- بۆ ژمارەکان دەگەڕێتەوە، کە ئەو دادوەرە تیایدا بەبێ دیاریکردن و سنوردارکردن!

لێرەدا لەوانەیە بوترێت: ئەگەر کارەکە وایە، ئەی بۆچی ئیسلام بەرزترین رادەی فرەژنی دیاری کردووە، بۆچی بۆ سروشتی ژیان و بڕیاری ژمارەکان بەجێی نەهێشتووە؟

ئەم ڕەخنەیەش تەنها قسەیە، ئەگەر نا با بزانین، کە ئەم مۆڵەتە لە ئیسلامدا لەبەر پێویستی و ناچارییە، شوێنی ناچاریش تەنها بۆ پێویستییە، ئەوپەڕی پێویستیش چوارە؛ چونکە ناهاوسەنگی لەو ڕادەیە تێپەڕ ناکات، بەڵکو کەمجار دەیگاتێ. لەبەر ئەوەی سنوردارکردنەکە ئەو هەستە دەدات، کە دەرگاکردنەوەکە بۆ ناچارییە نەك بنەمایەك بێت، مۆڵەتی فرەژنیش، کە هاتووە بە مەرجی دادوەریی(عدل) بەپێی توانا سنوردار کراوە: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً: ئەگەر ترسان کە دادوەر نەبن ئەوا هەر یەك ژن بهێنن.﴾النساء/٣.

دادوەر(عدل)یش لێرە، دادوەریی کردنە لە خەرجیکێشان و، دادوەرییە لە چاودێری، دادوەرییە لە دابینکردنی بەشی پێویست لە هەموو لایەنەکانی ماددی و جەستەیی و دەروونی.. بەڵام سۆزی دەرونیی تایبەت، کە کاریگەری لەسەر ڕوکارەکانی ژیاندا نیە، دادوەری لەوەدا بەدەستی مرۆڤ نیە، تەنها ئەوەندە

داواکراوه، که ئەو دڵ بەلادا چوونە ئاشکرا نەکرێت و، ئەوی دیکە وەکو هەڵواسراو لێ بکرێت:

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلاَ تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ: ئێوە هەرچەند هەوڵیش بدەن، هەرگیز ناتوانن لەگەڵ ژنانی خۆتاندا دادوەر بن، سا ئەوەندە بەلای هەندێکدا مەچن و لەوانی دیکە دوور بکەونەوە و بیانکەنە هەڵپەسارده..﴾النساء/١٢٩.

ئەوانەی لە یەك گۆشەوە تەماشای کارەکان دەکەن، بەهەڵەداچوون. لەوانەیە ژنی یەکەم زیانی لێ بکەوێت، بەڵام ئەو ژنە دادوەر نابێت، هەتا خۆی لە شوێنی ژنەکەی دیکە دانەنێت، کە پێشتر بێمێرد بووە. ئایا ئەگەر لە جێگای ئەو بوایە ڕازی نەدەبوو پیاوێك داوای بکات، تا بە هاوسەرێتیەکی پاك و ڕێزدار بیخاتە پاڵ ژنەکەی دیکە، نەك بەشێوەی دۆست و دڵدارێکی پیس؟! هەروەها پێویستە تێبینی زۆر بارودۆخی دیکە بکەین؛ بارودۆخی ئەو ژنە نەخۆشەی مێردەکەی نایەوێت تەڵاقی بدات و ژیانیشی لەگەڵیدا ناچێتە سەر، یان ئەو ژنەی نەزۆکە و لای مێردەکەی خۆشەویستە.. یان و یان...

ئیسلام بەم مۆڵەت پێدانە ویستی ئاشتی دابین بکات، ویستی ژیان بە هەموو ڕەوش و ڕوداوەکانیەوە هاوڕێك بکات و، حیسابیشی بۆ حەز و پێویستییەکانیش کردووە، هاوسەنگیی لەنێوان زیانەکان و ئازارەکاندا ڕاگرتووە، جا سوکترین و ڕێزدارترینیانی هەڵبژاردووە، بەڵام مێشك بەتاڵەکان لە حیسابی ئیسلامدا لە چەنەباز و زۆروەڕێك زیاتر نین.

هاوبەرپرسیاریی خێزانیی

کە لە ژن و مێرد تێدەپەڕین، دەبینین ئیسلام گرنگی بە ئاسایشی هەموو ئەو خێزانە دەدات، کە ماڵ لەخۆیان دەگرێت، پەیوەندی نێوان هەموویان ڕێك دەخات، بڕیاری بەرپرسیاری نێوان هەموویان دەدات. لە بەرپرسیاریشدا ماف و ئەرك هەیە، تایبەتمەندی و داواکاری هەیە، هەمووی بە متمانەبون بە بەرامبەر و، دڵنیابوون لە ژیان و ئاینده و، هەستکردن بە ئاسایش و ئاسودەیی تیایدا کۆتایی دێت.

سۆزی دایکایەتی بە تەنها بەسە بۆ چاودێریکردنی کۆرپە، سۆزی باوکایەتی بە تەنها بەسە بۆ دابین کردنی خەرجیی کۆرپە و دایکی، بەڵام ئیسلام لەگەڵ ئەو سۆزە سروشتییەدا، داواکاری ڕاشکاو زیاد دەکات. ئەمەش وەك هەموو لایەنێکی دیکەی ژیان. ئیسلام بیروباوەڕ بڵاودەکاتەوە و ویژدان دەوروژێنێ، بەڵام ئەرکەکان بە شاراوەیی و ئاڵۆزی ناهێڵێتەوە و، تەنها بۆ ویژدان و سۆز بەجێی ناهێڵێت، بەڵکو بە دەق دیاریی دەکات و بە دەستور و شەریعەت پشتگیریی دەکات. هەروا بۆ مافی کۆرپەلەیش هەمان شت دەکات.

﴿وَلاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا: مندالّی خۆتان لە ترسی لەبرسامردن لەناو مەبەن، ئێمە رۆزیی ئەوان و ئێوەش دەدەین.. کوشتنی ئەوان هەڵەیەکی گەورەیە.﴾الإسراء/٣١.

﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلاَّ وُسْعَهَا لاَ تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ: دایکان دوو ساڵی تەواو منداڵەکانیان شیر دەدەن، بۆ ئەو کەسەی بیەوێ بە تەواوی شیری دەداتێ، لەم ماوەیەدا رۆزی و جل وبەرگی دایکەکە -بەپێی دابی مسوڵمانانی ئەو شوێنە- لەسەر باوکەکەیە، کەس لە توانای خۆی زیاتر ئەرکبار ناکرێت.. نابێ هیچ دایك و باوکێك لەبەر کۆرپەکەیان زیان بە یەکتر بگەیەنن.﴾البقرة/٢٣٣.

لە بەرامبەردا دایك و باوکیش مافیان هەیە -لە ئیسلامدا هەموو مافێك ئەرکێکی لە بەرامبەردایە-، ئەو مافەش زیاتر دەکرێت، کە لەگەڵ دایکایەتی و باوکایەتیدا بگونجێت، هەر لە رێز و گوێڕایەڵی و ئەدەبەوە بگرە تا سۆز و نەرم و نیانی لەکاتی بەتەمەندا چوونیاندا.. ئەو دەستەواژانەی کە قورئان ئەو مانایانەی پێ دەردەبڕێت پڕیەتی لە سۆز و نەرم و نیانی و دڵڕوونی: ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا، وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا: پەروەردگارت فەرمانی دا کە بێجگە لەوی

مەپەرستن، سەبارەت بە دایك و باوكیش چاكە بكەن، هەركاتێك یەكیان یان هەردوكیان-تا لەلای تۆن- توشی تەمەنی پیری بون، هەرگیز ئۆفیشیان پێ مەڵێ و تێیان مەخوڕە و بە زمانی خۆشیان بدوێنە، بەبێ فیزی بیانخە ژێر باڵی بەزەیی و، بڵێ: ئەی پەروەردگاری من! وەكو ئەمان منیان بە كۆرپەیی پێگەیاند، تۆش وەبەر بەزەیی خۆتیانخە.﴾الإسراء/٢٣-٢٤.

دایكیش بەقەد ماندووبوون و سۆزدارییەكەی مافی هەیە: ﴿وَوَصَّيْنَا الإنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ: ئامۆژگاریی مرۆڤمان كرد سەبارەت بە دایك و باوكی، دایكی كە بەو زگپڕبوە، چەندی كوێرەوەری دیوە، لەشیر بڕینەوەشی دوو ساڵی خایاندووە، دە تۆش سوپاسی من بكە و، سوپاسی دایك و باوكت بكە، دواجار دێنەوە لای من.﴾لقمان/ ١٤.

پێویستە ئاوڕێكی خێرا لەو دوو ئایەتە بدەینەوە، لە یەكەمیان چاكە لەگەڵ دایك و باوك لەگەڵ پەرستنی خودا هاودەم و بەیەك بەستراوە و، لە دووەمیان سوپاسی دایك و باوك لەگەڵ سوپاسی خودا هاودەم و بەیەك بەستراوە، لەم هاودەمی و بەیەك بەستنەدا ئاماژەیەكی ئاشكرای تێدایە، كە ئاشاردرێتەوە.

ئەم هاوبەرپرسیاریەتیە لەنێوان گشت ئەندامانی خێزان دەگەڕێنرێتەوە، جا نزیكترین كەس بە ئەركەكان هەڵدەستێت، ئنجا ئەوەی دوای ئەو، هەتا دەگاتە خزم و كەسەكان. میراتیش لەسەر هەمان سیستەم بۆ نێزیكترین كەس دەبێت، ئنجا ئەوەی دوای ئەو.. تاكو جۆرە دابینكردنێكی كۆمەڵایەتی لەناو خێزاندا هەبێت، كە ئەمە جگە لە لەو دەستەبەر(ضمان)ە كۆمەڵایەتییانەی لەسەر كۆمەڵ، یان دەوڵەت دانراوە، كە لە شوێنی خۆی باسی دەكەین.

ئەم هاوبەرپرسیاریەتیە خێزانییە بوار فراوانە، لەگەڵ سیستەمەكانی ئیسلامیی بۆ كاروباری ناو ماڵ-كە پێشتر باسمان كردن- كۆڵەگەی ئاشتی و ئاسایشی ناوماڵن. دروشمی ئیسلامیش لەوەدا ئەوەیە، كە لە سەرەتای ئەم بەشە باسمان كرد: ((ئەو تاكەی لە ماڵەكەیدا بە ئاشتی نەژیێت، نرخی ئاشتی نازانێت و، تامی

ناچێژێت و، نابێتە هۆکارێکی ئاشتی و، لە دەماریدا جەنگ و، لە دەروونیا دڵەڕاوکێ و، لە گیانیدا شپرزەیی هەیە.

ئاشتیی کۆمەڵگە

لـە کۆمــەڵگادا بەرژەوەندییەکان تێکهەڵکێش دەبن و پاڵنەرەکان بەسەر یەکدا پـڕ و کەڵەکـە دەبــن و، بگـرەوبەردە زۆر دەبێـت و، وەرگـرتن و بەخشــین دوبــارە دەبێـتەوە. لـە کۆمەڵگادا تاکەکان ئاڵوگۆڕ دەکەن و، کۆمەڵەکان مامەڵەو ڕەفتار لەگـەڵ یـەکتر دەکـەن و، هێزەکان کارلێك دەکەن و، تواناکان پێشبڕکێ دەکەن. لە کۆمــەڵگادا تاکەکان تێکەڵ دەبن و، ماڵەکان یەکدەگرن و، خێزانەکان ئاوێتە دەبن و، هەمووشــیان بەو شورە مەزنە دەورە دراون، کە هەموو چالاکییەکانی دەگرێتەوە و، هــەموو لایەنــەکانی دەنوێنێـت و، لـە هــەموو لایەکــەوە کـاری تێ دەکرێت و کاریگەریی دەبێت.

کاتــێك هــەندێك لـە بۆچـونە کۆمەڵایەتییەکان وا دادەنێن، کە پەیوەندی نێوان تــاك و تــاك هــەردەم پـەیوەندیی مــلملانێ و ناکۆکــیە و، پـەیوەندی تاکــەکان و دەســەڵاتەکان هــەردەم پەیوەندی خەفەکردن و ناچارکردنە. ئیسلام بڕیار دەدات کە پــەیوەندی نـێوان هــەموویان -لــە کۆمەڵگایــەکی مســوڵماندا- پــەیوەندیی خۆشەویســتی و بەزەیــیە، پـەیوەندی هاوکاری و هەرەوەزییە، پەیوەندی ئاسایش و ئاشــتییە. بـڕیار دەدات کە ئەو بناغەیەی ژیانیان لەسەری بنیات دەنرێت، بناغەی هاورێکـیی نـێوان مــاف و ئەرکەکانە، هاوتاییە لەنێوان دەستکەوت و لەدەستدان، هاوسـەنگیە لەنـێوان کۆشــش و پاداشــت. بـڕیار دەدات کە مەبەستی دیاریکراوی هــەمویان درێژەپـێدان و، گەشــەپێدانی ژیــان و، ڕووکـردنە لای خوای دروستکاری گەردون و ژیانە، بە هەموو چالاکی و نیەت و کارێکەوە.

دوای ئــەوەش هەموو چالاکییەکی تاك و، هەموو چالاکییەکی بەکۆمەڵ کۆتایی دێــت، هــەروەك هــەموو ڕێکخســتن و بەرهەمــێك کۆتایی دێت، کۆتاییەکەشی بە ئاشــتیی گشــتی دێت، کە هەموو ویست و لایەنەکان و، هێز و وزە جیاوازەکان و،

تـاك و كۆمەڵـە جیاوازەكان رێك دەخات. چونكە ئاسۆیەك هەیە بەرزترە لە ئاسۆی بەرژەوەندییـە كاتییـەكان، كـە ڕقەبەرایـەتی دەوروژێنێـت و دوژمـنایەتی توندتـر دەكات.

بۆچـوونە ڕۆژئاوایـیەكان لەگەڵ ئەو ژینگەیەی تیایدا گەشەیان كردووە گونجاون. ژیـنگەی شارسـتانیەتی ڕۆژئـاوای مـاددی، ئـەو شارسـتانیەتەی لەژێاندا هەموو ئامانجـێكی دوورتـر لـە ئامـانجی بەرژەوەندی ڕاستەوخۆی نزیك ڕەت دەكاتەوە، لە مرۆڤایەتیشدا ڕەگەزێك نابینێت بەرەو دوورتر لە خود بڕوانێت.. كاتێك ئەو بیرۆكە ماددیـە فەرمانـڕەوایی هەموو ژیان دەكات، هیچ بوارێك نامێنێت بەبێ ململانێی توندوتـیژی نـێوان چـینەكانی كۆمەڵگە، بوار نامێنێت بێجگە لە یاساكانی كار و ڕەوشی بەرهەمهێنان، ئەو كاتەش پرسی (ململانێی چینەكان) دەبێتە هەقیقەتێكی مـاددی بەرجەسـتە و رزگـاربوون نـیە لـێی و، هـیوای خۆدورخسـتنەوەی نـیە و، ناتوانرێت فەرامۆش بكرێت.

بـەڵام كاتـێك بەرنامەیـەك وەك بەرنامـەی ئیسلام فەرمانڕەوایی ژیان دەكات، كاتـێك سیسـتەمی كۆمەڵایـەتی ئیسـلام بـەرەو جێبەجێكردنی كردەیی دەڕوات، كاتـێك یاسـای ئیسـلامی وەكـو خوا دەیەوێت جێبەجێ دەكرێت، نەك وەك ئەوەی پـیاوە ئایینیە لەڕێ دەرچووەكان لێكی دەدەنەوە.. ئەو كاتە (ناچاركردنی ماددی= الجبرية المادیـة) و (حەتمیەتی ململانێی چینەكان) دەبێتە پرسێكی بەردەست كراو و پشـت بـە هـیچ واقـیع و ژیربێژییەك نابەستێت، چونكە فەرمانڕەوایی ژینگەیەكی دیكـە و، سیسـتەمێكی دیكـە دەكـات، فەرمانڕەوایـیەك هەڵقوڵاوی ژینگەیەكی دیاریكـراوە، كـە بیرۆكـەی مـاددی، فەرمانـڕەوایی دەكـات و، بیرۆكـەی ئامانجە بەرزەكانی ژیان رەت دەكاتەوە.

ئیسلام ئەو ئاشتییە گشتییە لەسەر حیسابی تاك، یان حیسابی كۆمەڵە(جماعة) بنـیات نانێت، هەروا لەسەر بناغەیەك لە بەرژەوەندی چینێك دژی چینێكی دیكە، یـان دەسـەڵاتێك دژی دەسـەڵاتێكی دیكـە دانامەزرێـنێ.. بەڵكو لەسەر حیسابی هـەموویان بەرپای دەكات، پاداشتی هەموو كۆششێك دەداتەوە، پێویستیی هەموو

کەسێك دابین دەکات، بۆ هەموو تاك و هەموو کۆمەڵە و هەموو دەسەڵاتێك، سنور دیاری دەکات بۆ ئەوەی لە کۆتاییدا دادوەری(عدالة)یەکی ڕەها بەدی بهێنێت.. ئەو یاسا ئیسلامییەی تاك داینەناوە، چینێك داینەناوە، دەسەڵاتێك داینەناوە، یاسایەکە دوورە لە لارکردنەوە بەلای ڕیزی تاکێکدا، لە دۆستایەتی چینێك بەسەر چینێکی دیکەدا، لە ڕەچاوکردنی دەسەڵاتدار. لەگەڵ ئەوەشدا بەربەستێکە لەبەردەم سنوربەزاندنی چینێك بەسەر چینێکی دیکەدا، هەروا پارێزەرە لەو ململانێیەی، کە بۆچوونە ماددییەکان بە لێدانێکی لکێنراوو نەگەڕاوەی دادەنێن، چونکە لەو کۆمەڵگایانەی کە خۆیان بە ئیسلام دادەنێن- ئیسلامیش لێیان بەرییە- وەك لێدانێکی نەگەڕاوە بۆ ئەوانیش دەبینێ.. ئەمە دیاردەیەکی ناوچەیی ژینگەیەکی تایبەتە، ژینگەیەك کۆڵەگە بنچینەییەکانی لە کۆڵەگەکانی ژیان لە ئیسلام جودایە.

ئێستاش با تەماشا بکەین ئیسلام چۆن بیرۆکە گشتیەکەی دەربارەی ئاشتیی گشتگیری بنیاتنراو لەسەر دادوەریی تەواو لە چوارچێوەی ژیاندا بەدی دەهێنێت.

ویژدانی خۆشەویستی و بەزەیی

ئیسلام لە بنیاتنانی کۆمەڵگەدا لە ویژدانی تاکەوە دەست پێدەکات، لە ناخی ڕۆحەوە تۆوی خۆشەویستی دەچێنێت و، شنەبای بەزەیی دەنێرێت.. خۆشەویستییەکی مرۆڤانەی پوخت، بەزەییەکی مرۆڤانەی بێگەرد.

ئیسلام خەڵك دەگەڕێنێتەوە بۆ دروست بوونی یەکەمیان، کە لە تاکە کەسێکەوە هاتونەتە بوون، لە ویژدانیان هەستی ڕەچەڵەك و خزمایەتی بەخەبەر دێنێ، بەیادیان دێنێتەوە کە لەبەر خودا و، لە دروست بوون و دوارۆژیان بران.. ئەگەر دەروونیان بەم هەستە ئاسکانە نەرم بووەوە، ئەوا لە لێبوردەیی و ئاشتی نزیکتر دەبن و، هۆکارەکانی جیاوازیی و ناکۆکی دور دەبێت و، ئەو سیستەم و یاسایانەی بۆ بەدیهێنانی ئەم ئاشتییە دارێژراوە، سەرکەوتوو دەبێت. ئەو ویژدانەش دەبێتە دابینکاریەکی توندو تۆڵ بۆ دەستوور و ڕێکخستنەکان و، ڕەوڕەوەی ژیان بە ئاسانی و نەرم و نیانی و لێبوردەیی بەڕێوە دەچێت: ﴿يَاأَيُّهَا

السـنَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم الَّذي خَلَقَكُمْ منْ نَفْسٍ وَاحدَة وَخَلَقَ منْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ منْهُمَا رِجَـالاً كَـثيرًا وَنسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذي تَتَسَاءَلُونَ به وَالأَرْحَامَ إنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقيـبًا: ئـەی خەڵکینە! لە پەروەردگاری خۆتان ترستان هەبێ، کە هەر ئەوە ئێوەی هـەر لـە یـەك کەسەوە خستۆتەوە و جووتەکەشی هەر لەو کەسە خستۆتەوە و لەو دوانـەوە پیاوی زۆر و ژنی زۆری وەدی هێنا. لەو خودایە ترستان هەبێ، بەناوی ئەو ئـێوە یـەکتری سـوێند دەدەن؛ ئاگاتـان لە خزمانیش هەبێ، خوا هەمیشە چاودێرە بەسەرتانەوە.﴾النساء/١.

بەمـ شـێوەیە هـەموو مـرۆڤایەتی لەیـەك بنەچـە و یەك خودا رێك دەکەون، نـاکۆکی و جیاوازیەکان نامێنن، تا ئەو پەیوەندیە مەزنە توندە قووڵە بەدیار بخات، کـە هـەموو خـەڵك بـە جـیاوازی گـەل و نەتـەوە و، رەگـەز و رەنـگ و زمـان و کۆمەڵەکان دەگرێتەوە.

بـەڵام بڕواداران بە سروشتی خۆیان پەیوەندیان پێکەوە نزیکترە، ئەمەش بەهۆی برایەتـیان لـەبەر خـودا و، بەیـەك گەیشـتنەوەیان لـە بیروباوەڕێك، کە ئیسلام بە پـتەوتری دادەنێت لـە پـەیوەندی خوێـن و، خزمایەتـیەکی تـێکەڵ و قوڵ: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ: خاوەن باوەڕ هەموویان هەر برای یەکن.﴾الحجرات/١٠

((مَـثَلُ الْمُؤْمنينَ في تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى: نمونـەی بـڕواداران لە خۆشەویستی و بـەزەیی و سـۆزیان، وەکو جەستەیەك وان، ئەگەر ئەندامێکی تووشی ئازارێك بوو، هەموو جەستە تووشی بێخەوی و تا دەبێت)).[1]

ئـەوان کـە پێغەمـبەری خوا ﷺ بانگیان دەکا و پێیان دەڵێ: ((لا تَبَاغَضُوا وَلا تَحَاسَدُوا وَلا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِـبَادَ اللَّـهِ إِخْوَانًـا: رق و قینتان نەبێت و، ئێرەیی بە یەك مەبەن و، پیلان بۆ یەکتر دامەڕێژن، ببنە بەندەی خوا و برای یەکتر)).[2]

[1] رواه الشيخان.
[2] متفق عليه.

جا لەناویاندا ئیمان بە خۆشەویستییەوە پەیوەست دەکان، تا کەس جیاوازی لەنێوان خۆی و براکەی نەکات ((لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ: کەستان بڕواتان تەواو نابێت هەتا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خۆش نەبێت.))[1]

لەسەری حەرام کردوون کە زیاد لە سێشەو ناکۆکی لەنێوانیاندا بمێنێت، کە لەو سێ شەوەدا تورەیی خۆیان دادەمرکێننەوە و دەگەڕێنەوە لای دۆستایەتی و خزمایەتی؛ ((لا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ: بۆ هیچ مسوڵمانێك حەڵاڵ نیە زیاد لە سێ شەو پشت لە براکەی بکات، بە یەك دەگەن و پشت لە یەکتر دەکەن و روو وەردەگێڕن، چاکترینیان ئەوەیانە کە بە سەلام کردن لەوی دیکە دەست پێدەکات.))[2]

بەزەییش هاودەمی خۆشەویستییە، خوا زۆرجار بەوە وەسفی خۆی دەکات و دووبارەی دەکاتەوە و، بەوە منەت بەسەر پێغەمبەرەکەیدا دەکات، کە بەزەیی لە دڵیدا داناوە، بۆیە نەرم و نیان و بەسۆزە: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ: لە بەزەیی خوایە کە تۆ هێندە نەرم و نیانی لەگەڵیان، ئەگەر توند و تورە و دڵڕەق بویتایە، بڵاوەیان لێ دەکردی.﴾ال عمران: ١٥٩

هەروا منەت لەسەر مسوڵمانان دەکات، کە ئەو پێغەمبەرە بە بەزەییەی بۆ ناردوون: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ: پێغەمبەرێکتان بۆ هاتووە لەخۆتانە، هەر بەڵا و ناخۆشییەك بەسەرتاندا بێت لای ئەو گرانە، زۆر دڵی بە ئێوەوەیە، بۆ بڕواداران بەسۆز و بەزەییە﴾التوبة/١٢٨.

---

[1] متفق عليه.

[2] أخرجه الستة الا النسائي.

دڵڕەقیش بە نیشانەی کوفر و بەدرۆخستنەوەی ڕۆژی دوایی دادەنێت: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ، فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ، وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ: ئایا ئەو کەسەت دیت کە ڕۆژی جەزای لا درۆ بوو؟ هەر ئەوە کە هەتیو دەڕەنجێنێ، هانی نان دان بە هەژاران نادات. ﴾الماعون١-٣.

بەزەییش تەنها بۆ مسوڵمان نیە، بەڵکو بۆ هەموو ئادەمیزادە: ((ارْحَمُوا أَهْلَ الْـأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ: بەزەییتان بە خەڵکی زەویدا بێتەوە، ئەوەی لە ئاسمانەکاندایە بەزەیی پێتاندا دێتەوە.))(١)

نا؛ بەڵکو ئیسلام بە ویژدانی بەزەیی هەنگاوی مەزنی دەنێت و بەهۆیەوە لە جیهانی هەموو ئادەمیزاد تێدەپەڕێت بەرەو جیهانی زیندەوەران، گەشی و نەرم و نیانی و لاکردنەوەی ویژدان بەرامبەر هەمو گیاندارێك لە دڵی مرۆڤایەتیدا بڵاودەکاتەوە.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: ((بَيْـنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ، ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَـالَ الـرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ بِي، فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ، ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ، فَسَقَى الْكَلْبَ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ: پیاوێك بەرێگادا دەڕۆیشت و تینوویەتی زۆری بۆ هێنابوو، بیرێکی دۆزیەوە، دابەزییە ناوی و ئاوی خواردەوە، پاشان هاتە دەرەوە، دیتی سەگێك لە تینویەتیدا زمان دەردێنێ و خۆڵ دەخوا، پیاوەکە وتی: ئەم سەگەش وەك من تینویەتی زۆری بۆ هێناوە، جا دابەزیە ناو بیرەکە و پێڵاوەکەی پڕ ئاو کرد و بەدەم گرتی و، هاتە دەرەوە و سەگەکەی ئاودا، خوای گەورەش سوپاسی کرد و لێی خۆش بوو)).

وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! لە ئاژەڵیش پاداشتمان هەیە؟

فەرمووی: ((نَعَـمْ فِـي كُـلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ: بەڵێ؛ لە هەموو خاوەن جەرگێکی تەڕ پاداشت هەیە..))(٢)

---

(١) ابوداود والترمذي.

(٢) أخرجه الشيخان

ئـەوە ئاسـتێکە لە جۆش و خرۆشی ویژدانی بەزەیی، هیچ شتێك نایگاتێ تەنها بیروبـاوەڕێکی بـڕوادار بە لقو پۆپە قوڵ و ئاڵۆزە گەورەکانی نێوان هەموو بڕواداران و، یەکـیـەتی بەدیهێنەر و یەکیەتی بەدیهێنراو لەم بوونە فراوانەدا، نەبێت.. ئەوەیە ئـەو بیروباوەڕە شایستەیەی، کە دەروونی (ئادەمیزاد) داپۆشێت، کە پایەدارترینی ئەو زیندەوەرانەیە و جێنشینی خوایە لەسەر زەوی بەسەر هەموویاندا.

ئەدەبی دەرونی و کۆمەڵایەتی

ئیسـلام بـۆ ئـەوەی خۆشەویسـتی و بـێگەردی دڵ و دەرون بـەدی بهێنێـت، مسـوڵمانان لەسـەر ئـەدەبی دەرونی و ئەدەبی کۆمەڵایەتی رادەهێنێت، تا هاوکار بێـت لـە گەیشـتن بـەو مەبەسـتە و.. ڕێ دەگرێـت لـە ورووژاندنـی ڕق و قیـنە لە دەرونـەکان، یـان بوغـز و قیـنە دڵـەکان داپۆشێت، پێش ئەوەی پشت بە یاسا و دەسـتور ببەستێت، پشت بەو ئادابە بەرزانە دەبەستێت، ئەگەریش هەردوکیان وەك ئامـێرێك بەکاربهێنێـت، چـونکە ڕەفـتاری پاك و ئەدەبی جوان و مامەڵەی چاك، هـەموویان ڕەزامـەندی و خۆشـحاڵی و دڵنـیایی لـە کەشـی کۆمەڵایـەتی ژیـاندا بڵاودەکەنەوە، کە لە دەستور و یاسا بێپێویست دەبن.

ئیسـلام ركـی لـە لوتبەرزی و فیز و شانازکردنە بەسەر بەندەکاندا: ﴿وَلاَ تُصَعِّرْ خَـدَّكَ لِلـنَّاسِ وَلاَ تَمْـشِ فِي الأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لاَ يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ، وَاقْصِـدْ فِـي مَشْـيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ: بەفـیزەوە ڕوو لە خەڵك وەرمەگێڕە، بە لوتبەرزی بەسەر زەویدا مەڕۆ، خوا ئەوانەی خۆش ناوێت، کە لە ڕێگە خۆیان بادەدەن و شانازی بەخۆیانەوە دەکەن، بە شێنەیی بـە ڕێـدا بـڕۆ و بـە دەنگـی نـزم بـدوێ، چـونکە دەنگـی هـەرە نـاخۆش دەنگـی کەرە.﴾لقمان/١٨-١٩

﴿وَلاَ تَمْـشِ فِي الأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً: بەفـیزەوە بەسـەر زەویـدا هـەنگاو مـەنێ، تـۆ ناتوانی ئەم زەوییە ببڕیت و، بەقەد چیاکان درێژ نابیت.﴾الإسراء/٣٧.

پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ((إِنَّ اللَّـهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لا يَبْغِيَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ: خودا نیگای بۆ ناردم کە بێفیز و خۆبەکەم زان بن، تا کەس ستەم لە کەس نەکات، کەس شانازی بەسەر کەسدا نەکات.)).[1]

ئیسلام لەمەدا تێبینی سروشتی دەروونەکان دەکات، رقی لە خۆبەگەورەزانانە، قینی لە لوتبەرزانە، دڵی دەگوشرێ بەوانەی شانازی بەخۆیان دەکەن و خۆیان هەڵدەدەن، بێزاری و نارەحەتی بەرامبەر ئەوانە دەردەبڕێت، ئەگەریش هیچ زیانێکی تایبەتیان بەکەس نەگەیاندبێت، چونکە تەنها خۆنیشاندانیان بەو شێوەیە، هەستی بەرامبەرەکانیان دەوروژێنێت و، هانیان دەدات تا بە رك لێبوونەوە و بێزاری لێیان وەڵامیان بدەنەوە، بەبێ ئەوەی هەست بەخۆیان بکەن.

ئەگەر ئیسلام رقی لە لوتبەرزی و خۆ بەگەورەزانین ببێتەوە، کە لەوانەیە ئازاری خودی هیچ مرۆڤێك نەدات، ئەوا هەرچی هەست و سۆزی خەڵك بریندار دەکات و، تانە لە هەست یان بەها بەرزەکانیان دەدات، بە حەرامی دادەنێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلاَ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالأَلْقَابِ بِئْسَ الاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلاَ تَجَسَّسُوا وَلاَ يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ: ئەی گەلی بڕواداران! با هێندێکتان گاڵتە بە هێندێکتان نەکەن، لەوانەیە ئەوانەی گاڵتەیان پێدەکەن، لە گاڵتەپێکەرەکان باشتر بن.. ژنانیش با هێندێکیان گاڵتە بە هێندێکیان نەکەن، لەوانەیە ئەوانەی گاڵتەیان پێدەکەن، لە گاڵتەپێکەرەکان باشتر بن.. دەست لە لاچاو داگرتن و تانەلێکدان و ناوونانۆرە لێك هەڵدان هەڵگرن، چونکە لەپاش بڕواهێنان، لەرێلادان، بەدناو و ناپەسندە.. کێش پەشیمان نەبێتەوە، لەرێزی ناهەقەکانە. ئەی گەلی بڕواداران! لە زۆرێك لە گومانان خۆ بپارێزن، چونکە هێندێك گومانی وا هەن گوناهن.. سیخوڕی بەسەر یەکترەوە

[1] رواه مسلم وأبوداود.

مەکـەن و لـەکاری یـەکتر مەکۆڵـنەوە، لـە پاشملـە لە خراپەی یەکتر مەڵێن، ئاخۆ کەسـتان حـەز دەکـات گۆشـتی بـرای خـۆی بە مردوویی بخوات؟ دیارە قێزتان لێ دەبێتەوە، لە خودا بترسن و پارێزکار بن، ئەو پەژیوانی قبوڵە و دلۆڤانە.﴾الحجرات/ ١١-١٢.

ئیسـلام ڕەچاوی وردترین هەستەکانی دەروون دەکات، هەتا ڕێگری لەوە دەکات کـە دوو کـەس لـە ئامـادەبوونی سـێیەم کەسـدا بە نهێنی و بەچپە قسە بکەن و بەشـداریان نـەکات، پێغەمـبەرﷺ فەرمویەتی: ((إِذَا كُنْـتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ الثَّالِـثِ فَـإِنَّ ذَلِـكَ يُؤذِيـه..: ئەگـەر سـێ‌کەس بوون، دوان پێکەوە بەچپە قسە نەکەن، چونکە ئەمە سێیەم کەس ئازار دەدا)).[1]

ئەمە ئەدەبێکی دەروونی بەرز و جوانە.

هـەر لـەبارەی ڕەچـاوکردنی هەستەکان، ڕێگری لە منەتکردن بە خێر و چاکەوە دەکـات، مـنەت کردن لە خودی خۆیدا خویەکی پیس و ناشیرینە، هەروەها ئازاری کەرامـەتی کەسـانی دیکـە دەدات، بۆیـە مـنەت کردن خێر بەفیڕۆ دەدات و چاکە ناهێڵێـت و، تورەیـی و گلـەیی جـێگەی سـوپاس و دانپێدانان دەگرێتەوە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالأَذَى كَالَّذي يُنفقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ كَالَّذي يُـنفقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلاَ يُؤْمنُ بِاللّه وَالْيَوْمِ الآخرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْه تُرَابٌ فَأَصَـابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لاَ يَقْدرُونَ عَلَى شَيْءٍ ممَّا كَسَبُوا وَاللّهُ لاَ يَهْدي الْقَوْمَ الْكَافرِينَ: ئـەی گەلی بڕواداران! خێرەکانتان بە منەت لەسەرکردن و ئازاردان بەفیڕۆ مـەدەن.. نەکـەن وەك ئـەو کەسـانە بن کە بڕوایان بە خوا و ڕۆژی دوایی نیە و بۆ ڕوبیـنی لـە ماڵی خۆیان دەبەخشن، ئەم کارەیان لەوە دەچێت کە تاتەبەردێکی زۆر لووس هێندێ خۆڵی لەسەرە و بارانێکی توندی پێدەکەوێت و دەیشواتەوە و بە ڕەق و ڕوتـی بەجـێی دەهێڵێـت.. هیچ بەهرەیەکیان لەو بەخشینە دەستگیر نابێ، خودا گرۆی خوانەناسان لەڕێگە شارەزا ناکا.﴾البقرة/٢٦٤.

---

[1] رواه الثلاثة وأبوداود.

ئیسلام لەو ئەدەبانەدا، هەر لە سنوری سلبیبوون و خۆدوورگرتن ناوەستێت، بەڵکو هەڵیان دەنێت بەرەو لایەنە ئیجابی و خۆپێشخەرەکانیش، تا هەستی خۆشەویستی و پێکەوە ڕاهاتن جۆش بدات، بۆیە داوای بڵاوکردنەوەی قسەی چاك لەنێوان خەڵکدا دەکات: ﴿وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ: بە بەندەکانی من بڵێ چی باشترە ئەوە بڵێن.﴾الإسراء/٥٣.. ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا: بۆ خەڵك قسەی چاك بکەن.﴾البقرة/٨٣.. ﴿وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا: هەرکەسێك چاك و خۆشیتان لێدەکا، ئێوە چاکتر چاك و خۆشی لەگەڵدا بدەن، یان وەکو خۆی وەڵامی بدەنەوە.﴾النساء/٨٦.

هەروا داوای بڵاوکردنەوەی سڵاو و ئاشتی لە هەموو شوێنێك و بۆ هەموو کەسێك دەکات، ناسیار بێت یان نەناس، تاکو دڵەکان هۆگری یەکتر بن و دڵنیایی بڵاوببێتەوە. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: ((يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْمَارُّ عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ: بچووك سڵاو لە گەورە دەکات، ڕێبوار سڵاو لە دانیشتوو دەکات، کەم سڵاو لە زۆر دەکات)).[1]

پرسیار کرا لە پێغەمبەری خواﷺ: چ شتێکی ئیسلام لە هەمووی چاکترە؟ فەرموی: ((تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ: خەڵك نان بدەیت و، سڵاو لە ناسیار و نەناس بکەیت.)).[2]

هەروا ئیسلام داوای وەڵامدانەی خراپە بە چاکە دەکات: ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ: هەمیشە بە چاکتر وەڵام بدەرەوە، ئەوسا ئەو کەسەی دوژمنایەتیت لەگەڵیدا هەیە وەك دۆستی نزیکی لێ دێت.﴾فصلت/٣٤.

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا: بەندە ڕاستەقینەکانی خوای ڕەحمان ئەوانەن کە بە سوکی و بەبێ دەعیە

[1] البخاری
[2] البخاری

بەسەر زەویدا دەڕۆن و، هەر کاتێکیش نەزانەکان بیاندوێنن، بە نەرم و نیانی وەڵامیان دەدەنەوە.﴾الفرقان/٦٣.

ئیسلام بانگەشە بۆ لێبوردن و خۆگرتنی کاتی تورەیی دەکات و، جیهادەکەی بۆ ڕق و قین نیە، بەڵکو بۆ لێبوردن و لێخۆشبوونە، هەڵچوون لەخۆی دوور دەخاتەوە و، پاك بوونەوە و لێبوردن شوێنی دەگرێتەوە: ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الأُمُورِ: بۆ کەسێکی خۆڕاگر بێت و لە تۆڵە چاوپۆشی بکات، ئەمە یەکێ لە کارە پەسندەکانە.﴾الشوری/٤٣. ﴿وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ: ئەگەر چاویان لێ بپۆشن و وازیان لێ بێنن و بیانبەخشن، خوداش لە گوناهتان دەبورێ و دلۆڤانە.﴾التغابن/١٤.

﴿وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ: ئەوانەی رکی خۆیان دەخۆنەوە و چاوپۆشی لە خەڵك دەکەن.﴾آل عمران/١٣٤. ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ: لەکاتی تورەبونیاندا خەڵك دەبەخشن.﴾الشوری/٣٧.

هەروا بانگەشەی نەرم و نیانی لە کڕین و فرۆشتن و قەرزدا دەکات، پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا سَمْحًا إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى: خودا بەزەیی بە کەسێکدا دێتەوە کە لەکاتی فرۆشتن و کڕین و قەرزداندا نەرم و نیانە.))[1]

هەروا دەسپاکی لە شت گۆڕینەوەدا: ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ: ئەگەر لەیەك دڵنیابوون، با قەرزدارەکە قەرزەکە بداتەوە.﴾البقرە/٢٨٣.

هەروا دڵڕاستی لە بازرگانیدا: ((الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا: کڕین و فرۆشتن بە ویست و هەڵبژاردەی خۆیانە تا لە یەك جودا دەبنەوە، ئەگەر راستیان کرد و راستەقینەیان روون کردەوە، بەرەکەت دەکەوێتە کڕین و فرۆشتنەکەیانەوە،

---

[1] البخاري والترمذي.

ئەگەریش راستەقینە بشارنەوە و درۆ بکەن، بەرەکەت لە کڕین وفرۆشتنەکەیاندا نامێنێت))،[1]

ئیسلام مسوڵمانان لە هەموو وروژێنەرێکی رق و کینە و هۆکارەکانی ناخۆشی بەدور دەخات، هۆکاری وەك کۆڕی قومار و لگاو، کە تیایدا پلەی رق و کینە لە دەرونەکان بەپێی دەستکەوتی حەرام و زیانی بێشومار زیاد و کەم دەکات، وەك کۆڕی ئارەق خواردنەوە، کە تیایدا هیچ عەقڵ یان ویستێك نیە حەز و ئارەزوەکان رێك بخات: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُم الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلاَةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ: شەیتان مەبەستی ئەوەیە بە شەراب خواردن و قومار ئاژاوە بخاتە ناوتانەوە، لە نوێژ و یادی خودا دورتان بخاتەوە، ئاخۆ ئێوە دەست لەو کارانە بەردەدەن؟﴾المائدة/٩١

بەم شێوەیە ئەدەبی دەرونی و کۆمەڵایەتی رۆڵی لە پاککردنەوەی کەشتی ژیاندا و، بڵاوکردنەوەی خۆشەویستی و هۆگری لە دەرونەکاندا دەبینێت و، یارمەتی بنیاتنانی ئاشتی لەناو کۆمەڵگادا دەدات، لەجیهانی واقیع و بەرهەستدا..

هەستکردن بە هاوکاری و یارمەتیدان

پاشان ئیسلام تاکەکان لە کۆمەڵگەدا بە پەیوەندی بەرژەوەندیی هاوبەش پێکەوە دەبەستێت و، هەستی هاوکاری و یارمەتیدان لە دەرونیاندا بەهێز دەکات، هەستی ئەرکی سەر شانی هەموان بۆ بەرژەوەندی هەموان بەهێز دەکات، سنوری سەربەستی تاك لە ئاستی بەرژەوەندی هاوبەشدا دیاری دەکات و، ئەو هەستە دەدات بە هەموان، کە هەندێك ئامانجی هاویەش هەیە تاك بەتەنها پێی هەڵناسێت، پێویستە بە هاوکاری نێوان هەموان پێی بگەن:

((كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ وَحَسِبْتُ أَنْ قَدْ قَالَ

[1] رواه الخمسة.

وَالـرَّجُلُ رَاعٍ فِـي مَـالِ أَبِـيهِ وَمَسْئُولٌ عَـنْ رَعِيَّـتِهِ وَكُلُّكُـمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ: هــەمووتان شــوان و بەرپرســن و، هــەمووتان دەربــارەی ژێردەســتەکانتان لێــتان دەپرســرێتەوە، پێشــەوا و سەرکردە بەرپرسە و لە ژێردەستەکانی لێی دەپرسرێتەوە، پــیاو بەرپرســە لــە خــێزانەکەی و لە خێزانەکەی لێی دەپرسرێتەوە، ژن بەرپرسە لە مــاڵی مێردەکەی و لەسەر ژێردەستەکەی لێی دەپرسرێتەوە، خزمەتکار بەرپرسە لە مــاڵی گەورەکــەی و لــە ژێردەســتەکەی لــێی دەپرسرێتەوە، پیاو بەرپرسە لە ماڵی بــاوکی و لەژێردەســتەکەی لــێی دەپرســرێتەوە، هــەموتان بەرپرســن و لەســەر ژێردەستەکانتان لێتان دەپرسرێتەوە)).(١)

((مَـثَلُ الْقَـائِمِ عَلَـى حُدُودِ اللَّـهِ وَالْوَاقِـعِ فِـيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ فَأَصَـابَ بَعْضُـهُمْ أَعْلَاهَـا وَبَعْضُـهُمْ أَسْـفَلَهَا فَكَـانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَـاءِ مَـرُّوا عَلَـى مَـنْ فَوْقَهُـمْ فَقَـالُوا لَـوْ أَنَّـا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَـنَا! فَـإِنْ يَـتْرُكُوهُمْ وَمَـا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا وَإِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَنَجَوْا جَمِـيعًا..: نموونـەی ئەو کەسەی لە سنورەکانی خودا رادەوەستێت و ئەوەی دەکەوێتە ناویەوە، وەك کۆمەڵە کەسێك وایە لەسەر کەشتییەك تیروپشکیان کرد، هەندێکیان سـەرەوەیان بەرکـەوت و هەندێکـیان ژێـرەوە، ئەوانـەی ژێرەوە بۆ ئاوهێنان بەسەر ئەوانـەی سـەرەوەدا تێدەپەڕین، گوتیان ئەگەر لە بەشی خۆمان کونێك بکەینەوە و ئەوانـەی سەرەوە ئەزیەت نەدەین! ئەگەر لێیان بگەڕێن بە ویستی خۆیان بکەن ئەوا لەناو دەچن، ئەگەریش دەستیان بگرن هەموویان رزگار دەبن.)).[٢]

کۆمــەڵ(جماعـة) بەرپرسە لە چاودێریکردنی ئەو بێدەسەڵاتانەی کە لەناویاندایەو بەرپرســە لــە دەســتەبەرکردنی بژێویــان و خۆیان و سامانەکەیان دەپارێزێت: ﴿فَأَمَّا الْيَتِـيمَ فَلاَ تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلاَ تَنْهَرْ: دەسـا تۆش هەتیو مەڕەنجێنە، دەرۆزەکەر مەتارێنە.﴾الضحى/٩-١٠.

---

[١] رواه الخمسة.

[٢] البخاري والترمذي.

﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ، فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ، وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ: ئاخۆ ئەو کەسەت دیت کە ڕۆژی دوایی بەدرۆ دەزانی، هەر ئەو بوو کە هەتیوی دەرەنجاند، هانی نان دان بە هەژارانی نەدەدا. ﴾الماعون/١-٣. ﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ: هەتیوان تاقی بکەنەوە تا دەبنە گەنجێکی تەواو، جا ئەگەر دیتان چاك و خراپ لێك جودا دەکەنەوە، ئەوا ماڵەکانیان بدەنەوە.. لە ترسی ئەوەشدا نەبادا گەورە بن -بەدەر لە ئەندازە و بەلەز- ماڵیان مەخۆن، کێ زەنگینە خۆی بپارێزێ، کێش نەدارە، هەر ئەوەندەی لێ هەڵگرێ کە پێویستی ژیانیەتی. ﴾النساء/٦.

لە فەرمودەشدا هاتووە: ((مَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ اثْنَيْنِ فَلْيَذْهَبْ بِثَالِثٍ وَإِنْ أَرْبَعٌ فَخَامِسٌ أَوْ سَادِسٌ..: هەرکەسێك خواردنی دوو کەسی لایە با بە سێ کەس بیخۆن.. ئەگەر هی چوار کەسە بە پێنج یان شەش کەس)).[1]

((مَنْ كَانَ مَعَهُ فَضْلُ ظَهْرٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لا ظَهْرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ لَهُ فَضْلٌ مِنْ زَادٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لا زَادَ لَهُ..: هەرکەسێك کەل و پەلێکی ناوماڵی زیادەی هەیە، با یارمەتی کەسێکی پێ بدات کە کەلوپەلی نیە، هەرکەسێك خۆراکی زیادەی هەیە، با یارمەتی کەسێکی پێ بدات کە خۆراکی نیە)).[2]

بۆ بەدیهێنانی بنەمای هاوکاری،سودخواردن(ربا)ی حەرام کردووە، بەهۆی ئەو ڕق و کینەیەی لەناو کۆمەڵدا دەیوروژێنێت.. دەروون لەوە بێزارتر نابێت، کە کەسێکی نەدار پەنا بباتە بەر خاوەن سامانێك، ئەویش هەلی ڕەخساو و پێویستیی نەداریی بقۆزێتەوە و، باجێکی حەرام لەسەر براکەی بەسەپێنێت وەك نرخێکی ئەو پارەیەی بەقەرز وەری دەگرێت: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ: ئەو کەسانەی سوو دەخۆن، ڕاست بوونەوەیان لەو دونیا، وەك ڕاپەڕینی کەسێکە شەیتان دەستی لێ وەشاندبێ. ﴾البقرة/٢٧٥.

---

[1] متفق عليه.
[2] رواه مسلم وابوداود

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِن الرِّبَا إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِن اللَّهِ وَرَسُولِهِ: ئەی گەلی بڕواداران! لەخوا بترسن و پارێزکار بن، ئەگەر بڕوادارن ئەوا دەست لەو سووەی ماوە هەڵگرن.. ئەگەر وانەکەن، ئەوا ئاگاداری جەنگێك بن لەگەڵ خودا و پێغەمبەرەکەی.﴾البقرە/٢٧٨-٢٧٩.

پێویستە سامان بە قەرزی بێ سوو بدرێت بە نەداران، تا لەو ناو کۆمەڵەدا گیانی خۆشەویستی و بەزەیی و، گیانی هاوکاری و یارمەتی بڵاو بێتەوە: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ: ئەگەر قەرزارەکە لە تەنگی و نەداریدابوو، ئەوا ماوەی بدەن هەتا بۆی فراوان دەبێت.﴾البقرة/٢٨٠. بۆ ئەوەی لێبوردەیی مۆرکی قەرزدان بێت بەبێ تەنگاو و ماندووکردنی قەرزارەکە، ئا ئەمە شایستەیە بە کۆمەڵی ئادەمیزاد!

هەروەها بۆ بەدیهێنانی ئەم بنەمایە قۆرخ(احتكار)کردنی حەرام کردووە و نەفرینی لە قۆرخکاران کردوە، چونکە ئەوانە هەڵ دەقۆزنەوە و، قازانجە بێشومارەکەیان لە خوێنی بەکاربەرەکان(مستهك) بەدەست دێنن، جا تووڕەییان دەوروژێنێت و گیانی ڕق و کینە لەناو کۆمەڵدا بڵاو دەکەنەوە و، تۆوی هاوکاری لەناو دەبەن: ((مَنْ احْتَكَرَ فَهُوَ خَاطِئٌ: هەرکەس قۆرخ بکات گوناهبارە))[١].. گزی و سوك کێشان و کەم پێوانیشی حەرام کردوە: ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ، الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ، وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ: هاوارە لە سوك فرۆشان، ئەو کەسانەی بە پێوانە شتێ لە مەردم دەسێنن، دەشێ هەموویان پێ بدەن، ئەگەر خۆشیان بۆیان پێوان، یان بە کێشانەیان پێدان، لێی کەم دەکەن.﴾المطففين/١-٣. ((من غشنا فليس منّا: هەرکەس گزیمان لێ بکات لە ئێمە نیە))[٢].

حەرامی کردووە کەلوپەلی خەڵك سوك و بێنرخ بکرێت و کەمتر لە شایستەی خۆی پێبدرێت، ئەمەش بە خراپەکاری لەسەر زەوی داناوە: ﴿وَلاَ تَبْخَسُوا النَّاسَ

---

[١] رواه مسلم وابوداود والترمذي.
[٢] مسلم وابوداود والترمذي.

أَشْـيَاءَهُمْ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ: کەلوپەلی خەڵك بەکەم مەگرن و بەهای خۆیان پێبدەن و، لەسەر زەویدا خراپەکاری مەکەن. ﴾هود:٨٥.

پاشان فەرمان بە مسوڵمانان دەکات، کە هەرهەمویان دەست بە گوریسی خوداوە بگرن و، لەو تەوەرەیەدا بەیەك بگەن و، ئەو ئەڵقەیە بگرنە خۆ، جا بەمە هەست دەکەن کە لە خوادا و، لە هاوکاریيان لە پێناویدا و، کۆبونەوەیان لە گوێڕایەڵی ئەودا یەکن: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّه جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّه عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا: هەموو لاتان دەست لە ڕشتەی پەیمانی خوا وەرێنن و بڵاو مەبن، بیر لەو چاکە بکەنەوە کە خودا دەربارەی کردن، کە ئێوە دژ بەیەکدی بوون، هۆگری خستنە نێوان دڵەکانتانەوە، لە سایەی چاکەی خوداوە، ئێستا بوونەتە برا، لەسەر لێوی ئاگر بوون، هەر ئەو بوو رزگاری کردن. ﴾ال عمران/١٠٣.

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ: لەسەر چاکە و پارێزکاری هاوکاری یەکدی بکەن، نەك لەسەر تاوان و دوژمنکاری. ﴾المائدة/٢.

ئەوەش گرێی گرێیەکانە، پەیوەستی پەیوەستەکانە، کە هەموان لەسەری کۆدەبنەوە و، هەست بەو یەکێتییە دەکەن، کە کۆیان دەکاتەوە، هەست بەو ئەرکە دەکەن کە هانیان دەدات، بێگومان ئەوە خشتێکی بەهاداری بونیاتنانی ئاشتیی کۆمەڵایەتییە.

ئامانجە بەرزەکانی ژیان

دوای هەموو ئەمانە -یاخود پێش هەموو ئەمانە- ئیسلام ئاشتی لە کۆمەڵگەی ئیسلامی بەدی دێنێت، کە بەجارێك بۆ تاك دەگوازێتەوە و، بۆ کۆمەڵ(جماعة) دەگوازێتەوە، لە جیهانی خودی سنوردارەوە، بەرەو ئاسۆی بەرزتر و فراوانتر لە خود.. زۆر جار ململانێ لەو وزە خەفەکراوە دروست دەبێت، کە بوارێکی دەرچوون نادۆزێتەوە، هەروا لەو بوارە تەسکەی، کە ڕێگە بە بەرزبونەوەی ئەو توانایە نادات.. ئەوە لە کاتێکدا ئاسۆکانی دەرون تەسك دەبێتەوە و، ئامانجەکانی ژیان دەپوکێتەوە و، واقیعی تاکی بچووك، یان واقیعی چینایەتی

سـنوردار، یان واقیعی نەتەوەیی داخراو دەبێتە بواری چالاکی و، بواری کارکردن و، بواری ئەندێشەو بیرکردنەوە..

ئیسـلام دەرك بـە هـەموو ئەمانە دەکات، بۆیە تاك و چین و نەتەوە لە کەلێنی ئامانجە بچوکە نـزیکەکان دەردەکـات، تا لە بواری ئامانجە هەرەبەرزەکانی ژیانی بەرفـراوان ڕەهـاو بـەرەڵای بکات.. لە تەنگەبەری ژیانی تاکیی کورت دەریدەکات بـەرەو ئاسمانی ژیانی گشتیی گەورە، لە بواری بۆچوونی چینایەتی، یان نەتەوایەتی تەسکەوە، بۆ ئاسۆ بەرز و گشتگیرەکانی مرۆڤایەتی..

ئـا لـەو کاتـەدا تـاك هەسـت دەکـات بۆ خودی خۆی ناژێت، بەڵکو بۆ هەموو مـرۆڤایەتی دەژێـت.. هـەروا لەو کاتەدا کۆمەڵ هەست دەکات، کە بۆ ئەم نەوەیە ناژێـت، بـەڵکو بـۆ سەرتاسـەری مرۆڤایەتی دەژێت. ئەو کاتە مسوڵمان وا هەست دەکـەن کـە بەرپرسـن لـە زەوی و، جێنشینی خودان، خودی خۆیان موڵکی خۆیان نـیە، کۆششـەکانیان بـۆ خۆیـان نـیە، ژیانـیان هۆکارە و ئامانج نیە.. کەواتە لە کاتـێکدا مەبەسـتە مەزنەکان و ئامانجە گشتگیرەکان چاوەڕوانی هەموانن، کات و بواری ململانێی تاکی، یان چینایەتی، یان نەتەوایەتی بچوکی تەسکی لاواز نیە..

ئیسـلام بـە مسـوڵمانان دەڵێـت: ﴿كُنـتُمْ خَـيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْـرُوفِ وَتَـنْهَوْنَ عَـنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ: ئـێوە چاکترین کۆمەڵن لەناو مرۆڤایەتـیدا سـەرتان هـەڵدا، فـەرمان بەچـاکە دەکەن و ڕێگری لە ناڕەوا دەکەن، بڕواشـتان بـەخودا هەیـە.﴾ال عمـران/١١٠. پێـیان دەڵێت: ﴿إِنَّ اللّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِـنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْـدًا عَلَـيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ: خـودا گیان و سامانی بڕوادارانی کـڕیوە و لەباتیاندا دەیانخاتە بەهەشتەوە.. بڕوادارانیش ئەوانەن کە لەڕای خوا شەڕ دەکـەن و دەکوژن و دەکوژرێن، لە تەورات و لە ئینجیل و قورئانیشدا بەڵێنی وەها دراوە.﴾التوبة/١١١. پێـیان دەڵێـت: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْـرُوفِ وَيَـنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: بـا لە ئێوەدا کۆمەڵێك

هـەبن، فـەرمان بەچـاكە بكەن و رێگری لە خراپە بكەن.. هەر ئەوانەشن كە ڕزگار دەبن.﴾ال عمران/١٠٤.

بـەم شـێوەیە ویسـت و سـەرنجیان بـەرز دەكاتـەوە بەرەو چاكسازیی گەردوونی گشتی، بەرەو ڕزگاركردنی تێكڕای مرۆڤایەتی لە پەرستنی زۆرداران، بەرەو فەرمان كـردن بـە چـاكە و بەرگریكردن لە خراپە، بەرەو بەدیهێنانی چاكسازی مرۆڤایەتی گشـتگیر.. بەڵام خودی خۆیان و، سامانەكانیان و، بەرژەوەندییە نزیكەكانیان، هەر هـەموویان بـە ویستی خۆیان فرۆشتوە، بەڵكو فرۆشتویانە بە چاكتر و بەردەوامتر، ئەوەی لێی كڕیون خودایە..

ئـەوان ڕاسـپاردراون، كـە جیهاد بۆ خوا بكەن، تا وتەی (الله) لە هەرە بەرزیدا بێـت، تـا زەوی ببێتە ئاشتییەك ئاژاوەی تێدا نەبێت، تا خەڵك ببنە بەندەی خوای تـاك و تـەنها.. لە پێناوی ئەم مەبەستە مەزنەدا، خودی تاكەكان و بەرژەوەندی و چاوچنۆكي و ئارەزوەكان بایەخیان نامێنێت: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّيـنُ لِلّـهِ: لەگەڵـیاندا بجـەنگن، تـا ئـاژاوە نەمێنێـت و دین هەمووی بۆ خوا دەبێـت.﴾الأنفال/٣٩. ((مَـنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: هەركـەس جـیهاد بكـات تـا وتـەی (الله) لـە بەرزتریـندا بێت، ئا ئەوە لەپێناوی خودایـە)).[1] ((هـەر كۆمەڵـێك واز لـە جـیهاد لەپێـناوی خـودا بێنێ، ئەوا خودا سەرشۆڕیان دەكات)).[2]

ئـەوان ڕاسـپێردراون بـە پاراسـتنی بێدەسـتەڵاتان و لابردنی ئازار لەسەریان و بەخشـینی دڵنـیایی پێـیان: ﴿وَمَا لَكُمْ لاَ تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الـرِّجَالِ وَالنِّسَاء وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَـذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا: چیتانە بۆ ناجەنگن لەپێناوی خـودا و لەبـەر پـیاو و ئافـرەت و مـنداڵە بێدەسـەڵاتەكان، ئەوانـەی دەڵێن: ئەی

[1] رواە خمسة.
[2] لە وتەكانی خەلیفەی یەكەم ئەبوبەكر.

پەروەردگارمان! لەم شارەی کە خەڵکەکەی ناهەقیکارن رزگارمان کە و، لەلای خۆتەوە یار و یاوەر و سەرخەرێکمان بۆ پەیداکە.﴾النساء/٧٥.

ئەوان راسپێردراون کە خراپە بگۆڕن، جا چ لە فەرمانڕەوا ڕوبدات، یان لە ژێردەست، لە تاك ڕووبدات، یان لە کۆمەڵ، چونکە ئەوان پێشمەرگەی خوان لەسەر زەوی، بەوان زەوی چاك دەبێت، لەسەریانە خراپەکاری لێ لابەرن: ((مَنْ رَأى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ: هەر کەسێکتان خراپەیەکی دیت با بیگۆڕێت))[1]، ئەگەر نا تووشی کاولکاری دەبن و سزایان لەسەر پێویست دەبێت: ((إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللَّهُ تعالى بِعِقَابِهِ: خەڵك ئەگەر ستەمکاریان بینی و دەستیان نەگرت، نزیکە خوای گەورە بە تێکڕایی سزایان بدات))[2].. ((وَاللَّه لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوف وَلَتَنْهَوُنَّ عَنْ الْمُنْكَرِ وَلَتَأْخُذُنَّ عَلَى يَدَيْ الظَّالِمِ وَلَتَأْطُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا وَلَتَقْصُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ قَصْرًا أَوْ لَيَضْرِبَنَّ اللَّهُ بِقُلُوبِ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ: سوێند بەخوا! دەبێ فەرمان بە چاکە و، رێگری لە خراپە بکەن و، دەستی ستەمکار بگرن، بۆ هەق ملکەچی بکەن، بەزۆر هەقی پێ ئەنجام نەدەن، ئەگەر نا خودا بەدڵی هەندێکتان لە هەندێکتان دەدات.))[3]

ئیسلام کاتێك مسوڵمان بەو ئەرکە بەرزانە رادەسپێرێت، دەروون و ئامانجەکانیان بەرز دەکاتەوە و، وزە شاراوەکانی دەرتەقێنێتەوە بۆ بەکارهێنان لە بواری مرۆڤایەتی، نەك بواری تاکەکەسی. هیچ گومانی تێدا نیە، کە تەقاندنەوەی ئەم وزەیە سەرقاڵیان دەکات لە دوژمنایەتیە بچوکەکانی ناو کۆمەڵگە و، ئەو رق و قینەی، کە ئارەزو و چاوچنۆکیەکان دەیورووژێنێت. ئەو ئەم ئامانجە هەرە بەرزانە لەلایەك دادەنێت و، ئارەزوو و چاوچنۆکیەکانیان لەلایەکی دیکە، جا هەر لە سەرەتاوە لەنێوان هەردوو لایەکەدا سەرپشکیان دەکات: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ

---

[1] البخاري

[2] ابوداود والترمذي.

[3] ابوداود والترمذي

كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللّهُ بِأَمْرِهِ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ: بلێ: ئەگەر باب و کوڕ و برا و ژن و هۆزەکانتان و، ئەو سامانەی پەیداتان کردووە و، ئەو بازرگانیەی دەترسن لە برەو کەوێ و، خانوبەرەیەکی بەدڵی خۆتان بێ، لاتان گرنگتر و خۆشەویستتر بێت لە خودا و پێغەمبەرەکەی و جیهاد لە پێناویدا، ئەوا چاوەڕوان بن تا خودا فەرمانی خۆی دەردەکات، ئەوانەی لەڕێ لادەرن، خودا ڕێنمونیان ناکات. ﴾التوبة/ ٢٤..

ئەوانە ئەرکەکانی راسپاردنە لەسەر هەموو مرۆڤایەتی، کە خودا کردویەتی بە بەشی ئەم ئوممەتە: ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ: ئەوانەی وا ئەگەر لەم زەمینە دەسەڵاتدارمان کردن، نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن و فەرمان بە چاکە دەکەن و ڕێگری لە خراپە دەکەن. ﴾الحج/٤١.. ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا: هەر ئاواش ئێمە ئێوەمان کردوەتە ئوممەتێکی ناوەڕاست و هەڵبژاردە، تا ببنە شاهێد و ئاگادار بەسەر خەڵکەوە و، پێغەمبەریش ببێتە شاهێد و چاودێر بەسەر ئێوەوە. ﴾البقرة:١٤٣.

ئەوە ئەرکێکی خواپەرستییە، کە هەموو ژیان بە ئاسۆی هەرەبەرزەوە دەبەستێتەوە: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ، مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ: هەر بۆیە جنۆکە و مرۆڤم دروست کرد، کە بمپەرستن، من هیچ ڕۆزیم لەوان ناوێت و نامەوێت خۆراکم پێ بدەن. ﴾الذاریات:٥٦-٥٧

لە کەشێکی ئاوادا، تاك دەتوانێ خودی خۆی بەدی بێنێت، ویستی بەرزبوونەوە لە دەروونی خۆیدا بەدەست بێنێت، بەبێ ئەوەی ناچاری ململانێ و هەڵچوونی ناکۆکی بێت، یان ناچاری جەنگێکی ناوەکی و رق و قین بێت.. لەم بوارەدا شوێنی هەموان دەبێتەوە، زەویش فراوانە و دوورە لە شەڕە کەڵەشێر لە پێناوی ژیاندا!

سیستەمی فەرمانڕەوایی

لەوانــەی رابــرد باســی ئــەو ویــژدان و هەستانەمان کرد، کە ئیسلام بناغەکانی ئاشـتی نـاو کۆمــەڵگای لەســەر بنـیات دەنێـت، کە ئەوانەش کۆمەڵە هۆکارێکن گومــان لــەم بابەخــەیدا نـیە و بــواری نکوڵی لێکردنی نیە.. بەڵام ئیسلام بەتەنها پشــت بەوانــە نابەســتێت و، رێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتی بەگشتی تەنیا بۆ ئەو هۆکارانــە لیّناگەڕێت.. دیدی گشتیی ئیسلام، هەموو کاتێك ئەرکباری(تکلیف) و خۆبەخشــی(تطــوع) پــێکەوە کۆدەکاتــەوە، دەستور و ئاراستەکردن(توجیه) پێکەوە کۆدەکاتــەوە، کۆمەڵگــە بــەهۆی سیســتەم و یاسا بەڕێوە دەبات، هەروەك چۆن بە هــاندان و خۆشەویســت کــردن بەڕێوەی دەبات.. لەبواری ئاشتیی کۆمەڵایەتیشدا، ئیســلام هــەمان نەریـت دەگرێـتە بــەر، سیســتەمی فەرمانــڕەوایی و، دابینکاری دادگــەری داوەری و، دابیــنکاری ئاســایش و ســەلامەتی، لەگەڵ دابینکاری ژیان و هاوســەنگی کۆمەڵایەتــیی گشتی، هەموویان دەکاتە هۆکاری دامەزراندنی ئاشتی لــەناو کۆمەڵگــەدا، ئەمــەش لــەڕێگای دەســتوردانان و راهێــنان و بەســەردا سەپاندنەوە.

سیســتەمی فەرمانــڕەوایی لــە ئیســلامدا، دامــەزراندنی پــەیوەندی لەنــێوان سەرپەرشــتیار و بەردەســتەکان لەســەر بنەمای ئاشتی و دادگەریی و دڵنیایی دابین دەکـات، لەســەر ئــەو بــنەمایانە ئاشتی کۆمەڵایەتی بە رێك و پێکی و چەسپاوی بنیات دەنێت.

سەرپەرشتیار ئاگات بەو پایەیە، تەنها لە یەك رێگاوە نەبێت: ئارەزووی رەها و هەڵــبژاردنی ئازادانــەی ژێردەســتەکان، لەو پایەشدا نامێنێتەوە تەنها بە یەك رێگا نەبێت؛ گوێڕایەڵی خودا و کارکردن بە دەستورەکەی.

فەرمانڕەوایــیش لەســەر رەزامــەندی و هەڵــبژاردن دادەمەزرێـت، پاش ڕاوێژ و مۆڵــەتدانی خــەڵك، تــەنها بــەوەش حوکــم دەکـات، کە خوا ناردویەتیە خوارەوە. فەرمانڕەوایــیەك، کــە بــڕوا و دڵنیایی لە دەرونەکان و، رەزامەندی و ئاسودەیی لە دڵــەکان بڵاو دەکاتەوە، بواری بێزاری و، دڵ پیّتەنگ بوون و، هەڵگەڕانەوە بەکەس

نـادات، مـادام بـەو ڕێگایـە هـەنگاو بنێـت کـە ئیسلام نەخشەی کێشاوە و، لەو سنورەدا بێت کە ئیسلام بۆی دیاری کردووە.

جـا کەوایە ڕێگای ئیسلامی لە فەرمانڕەواییدا چیە؟ ئەو ڕێگایە ڕێگای ڕاوێژە؛ ﴿وَأَمْـرُهُمْ شُـورَى بَيْـنَهُمْ: کاروباریان لەنێو خۆیان بەڕاوێژە.﴾الشوری/٣٨... ﴿وَشَـاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ: لەکاروباردا ڕاوێژیان پێبکە.﴾ال عمران:١٥٩.. ئەگەرچی شـەریعەت ڕێگایـەکی دیاریکـراوی بـۆ ڕاوێـژ دانـەناوە، ئەمـە بەجێهـێڵراوە بۆ پێویسـتی و زەرورەت و، شێوازی ژیانی هەر چەرخێك. بەڵام بنەمای بۆ بڕیاردراوە و، ڕێگـای بـۆ دیاریکـراوە، دەبێ مسوڵمانان لە کاروباری خۆیان بەشدار بکرێن و، لەو کاتەدا بواری ڕق هەڵگرتن نابێت، چونکە خۆیان لە تەگبیر و ڕایەکە بەشدارن.

ئـەی سـنوری ئیسـلامی لـە فەرمانڕەوایـیدا چـییە؟ چـێبەجێکردنی یاسـای ئیسـلامییە، ئـەو یاسـایەی خـودا بۆ تێکڕای بەندەکانی دایڕشتوە، تیایدا ڕەچاوی بـەرز ڕاگرتـنی تاکـێك بەسـەر تاکـێکی دیکـەدا، یان بەرژەوەندی چینێك زیاد لە چـینێکی دیکـە، یـان بەرزڕاگرتـنی کۆمەڵـێك بەسـەر کۆمەڵـێکی دیکـەدا، یان جوداکـردنەوەی فەرمانـڕەوا لـە فەرمان بەسەردادراو، نەکراوە.. هەموویان بەندەی خودان و، شەریعەت یاسای خودایە و هەموویان لە بەرامبەریدا یەکسانن..

گوێـڕایەڵی خـەڵك بـۆ فەرمانـڕەوا پەیوەسـتە بـە پەیڕەوکردنی ئەو دەستورە و جێبەجێکـردنی ئـەو یاسایە، ئەگەر لەوە لایدا، ئەوا گوێڕایەڵی بۆ نیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمویـەتی: ((اسْـمَعُوا وَأَطِـيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ مَا أَقَامَ فِـيكُمْ كِـتَابَ اللهِ تعالى: گوێ ڕاگرن و گوێڕایەڵ بن، ئەگەریش بەندەیەکی حەبەشی کـرایە ئـەمیرتان، سـەری وەکـو مـێوژ ڕەش بێ، مادام ئەو بەکتێبی خوای گەورە لەناوتان فەرمانڕەوایی دەکرد)).[1]

جـا گوێـڕایەڵی فەرمانـڕەوا تـەنها بەجێبەجێکردنی کتێبی خودا دەچەسپێت، قورئانـیش بـە ڕاشـکاوی حوکمـی کوفر بەسەر ئەو کەسانەدا دەدات، کە حوکم بە کتێـبی خـودا ناکـەن: ﴿وَمَـنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُم الْكَافِرُونَ: ئەو

[1] صحيح البخاري.

کەســەی فەرمانــڕەوایی بــەوە نــەکات، کــە خــوا دایــبەزاندووە، ئــەوا ئەوانــە کافرن.﴾المائدة/٤٤.

بەڕاشـکاوی حوکمـی بێبـڕوایی بەسەر ئەوانەدا دەدا، کە دەیانەوێت یان ڕازین فەرمانـڕەوایی بـە بـێجگە لـە شەریعەتی خوا بکرێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُـمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَـدْ أُمِـرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا: ئەی ئەوانەت نەدیـت، کـە وایان هەڵەبەستووە کە بڕوایان هێناوە بەوەی بۆ تۆ هاتۆتە خوارەوە و بەوانـەش کـە بـەر لـەتۆ نـێردراوە، کەچی دەیانەوێت کێشەیان بەرنە لای تاغوت، ئەگەرچـی فەرمانـیان پـێکراوە کـە حاشـای لێبکـەن، دیـارە شەیتان دەیەوێت بە یەکجاری گومڕایان بکات.﴾النساء/٦٠.

﴿فَـلَا وَرَبِّـكَ لَا يُؤْمِـنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا: بەڵام نەخێر، سوێند بە پەروەردگارت، ئەمانە بڕوا ناهێنن، مەگەر وەختێ کە لە کێشە و هەرای نێوخۆیان بتکەنە دادوەر و لـە دڵەوە بە هەر فەرمانێ تۆ بیدەی ڕازی بن و بەتەواوی ملکەچی بن.﴾النساء/ ٦٥.

هــەروەها ئیسـلام بـە راشکاوی جیهاد واجب دەکات دژی ئەو کەسەی حوکم بە کتێبی خواناکات و، گوێڕایەڵی مسوڵمان بۆی، بەڕەهایی حەرام دەکات.

جێبەجێکـردنی ئـەم یاسـا خوداییەی کە خاترانەی کەسی لەلا نیە و، پلەیەکی تایـبەت بـە هـیچ تـاك و چـینێك نـادات، جـا ئـەو تاکـە فەرمانـڕەوا بێت، یان بەرفـەرمان، ئەو چینە دەوڵەمەند بێت، یان هەژار.. زامنی بەدیهێنانی ئاشتییە لە کۆمەڵگادا، چونکە هەموان بۆ بەرژەوەندی گشتی بەرێوە دەبات.

موحەمـەدی پێغەمـبەری خوداﷺ و گەورەترین فەرمانڕەوای مسوڵمانان، خۆی لـەوە دور دەگـرت کـە هیچی بۆ کەس پێ بکرێ، هەروەك عومەری کوڕی خەتاب دەیگێڕێـتەوە، بـە خـزم و کەس و کارەکەی دەفەرموێ: ((يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَـا اشْـتَرُوا أَنْفُسَـكُمْ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا أُغْنِي

عَـنْكُمْ مِـنْ اللَّهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسُ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِن اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا صَـفِيَّةُ عَمَّـةَ رَسُولِ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكِ مِن اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَلِينِي مَـا شِـئْتِ مِـنْ مَـالِي لَـا أُغْـنِي عَنْكِ مِن اللَّهِ شَيْئًا: ئەی خەڵکی قورەیش، خۆتان بکـڕنەوە، مـن نـاتوانم لـەلای خـودا هیچـتان بۆ بکەم.. ئەی نەوەی (عبدالمناف) ناتوانم لەلای خودا هیچتان بۆ بکەم، ئەی عەباسی کوڕی عبدالمطلب، ناتوانم لەلای خـودا هیچـت بـۆ بکـەم، ئەی صفیەی پوری پێغەمبەری خوا، ناتوانم لەلای خودا هیچـت بۆ بکەم، ئەی فاتیمەی کچی موحەممەد، لە سەروەت و سامانم چیت دەوێ داوا بکە، ناتوانم لەلای خودا هیچت بۆ بکەم)).[1]

ئەبوبەکـر، جێنشـینی یەکـەم و هـاوەڵی پێغەمـبەری خـواﷺ، پاش بەیعەت پێدانی هەڵدەستێتەوە و دەڵێت: ((خەڵکینە! من کرامە ئەمیری ئێوە و چاکترینتان نـیم، ئەگـەر چـاکم کـرد پشـتیوانم بن، ئەگەر هەڵەم کرد ڕاستم کەنەوە))... هەتا وتـی: ((گوێـڕایەڵم بـن هەتا ئەو کاتەی گوێڕایەڵی خودا و پێغەمبەرەکەی دەکەم، ئەگـەر سەرپێچی خودا و پێغەمبەرەکەیم کرد، لەسەرتان نیە گوێڕایەڵم بن)).. ئاوا بڕیار لەسەر مەزنترین بنەمای ئیسلامی لە فەرمانڕەوایی و سنورەکانی دەدات.

ئـەم سیسـتەمە ئیسـلامییە ڕاسـتڕەوی سەرپەرشـتیاران و ڕەزامـەندی بەرفـەرمانان(رعیة) و، بـڕیاردانی ئاشـتی لەنێوانـیان و توندوتۆڵ کردنی دەگرێتە ئەسـتۆ، بـە زۆری زۆرداری نـا، بـە سـەرکوتکردن و زۆر لـێکردن نا، بە دڵڕەقی و کەڵەگایـەتی نـا، بـە تـرس و سەرشـۆڕی نا، بەڵکو بە ڕەزامەندی و قەبوڵکردن و گوێڕایەڵـیەکی هـەڵقوڵاو لـە نـاخی دەروونـەوە، بـەبێ مـەرایی و دووڕوویـی و دەرخستنێکی درۆزنانە.

ئـەوە هۆکارێکـە لـە هۆکارەکـانی جێگیری و ئارامی، هیچ هۆکارێکی دیکەی باشـتر یـان هاوتـای نـیە، ئـەوە ئەڵقەیەکە لە ئەڵقەکانی ئاشتیی گشتگیر، لەیەك زنجیرەی یەکگـرتوودانە و ، لـە بیرۆکە هەرە گەورەکانی ئیسلام بۆ ژیان لێك جودا نابنەوە..

---

[1] متفق علیه.

دابینکاریەکانی دادگەریی یاسایی

فەرمانـڕەوایی ئیسلامی دادوەرییەکەی پێش هەموو شتێك لە دادوەریی خودی یاسـاکەوە وەرگـرتووە، ئـەو یاسایە-وەك پێشتر وتمان- لە دەستکردی تاك نیە، لە دەسـتکردی کۆمەڵێکـیش نیە، تا گومانی پێببرێت و، ترسی ئەوەی هەبێت بەپێی ئارەزوو دابنرێت، یاخود بە هەڵە دابنرێت و، بەدیهێنانی دادوەریی ڕەهای لەدەست بچێت.

بـەڵام لەکاتی جێبەجێکردندا، ئیسلام ئەوەی بە ڕوونی یاساکە و ویژدانی داوەر و چاودێری کۆمەڵ پەیوەست کردوە، ئەو چاودێرییە لەسەر شانی هەموو تاکێکە لە کۆمـەڵی ئیسـلامیدا، لەسـەریەتی سـتەم لـەکاتی ڕوودانـی لابەرێـت، کاتـێك فەرمانـڕەوا لـە سـنور دەرچـوو هۆشـیاری بکاتـەوە، کاتـێك داوەر هەڵـەدەکات هۆشـیاری بکاتـەوە، گوناهـبارە کاتـێك شاهێدیەك دەشارێتەوە، یان کاتێك بڕیار لەسەر هەڵەیەك دەدات، کە دەیبینێت و هۆشیاریی نادات.

ئـەو دادگەریـیەی ئیسـلام داخوازیەتی، دادگەرییـەکی ڕەهایە و خۆشەویستی و ڕق لێـبوونەوە کـاری تێناکـات، سامان و پایە و فەرمانڕەواییش کاری تێناکات..
جـا ئایەتەکانی دادگەریی لە قورئاندا توند و یەکجارەکی و یەکلاکەرەوەیە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِيـنَ آمَـنُوا كُونُـوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْـرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا: ئەی گەلی بڕواداران! بە یەکسانی و بێجیاوازی کـاری خـەڵك ڕاپەڕێـنن، بـۆ خـودا شایەتی بدەن، ئەگەریش لەسەر خۆتـان یـان دایـك و باوکتان یا خزمانتان بێ، ئەوەی شایەتی بۆ دەدەن دەوڵەمەند بێـت یـاخود هەژار، خودا بۆ ئەوان نێزیکترە، مەکەونە شوێن ئارەزووتان و لەڕێگە لابـدەن، ئەگـەر زمانـتان خـوار بکەنەوە، یاخود خۆتان لە شاهێدی بدزنەوە، خودا هەمیشە ئاگادارە لە هەرکارێ ئێوە دەیکەن.﴾النساء/١٣٥.

﴿يَاأَيُّهَـا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَـى أَلاَّ تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ: ئەی

گەلی بڕواداران! بۆ خوا ڕاست و بێخەوش بن و بە هەقانەت شایەدی بدەن، دوژمنایەتی و قینی دەستەیەك هەڵتان نەبێ بە هەقانەت رەفتار نەکەن، بە یەکسانی و بێجیاوازی لەگەڵ خەڵکا رەفتار کردن دەبێتە هۆی پتر نزیك بوونەوە لە پارێزکاری، ترسیشتان لەخودا هەبێ، چونکە لە هەرکارێ ئێوە دەیکەن ئاگادارە. ﴾المائده/٨.

﴿وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ: خۆتان لە قەرەی ماڵی هەتیو مەدەن، مەگەر بە چەشنێ کە باشتر بێ، تا کاتێ کە خۆی پێدەگا.. با پێوانە و تەرازوشتان بەرامبەر بێ و کەم و کوڕی تێدا نەبێ.. ئێمە هیچ ئەرکێکی لەتوانابەدەر ناخەینە سەر کەس.. کاتێ قسە دەکەن-بۆ ناوبژی یان شایەتی دان-دادوەریتان لەبەر چاو بێ، جا با لەسەر خزمی خۆشتان بێت.. پەیمانی خوداش بە تەواویی بەجێبێنن.. خوا ئەمانەی بەئێوە راسپاردووە، بەڵکو هەردەم لەبیرتان بێ. ﴾الأنعام/١٥٢.

﴿وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ: ئەگەر داوەریت کرد، بەیەکسانی کێشەکەیان بۆ پێك بهێنە، خودا کەسانی ڕاست و ڕەوا و داوەری خۆش دەوێ. ﴾المائدة/٤٢.

﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ: سا بۆ ئەمە بانگەشەی خەڵك بکە و ڕاستڕەو بە هەروەك فەرمانت پێکراوە، شوێن ئارەزوەکانیان مەکەوە.. بڵێ بڕوام هێنا بەو کتێبانەی خودا ناردویەتە خوارێ، فەرمانم پێدراوە بە دادگەریی کاروبارتان ڕاپەڕێنم. ﴾الشوری/١٥.

﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ: ماڵی یەکتر بەناڕەوا مەخۆن، مەیشی دەن بە

کاربەدەستان تا بەناڕەوا و بە ئاگاداری خۆتان بەشێك لەماڵی خەڵك بخۆن.﴾البقرە/ ١٨٨.

لە فەرمودەشدا هاتووە: ((إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَقْرَبَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ، وَإِنَّ أَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَبعدهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ جَائِرٌ: خۆشەویسترین کەس لای خودا لە ڕۆژی دوایی و لەهەموویان نێزیکتر لەخودا، پێشەوا و سەرۆکی دادوەرە، بێزراوترین کەس لای خودا لەڕۆژی قیامەت و لە هەموویان دوورتر لە خودا، پێشەوا و سەرۆکی زۆردارە.)).[1]

مێژووی ئیسلام نمونەی بێشوماری لەسەر دادوەری رەها هەیە، کە حوکمی ئیسلامی وەدیهێناوە، هەتا لەو ڕۆژانەشدا، کە (جێنشینەکان!) لە ڕێنماییەکانی ئیسلام لایاندا، بەڵام ویژدانی دادوەرەکان و وریایی کۆمەڵ وەك پارێزەری دادوەری هەر مابوو، ئەگەر نەرمی بنواندبا، یان گزیی کردبا، یان لە زوڵم و زۆرداریی بێدەنگ با، دەسەڵاتەکانیان لە ترسی خودا و ترسان لە توڕەبوونی وەردەگرت.

لێرەدا بواری ئەوە نیە لەسەر دادوەری لە ئیسلامدا بدوێین، بۆیە بە دوو نمونە لەو نمونە زۆرانەی مێژوو وازدەهێنین:

(عەلی) قەڵغانەکەی خۆی لەلای پیاوێکی گاور(نصرانی) بینی، کابرای هێنا بۆ لای (شورەیحی قازی) و وتی: ئەوە قەڵغانی منە، نە فرۆشتومە و نە بەخشیومە.. (شورەیح) لە گاورەکەی پرسی: چی دەڵێی دەربارەی ئەوەی ئەمیری بڕواداران وتی؟ نەصرانیەکە وتی: قەڵغانەکە قەڵغانی خۆمە، ئەگەریش وا نازانم ئەمیری بڕواداران درۆزن بێت.. (شورەیح) ئاوڕی لە (عەلی) دایەوە و پرسیاری لێکرد: ئەی ئەمیری بڕواداران! هیچ بەڵگەیەکت هەیە؟ (عەلی) پێکەنی و وتی: شورەیح پێکای، هیچ بەڵگەیەکم نیە!

بەم شێوەیە قازی قەڵغانەکەی دایەوە نەصرانیەکە و، ئەویش بردی و ڕۆشت.. پیاوەکە تەنها چەند هەنگاوێکی نا و گەڕایەوە و وتی: ئێستا شایەدی دەدەم، کە ئەمە لە حوکمی پێغەمبەرانە.. ئەمیری بڕواداران لای قازییەکەی سکاڵام لەسەر

---

[1] أخرجه الترمذي.

دەکـات و قازییەکەشی حوکم بەسەر ئەودا دەدات! (أشهد ان لا اله الا الله، وأشهد أن محمداً عـبده ورسـوله)، ئەی ئەمیری بڕواداران! قەڵغانەکە هۆی خۆتە، ئەوکاتەی لـە (صفين) بەرێ‌کەوتیت، شوێن سوپاکەت کەوتم و لەسەر پشتی حوشترە بۆرەکەت دەرم کرد.. (عەلی) وتی: بەڵام ئەگەر مسوڵمان بیت ئەوا بۆ خۆت.

(ئـەبو یوسـف) دانیشت بۆ داوەری‌کردن، پیاوێك ناکۆکییەکەی لەگەڵ (هادی)ی پاشـای عەبباسـی لەسـەر بێستان هێنایە بەردەستی، (ئەبو یوسف) رای وابوو، کە هـەقی پـیاوەکەیە، ئەگەرچـی پاشـا شاهێدیشـی هەبوو.. بۆیە وتی: پیاوەکە داوا دەکـات (هـادی) سـوێند بخـوات لەسەر راستیی شاهێدەکانی!.. لێرەدا (هادی) لە سـوێندخواردن پاشەکشـەی کرد-چونکە وایدەزانی کە سوکایەتییە بۆ ئەو-، (ئەبو یوسف)یش بێستانەکەی گەڕاندەوە بۆ خاوەنەکەی.

کاتـێك تاکـەکان لـە کۆمـەڵگادا دڵنـیا دەبـن، کـە ئەو یاسایەی پێی داوەری دەکـرێن دانراوی خودای دادوەریانە و، ئەو فەرمانڕەوایەی کاروباریان بەڕێوە دەبات مـافی لـەوان زیاتری نیە ، ئەویش وەك ئەوان ملکەچی ئەو یاسایەیە، ئەو قازی و داوەرەی کاروبـاری داوەری بەدەسـتە، حوکمەکەی لە ئارەزووەوە دەرناکات، بەڵکو لـە یاسـای خـودا و ترسـان لـەخوداوە دەریدەکـات.. ئەو کاتە دەرونەکانیان دڵنیا دەبێـت و ئـارام دەگرێـت، ئاشـتیی کۆمەڵایەتـیش لەسـەر یەکـێك لـە کۆڵەگـە دروسـتەکانی دروسـت دەبێـت، کۆڵەگـەی دابیـنکاری دادگـەر لە فەرمانڕەوایی و داوەریدا.

دەستەبەری ئاسایش و سەلامەتی

ناکرێـت ئاشـتی لـە کۆمەڵێکدا جێگیر بێت، کە ئاسایشی گشتیی تیادا نەبێت و، سـەلامەتی بـۆ هـەموو تاکـەکان دابـین نەکرابێـت.. پێشـتر لەباسـی (ئاشـتی ویـژدان)دا وتمـان، کە ئیسلام لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا ئاسایش و سەلامەتی بۆ تاك دابین دەکات، تا لەوەوە ئاشتی لە ویژدان و بیرکردنەوەیدا بڵاوبکاتەوە.

ئەم ئاسایش و سەلامەتییە دابینکاری کۆمەڵگاشە، لە ئیسلامدا تاك و کۆمەڵ دوژمـنی یەکدی و پێچەوانەی یەکدی نین، بەڵکو یەك شانە(خلية)ن لە دوو وێنەدا،

تـاك وەكـو تـاك و، تـاك بـە هاوبەشـی لـە كۆمـەڵدا.. ئـەم وێنەیە لە سروشتی ئیسلامەوە دروست بووە و، دەرهێنانی دەستور و شەریعەتەكەی لە خوداوەیە، نەك لـە ئادەمیزاد. لە ئیسلامدا تاك دەستور بۆ كۆمەڵ دانانێت، كۆمەڵیش دەستور بۆ تـاك دانانێـت، بـەڵكو تـاك و كۆمـەڵ ملكەچی ئەو یاسا خوداییەیە، كە ڕەچاوی هەموویان دەكات..

كاتـێك ئـەو راسـتییە بڕیار دەدرێت، ئاسایشی تایبەتیی تاك دەبێتە ئاسایشی گشـتیی كۆمەڵـە، ئاسایشـی گشـتیی كۆمەڵیش ئاسایشی تاكە، بەبێ دژیەكی و بەش بەش بون لەنێوانیاندا.

هـەموو تاكـێكی رێـك و پـێك بـەرژەوەندی راسـتەوخۆی لە ئاسایشی گشتیی كۆمـەڵدا هەیـە، جـا ئـەم ئاسایشـە سـەركوتی ناكـات و، لەسـەر حیسـابی ئەو دانامەزرێـت و، لـە ئامانجـێكی چـاكدا، یـان لە مەبەستێكی رێپێدراودا دژایەتی ناكـات.. كۆمـەڵ كاتێك ڕۆڵی خۆی بە تەواوی دەبینێت، كە هەریەك لە تاكەكانی لـە ئاسـایش و سەلامەتی و خۆشیدا بن، هیچ بەرژەوەندیەكی لە سەركوتكردنیان، یان ستەم لێكردنیان، یان رێگرتن لە چالاكیەكانیاندا نیە.

بـەڵام ئـەو رێـزپەڕانەی فیترەتـیان لاڕێ بوە، بەو وەسفە وەسف ناكرێن، چونكە ئەوانـە بـە یاسـایەك رێچـكەیان شكان، كە تاك بۆ بەرژەوەندی خۆی دایناوە، یان چـینێك بۆ سودی خۆی دایناوە، هەروەك حاڵی یاسای زەوی. ئەوانە لە ملكەچی بۆ خـودا و فەرمانـەكانی دەرچـوون، كـە بۆ ئەوانەی فیترەت ساغن دانراوە، هاوڕێكە لەگەڵـیان، چ وەك تـاك و چ وەك ئـەندامی كۆمەڵـێك، بەرژەوەندیەكـەیان دابـین دەكات.. ئەگەر سزادران، ئەوا بەناوی تاكێك یان بەناوی كۆمەڵێكەوە سزا نادرێن، بـەڵكو بـەناوی خـودا و بـە یاسـای خودا سزا دەدرێن، سزادانەكەیان تۆڵەیەك نیە لەسـەر دەسـتی كۆمەڵ ئەنجام بدرێت، لەبەر ئەوەی لەو بەرژەوەندیانە دەرچووە، كە بۆ خۆی بڕیاری داوە، بەڵكو بۆ بەدیهێنانی وتەی خودایە و، بۆ چاكسازی گشتییە، كـە خـودا دەیەوێـت.. ئـەو سـزایە هەرچـەند توندوتـیژ بێـت، هـیچ مانایـەكی تۆڵەسـەندنەوەی تێدا نیە.. خوای گەورە لە داڕشتنی دەستور و شەریعەتدا داكۆكی

لـە بەرژەوەندیـیـەکی تایـبـەتی خـۆی ناکات، بەڵکو چاکسازی گشتیی بۆ بەندەکان دەویـت، دەیەویـت هۆکارەکـانی خـراپەکاری لابـبات، کـە ڕێگـرن لەپـێش ئـەو چاکسـازییە گشـتییە، بـەبێ ڕەچـاوکردنی بـەرژەوەندی تایـبـەت یان ئارەزوویەکی شاراوە!

جـا لەژێـر سـایەی ئـەم بیرۆکەیـەدا، ئـەو دابیـنکاریانەی خودا لەسەر هەموو خـەڵکی پێویسـت کـردووە و، ئـەو سـزایانەی لـە زەویـدا وەبـەر خراپەکارەکانیان دەکەوێت، بەهۆی لادانیان لە فەرمانی خودا، کە دەیانگەیەنێتە چاکەی گشتی.

یەکەمیـنی ئـەو دابیـنکاریانە، دابینکاری ژیانە: ﴿وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّـهُ إِلاَّ بِـالْحَقِّ: کەسێ مەکوژن کە خودا کوشتنی حەرام کردووە، مەگین لەڕوی هەقەوە بێ.﴾الأنعام/١٥١.

هـەر کەسـێکیش وەکـو کەسـەکان، ئـەو مافـە ڕەهایەی هەیە، مەگەر بەهۆی خەمـێکەوە بێـت، کوشـتنی یـەك کـەس وەکو کوشتنی هەموو خەڵك وایە، لەبەر ئـەوەی دەسـترێژی کردنە بۆ سەر مافی ژیان لەخودی ئەو کەسەدا، بەچاوپۆشین لەو کەسـەی ئەو مافەی هەڵگرتووە. شەریعەت و دەستوری بەردەوامی خودا لە هەموو سـەردەمێکدا ئەم بنەمایەی تێدایە: ﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَـتَلَ نَفْسًـا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا: لەپێناوی ئەوەدا لەسەر بەرەی ئیسرائیلمان فەرزکرد، کە هەرکەسـێ کەسـێکی دیکـە بکـوژێ، بـەبێ ئـەوەی کەسـێکی کوشـتبێ یـان خـراپەکاریەکی لـە زەویـدا کـردبێ، وەك ئەوەیە کە گشت خەڵکی سەرزەوی لەناو بـردبێ، هەرکەسـێکیش کەسـێك ڕزگار بکات و زیندوی بکاتەوە، وەك ئەوەیە کە هەموو خەڵکی لە مردن ڕزگار کردبێ.﴾المائدة/٣٢.

﴿وَمَـنْ يَقْـتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَـدَّ لَـهُ عَذَابًا عَظِيمًا: هەرکەسێك هەر بە ئانقەست بڕوادارێك بکوژێت، لەبری ئەوە تاهەتایە هەر لە دۆزەخ بە نەمری دەمێنێتەوە و، خودا لێی توڕەیە و نەفرینی لێکردووە و ئازاردانێکی دژواری بۆ داناوە.﴾النساء/٩٣.

ئیسلام دەستەبەری ئەم جۆرە مافە بنچینەییە تەنها بۆ ویژدان و ئاگادارکردنەوە لـە سزای قیامەت لێناگەڕێت، بەڵکو دەستەبەری یاسایی، بە دەق و وردەکارییەوە بـۆ داناوە، بڕیاری تۆڵەی داوە لەکاتی ئەنقەست و، خوێن دانیش لەکاتی هەڵەدا و، تۆڵەشـی بـە هاوتـای ئەو دەستدرێژییە داناوە، کە کراوەتە سەر ژیان. جا ئەگەر دەسـتدرێژییەکە بگاتـە ئاسـتی کوشتن، ئەوا تۆڵەی کوشتنە، ئەگەریش لە سنوری بریندارکردن وەستا، ئەوا تۆڵەکەش وەك ئەوە و بەپێی ئەوەیە:

﴿يَاأَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لەمەڕ ئەوانەی کوژراون تۆڵەمان بۆ بڕیارداون. ﴾البقرة/١٧٨.

﴿وَلَكُـمْ فِـي الْقِصَـاصِ حَيَاةٌ يَاأُوْلِي الأَلْبَاب لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ: ئـەی خاوەن دڵە هۆشـیارەکان، تۆڵەسـەندنەوە مایـەی ژیانـە بۆ ئێوە، بەڵکو پارێزکار بن. ﴾البقرة/ ١٧٩.

﴿وَكَتَبْـنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِـالأُذُنِ وَالسِّـنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ: لـە تەوراتدا بۆ ئەوانە بڕیارماندا، کە گیانـێك لەباتی گیانێك، چاو بە چاو و، لوت بە لوت، گوێ بەگوێ و، ددان لەباتی ددانە و، برینیش تۆڵەی هەیە.. ﴾المائدە/٤٥.

((مَـنْ قَـتَلَ عَـبْدَهُ قَتَلْـنَاهُ وَمَـنْ جَدَعَ عَـبْدَهُ جَدَعْـنَاهُ: ئەو کەسەی بەندەی خۆی بکوژێت دەیکوژینەوە، هەرکەس لوتی بەندەی خۆی ببڕێت لوتی دەبڕینەوە)).[1]

﴿وَمَـنْ قُـتِلَ مَظْلُومًـا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلاَ يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُـورًا: هەرکەسێ بەناهەقی بکوژرێت، دەسەڵاتمان داوەتە دەست خوێنگرەکەی، ناشێ لە تۆڵەسەندنا هەڵەڕۆبێ و لەو بارەوە ئاریکاری بۆ کراوە. ﴾الإسراء/٣٣.

﴿وَمَـا كَـانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَـتَحْرِيرُ رَقَـبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيـرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ

---

[1] رواه الخمسة.

عَلِيمًا حَكِيمًا: هـیچ بـڕواداڕێك بۆی نیه بڕواداڕێکی دیکه بکوژێ، مەگەر بە هەڵە بـێ، هەرکەسـێکیش بـڕواداڕێك بـە هەڵـە بکوژێـت، دەبـێ لەبـری ئـەو کوشتنە کۆیلەیـەکی بـڕوادار ئـازاد بکـات و خوێنبایـیش بـدا بە کەس وکارەکەی، مەگەر بیبەخشـن.. ئەگـەریش کوژراوەکـە لـە هۆزێکـی دوژمـنان بوو و بڕوادار بوو، ئەوا لەسـەریەتی کۆیلەیـەك بـڕوادار ئـازاد بکـات.. ئەگەر لە هۆزێك بوو کە پەیمانتان لەنـێواندا هـەبوو، دەبـێ خوێنبایـیەکەی بـدرێ بـە کەس وکارەکەی و بەندەیەکی بـڕوادار ئـازاد بکرێ.. هەرکەسێ ئەو کارەی لەدەست قەوماوە و ناتوانێ بەندەیەك ئازاد بکا، ئەوا لەسەریەتی دوو مانگ لەسەریەك بەڕۆژوو بێت، هەتا خودا تەوبەی لێ قەبوڵ بکا، خودا زانای کارزانە.﴾النساء/٩٢.

دوابەدوای دەستەبەری ژیان، دابینکاری ناموس و سامان دێت:

((كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ: هەموو شتێکی مسوڵمان لەسەر مسوڵمان حەرامە، خوێن و ناموس و سامانی)).[1]

بۆ دەستەبەری خوێن، ئەوە باسمان کردوە، دەستەبەری ناموسیش، سزاکانی زینا و بوختان هەڵبەستن لەخۆی دەگرێت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْـدَةٍ وَلاَ تَـأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَلْيَشْـهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ: ئەگەر بڕواتان بەخودا و ڕۆژی دوایی هەیە، زیناکەری ژن و پیاو، هەریەکەی سەد جەلدەیان لێبدەن و، لە ئایینی خوادا بەزەیی هـاتن بەوانـە بێجێیـە، بـا چـەند کەسـێکیش لـە بڕواداران ئاگاداری ئەو لێدانە بن.﴾النور/٢.

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلاَ تَقْـبَلُوا لَهُـمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: ئەوکەسانەی بوختان بۆ ژنی داوێـن پـاك هەڵدەبەسـتن و، چـوار شایەتیش ناهێنن، هەشتا جەلدەیان لێبدەن و، هەرگیز شایەتییان لێ قەبوڵ مەکەن، ئەوانە لەڕێیخودا لایانداوە.﴾النور/٤.

---

[1] رواه الستة الا النسائي.

بەڵام دەستەبەری سامان-ئەو سامانەی حەڵاڵە و لەو ڕێگایانەوە وەدەست هێنراوە، کە ئیسلام بڕیاری لەسەر داوە، بەبێ فێڵ و سو و قۆرخ(احتكار) کردن و دزی و تالان و لێسەندن و هاوشێوەکانی- سزادانی دز بەبێ ناچاری دابینی دەکات: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ: هەرکەسێکی دزی بکا-نێر بێ یان مێ- لە سزای دزیکردنەکەدا دەبێ هەردوو دەستیان ببڕن، ئەمە تەمبێکردنێکە لەخواوە، خودا خاوەن دەسەڵاتی کارزانە.﴾المائدة/٣٨.

دوابەدوای دەستەبەری گیان و ناموس و سامان: شکۆمەندی و پیرۆزی شوێنی نیشتەجێبوون دێت، چونکە چونە ژوورەوە بۆ ماڵی کەس، بەبێ مۆڵەتی خۆی نابێت. نابێ کەس لە پەنجەرەوە یان بەسەر دیواردا لێی بچێتە ژوورەوە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلاَ تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ: ئەی گەلی بڕواداران! جیا لەوە ماڵی خۆتان بێ، سەر بە هیچ ماڵێکدا مەکەن، هەتا ئیزنێ نەخوازن و سڵاو لە خەڵکەکەی نەکەن، ئەمە بۆ ئێوە باشترە، بەڵکو پەندی لێ وەرگرن.. ئەگەر کەستان تیادا نەدیت، مەچنە ژووری هەتا خاوەنی ئیزنتان پێنەدا. ئەگەر گوتیشیان بگەڕێنەوە، پێویستە بگەڕێنەوە، ئەمە بۆ ئێوە باشترە، خودا لەهەر کارێ دەیکەن ئاگادارە.﴾النور/٢٧-٢٨.

پاشان ئازادی کەسێتی بۆ دابین دەکرێت و چاودێری و سیخوڕی بەسەردا ناکرێت: ﴿وَلاَ تَجَسَّسُوا: سیخوڕی مەکەن.﴾الحجرات/١٢..

هەروا دەستەبەری دڵنیایی لە پاشملە قسەپێوتن: ﴿وَلاَ يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا: لەپاشملە خراپەی یەکدی مەڵێن.﴾الحجرات/١٢.

هەروا لەبەردەم خەڵکدا ڕێز و کەرامەتی ناشکێنرێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلاَ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالأَلْقَابِ: ئەی گەلی بڕواداران! با

هەندێکـتان گاڵـتە بـە هێندێکتان نەکەن، لەوانەیە ئەوانەی گاڵتەیان پێدەکەن، لە گاڵـتەکەرەکان باشـتر بن، ژنانیش هەروا، لەوانەیە ئەوانەی دەبنە گاڵتەجاڕ، لەوی گاڵـتەیان پێدەکـەن پەسـندتر بـن، لـە سیلەی چاوداگرتن و تەشەر لەیەك گرتن و ناووناتۆرە لێك هەڵدان دەس هەڵگرن.﴾الحجرات/١١.

قورئـان باسـی سزای ئەو دەستدرێژیانەی نەکردووە، بەڵام شەریعەتی ئیسلامی بـڕیاری سەرزەنشـت کـردن(تعزیـر)ی داوە، سەرزەنشـتیش چـەند سزایەکە لەخوار (حـەد)ەکانەوەیـە، کـە بۆ دەستورە لاوەکیەکان جێهێڵراوە و، قازی بەپێی بارودۆخ حوکمی تیادەدات.

بـەڵام ئـەو چـەتانەی بەکۆمــەڵ خراپەکاری لە زەویدا بەرپا دەکەن و، کۆمەڵێك تـاوان پـێکەوە ئەنجام دەدەن، ئیسلام دڵنیابوون لەوانە بۆ کۆمەڵی مسوڵمانان دابین دەکات بە بڕیاردانی سزای توندوتیژ بەسەریاندا، سزای وا، کە شایستەی تاکێك نیە لەسـەر تاوانـێك بەتـەنها کردبێـتی، بەڵام ترسناکیی کۆبوونەوە لەسەر خراپەکاری تایـبەتە و سـزایەکی تایـبەتی دەوێـت: ﴿إِنَّمَـــا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْـعَوْنَ فِـــي الأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِــلاَفٍ أَوْ يُـنفَوْا مِنَ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِــيمٌ: بـێگومان سـزای ئەوانـەی دژایەتی خودا و پێغەمبەری دەکەن، لە زەویدا خراپەکاری دەکەن، کوژرانە یان لەداردانە یان بڕینی دەست و قاچە بەپێچەوانە، یان لـە وڵات دوورخـرانە، کـە ئـەم سـزایە بـۆ ئـەوان ریسـوابوونە لە دنیا و لە ڕۆژی دواییشدا ئازارێکی بەژانیان بۆ هەیە.﴾المائدة/٣٣.

پاشـان دابیـنکاریی تاوانـبارکردن هەیە، لەو بوارەشدا مەزنترین بایەخی هەیە، پێویسـتە خەڵك لە تاوانبارکردنی ناڕەوا دڵنیا بن، بەهۆی گومان، یان هەڵبەستنی بەڵگـەی بێیەقین تاوانبار نەکرێن.. لەم ڕووەوە ئیسلام بناغەیەکی پتەو دادەڕێژێت، کـە زۆر بـە ئاسـانی لەسـەر ئـەو بناغەیە لێکۆڵینەوەی تاوانەکان دەکرێت، لەگەڵ ئەوپەڕی دابینکاری بۆ ڕاست و دروستی ڕەفتارەکان.

بـنەمای سەرەکیشـی ئەوەیـە، کە کەس بەگومانێك تاوانبار نەکرێت، پێویستە شـایەتەکە دادوەر بێـت و، بەڵگەکـەی ڕوون بێـت، گومانـیش ڕێگـری لە سزادان دەکـات.. ئەمـەش بەپێی فەرمودەی خوا گەورە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِــنَ الظَّــنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلاَ تَجَسَّسُوا: ئـەی گەلی بڕواداران! لە زۆرێك لە گومانـان خۆ بپارێزن، چونکە هێندێك گومانی وا هەن گوناهن، هەروا لە کاروباری یەکتر مەکۆڵنەوە.﴾الحجرات/١٢.

﴿يَاأَيُّهَــا الَّذِيــنَ آمَــنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ: ئەی گەلی بڕواداران! هەرکاتێك لە فەرمان لادەرێك دەنـگ وباسـێکتان بـۆ دەهێنێـت، بـە وردی لێ وردبنەوە، نەکا لە ڕوی نەزانیەوە گەلێکان تووشی زیان بکەن و لەکردەتان پەشیوان بن.﴾الحجرات/٦.

پێغەمـبەریشﷺ دەفەرموێـت: ((أدرءوا الْحُدُودِ بِالشُّبُهَاتِ: بەهۆی گومانەوە خۆتان لە سزادان ڕزگار بکەن.))[1]

بینـیمان کـە سزای زینا پێویستی بە چوار شاهێدی ڕاستگۆ هەیە، ئەو کەسەی ئافرەتـێکی داوێـن پـاك بـە زیـنا تاوانبار دەکات و چوار شاهێد ناهێنێت، هەشتا جەلدەی لێ دەدرێت.

بـەڵام دان پـیانان(اعتراف)، ئیسلام بە بەڵگەی دادەنێت، ئەگەر گومانی لەسەر نەبێـت، کـە بەوە دەگەڕێتەوە سەر بنەماکەی پێشو. ئەوەتا (ماعزی کوڕی مالك) دێـتە لای پێغەمـبەرﷺ و داوای لێدەکـات حـەددی لێ دەربکـات و دان بـەوەدا دەنێـت، کـە زینای کردوە، پێغەمبەریشﷺ دانپیانانەکەی قەبوڵ نەکرد هەتا لێی دڵنـیابوو.. ئەوەبوو سێجار ڕەتی کردەوە و ئەویش دەگەڕایەوە و دانی پیا دەنا، لە چـوارەم جـار پێغەمبەرﷺ پرسیاری کرد: ئایا ئەوە شێتە؟ هەواڵیان پێدا کە شێت نـیە. فـەرمووی: ئـارەقی خواردوەتـەوە؟ پیاوێك هەستا و بۆنی دەمی کرد و هیچ بۆنی ئارەقی نەکرد.. پێغەمبەرﷺ لێی پرسی: ئایا زینات کردووە؟ وتی: بەڵێ..[2]

---

[1] في مسند ابي الحنيفة للحارثي.
[2] عن بريدة وقال صاحب مصابيح السنة انه من الصحاح.

جـا تـەنها لـێرەدا حەددی لەسەر جێبەجێ کرد، دوای ئەوەی هیچ گومانێك لەسەر دانپیانانەکەی نەما.

دان پـیانان لـە کەسێك وەرناگیرێت، کە ئازار درابێت، چونکە ئەو کاتە لەخۆی دڵنیا نابێت!

ناچاریش گومانێکە و ڕێگری لە جێبەجێکردنی حەد دەکات، بەپێی فەرمودەی خـوای گـەورە: ﴿فَمَـــن اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ: هەرکەس ناچار بوو، بەبێ زیادەڕۆیی و دەستدرێژی، هیچ گوناهی لەسەر نیە.﴾البقرة/١٧٣.

(عومـەری کـوڕی خەتاب) لە ساڵی (رمادة) واتە ساڵی بەهیلاکچوون، حەددی دزیـنی بـە گشـتی جێـبەجێ نەکرد، هەروا لە تاکەکەسیشدا جێبەجێی نەکرد، کە کۆیلـەکانی (ئیبن حاتەبی کوڕی ئەبو بەلتەعە) وشترێکیان دزیبوو. جا دوای ئەوەی روون بـوەوە، کـە گەورەکـەیان بەشی پێویست خواردنیان ناداتێ، بۆیە دوو هەندی نـرخی وشـترەکەی لـە گەورەکـەی سەند و دوو کۆیلە دزەکەی بەرەڵا کرد، ئەمەش بەپێی ئەوەی، کە ناچاری بەعوزر دادەنرێت، یان گومان و حەد لادەبات.

ئا بەم شێوەیە دەستەبەریی گیان و ناموس و سامان و هەمو مافەکان بۆ تاك و کۆمـەڵ دابین دەکرێت، لەگەڵ ئەوانەشدا دابینکردنی تەواوی شێوازی رەفتارکردن و راستیی بەڵگەکان لەکاتی تاوانبارکردندا.[١]

ئـەم دەسـتەبەریانە دەبـنە چـەند خشتێك لە بنیاتنانی ئاشتیی کۆمەڵایەتی لە سـنووری کۆمـەڵدا، لەژێـر سایەی ئەو یاسایەی بۆ هەموان و بەرژەوەندی هەموان دارێژراوە، بەبێ هیچ مەبەست و ئارەزو و خۆشەویستیەك.

دەستەبەریەکانی گوزەرانی ژیان

ئیسـلام لایـەنی بژێـوی بە ئابووری و پێویستییەکانیەوە، لەژیانی تاك و ژیانی کۆمـەڵدا، بەبـەرز دەنرخێنێت، ئەم نرخاندنەی هیچی لەو بۆچوونە ماددیانە کەمتر

[١] پێشـتر باسـی ئـەوەمان کرد کە (عمر کوڕی خەتتاب) سزای ژن و پیاوێکی نەدا، ئەگەرچی بینـیانی کـە گۆزەی ئارەقیان بەدەستەوەیە.. ئەمەش دوای ئەوەی بەسەر دیواردا ئاودیو بوو، لەبەر ئەوەی رەفتارەکەی ناتەواو بوو.

نــیه، کــه زۆرترین گرنگی پێدەدەن، بەڵام ئادەمیزاد تەنها لەسەر ئەوە بەند ناکات و، لایەنــەکانی دیکــەی ئــارەزوە مەزنەکانی فەرامۆش ناکات، ئا ئەمەش دوریانی نێوان ئەو بۆچونانە و نێوان ئیسلامە.

ئیســلام ئادەمــیزاد وەك ئادەمــیزاد دەناسێت، دەزانێــت کە پێویستیەکانی لە کیانــیدا چــەند قوڵــە و لــە سروشــتەکەیدا ڕەسەنە، بۆیە سورە لەسەر ڕەچاوکردنی ئــارەزو و پێویســتییەکانی، هەریەکیان لەشوێنی خۆی، هەریەکیان بەپێی قوڵی و ڕەســەنایەتیەکەی، بــەم شــێوەیە ئەندازەگیریــەکانی بــۆ مــرۆڤایەتی دروســتتر و، لــێکدانەوەکانی بــۆ ژیــان راستتر و، ئامادەکاریەکانی رێکتر و، جێبەجێکاریەکانی تەواوترە.

ئیسلام ئەوە فەرامۆش ناکات کە یاساکان هەموی و، دەستەبەریەکان هەمووی، بــەفیڕۆ دەڕوات، ئەگەر تاك بەشی پێویستی لە بژێوی دەست نەکەوت. ئارەزوەکانی گیانیشــی نامێنێ و، گەشاوەیی بیری دادەمرکێتەوە، ئەگەر ئەو بەشە پێویستییەی لەدەست دا.. لێرەوە دەستەبەریەکان لە تەنیشت ڕێنماییەکان دادەنێت، تا لە پێشا بەشــی پێویســتیی بژێــوی دابین بکات، پاشان هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی ڕەها وەدی بهێنێت.

ئــێمە ئێستا لەبارەی ئەو دەستەبەریە بژێویانە(الضـمانات المعيشية) دەدوێین، با سەرنج بدەین بزانین ئیسلام چۆن دابینی دەکات و چۆن لە ئەستۆی دەگرێت؟

یەکــەم هۆکــاری ژیــان لــە ئیســلامدا کارکــرنە. ئیســلامیش پیرۆزیــەك بەکار دەبەخشێت، کە بەبەرزی ڕادەگرێ و کرێکارانیشی لەگەڵ بەبەرز ڕادەگرێ: ((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحتَرِف: خودا بەندەی بڕواداری پیشەزانی خۆش دەوێت)).[1]

((مَـا أَكَـلَ أَحَـدٌ طَعَامًـا قَـطُّ خَيْرًا مِـنْ عَمَـلِ يَـدِهِ: کــەس لەئێوە خواردنێکی نەخواردووە چاکتر بێت لە کاری دەستی خۆی)).[2]

[1] من حديث ذكره القرطبي في التفسير.
[2] البخاري.

پێغەمبەرﷺ داوا دەکات کە کرێکار کرێی خۆی بەتەواوی پێبدرێت، پێش ئەوەی ئارەقەی وشك بێتەوە.. هەندێك لە شەرعناسانی مەزهەبی مالیکی وا دەبینن، کە کرێی کرێکار نیوەی قازانجی کارە، پێغەمبەریشﷺ لەسەر بناغەی نیوەی دەستکەوت کاری بە خەڵکی خەیبەر دەکرد.

هەرچۆنێك بێت، ئیسلام کارکردن بەهۆکاری خاوەندارێتی و، هۆکاری دابینکردنی بژێوی ژیان دادەنێت. ئەگەر تاك لەبەر هەر هۆیەك نەیتوانی کار بکات، پێویستە لەسەر (بیت المال)، واتە دەوڵەت ژیان و بژێوی دابین بکات.

عومەر سەد درهەمی بۆ منداڵی ساوا دانا، کە گەورەتر دەبوو بۆی دەکردە دووسەد درهەم، کە گەورەتر دەبوو زیادی دەکرد، سەد درهەمی بۆ منداڵی هەڵگیراوە دادەنا و، مانگانەش برە رۆزییەکی بۆ سەرپەرشتیارەکەی دەبڕیەوە، تا هاوکاری بکات، شیرپێدان و خەرجییەکەشی لەسەر (بیت المال) دادەنا، کە گەورە بوو لەگەڵ منداڵە هاوتەمەنەکانی یەکسانی دەکات..

هەروەها بۆ ئەو جولەکە و نەصرانیانەی بەهۆی پیری، یان ناتەواویەکیەوە توانای کارکردنیان نیە، وەك هەر ئەندامێکی کۆمەڵ، بڕەپارەیەکی لە (بیت المال) بۆ بڕینەوە.

ئەگەر کارەکە بەشی پێویستی نەکات، هەروەك حاڵەتی ئەو نەدارەی کەمتر لە حەددی زەکاتی هەیە، یان ئەو هەژارەی هیچی نیە، یان ئەو رێبوارەی پارەی لێ براوە، یان ئەو قەرزدارەی قەرز هەموو ماڵەکەی بردووە، بەو مەرجەی لە خراپە و خراپەکاری خەرجی نەکردبێت، ئەوانە (بیت المال) لە ئەستۆیان دەگرێت، ئەو زەکاتەی دەوڵەت لە سەرمایەدارەکان وەری دەگرێت، بەپێی زانیاری خۆی بەسەر پێویستەکان(المحتاجین) دابەشی دەکات، ئەوانەش دەگرێتەوە.

ئیسلام رێی داوە بە جەنگان و کوشتنی کەسێك، کە خواردن و خواردنەوەی کەسێکی دیکەی داگیرکردووە و ئەویش ئەوپەڕی پێویستیی پێیەتی، چونکە وەك مافی بەرگریکردن لەژیان وایە.

پێشەوا (ابن حزم) لەمبارەیەوە وای بۆچووە، کە خەڵکی ئەو گەڕەکەی یەکێکیان لەبرسا دەمرێ، بە بکوژ دادەنرێن و دەبێ خوێنی ئەو کەسەیان لێ بسەنرێت، لەبەر ئەوەی پێویستە لەسەر کۆمەڵ هەموو تاکێکی لە ئەستۆ بگرێت و، بەشی خۆی بژێوی بۆ دابین بکات، ئەم بژێوی دابین کردنەش پێویستە و فەرزە، نەك وەك خێر پێکردن بێت.

لێرەدا هاوبەرپرسیاریتی خێزانیش هەیە، کە بەپێی یاسا، بژێوی کەسی پەککەوتە و نەدار لە هەموو خێزانێکدا، دەکەوێتە سەر نزیکترین کەسەکانی، بەم شێوەیە سامانی گشتیی خێزان، بەشی پێویستی هەموو تاکێکی لەئەستۆ دەگرێ، ئەمە داواکراوە و پێویستە، نەك خێر پێکردن بێت.

هەموو ئەمانە بێجگە لەو مافەی دەوڵەتی مسوڵمان، کە بۆی هەیە بە ئارەزووی خۆی باج دابنێت و، بە ئارەزوی خۆی ماڵ لە دەوڵەمەندەکان بسێنێت، -بەبێ ئەوەی بنەمای خاوەنداری تاکی بشکێنێت، کە لە ئیسلامدا سیستەمی کۆمەڵایەتی لەسەری دادەمەزرێت-، ئەمەش بۆ پڕکردنەوەی پێویستیەکانی تاکەکان، یان بۆ دامەزراندنی دام ودەزگا و ئەو شوێنانەی ڕۆزیان بۆ دابین دەکات.. لەگەڵ چەندین شێوازی دیکە کە لە شوێنی خۆیدا و لەکاتی باسکردنی (هاوسەنگی کۆمەڵایەتی) بەدرێژی باسی دەکەین.

ئەوەی مەبەستمانە ئەوەیە، کە سیستەمە ئیسلامییەکان، بەشی پێویستی بژێوی بۆ هەموو تاکێك دەگرێتە ئەستۆی خۆی، کە توانای کاری هەبێت یان پەککەوتە بێت، پەککەوتەیەکی گشتی و بەردەوام بێت، یان کەم و کات دیاریکراو بێت، ئەم لە ئەستۆگرتنە دابینکردنی ئاشتیی ناو کۆمەڵە و یەکلاکردنەوەی ئەو پشێویەیە، کە کۆمەڵ دروستی دەکات.

بەڵام ئەو پشێویانەی، کە ناهاوسەنگی لە دابەشکردنی سامانی گشتیدا، لە دابەشکردنی دەسکەوت و قازانجدا، لە دابەشکردنی ماف و ئەرکەکان لە سنوری کۆمەڵدا، بەگشتی دروستی دەکات، وا باسیان دەکەین:

هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی

لەئەستۆگرتنی ڕۆزی بۆ هەموو تاکێك و، دابینکردنی بژێوی پێویست بۆ هەموان، لە سیستەمی ئیسلامیدا تەنها هەنگاوی یەکەمی سەرەتاییە لە ڕێی وەدیهێنانی دادوەری کۆمەڵایەتی گشتگیردا و، هەنگاوێکە لەسەر بنەمایەکی ئیسلامی بنچینەیی دادەمەزرێت، کە دەڵێت: ((الرجل وبلاؤه والرجل وحاجته: هەر پیاوە و بەپێی ئەوەی تووشی بووە، هەر پیاوە و بەپێی پێویستی خۆی))[١]، ئەو بنەمایەی، کە عومەری کوڕی خەتتاب لە ڕۆژەکانی یەکەمی ئیسلامدا دەسکەوتی جەنگ(الفيء)ی بەو پێیە دابەش دەکرد، ئەوەی تا ئێستاش مرۆڤایەتی هەوڵی بۆ دەدات، بەڵام شکست دێنێت، چونکە هەردوولای وەرناگرێت، ڕێچکەیەك لە ڕێچکەکانی لایەکی وەردەگرێت، ڕێچکەیەکی دیکە لایەکەی دیکە وەردەگرێت، هیچیان ناتوانن وەکو ئیسلام بە ڕێگا تێکڕاییە گشتگیرەکەی، لە چارەسەری ژیاندا پێکەوە کۆیان بکەنەوە.

بەهەر حاڵ، ئەمە -وەکو وتم- هەنگاوێکە لە هەنگاوەکانی ئیسلام لەڕێگای بەدیهێنانی دادوەریی کۆمەڵایەتی گشتگیر، کە ئاشتییەکی کۆمەڵایەتی گشتگیر بەدی بهێنێت.

هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی، مەزنترین بناغەیە، کە ئیسلام داوەریی کۆمەڵایەتیی لەسەر بنیات دەنێت، کە ئاشتیی کۆمەڵایەتی لەسەر ئەو بناغەیە هەڵدەستێتەوە. هەموو ئەو دەستەبەری و دڵنیاکردنەوانەی لەم بەشەدا تێپەڕین، بەشێوەیەکی گشتگیر تەنها پێشەکی و هۆکاری بەدیهێنانی ئەو هاوسەنگییەن.

ئەم هاوسەنگییە لە سیستەمی فەرمانڕەوایی و شێوازەکەی و، لە سروشتی یاسادانان و شێوازی دادوەری و، لە لەئەستۆگرتنی ئاسایش و لە ئەستۆگرتنی رزق و ڕۆزی لەبەرچاو دەگیرێت، بەڵام لەلایەنی ئابووریی گشتیدا، لەلایەنی دابەشکردنی سامانی گشتی و لە چوارچێوەی کۆمەڵدا دەگاتە چڵەپۆپە.

[١] وتەیەکی عمری کوڕی خەتتابە

گەیشتنیشــی بەو چڵەپۆپەیە بەهۆی جۆرەها هۆکارە، کە بە کورتی گرنگترین و دیارترینیان دەخەینە ڕوو، چونکە ئەم کتێبە تایبەتە بە ئاشتیی جیهانی و ئیسلام، نەك بە دادگەریی کۆمەڵایەتی لە ئیسلامدا.[1]

ئیسلام ئەم هاوسەنگییە لەسەر چەند بنەمایەکی سەرەکی گشتی بنیات دەنێت و، وەك بنەمایەکی بیردۆزە داراییەکەی بڕیاری لەسەر دەدات:

بـنەمای یەکـەم: سـامان تـەنها لـە دەسـتی دەوڵەمـەندەکان نەبێـت و هەژارەکان لێی بێبەری بن:

ئەمــەش بــە دەقێکی ڕاشکاوانە بڕیاری ئەمە دەدات: ﴿كَيْ لاَ يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ: تا نەبێتە سەرمایە ئاڵوگۆڕکردن لەنێوان دەوڵەمەندەکانتان.﴾الحشر/ ٧. جـا لەبــەر ڕەفــتارێکی واقــیعی لــە ڕەفتارەکانی پێغەمبەرﷺ، حوکمەکەشی دەبێــتە بنەمایەکی گشتی، جا ئەو کاتەی هەموو دەستکەوتەکانی (بەنی نەضیر)ی دا بــە کــۆچ کردووەکان و ئەنصارە دەوڵەمەندەکانی بێبەش کرد -تەنها دوو پیاوی هــەژار نەبێــت، کــە وەســفی کۆچــکردووەکانیان تــێدابوو-، بــۆ ئەوەی هاوسەنگی ئــابووری لەنــێوان هــەردوو دەستەی مسوڵمانان لەوکاتەدا چاك بکاتەوە. ئەگەرچی ئــەو ئەنصاریانە کۆچکردوەکانیان حەواندبوەوە و داڵدەیان دابون بەشداریان کردبوون لــە ســامان و کەلوپــەل و پێویســتییەکانیان، کردنــیان بە برایەکی تەواوی خۆیان، هــەروەك بــرای دایــك و بــاوکی، ئەگەرچــی ئیسلام هیچی لەسەر فەرز نەکردبوون، تــەنها ئەوەی کردیان لە هاوبەشکردنی برا هەژارەکانیان لە هەموو ئەو شتانەی خوا پێی دابوون، لەخود و ئارەزوی خۆیانەوە بوو.

هــەروەها ئــەو عــەزم و نــیازەی (عمــری کــوڕی خەتــتاب)ﷺ ئــەم بــنەمایە دەچەســپێنێت، ئەگــەریش ئــەو خەنجــەرە زۆردارەی لێی درا بواری جێبەجێ کردنی پێــنەدا، ئــەو بــڕیارەی ئاشــکرا کــرد و، هــیچ یەکێکــیش لە مسوڵمانان نارەزایی دەرنەبــڕی. بــەم شــێوەیە دەبێــتە بــنەمایەکی ئیســلامی گشــتی: ((ئەگەر بە قەد ئــەوەندەی لــەم کــارەدا بەســەرم بــرد، ئەوەندەشــم مابێــت، ئــەوا زیــادەی مــاڵی

[1] بۆ درێژەدان بەم بابەتە بگەڕێوە بۆ (العدالة الإجتماعية في الإسلام).

دەوڵەمەندەکانم وەردەگرت و دەمگەڕاندەوە بۆ هەژارەکان))، عومەر نیازی وابوو لە ساڵی داهاتوو ئەمە جێبەجێ بکات و، لە دەستکەوتی جەنگدا بەشی مسوڵمانان بە یەکسانی ڕەها بدات.

بەم بنەمایە بناغەی سەرەکی دادەنرێت بۆ دابەشکردنی سامان لە ئوممەتی ئیسلامیدا. گرنگ نیە کە ئەم بنەمایە لە هەندێك ماوەدا لەکارخراوە، دەوڵەتی مسوڵمان-کە بە شەریعەتی خوا حوکم دەکات- بەدەست خۆیەتی بەو شێوەی، کە ڕەوشی ئابووری لەهەر سەردەمێکدا دەیخوازێت، جێبەجێی بکات و، بەپێی داخوازی ئاشتیی کۆمەڵایەتی بێت لە هەمو کات و شوێنێکدا.

ئەم بنەمایە بنەمای مافی خاوەندارێتی تایبەت دەکات و سنورداری دەکات، وای لێدەکات بەردەوام لەبەردەستی دەسەڵاتی دەوڵەتی مسوڵماندا بێت لە دووبارە دابەشکردنەوەی سامانی گشتی بەپێی پێویستیەکان و بارودۆخدا.. ئەگەریش خاوەندارێتی تاك بەزایە نادات و نایگۆڕێت بە بنەمایەکی دیکە.. بنەمای خاوەندارێتی تاك-وەك وتمان- بناغەی سیستەمی کۆمەڵایەتییە لەئیسلامدا.

بنەمای دووەم: بنەمای (المصالح مرسلة):

واتە ئەو بەرژەوەندیە گشتیانەی دەقیان لەسەر نەهاتووە و، ئیسلام دەوڵەتی مسوڵمان سەرپشك دەكات، بەڵكو لەسەری پێویست دەکات، بەپێی ڕەوش و پێویستی و داخوازیەکان ڕەچاوی بکات.. ئەمەم لە کتێبی (العدالة الإجتماعیة)دا بەفراوانی ڕوون کردۆتەوە، لێرەدا بەو دەقە وازدەهێنم، کەوا دەوڵەتی مسوڵمان، کە بە شەریعەتی خوا حوکم دەکات، وەك جێبەجێکردنێکی ئەم بنەمایە، لەسەریەتی ماڵی دەوڵەمەندەکان بخاتە کار-هەروەك ئیمام مالك دەڵێت-، واتە بایی پێویستی خەزێنەی گشتی لە سەرمایەکە دەربکات-نەك لە قازانج و نەك بەشێوەی باج- بۆ خەرجکردنی لە بەرژەوەندی گشتیی مسوڵمانان و، ئەو خەرجییانەی پاراستنی کۆمەڵ و پاراستنی خانەی ئیسلام(دار الاسلام) دەیخوازێت و دەستکەوتی ئاسایی

دەوڵــەت ناتوانێــت دابیــنی بکــات، پاشــانیش ئــەوەی لەســەرمایە بــردراوە ناگەڕێنرێتەوە.[1]

هــەروەها ئــەم بــنەمایە ســنوردارکردنێکی مــافی خاوەندارێــتی تاکە، کە وای لێدەکــات هــەردەم لەبەردەســت پێویســتیەکانی کۆمــەڵی مســوڵمانان‌دا بێــت. لە ســایەیدا دەوڵــەت بــۆی هەیە هاوسەنگیی ئابوری جێبەجێ بکات، تەنها لەرێگای باجــەوە نــا، بــەڵکو بــە ستاندنی پشکەکان لە خاوەندارێتی تاك-بەپێی پێویست و بــەبی بەزایــەدانی بــنەما ســەرەکییەکەی سیستەمی ئیسلامی- تا لە بەرژەوەندیە گشتیەکانی کۆمەڵ خەرج بکرێ.

بنەمای سێیەم: بنەمای بەربەست کردنی هۆکارەکان (سد الذرائع):

((لــێرەدا (ذریعــة) بــەمانای هۆکــار هــاتوە، (ســد الذرائــع)یــش واتا لابردنی، ئەمــەش دەمانگەیەنێــتە ئــەوەی کــە هۆکــاری حــەرام حەرامــە و، هۆکاری واجب واجــبە، خــراپەکاری حەرامــە، تەماشــاکردنی عــەورەتی بێگانەیەکــیش حەرامە، چــونکە دەبێتە هۆی خراپەکاری.. نوێژی هەینی فەرزە، کەواتە رۆیشتن بۆی فەرزە، وازهێــنان لــە کــڕین و فرۆشــتن بــە مەبەستی رۆیشتن بۆی، ئەویش فەرزە.. حەجی مــاڵی خــوا فــەرزە و هەموو رەفتارەکانی حەجیش لەو پێناوەدا فەرزە.. بنچینەی رەچــاوکردنی داخســتنی هۆکارەکــان (ســد الذرائــع) ئەوەیە، کە تەماشای ئەنجامی کارەکــان بکرێــت و بەگشــتی بەچــی دەگات. ئەگەر بەرەو بەرژەوەندی دەڕوات کە ئــەوە مەبەســت و ئامانجــە (مقاصــد والغایــات) لە رەفتارەکانی بەرەی ئادەمیزاد لەنێوان خۆیان، ئەوا بەقەد پێویستی ئەو مەبەستە داواکراو دەبێت، ئەگەرنیش وەك یــەك داوانەکرێــت. ئەگــەریش ســەرەنجامەکانی بــەرەو خــراپە دەچوون، ئەوا حەرام دەبێت بەشێوەیەك کە گونجاو بێت لەگەڵ حەرامیی ئەو خراپەکاریانە.))[2]

---

[1] بگــەڕێوە بــۆ کتێــبی (مــالك)ی مامۆستا محمد ابو زهره، مامۆستای شەریعەت لە کۆلیژی مافەکانی زانکۆی قاهیرە- بەندی (المصالح المرسلة).

[2] کتابی (مالك)ی مامۆستا محمد ابو زهره.

ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە لە بواری هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی ئەوەیە، کە ناهاوسەنگی لە دابەشکردنی سامانی گشتیدا بۆی هەیە ببێتە هۆی گەندەڵیی جۆراوجۆری کۆمەڵایەتی، کە کەمترینیان بریتییە لە نانەوەی تۆوی رق و کینە لەنێوان تاك و کۆمەڵەکاندا و، هیممەتی بەرگریکردن لەکاتی ترسناکیدا دادەمرکێنێتەوە، ئەو کاتە بێبەشکراوەکان هیچ بەرژەوەندیەك نابینن لە بەرگریکردن لە نیشتمانێك، کە ستەمیان لێ دەکات و...هتد.

جا کەواتە پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتە مسوڵمانەی حوکم بە شەریعەتی خوا دەکات، ڕێ لەو هۆکارە بگرێت، کە بێگومان دەیگەیەنێتە ئامانجێکی وێرانکەر.

لێرەشدا هەمان کۆت و بەند لەسەر مافی خاوەندارێتی تاك دەبینین و، دەبینین دەوڵەتی مسوڵمان بنەما لەدوای بنەمای لەدەستدایە بۆ ئەوەی لە سنوری سیستەمی ئیسلامی گشتیدا، دەست لە بنەماکان وەربدات بەو شێوەیەی ڕێ لە زیان دەگرێت و بەرژەوەندی دەستەبەر دەکات، ئەگەر نا دەوڵەتێکی گوناهکاری کەمتەرخەمە لە مشورخواردندا.

بنەمای چوارەم: بنەمای یاساغ کردنی سوو(ریبا):

ئیسلام بڕیار لەسەر (قازانج) دەدات و ئینکاری (سوو-فائدة) دەکات. لەبەر ئەوەی قازانج زیاد و کەمی بۆ هەیە، بەپێی کۆششی مرۆیی. بەڵام (سوو) جێگیر و نەگۆڕە، ئەگەریش کۆششی مرۆیی هیچ بەرێك نەدات. جا ئەگەر خاوەن سامان ویستی قازانج بکات، ئەوا یان بۆخۆی کاری تیادەکات و قازانج، یان زیان دەکات، یانیش بە سامانەکەی لەگەڵ خاوەن کۆشش هاوبەش دەبێت و قازانج و زیان دابەش دەکەن. ئا ئەمەیە دادگەریی ڕەها(العدل المطلق).

ئەم بنەما بنچینەییە لە ئیسلامدا، ڕێگە لەوە دەگرێت، کە سامان بۆ خۆی زیاد بکات، هەروەك ئێستا لە سیستەمی سەرمایەداریدا ڕوودەدات، هەروا کۆت و بەندێکی گەورە دادەنێت، لەرێگای هەڵاوسانی سامانەکان لەسەر حیسابی پێویستیی تاکەکان، یان کۆمپانیاکان بۆ سامان و دارایی و، ناچاربونیان بۆ قەرزکردن بە (سوو)، هەروەك ڕێگری لە هۆیەکی سەرەکی لە هۆیەکانی داگیرکاری

و جەنگە نێودەوڵەتیەکان دەکات و، کاریش لە بواری بەرهەم هێناندا بەهای خۆی پێدەدات و، دادگەریی لەنێوان کۆششی ڕاستەقینە و پاداشت دەستەبەر دەکات و، ڕێدەگرێت لەوەی دەست بەتاڵە تەمبەڵەکان پاداشتێکیان دەست بکەوێت، کە شایستەی نین، کەچی ئەوانە لە جیهانی نەفامیدا، تەنها بە خستنەکاری سامانەکانیان لە بانقەکان و جێی دیکەدا ئەو پاداشتەیان دەست دەکەوێت، بەبێ کۆشش سودێکی حەرام بۆخۆیان دابین دەکەن، کە سامانەکانیان زیاد دەکات و هەڵدەئاوسێت و، هاوسەنگی ئابوری و کۆمەڵایەتی تێك دەدات، هەروەك ئەوەی لەو جیهانە بۆگەنەدا دەبینرێت.

بنەمای پێنجەم: بنەمای حەرامکردنی قۆرخکردن(الاحتكار):

قۆرخکردن هەموو گرێبەندە سودەکان دەگرێتەوە. قۆرخکردن هێزێکی لەڕادەبەدەر لەدەستی قۆرخکار دروست دەکات، کە لە چاکی ووردەکاری و، چاکی و تەواوی خزمەت دەستی ناکەوێت، بەڵکو بەوە دەستی دەخات، کە گرێبەندی سود لەدەستی خۆیدایە، یانیش بەوەی کە کەلوپەلێکی بازاڕی قۆرخ کردووە. ئەم هێزە لەسنور دەرچووە هەمو کاتێك بازاڕ بەکاردەهێنێت. هەموو کاتێك لەدژی بەرژەوەندی بەکاربەران(مستهلكين) بەکار دەهێنرێت. واتە دژی بەرژەوەندی کۆمەڵە. چونکە پێویستیی خەڵك بۆ کەل و پەل و شتی دیکە وەك چەکێك بەکاردەهێنن کە بەرامبەری بۆ نیە، ئەو دەتوانێ بەرتیل بدات بەوانەی بە فەرمانڕەوایەکە هەڵدەستن و چاودێری کارەکانی دەکەن و، چەند قاتی بەهای ئەو بەرتیلانەش لە جەماوەرە ناچارەکە وەردەگرێتەوە، یان کەلوپەلە قۆرخکراوەکان لەکاتی زۆر پێویستدا دەشارێتەوە. بەهەموو ئەمانەش هاوسەنگی لە کۆمەڵگا تێك دەچێت، چونکە دەستەیەکی کەمی کۆمەڵ هێزێکیان بەدەستە، کە لەدەستی خەڵکانی دیکەدا بەرامبەرەکەی نیە، هاوسەنگی ئابوری تێك دەچێت، چونکە قۆرخ کردن هۆکارێکە بۆ هەڵاوسانی سامانەکان بە کەمترین کۆشش و، لەڕێگای حەرام و، بەهۆکاری گوماناوی و بە تێکدانی ویژدان و ڕەوشتەکان.

بنەمای شەشەم: بنەمای بڵاوبوونەوەی داهاتە گشتییەکان:

ئەوەی کە لەم سەردەمی ئێمەدا پێی دەگوترێت (خۆماڵیکردنی داهاتە گشتییەکان) بەپێوانە لەسەر بڵاویی ئاو و لەوەڕگا و ئاگر، کە لە دەقی فەرمودەدا بە داهاتی گشتی وەسف کراوە، کە نابێت بە خاوەنداری تایبەتی سنوردار بکرێت. هەروا وەك پێویستی ژیان وەسفیان دەکات، پێویستە بە بڵاوی بمێنێتەوە.. مالکیەکان لەسەر ئەمە بڵاوی گەنجینەی ژێرخاکیان وا داناوە کە نابێ بە موڵکی تایبەتی، ((مالکیەکان لە بەناوبانگترین وتەکانیاندا وای دەبینن، کە هەریەك لەم سێ جۆرە: کانزاکان و گەوهەرەکانی زەوی و شلەمەنییەکان لە کانەکانی خۆیاندا، لە ماڵە ڕێپێدراوەکان نین، تا ئەو کەسەی دەیدۆزێتەوە و دەستی بەسەردا دەگرێت، ببێتە هی خۆی.. بەڵکو ئەوانە موڵکی مسوڵمانانن و بە دەست بەسەراگرتنی ەویەکە بۆتە هی ئەوان، لەبەر ئەوەی لە زەویەکەیە، بەرهەمێکە لە بەرهەمەکانی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێتە پاشکۆی زەویەکە و بە دەستکەوتنی زەویەکە، ئەویش ببێتە موڵکی خاوەن زەویەکە. کە ئاسایی زەوی بۆ ئەو جۆرە شتانە دەست ناخرێ و داوانا کرێت، بەڵکو بۆ مسوڵمانان دەمێنێتەوە)).[1]

بێگومان گێڕانەوەی خاوەندارێتی گشتی لەو لایەنانە بۆ کۆمەڵ، لەناوبردنی هۆیەکە لە هۆیەکانی لەدەستدانی هاوسەنگیی ئابوری لە کۆمەڵگادا، چونکە ئەو داهاتە گشتییانە گەورەترین بەشی -یان بەشێکی گەورەی- سامانی گشتی پێك دەهێنن، کە لە ڕژێمە ڕۆژئاواییەکاندا موڵکی کۆمپانیا، یان تاکەکانە. ئەم خاوەنداریە شوێنەواری خراپ لەناو کۆمەڵدا دروست دەکات، هەروەك دەبێتە هۆیەك لە هۆیەکانی ناکۆکی نێودەوڵەتی و گەمەوگاڵتەی داگیرکەر.

لێرەدا پێویستە ڕونکردنەوەیەك بدەین؛ خاوەنداریی گشتی هاوشێوەی ئاو و لەوەڕگا و ئاگر و کانەکان و نەوت.. مانای وا نیە، کە هەموو خاوەندارییەك ببێتە خاوەنداریەتی گشتی و، بنەمای خاوەنداریەتی تاك تێك بشکێنرێت، کە بنەمای

---

[1] کتێبی (احکام المعاملات)ی مامۆستا علی الخفیف، مامۆستا لە کۆلیژی مافەکانی زانکۆی قاهیرە.

سیستەمی کۆمەڵایەتییە لە ئیسلامدا. ئیسلام ڕەچاوی مسۆگەرکردنی دابینکاری بۆ هەموو تاکێك دەکات، کە خاوەنی سەرچاوەکانی بژێوی تایبەت بێت، کە لە بەندایەتی دەوڵەت، یان کۆمەڵگا ڕزگاری دەکات. لەکاتێکدا دەیکاتە پاسەوانێکی شەریعەتی خوا و فەرمان بەچاکە و ڕێگری لە خراپە دەکات، بەڵام ئەگەر بژێوییەکەی لەدەست دەوڵەت، یان لە دەستی کۆمەڵگا بێت، ئەوا سەربەست نابێت.

ئیسلام زیادەی سامانی دەوڵەمەندەکان وەردەگرێت و، دەیداتەوە هەژارەکان، تا بۆ خۆیان ببنە خاوەنی، کە ئەو سەربەستییەیان بۆ دابین بکات.. هەموو خەڵکیش لە سەرچاوە گشتییەکان هاوبەش دەکات، هەموویان دەبنە خاوەنی، بەبێ ئەوەی خاوەندارییە تایبەتییەکەیان لێ دارنێت، کە زۆر پێویستە بۆ بەرپاکردنی سیستەمی کۆمەڵایەتی ئیسلامی.

بنەمای حەوتەم: بنەمای حەرامکردنی زیادەمەسرەفی و رابواردنی بێهودە:

ئیسلام حەزناکات خەڵك داماو و نەبون بن، بەڵکو داوایان لێدەکات شتە پاکەکان بۆ خۆشگوزەرانی بەکاربهێنن و، نایەوێت حەرام بکرێت و ڕێگری لێ بکرێت، بەڵام زیادەمەسرەفی و زیادەڕابواردن قەبوڵ ناکات، چونکە ئەوانە لە شتە پاکە داواکراوە حەڵاڵەکان نین:

﴿يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ، قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ: ئەی فرزەندەکانی ئادەم! هەرگا دەچن بۆ نوێژکردن، جلکی جوان دەبەر بکەن؛ خواردنی بخۆن و وەخۆن، لە ئەندازە دەرمەچن. خوا لەوانە خۆشی نایە لە ئەندازە دەردەکەون.. بێژە: کێ جلکی جوان و خشڵ و بژێوی پاکژی -کە خوا بە عەبدەکانی خۆی ڕەوا دیوە- لای وایە کە نارەوایە؟ بێژە: ئەمانە شایانی ئەو کەسانەن کە لە ژیانی دنیادا بڕوایان بەخوا هێناوە و ڕۆژی سەڵاش هەر تایبەتی

بەخۆیانە. ئێمە ئاوا نیشانەکان بۆ ئەوانەی، کە زانابن ڕۆشن دەکەین.﴾الأعراف/ ٣١-٣٢.

رابواردنی بێهودە لە ئیسلامدا ناڕەوایە بەهۆی ئەو داڕوخان و داهێزرانەی دوچاری بونیەی تاك، یان بونیەی ئوممەت دەبێت، هەروا بەهۆی ئەو گەندەڵی و خراپەکاریەی، لە قەوارەی تاك و قەوارەی کۆمەڵدا بڵاوی دەکاتەوە. بەدرێژایی مێژوو ئەوانەی خۆش ڕادەبوێرن، بونەتە هۆی داڕوخانی کۆمەڵگا و گەلان: ﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا: هەرکە ویستمان شارێك قڕکەین، دەوڵەمەندە خۆشگوزەرانەکانی وان، دنەدەدەین بۆ بەدفەڕی و خراپەکاری و لە ئاکاما ئازاریان بۆ پێویست دەبێت، ئەوساکە تێکی دەهاڕین.﴾الإسراء/١٦.

ئەوەی لامان گرنگە لێرەدا دەری بخەین ئەوەیە، کە خۆشگوزەرانی لە هەر ئوممەتێکدا، لەسەر حیسابی برسیەتی کۆمەڵێکی زۆری ڕۆڵەکانیەتی، ئەو تاکانەی رادەبوێرن، چێژ و جوانکاریەکانی لە خوێن و کۆششی جەماوەر و پێویستیەکانی وەردەگرێت، کە ئەمەش ڕق و کینە لە دڵەکان و گڕێ لە سینەکان دەوروژێنێت، کە دەبێتە هۆی ئەوەی گیانی ئاشتی و برایی لە کۆمەڵگا نەمێنێت و، هەندێك لەگەڵ هەندێکی دیکەدا بجەنگێت، ئەمەش لەبەرئەوەی بەرژەوەندیەکانیان ناکۆك و ئاواتەکانیان جیاوازن.. ئەمە هەمووی سەرەڕای ئەو پۆخڵەواتەی دەوڵەمەند و خۆشگوزەرانەکان لە کۆمەڵگادا دەیخەنەوە و، ئەو پاشماوە بۆگەنانەی لە تێرکردنی ئارەزوە نەخۆشەکانیان دەکەوێتەوە.

جا کە بونی سامان لەدەستی ئەوانەی خۆش رادەبوێرن، ئەو چێژە گڵاو و ئارەزوە پیسانەیان بۆ ئامادەدەکات، لەهەمان کاتدا دوژمنکاری و رق و کینە دەوروژێنێت، بونیەی کۆمەڵ دەهەژێنێ و لە بناغەوە دەیلەرێنێتەوە، ئا لێرەدا بنەمای (بەربەستکردنی هۆکارەکان= سد الذرائع) دێتە پێشەوە، کە لەسەر دەوڵەتی مسوڵمان پێویست دەکات هۆکاری ترسناك لەدەست ئەوانە دەربهێنێت، کە یاری بەئاگر دەکەن..

جا بنەمای بەربەستکردنی هۆکارەکان، بنەمای خۆپاراستنە لەوانەی، ڕەنگە ڕووبدات. هەر ئەوەشە ئەو هۆکارە حەرام دەکات، کە مەبەستێکی حەرامی لێدەکەوێتەوە، ئەگەریش ئەو هۆکارە بۆ خۆی حەرام نەبێت. بوونی سامانی زیادە لەدەست ئەو جۆرە کەسانە ئەو هۆکارەیە، کە پێویستە ڕێی لێبگیرێت بۆ خۆپاراستن لە ئەنجامەکەی، هەروەك لەم بوارەدا ئاشکرایە.

بنەمای هەشتەم: بنەمای حەرامکردنی سامان کۆکردنەوە:

﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لأَنفُسِكُمْ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ: ئەو کەسانەی زێڕ و زیو کۆدەکەنەوە و لەڕای خودا بەختی ناکەن، تۆ لەو ئازارە بەژانەی توشی دێن ئاگاداریان بکە.. ڕۆژێ کە ئەم زێڕ و زیوە بە ئاگری جەهەندەم سۆر دەکرێتەوە، توێڵ و کەلەکە و پشتیانی پێ داخ دەکرێ: دەردی ئەو شتە بچێژن، کە بۆ خۆتان سەریەکو نان.﴾التوبە/٣٤-٣٥.

ئەمە لەبەر ئەوەی ڕاگرتنی سامان لە دەستاودەست کردن و، نەبەخشین لە پێناوی خوا، واتە جێبەجێ نەکردنی ئەو پێویستی و بەرژەوەندیانەی وشەی (اللە)ی پێ دێتە دی، بۆی هەیە ببێتە هۆی تێکدانی هاوسەنگی دارایی و بازرگانی و ئابوریی گشتی، لەگەڵیدا هاوسەنگی کۆمەڵایەتی تێك بچێت و، ئەم تێکچونەش ببێتە هۆی ڕودانی قەدەغەکراو و حەرامەکان، جا پێویستە -بەپێی ڕێگرتن لە هۆکارەکان- ڕێ لە ڕودانی ئەمانە بگیرێت و، ڕی لە هۆکارەکانی پەیدابوونی بگیرێت.

بەپێی ئەم ڕێزبەندیە مەسەلەی سامان کۆکردنەوە نابێتە مەسەلەیەکی تایبەتی یان تاکەکەسی، لەخودی خۆیدا نابێتە تاوانێك، کە لێپرسینەوەی بۆ خودا جێ بهێڵرێت لەرۆژی دواییدا، ئەو ڕۆژەی ناوچەوان و تەنیشت و پشتەکان داخ دەکرێن.. بەڵکو مەسەلەکە دەبێتە مەسەلەیەکی تەشریعی، داوا لە دەوڵەتی مسوڵمان

دەکات، کە لە ڕێگای تەشریع و لەڕێگای جێبەجێکردن ڕێ لەمە بگرێت، بۆ وەدیهێنانی ئەو بنەمایەی باسمان کرد.

شەریعەت و سیستەمەکانی ئیسلام یەکەیەکی یەك تەواکەری هاوڕێکن، هەریەکێك لەو بنەمایانە دەچنە پاڵ ئەوانی دیکە، کە هەموویان لە ڕێسای گشتیی ئیسلامدا پێك دەگەن، جا نابێت لەکاتی یاساداناندا، مەسەلەکان بە تاك تاك و پەرت و بلاوی وەربگیرێت، بەڵکو پێویستە هەموو کاتێك بگەڕێتەوە بۆ ڕێسا هەموەکیە گشتگیرەکە.

هیچ گومانی تێدا نیە، کە نەبەخشینی سامان زیانێکی ئاشکرا و دیاری لێدەکەوێتەوە. ئەگەر ئەم نەبەخشینە لە ڕەزیلی و قرچۆکی بێت، ئەوا دەکەوێتە ناو چوارچێوەی ئەو دەقی قەدەغەکردنە، کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ: دەستەکانت دە گەردنت وەرمەهێنە.﴾الإسراء/٢٩.

ئەگەریش لەبەر حەزنەکردن بە بەخشین لەرێی خوادا بێت، ئەوا دەکەوێتە ناوچوارچێوەی ئەو دەقەی قەدەغەکردنە، کە دەفەرموێت: ﴿وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلاَ تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ: ماڵی خۆتان لەڕاهی خودا ببەخشن، خۆشتان بە فەتارەت مەدەن بەدەستی خۆ.﴾البقرة/١٩٥.

بەرچاوکردنی ئەوەی کە نەبەخشین لەرێی خوادا بەهیلاك چوونە بۆ تاك و کۆمەڵ، ئا لێرەدا بنەمای بەربەستکردنی هۆکارەکان لە فراوانترین دەروازەوە دێتە ژوورەوە..

هەندێك لەوانەی بازرگانیان بە ئاینەوە دەکرد، ڕۆژانێك بەو وتەیە بەڵگەیان دەهێنایەوە: کە ئەو سامانەی زەکاتەکەی دەربکەیت کۆکردنەوە نیە، وەك ئەوەی مافی ناو سامان تەنها زەکات بێت، گوایە دوای زەکات دەرکردن سامان کۆکردنەوە چی تێدانیە.. بەڵام فەرمودەیەکی ڕاشکاو هەیە، کە سنوری سامان کۆکردنەوە دیاری دەکات و، ڕوونی دەکاتەوە، کە پاش زەکات، سامان لەچیدا دەپارێزرێت تا نەبێتە سامان کۆکردنەوە، کە دەفەرموێت: ((من جمع ديناراً أو درهماً أو تبراً أو فضةً، ولا يعده لغريم، ولا ينفقه في سبيل الله، فهو كنز يكوى به

یـوم القـیامة..: هەرکـەس دیـنار یان درهەم یان پارچە زێڕ و زیو کۆبکاتەوە و، بۆ قـەرزی دانەنابێـت و، لـەڕێی خودا خەرجی نەکات، ئەوا ماڵ کۆکردنەوەیە و ڕۆژی قیامەت پێی داخ دەکرێت.))[1]

ئـەم فەرمودەیـە ئـەو شـتانەی ڕون کـردوە، کـە دەشـێت هەڵبگیرێت و، ئەو مەبەستانەی دەشێت بۆی هەڵبگیرێت، بێجگە لەوانە سامان کۆکردنەوەیە و، دەقی حەرام کردنەکە لەسەری جێبەجێ دەبێت.. بەم شێوەیە با لەم بوارەدا لەژێر تیشکی بنەما گشتیەکانیدا لە ئیسلام تێبگەین.

بنەمای نۆیەم: بنەمای ئەمەت لەکوێبوو؟

مـافی خـاوەنداری تـاك لەگـەڵ ئەوەی لە سیستەمی ئیسلامیدا ڕەسەنە، بەڵام بێهـیچ پـێوەندێك نـیە، وەك هـەندێك نەفام لە دین و هەندێك لە فێڵبازەکان بۆی دەچـن، خاوەنداریی تاك تەنها لەسەر هۆکاری دروست و شەرعی دادەمەزرێت.. لە بـنەما گشـتییەکانی ئیسـلام دەربـارەی سـامان و، بـنەما گشتییەکانی دەربارەی ڕەوشـت لانـادات. ناکـرێ لەسەر تاڵان و ڕفاندن و داگیرکردن و دزی و بەرتیل، یان سو و قۆرخکردن و.. هاوشێوەکانیان دابمەزرێت.

دەوڵـەتی مسـوڵمانیش کـە شەریعەتی خوا جێبەجێ دەکات، مافی خۆیەتی لە هۆکارەکانی خاوەنداری بکۆڵێتەوە و بزانێ لەڕێی دروستەوە پێکەوەی ناوە یان نا.. ئەگـەر لـەڕێی دروستەوە بوو، ئەوا خاوەنداریەکە بۆ خاوەنەکەی دەچەسپێت بەپێی ئەو پێوەندانەی باسمان کرد، بەڵام ئەگەر شەرعی و دروست نەبوو، ئەوا ئیسلام هەر لـە بـناغەوە دان بـە بونیدا نانێت و، مافی چاودێری و پارێزگاری بۆ دانانێت، ئەو مافەی کە بۆ خاوەنداریی دامەزراو لەسەر بناغەی دروست دامەزرابێت.

ئـا ئەمەیـە ئیسـلام.. بـڕیاری مـافی خـاوەنداری تـاك دەدات، تـا داخـوازی سروشـتیی قووڵـی دەرونـی مـرۆڤایەتی بەدی بهێنێت بۆ خاوەنداری و هەموو ئەو وزەیـەی خـوا تیایدا دایناوە ببەخشێت بە ژیان و ، ژیانیش ئەوەندەی خوا ویستی لەسـەر بێـت، گەشـە بکات. هەروەها بڕیاری لەسەر دەدات، تا سەرچاوەی ڕزق بۆ

[1] ذكره القرطبي في التفسير.

هـەموو تاکـێك دابین بکات و، لە کۆیلایەتی بۆ دەوڵەت یان کۆمەڵ رزگاری بکات و، توانـای پـێبدات تـا ببێـتە پارێـزەرێکی شەریعەتی خودا و، فەرمان بەچاکە و بەرگـری لـە خراپە بکات و، دوای ئەوە لەوە نەترسێت دەسەڵاتێك لە دەسەڵاتەکان دەسـت لـە رزقەکـەی بـدەن. ئـنجا سنور و پێوەند بۆ ئەو مافە دادەنێت، جا هیچ کەسـێك لـەرووی دروسـتبون، یـان بژێویـیەوە ئـازار نـادات. لـە کۆتاییشـدا بـۆ بەدیهێـنانی بـەرژەوەندیی گشـتی کۆمەڵـە، مـافی کۆمەڵە لەو خاوەنداریەی تاك دیاری دەکات.

بـەم شـێوەیە هـەموو چـاکیەکانی خـاوەنداری تـاك بـەدی دێنێت، کە بۆچونە تاکـیەکان(مذاهـب الفـردیة) بیانوی پێدەهێننەوە و، هەموو ئەو نەنگییانەشی لێ دور دەخاتـەوە، کـە بۆچـونە کۆمەڵیەکان (مذاهـب جماعیة) بیانوی پێدەهێننەوە، ناوەراسـتێك لەنـێوان هـەردوو لای زیادەرۆیی دادەنێت، کە لەگەڵ فیترەتی راستدا هاوشـان و تەریـبە، ئـەو فـیترەتەی هـیچ خـواری و ناسازیەکی تێدا نیە. هەروەك دەبێـتە پاسـەوانێکی تـاك، کە خود و کەسایەتی و کەرامەت و سەربەستیی خۆی لەدەست نەدات؛ دەبێتە پاسەوانی کۆمەڵگا تا بەرژەوەندی و هاورێکی و دادوەریی دابەشکردن تیایدا لەدەست نەدات.

بنەمای دەیەم: بنەمای زەکات:

ئـەو بـنەمایەی دەزگـا سەرمایەداریە زۆردارەکان هەوڵ دەدەن بەتەنها گەورەی بکـەن، وەك ئەوپـەڕی ئـەو بنەمایانەی ئیسلام لەسەر سامانی پێویست کردوە، تا پـەردە بەسـەر چـاوی خـەڵکدا بـدەن و بێهۆشـیان بکەن! ئەوەی کە جارێك دەزگا شـیوعیەکان و جـارێك دەزگـا خاچپەرسـتەکان هـەوڵ دەدەن بـەو وەسفە گەورەی بکـەن، تـا لـە پایـەی دابیـنکاریەکانی ئـابوری و کۆمەڵایەتی لە ئیسلامدا بێننە خوارێ و سوکی بکەن!

مەبەسـتم بوو کە بۆ ئێرەی دوابخەم، لە کۆتایی بنەما سەرەکییەکانی ئیسلامدا باسـی بکـەم، تـا خـەڵك بـزانن چـۆن دەزگاکـانی سـەرمایەداری فریوی داون، بە بەکارهێـنانی پیاوانـێك کـە بازرگانی بە ئایینەوە دەکەن، چۆن -هەندێك جاریش-

شـیوعیەت و خاچپەرسـتی فـریویان دەدەن بـەهۆی هـەندێك لەوانەی لەسەر ئایین حسێب کراون!

ئەمـەش بـە کـەم دانـانی پایەی ئەم بنەما بەرێزە نیە، بەڵکو رونکردنەوەیەکی حەقە بە بەڵگەوە.

زەکـات بـە سیسـتەمێکی چەسـپاو فەرزێکـە، کـە ساڵانە بەرێژەی ٢,٥٪ لە سەرمایەی سامانەکە وەردەگیرێت.

لـێرەدا، سـەبارەت بەو فەرزەی کە قین لەدڵەکان و هەڵخەڵەتێنەکان دەیشێوێنن و، بەشـێوەی چاکەیەکی کەرامەت شکێنی ئادەمیزاد وێنای دەکەن! قسەیەك هەیە دەبێ بوترێت:

دەوڵـەتی مسـوڵمان خـۆی ئـەم فەرزە کۆدەکاتەوە، دەوڵەتی مسوڵمانیش خۆی خەرجکـردنەکەی بـە سیسـتەمێکی دیاریکـراو لەئەستۆ دەگرێـت.. کەواتـە لـە سیسـتەمێکی وەك ئەمـەدا کـوا ڕیسـوایی و زەبوونـی هەیـە؟! قـین لـەدڵ و هەڵخەڵەتێـنەرەکان بـەردەوام هـەوڵ دەدەن وێـنەیەکی سـاختەی کـرداری زەکـات بکێشـن: دەوڵەمـەند دەبەخشـێت و خـێر دەکات، هەژاریش وەردەگرێت و سوپاس دەکـات! دەسـتی سـەرەوە دەیـدات و دەسـتی خوارەوەش لەژێرەوە وەریدەگرێت.. ڕوبەڕوو، ڕاستەوخۆ لەنێوان تاك و تاکدا!

ئەم وێنە شێواوە ساختەیەیان لەکوێ هێناوە؟ نازانم!

ئەگـەر ئەمرۆ دەوڵەت باجێك بۆ فێرکردن دابنێت، کە داهاتەکەی تەنها تایبەت بکـات بـە کاروبـاری فێرکردنی پەتی، لە دروستکردنی خانوو، یان پێدانی کرێ و، خەرجکـردنی بـۆ کەلوپەل و کتێب و خواردەمەنیی قوتابیان.. ئایا دەوترێت: ئەمە سیسـتەمی دەرۆزەکـردن و دەسـت پانکـردنەوەیە، کەرامـەتی مامۆستا و قوتابی بریـندار دەکـات! چـونکە ئەو پارانە لە سامانی دەوڵەمەندەکان بۆ خەرجکردنی لە کاروباری هەژاران وەرگیراوە؟!

ئەگـەر دەوڵەت یاسایەك دابنێت، لە هەمو سامانێك ٢,٥٪ باج وەربگرێت، چ زۆر بـێ و چ کەم، بۆ پێکهێنانی سوپا و چەکدارکردنی، ئەو باجەش تایبەت بکات

بـە لایەنـەکانی خەرجکـردنی گشتی.. ئایا دەوترێت: ئەوە سوپا دەرۆزە دەکات و، کەرامـەتی دەشـکێنرێت، چـونکە دەوڵـەت خەرجـیەکەی ئـەوانی لـە سـامانی دەوڵەمـەندەکان دەرکردوە، لەکاتێکدا دەوڵەمەند و هەژار لە جێبەجێکردنیدا وەك یەکن؟!

زەکـات سـەرباری ئـەوەی پەرستشـێکە لـە پەرستشـەکان، هـەروا لەلایەنـە داراییـەکەیەوە، باجـێکە وەك باجـەکانی دیکە، دەوڵەت کۆی دەکاتەوە، پاشان لە چـەند لایەنێکی دیاریکراو خەرجی دەکات، بەتێکڕایی کۆی دەکاتەوە و بەش بەش خـەرجی دەکـات، خـێر و چـاکەی تاکـە کەسـێك نـیە، لـە دەسـتێکی دیاریکراو دەربچـێت و بدرێـتە دەستێك. ئەگەر ئەمڕۆ هەندێك خەڵك زەکاتی سامانی خۆیان دەردەکـەن و بەدەسـتی خۆیـان دابەشی دەکەن، ئەوە ئەو سیستەمە نیە کە ئیسلام دایناوە، بەڵکو ئەو هەندە خەڵکە کە وا دەکەن، ئەو ڕێگا ڕاستەوخۆیە دەگرنە بەر، لەبـەر ئەوەیـە کە دەوڵەت روکنەکانی ئیسلام جێبەجێ ناکات، بەدەستی خۆی ئەو باجـە کۆناکاتـەوە، تا لە چاککردنی حاڵ و باری کۆمەڵگە خەرجی بکات، هەروەك ئیسلام بڕیاری لەسەر داوە.

بـەڵام بێئاگـایی و خۆبێئاگـا کـردن دەگاتـە ئاستێك، کە هەندێ کەس باسی زەکـات بکـات وەك ئـەوەی خـێر و چـاکەیەکی تاکەکەسـی بێـت، کـە دەروونەکان سەرشۆڕ بکات و فێرە دەست پانکردنەوەی بکات.

جورئـەت کـردن لەسەر هەندێ حەقیقەتی پەتیی سەرەتایی، هەتا ڕادەی قسەی ناشـیرین و بێـنابڕویی، سەرچـاوەکەی بێـئاگایی گوێگـران یان خوێنەرانە تا ڕادەی گێـلی. هـەردوو حاڵەتەکەش لە ژینگەی نەفامیی دوور لە ئاینی خوادا دەبینرێت، هـەروا زۆرتـر لـە ژیـنگەی ئەوانـەی ناویـان نـاون (ڕۆشـنبیران)دا دەبینرێت، ئەو ڕۆشـنبیرانەی بـە دڵخۆشـیەوە گوێ لە هەمو تانەدەرێك لە سیستەمەکانی ئیسلام دەگـرن و پێشـوازی لێدەکـەن، تـا بیسـەلمێنن بەڕاسـتی ڕۆشـنبیرن! ئەی ئێمە لە چەرخی کورتەباڵا و نەوەی کورتەباڵاکان نین؟!

دڵنیابون له یاسا

.. ئێستاش با به دوا هۆکار لەو هۆکارانەی، کە ئیسلام بۆ بەدیهێنانی ئاشتی کۆمەڵگا دەیگرێتە بەر، کۆتایی بەم بەشە بهێنین.. ئەوەیە سروشتی شەریعەتی ئیسلامی و پەیوەندی دەرونی مرۆیی پێوەی و، بەدەمەوەچوونی. کە لە کۆتاییدا کاریگەرییەکی یەکلاکەرەوەی هەیە لە چەسپاندنی ئاشتیی کۆمەڵایەتی و، بەدیهێنانی هەموو ئەو زەمانەت و دابینکاریانەی پێشتر باسکرا.

پێویستە یاسایەك هەبێت پەیوەندیەکانی کۆمەڵی مرۆڤایەتی ڕێك بخات، حاڵ و باری بەڕێوە ببات، بیکات بە پارچەیەکی هاوکاری قەوارەدار، نەك تاك تاك و پەرت و بڵاو و بێسیستەم.

یاساش، ئەگەر گوێڕایەڵی نەکرێت و جێبەجێ نەکرێت، ئەم ڕۆڵە بە سەرکەوتویی نابینێت. جێبەجێش ناکرێت و گوێڕایەڵیی بۆ ناکرێت، مەگەر دەرونەکان لێی دڵنیا بن و، لەنێوانیاندا بەدەمەوەچوون و سۆزداری هەبێت و، هەست بکات کە بەرژەوەندیە نزیك و ئامانجە دورەکانی لەو یاسایەدا بەدی دێن.

دەرچوون لە یاسا زۆرتر لە سێ‌هۆکارەوە سەرچاوە دەگرێت و، هەموو هۆکارە لاوەکیەکانی تێدا کۆدەبێتەوە:

یەکەم: هەست کردن بەوەی کە دادوەر نیە، چونکە بەرژەوەندی تاکێك، یان چەند تاکێك یان چینێك لەسەر حیسابی ئەوانی دیکە بەدی دێنێت، ئەوانیش لەو حاڵەتەدا وا هەست دەکەن، کە یاسا هۆکارێکە لە هۆکارەکانی ڕام(تسخیر) کردنیان بۆ ئەوانی دیکە، بەبێ ئەوەی لە پاداشتی کۆششەکەیان سودێك بەدەست بێنن.. لەپێی ئەم یاسایە ئەمان دەبێ ڕەنج بدەن و دەستکەوتیش بۆ ئەوانی دیکە بێ.

دووەم: هەستکردن بە نامۆیی لەنێوان گیانی یاسا و گیانی ئەو کۆمەڵەی فەرمانڕەوایی پێدەکات، چونکە پێویستیە هەستیەکان و، بەرژەوەندیە ماددیەکانی بەدی ناهێنێت و، حاڵ و باری و پێویستیەکانی ژیانی بەڕێوە نابات، ئەمەش بەهۆی نامۆییەوەیە، لە گیان و ڕەوش و مێژوەکەیدا.

سـێیەم: هەوڵدانـێکی تاکـە بـۆ وەدیهێنانی کەسایەتی خۆی، بە دەرچوون لەو یاسـایەی کەسـانی دیکە بۆیان داناوە، جا ئەو کەسەی یاساکەی داناوە تاکێك بێت یـان دەسـتەیەك یـان چـینێك، چـونکە یاسـا -هەرچۆنێك بێت- چەند پێوەندێکی تـێدایە، خـۆ بەرزگـرتن بەسـەر ئـەو پـێوەندانە و دەرچونی نهێنی، یان ئاشکرا لە یاسـاکانی -لـە حاڵـەتی یاسـایەك مـرۆڤ بۆ مرۆڤی دابنێت- کەسایەتی خودی لە هەستی تاکدا بەدی دەهێنێت.

هـیچ یاسـایەك لـە یاسـا دەسـکردەکان نیە لە یەکێك، یان زیاتر لەو خەوش و نەنگـیانە خـاڵی بێـت، بـە تایـبەتی نەنگیی یەکەم و سێیەم، کە زۆربەی جار ئەم دوانـە لـە هـەموو یاسـایەکی زەمیـنی، کە مرۆڤایەتی ناسیبێتی کۆدەبنەوە، ئەو یاسـایانەش کـە پەرلـەمانی هەڵـبژێردراو دایدەڕێـژن لەمـە خاڵی نیە، هەروا ئەو یاسایانەش، کە چینی کرێکارانی فەرمانڕەوا لە وڵاتە کۆمۆنیستیەکان دایدەڕێژن.

بـەڵام لـە حاڵەتی پەرلەمانی هەڵبژێردراو لە دەوڵەتە سەرمایەداریەکاندا، ئەوا سەربردەی هەڵبژاردنی ئازادانەی گەل ئەفسانەیە. جەماوەریش لە ناخیدا هەست بە گـەورەیی ئەو ئەفسانەیە دەکات. چونکە دەنگدەر هەست دەکات، کە لە دەربڕینی ویسـتە ڕاسـتەقینەکەیدا ئـازاد نـیە، لەبـەر ئـەوەی ژیـانی و ئەو پاروەنانەی پێی دەژێـت، لەدەستی ئەو سەرمایەدارەیە، کە هەڵی دەبژێرێت! ئەگەریش وامان دانا- کـە هەرگـیز ڕوونادات- دەنگدەر ئازادی ڕەهای خۆی هەیە لە هەڵبژاردنی پیاوانی پەرلەمان، ئەو پەرلەمانەش پێکهاتەکەی لە چینێکی دیاریکراو پێك دێت، کە ئەو ڕەگەزانـەی کـەم تـێدایە، کە بەڕاستی -نەك بە پڕوپاگەندە- لە جەماوەر بن، ئەو دەسـتورانەی دایدەڕێـژن ڕەچـاوی بـەرژەوەندی سەرمایەداری تێدا دەکرێت، لەهیچ حاڵێکدا لەمە خاڵی نابێت!

لـە حاڵـەتی فەرمانـڕەوایی چـینی کرێکاریشـدا، هـەر لـە سـەرەتاوە ئامانجی یاسـادانان، تێکشاندنی چینی بۆرجوازییە، جا هەر چەند کۆمەڵی کرێکاران زۆرینە بـن، کۆمەڵێکی دیکە هەن، کە یاسا لەگەڵیاندا نیە، بەڵکو بەبێ گومان لەدژیانە، بەڕاشکاوی و بە مەبەست و مکوڕبوونەوە دژایەتیی دەکەن!

حاڵەکە لە هەموو رژێمێکدا هەروایە، کە تاکەکان خاوەنی پاروەنانێك لە داهاتی تایبەتی خۆیان نەبن، کە تیایدا دەژین ترسی ئەوەیان هەیە، ئەگەر پێچەوانەی ویستی ئەوانە بکەن کە ئەو بژێویانەیان لەدەستە، سەرچاوەی بژێوییان لەدەست بدەن!

هەموو ئەمانە لە وڵاتانێکدایە، کە دەستوری خۆیان لە واقیعی خۆیان وەردەگرن، نەك لەدەرەوە بۆیان بهێنرێت، وەك ئەوەی لە هەندێك وڵاتانی بەناو (ئیسلامی) ڕوودەدات! بەڵام لەحاڵەتی لەدەرەوە هێنان و لاساییکردنەوەدا، نەنگییەکی دیکەی دێتە سەر، بۆشاییەك لەنێوان گیانی یاسا و گیانی جەماوەر دروست دەبێت، چونکە بەو نامۆیە و، لە گیان و بارودۆخ و پێویستییەکانیەوە سەرچاوەی نەگرتوە، جا لە جێبەجێکردنی یاسای وەرگیراودا شتی پێکەنیناوی و گریاناوی ڕوو دەدات، ئەگەر ئەوانەی دایدەڕێژن کەمێك ڕۆشن بینییان هەبوایە و، کەمێك مرۆڤانە بیریان بکردایەتەوە، دەستوریان لەو سەرچاوەیەوە وەرنەدەگرت، بەڵام ئەوان بە دڵنیاییەوە وەری دەگرن![1]

لەکاتێکدا هەر هەموو یاسا دەستکردەکان، بە هەرەکۆن و تازەکەشیانەوە، لە یەکێك یان زیاتر لەو نەنگییانە خاڵی نابێت، تەنها دەستوری ئیسلامییە لە هەموو ئەو نەنگیانە خاڵی و بێهاوشان و هاوشێوەیە.

لە شەریعەتی ئیسلامیدا هیچ بوارێك نیە بۆ هەست کردنی تاکێك، یان کۆمەڵێك بەوەی، کە یاسا بەپێوانەی ئەو دادوەر نیە، چونکە هۆکارەکانی لادان لە دادوەری تێدا نیە، بەو پێیەی کە داڕێژەری شەریعەت و دەستور بۆ هەموان خودای هەموانە، ئەویش هیچ بەرژەوەندییەکی لە خۆشویستنی تاکێك، یان کۆمەڵێکدا نیە، بەمەش لە کۆمەڵی ئیسلامیدا بیرۆکەی چینایەتی نامێنێت. نامێنێت بەوپێیەی هیچ یاسایەك نیە ڕەچاوی بەرژەوەندی چینێکی دیاریکراو بکات لەسەر حیسابی چینێکی دیکە. هەموو تاکێك مافی هەیە و، بەرامبەر بەو مافەش ئەرکی لەسەرە. بەم شێوەیە کۆمەڵگەی ئیسلامی دەبێتە کۆمەڵێك تاك، کە ماف

[1] بگەڕێوە بۆ کتێبی (الإسلام وأوضاعنا القانونية)ی مامۆستا عبدالقادر العودە.

و ئەرکەکانـیان لەیاسادا هاوتایە، نەك کۆمەڵە چینێك بن ململانێ و تێکگیران لە بەرژەوەندیەکانـیاندا هەبێـت و، یاسـا بـۆ بـەرژەوەندی هـەندێك لەسـەر حیسابی هـەندێکی دیکـە حوکـم بـدات. جـا لـە هەرلایەنێك لە لایەنەکان بێت، بەم پێیە تارمـایی سیستەمی چینایەتی لە ئیسلامدا بوونی نیە، هەروا ململانێی چینایەتی بونی نیە. کاتێك شەریعەتی ئیسلامی لە جیهانی فەرمانڕەوایی و جیهانی ساماندا بەتـەواوی جێـبەجێ دەکرێت، هەست کردن بە لاربونەوەی دادوەریی یاسایی، بونی نابێـت، تـا بەهۆیـەوە هەوڵی دەرچوون لەو یاسایە بدرێت، بەڵکو تەنها لاڕێبوونی تاك تاکە دەمێنێت کە جێی باس نیە.

هـەروا بـواری نـامۆیی لەنـێوان گـیانی دەستور و شەریعەتەکە و گیانی تاك و کۆمەڵـەکاندا نیە، چونکە شەریعەتی ئیسلامی بەهۆی ئەو هاوڕێکییە گشتگیرەی، کە تێیدایە و لەپێشدا نمونەی زۆرمان خستەڕوو، پێویستییەکانی دەرونی مرۆیی لە هـەموو بوارێکـی چـالاکیی مرۆیـیدا دابـین دەکـات. چ لـە دروشـمـەکانی و چ لـە دەسـتورەکانی، پێویسـتی جەستە و پێویستی هزر و پێویستی گیان دابین دەکات.. پێویسـتییەکانی تاك دابین دەکات لەو کاتەی بەتەنها کار دەکات، لەو کاتەشدا کە بـە رێکوپێکی لە کۆمەڵ(جماعة)دا کاردەکەن، پێکدادان لەنێوان ئارەزوە سروشتییە دروسـتەکانیان رونـادات و، وزە سروشـتییە راستەکانیان خەفە ناکات.. لە هەمان کـاتدا سـنور بـۆ چالاکیی ڕێزپەڕ دادەنێت، کە زیانیان پێدەگەینێت، تاك تاك بن، یـان کۆمـەڵ کۆمـەڵ.. ئـەو کۆمەڵەیـەی، کە پێی دەوترێت دەوڵەت، هەموو ئەو دەسـەڵاتانەی پـێ دەدرێـت، کـە سـود لە چالاکی و بەرهەمی هەموان ببینێت بۆ بـەرژەوەندی هـەموان. هـەر بـەو دەسەڵاتەش، بۆ بەرژەوەندی هەموان، رێگری لە هـەموو چـالاکیەکی خراپی نارێك دەکات، کە لەگەڵ فیترەتی تەواو و ڕاستاڵ کۆك نـیە. لەپێشـدا دەربـارەی ئەو دیاردە جیاکەرەوەیەی سروشتی شەریعەتی ئیسلامی ئەوەندە نمونە هاتووە، کە بەس بێت.

لەکۆتایـیدا، هـەروا بـوار بـە تـاك نـادات بـۆ بەدیهێنانی کەسایەتی خۆی و، هەسـتکردن بـە خۆگـەورەیی لەناو کۆمەڵگە، یان دەستە و کۆمەڵدا، کە پێویستی

بـە هەڵگەڕانـەوە هەبێت، تەنها مەگەر ئەو خۆگەورە گرتنە پێکەنیناویە بێت، کە لەسەر خوا دەکرێت!

هەسـتکردنی تـاك بـەوەی، کە هێزێکی لەخۆی بەهێزتر و، لەهەموو مرۆڤەکان بەهـێزتر یاسـای بـۆ دادەنێـت، بەسە بۆ ئەوەی هەست بە سەربەرزی بکات، زیاتر لەوەی هەست بە کۆیلایەتی بکات، بۆ ئەوەی کەسایەتیی خۆی بەدی بهێنێت زیاتر لـەوەی خەفـەی بکـات و فشـاری بخاتە سەر. ئەمەش چاکێتیەکە هەرگیز لە هیچ سیسـتەمێکی جگـە لـە سیستەمی ئیسلامیدا نابینرێت، کە هەموان لە بەرامبەر دەسـتوردا یەکسـان دەکـات، تـەنها بـە وتەیەکی ناڕاست و شێوێنەر نا، بەڵکو بە حەقیقەتێکی ڕاستەقینە.

تـەنها ئیسـلامە کـە بەرفەرمانی فەرمانڕەوا دەبەستێتەوە بەوەی ئەو دەستورە جێبەجێ بکات، کە خۆی داینەناوە، بەڵکو خوای هەموو مرۆڤەکان دایناوە، هەروا بەرفـەرمانی بـە جێـبەجێکردن و شوێنکەوتنی ئەو دەستورە لەلایەن فەرمانڕەواوە سـنوردارکراوە، نـەك بە جێبەجێکردنی کۆمەڵە یاسایەك، کە فەرمانڕەوا دایهێناوە و لەگەڵ شەریعەتی بەرزی خوادا ناکۆکە.. جا ئەگەر فەرمانڕەوا و ژێردەستەکان لە حوکـێك، یـان کێشـەیەك ناکۆك بون، ڕێگاچارە ملکەچیی قسەی فەرمانڕەوا نیە، بـەڵکو ڕێگاچـارە گەڕانـەوەی فەرمانـڕەوا و ژێردەستەیە بۆ لای خوا و پێغەمبەر: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَـيْءٍ فَـرُدُّوهُ إِلَـى اللَّـهِ وَالرَّسُولِ: ئـەی گەلی بڕواداران، بەرفەرمانی خودا و پێغەمـبەری خـودا و کاربەدەسـتانێ بن کە لە خۆتانن. هەرکاتێکیش لەسەر شتێ لەنێو خۆدا پێك نەهاتن، ئەگەر بڕواتان بە خودا و بەڕۆژی قیامەتێ هەیە، کێشەی خۆتان حەواڵەی خودا و پێغەمبەری خودا بکەن.﴾النساء/٥٩.

ئـەوە ئەوپـەڕی داواکاریـەکانی تاکـە بـۆ بەدیهێـنانی کەسـایەتیەکەی، ئەگەر سروشتی دروست بێت و ڕێزپەڕ نەبێت و لارێ نەبوبێت. ئیسلامیش دەستور بۆ ئەو زۆریـنە هـەرە زۆرە دادەنێـت و، لـەو چوارچـێوەیەدا ئاشـتی و ئاسـایش بـەدی دەهێنێت.

هەروا دەبینین کە هەموو ئەو بنەمایانەی باسمان کردن بۆ بەدیهێنانی هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی، کۆمەڵە بنەمایەکن لە دەستی ئەو (دەوڵەتە مسوڵمانە)دان، کە حوکم بە تەواوی شەریعەتی خوا دەکات و، یاساکانی تەنها لەو شەریعەتە سەرچاوە دەگرێت.. ئیسلام یەکپارچەیە و بەش بەش نابێت، حوکمێکی لە حوکمێکی دیکەی جودا نابێتەوە، بنەمایەکی لە بنەمایەکی دیکەی جودا نابێتەوە.. هیچ بواریش نیە بۆ بەش بەش کردنی و هەڵبژاردنی هەندێکی و وازهێنان لە هەندێکی.. چونکە ئەو کاتە ئەمە ئیسلام نیە.!

ئاشتیی جیهان

لەژێـر ڕۆشـنایی دیـدی گشـتیی ئیسـلام بـۆ گـەردون و ژیان و ئادەمیزاد، کە بـەکورتی هـێڵە سەرەکیەکانیمان لە سەرەتای ئەم کتێبەدا ڕون کردەوە، ئنجا لەژێر سـایەی سروشـتی ئاشـتی لـە ئیسلامدا، کە لەوێ باسمان کرد.. دەتوانین نەخشەی ئیسـلام بۆ بەدیهێنانی ئاشتی نێودەوڵەتی لەنێوان نەوەی ئادەمیزاد بەدی بکەین.. ئـەوەبو هەنگاو بەهەنگاو لەگەڵیدا ڕۆیشتین، لە (ئاشتی ویژدان) بۆ (ئاشتی ماڵ)، بـۆ (ئاشـتی کۆمـەڵگا)، هەتا ئەو هەنگاوانە بەشێوەیەکی هاوڕێك گەیاندمانی بە (ئاشتی جیهان).

تێڕوانیـنی گشـتیی ئیسـلام دەربـارەی ژیان ئەوەمان پیشان دەدات، کە ژیانی مرۆڤایەتی بە یەك پارچە دادەنێت. یەك پارچە لە ڕووی کاتەوە، ئەڵقەکانی پێکەوە بەسـتراون، هـەنگاوەکانی پلەپلـەن، نـەوەکانی هاوڕێکن، قۆناغەکانی یەك لەدوای یـەکن: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُـرْجَعُونَ: چـۆن لـەو خوایە حاشا دەکەن کە لە نەبوو، ژیانی دا بەئێوە و لەپاشان دەتـان مرێـنێ و دیسـان زیـندوتان دەکاتـەوە و ئەوسـا گشـتتان بـۆلای ئـەو دەگەڕێنەوە.﴾البقرة/٢٨.

لـەڕووی سروشتیشـەوە یـەك پارچەیە، ویست و ئارەزووەکانی پێکەوە بەستراون، مـاددە و گـیانی تـێکەڵن، بـۆی هەیـە بەرزبێـتەوە ئەگەر بەچاکی ئاراستە کرا و پاککـرایەوە، بۆی هەیە دابەزێت ئەگەر بەخراپی ئاراستە کرا: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا: بەگیانی مرۆ سـوێندە و بـەوەش کـە ڕێکـی خسـتوە.. ئەوسا هەمو تاوانباری و پارێزکاریی لە ویژدانـی گـەیاندوە.. دیـارە هـەرکێ گـیانی خـاوێن ڕاگـرتووە، ڕزگار بووە.. هەر کەسێکیش لە گوناهیەوە پێچاوە، دۆڕاندویە.﴾الشمس/٧-١٠.

وێـنەی ئاشـتی لـە ئیسـلامدا، کـە لەسـەر ئـەو تێڕوانیـنە گشتگیرەی یەکەم دامـەزراوە، ئـەوەمان پیشـان دەدات کـە ئیسـلام هـەموو مـرۆڤایەتی بـە یـەك

مـرۆڤایەتی دادەنێت، هەموو ئایینەکان بە یەك ئایین دادەنێت، هەموو بڕواداران بە یـەك ئوممـەت دادەنێـت، ئیسـلامیش بـە دوا وێنە و کۆتا وێنەی ئەو تاکە ئایینە دادەنێـت، ئەوانـەی پـێش خـۆی بە ڕاست دادەنێت و بەسەریاندا چاودێرە، چونکە کۆتـا وێـنەیەتی: ﴿وَأَنزَلْـنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِـنًا عَلَـيْهِ: ئـەم قورئانـەشمان بە خەڵات بۆ تۆ ناردۆتە خوارەوە، کە هەرچی تێیدایە ڕاستە، بە کتێبە بەرینەکان بڕوای هەیە و چاودێریانە.﴾المائدة/٤٨.

کەواتـە مسوڵمانان بەهۆی ئەو سەرپەرشتیاریەی بەسەر مرۆڤایەتیەوە هەیانە و بـەهۆی ئـەو سەرپەرشـتیاریەی کتێـبەکەیان بەسـەر کتێـبەکانی دیکـەدا هەیانە، پێویستە لەسەریان دواهاتەکانی مرۆڤایەتی لەخۆبگرن.. لەسەریانە ئەو ئاشتییە لە زەویـدا بـەجێ بهێـنن، کـە پێشـتر هەنگاوەکانـیمان باسـکرد لـە ویژدان و ماڵ و کۆمـەڵگادا؛ بناغە و بنەماکانیمان زانی لە بەتاك زانینی خوای گەورە لە خوایەتی و پەروەردگاریـەتی و فەرمانڕەوایەتـیدا؛ لـە دادوەری و یەکسانی و سەربەستی، لە دابیـنکاریەکانی ژیان لەڕووی یاسایی و بژێوییەوە؛ لە ڕێگری کردن لە زیادەڕۆیی و لابـردنی سـتەم و، بەدیهێنانی هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی و، هاوتایی و هاوکاری و، لابـردنی هۆیەکانی جودایی و ناکۆکی و دژایەتی لەنێوان تاکەکان و کۆمەڵەکان و، داخسـتنی ئـەو دەروازانـەی دەبـنە هـۆی دروسـت بوونی چینەکان و جیاوازییان و کێشـەی نێوانـیان.. هەتا دوایین ئەوانەی لە بەندەکانی پێشووی ئەم کتێبەدا باسمان کرد.

ئـەم ئوممەتە وەك ئوممەتێکی ناوەند(وسط) هاتووە، لە هەموو ئاستەکانی ژیاندا دادوەرە و لەنـێوان هـەردوو لای زیـادەڕۆیی و بەزایەداندایـە، هـەروەك سـنور و بـنەماکانی ئـەم ئاییـنەی بـۆ دیـاریی دەکات، کە لایەنێکیمان لە بواری ئاشتیدا خسـتە ڕوو، کـە لەسـەری پێویسـت بـوو ئـەم بـارە هەڵگرێ و کەمتەرخەمی لێ نـەکات، چـونکە ئـەوە ئەو پشکەیە لە ژیان، کە لەلایەن بەدیهێنەری ژیانەوە بۆی دیاریکراوە:

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا: بەو شێوەیە ئێوەمان كردۆتە ئوممەتێكی هەڵبژاردە، تا ئاگاتان لە مەردم هەبێ و پێغەمبەریش چاوەدێریتان بكا. ﴾البقره/١٤٣.

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ: ئێوە چاكترین كۆمەڵێن لەناو مەردمی دنیادا سەرتان هەڵدا، فەرمان بەچاكە دەدەن و رێ لە ناڕەوا دەبەستن، باوەڕیشتان بەخودا هەیە. ﴾آل عمران/١١٠.

جیهاد لە پێناوی خودا

بەڵام ئەم دینە -لەگەڵ هەموو ئەوانەدا- كاروبارەكانی بەكوێرانە نەكردووە، مسوڵمانانی رانەسپاردوە زۆر لە خەڵك بكەن بیروباوەڕەكەیان وەربگرن و بێنە ناویەوە، لەبەر ئەوەی ئەم دینە وێنەیەكی تەواوی گشتگیری ڕاستگۆی دینی خوای تاكە لەسەر زەویدا: ﴿لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الغَيِّ: لەم دینەدا بەزۆر داسەپاندن نیە، شارەزایی لەگومڕایی هاوێركرا. ﴾البقرة:٢٥٦.. بەڵكو یەكەمجار رایسپاردن كە پارێزگاری لە بڕواداران بكەن تا لەسەر دینەكەیان توشی ناڕەحەتی نەیەن و بە زەبری هێز، هێزیان لێ لابدرێت. چونكە لێرەدا بانگەواز بەچاكترین شێوە داد نادات، ئەوەش شوێنی نیە..

دووەم: ڕایسپاردن بە دابینكردنی سەربەستیی بانگەواز و، لابردنی هەر هێزێكی زۆردار لەسەر زەویدا، كە ڕێگرە لەبەردەم گەیشتنی بانگەوازی ئیسلام بە هەموو خەڵك.

سێیەم: سەپاندنی دەسەڵاتی خوا لە زەویدا و، لابردنی دەستدرێژیكاران بۆ سەر ئەم دەسەڵاتە.. ئەوانەی وا هەڵدەبەستن كە مافی ئەوەیان هەیە بەبێ خوا دەستور بۆ خەڵك دابنێن، ئەوان بەمە بانگەشەی خوایەتی دەكەن و خۆیان دەكەنە پەروەردگار لەگەڵ خوا، یان بەبێ خودا.

چوارەم: رایسپاردن بە دامەزراندنی دادگەریی هەرەمەزن لەسەر زەوی و، بەهرەوەركردنی مرۆڤایەتی بەم دادگەریە لەهەمو بوارەكانیدا، چ تایبەت بێت بە

تـاك لـەناو كۆمـەڵدا، یان بە كۆمەڵ لەناو ئوممەتدا، یان بەو ئوممەتانەی لەسەر ئەم زەمینە دەژێن و مرۆڤایەتیی گەورە پێكدێنن.

ئـەم ئەركـباریە وا لــە مسـوڵمانان دەخوازێـت، كـە لە دژی پەروەردگاریەتی و فەرمانـڕەوایەتی زۆرداران تێبكۆشـن، لـەدژی سـتەم و زۆرداری لە هەر شوێنێكدا بێـت تێبكۆشـن، ئەگـەریش سـتەم كـردنی تاك لە خۆیشی بێت، یان ستەم كردنی كۆمەڵە لەخۆی بێت، یان ستەم كردنی دەوڵەت لە ژێردەستەكانی بێت.. جا لە هەر شوێنێكی سەر ڕوی زەوی ستەمێك هەبێت، ئوممەتی ئیسلامی لەسەریەتی دژایەتی بكـات و هۆكارەكانی لابەرێت، بەڵام نەك بۆ دەستخستنی زەوی و، ژێردەستكردنی خەڵكانـێك؛ بـەڵكو بـۆ بەدیهێـنانی وتـەی خـوا لەسـەر زەوی، دور لـە هــەموو مەبەستێك، هەروا سەپاندنی پەروەردگاریەتی و فەرمانڕەوایی و دادوەریی خوا.

ئـا ئەمەیـە، كـە ئیسـلام نـاوی لێناوە (جیهاد لەپێناوی خوا)، واتە جیهاد بۆ بەدیهێـنانی پەروەردگاریەتی خوا بۆ بەندەكانی، تا تەنها وتەی خوا بەرز بێت، نەك بە زۆر لە خەڵك كردن تا ببنە مسوڵمان، بەڵكو بە ڕەخساندنی هەلێك بۆیان، تا لە پەروەردگاریـەتی زۆرداران ڕزگاریـان بێـت و، سەربەسـتیی هەڵبژاردنـیان لەدەست بێـت، بـەبێ دەستێوەردانی هێزێكی زۆرداری گومڕا و، لەو دادوەریە ڕەهایەی خوا بۆیـانی دانـاوە بەهـرەوەر بـن: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَــاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ: ئەوانەی بڕوادارن، خەزا لەڕای خوا دەكەن، ئەوانەش كـە خوانەناسـن لەڕێگەی تاغوت شەڕ دەكەن.﴾النساء/٧٦. ئەمەیە دوریانی نێوان جیهاد لەپێناوی خودا و جیهاد لەپێناوی ئارەزوەكان.

بـنەما سەرەكییەكانی ئیسلام، شۆڕشێكی ڕاستەقینەی تەواوی لەخۆ گرتوە، بە گەورەتـرین شـۆڕش دادەنرێـت، كـە مـرۆڤایەتی ناسـیویەتی.. شۆڕشـێك بەسـەر پەروەردگاریـەتی بـەندە بـۆ بـەندە، شۆڕشـێك بەسـەر سـتەم بـە هـەموو شێوە و جۆرەكانـیەوە، لـە هـەموو گۆڕەپـان و بوارێكیدا، شۆڕشێك بەسەر ئەو سیستەم و حكومـەت و بارودۆخانـەی لەسـەر سـتەم راوەسـتاوە و بۆ بەرژەوەندی تاك لەسەر كۆمـەڵ و لەشـێوەی فەرمانـڕەوا یان چەوسێنەر، یان بۆ بەرژەوەندی چینێك لەسەر

چینێکدا لە شێوەی دەرەبەگ و سەرمایەدار و مشەخۆرەکان! یان بۆ بەرژەوەندی دەوڵەتێك لەسەر دەوڵەتێکی دیکە لەشێوەی داگیرکەر..

هەر دەبوو تاکەکان، یان چینەکان، یان وڵاتەکان بەرگری بکەن، ئیسلامیش هەر دەبوو بە شۆڕشە تەواوە گشتگیرەکەی روبەڕوی ئەو بەرگرییە ببێتەوە. هەر دەبوو جیهاد لەسەر مسوڵمانان فەرزبێت بۆ سەرخستنی ئەو شۆڕشە و بەدیهێنانی پەروەردگاریەتی و فەرمانڕەوایەتی خوا لەسەر زەوی و، ڕزگارکردنی مرۆڤایەتی بە تاك و بە کۆمەڵ لە ستەمی پەروەردگارە زەمینییەکان، کە خۆیان لە چەندین کەس و دەسەڵات و سیستەم و بارودۆخدا دەنوانند. تا ئاشتیی جیهانیی هەرە گەورە لەسەر بنەما ڕەسەنەکانی دامەزرێنێت، ئەمەش نەك تەنها لەنێوان دەوڵەتان، بەڵکو لە ناوخۆی دەوڵەتەکانیش، لە ڕودانی ستەم لەناوخۆی دەوڵەتێك لە دەوڵەتەکان، بێدەنگ نابێت بەمەبەستی وەدەستهێنانی ئاشتی بە هەر نرخێك بێت. تێڕوانینی ئیسلامی تێڕوانینێکی خواییە، سنورەکەی (جیهان)ە و بابەتەکەی (ئادەمیزاد)ە.. مەبەستی کڕینی ئاشتییەکی درۆزن لەگەڵ دەوڵەتێك لە دەوڵەتاندا نیە، بەوەی کە لێگەڕێن ئەو دەوڵەتانە، جگە لە خوا پەروەردگاریّ بۆ ژێردەستەکانیان دابنێت، تیایدا بانگەشەی پەروەردگاریەتی بکەن؛ لە دادوەریی قەزائی و دادوەریی کۆمەڵایەتی بێبەشیان بکەن.. ئەو ژێردەستانەی ئەو دەوڵەتە ستەمکارە فەرمانڕەواییان دەکات، ئاینەکەیان هەرچی بێت و شێوەیان هەرچۆن بێت، ئەوانە خەڵکانێکن لە مرۆڤ؛ ئوممەتی مسوڵمانیش لەسەریەتی ستەمیان لەسەر لاببات و بە دادوەری بەهرەوەریان بکات.. دوای ئەوە جیهاد بەرەو بەدیهێنانی بیرۆکەی شۆڕشێکی جیهانی بڕوات، نەك بەرەو فەرمانڕەوایی و دەسەڵات و دەسکەوت، بەم جۆرە شۆڕشە ئاشتی بە هەموو جۆرەکانیەوە دێتە دی؛ ئاشتیی ویژدان و ئاشتیی ماڵ و ئاشتیی کۆمەڵگا و... لە کۆتاییدا ئاشتیی مرۆڤایەتی. ئاشتیەك لە سایەی دادوەرییەکی گشتگیر، ئەو دادوەریەی ئادەمیزاد دەستی دەکەوێت تەنها لەبەر ئەوەی ئادەمیزادە، لەبەر ئەوەی مافی خۆیەتی وەکو مرۆڤ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَو

الْوَالِدَيْــنِ وَالأَقْرَبِينَ: ئەی گەلی خاوەن باوەڕان، بە یەکسانی و بێجیاوازی بە کاری مەردم ڕابگەن و، بۆ خواش شایەتی بدەن، هەرچەندە شایەتیدانەکە بەزیانی خۆتان، یـان دایـك و بابـتان و خزمانـتان بێت.﴾النساء/١٣٥.. ﴿وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى: دوژمـنی و قینی دەستەیێك هەڵتان نەنێ بـە هەقانـەت ڕەفـتار نەکەن، بە یەکسانی و بێجیاوازی لەگەڵ خەڵکا ڕەفتارکردن دەبێتە هۆی پتر نزیك بوونەوە لە پارێزکاری.﴾المائدة/٨.

ئـەم هێڵانە سروشتی ئاشتیی جیهانی لە ئیسلامدا وێنا دەکات، ئەوە ئاشتیەك نـیە بـە مانـا تەسـکەکەی، واتـە دورکەوتـنەوە لـە جەنگ بە هەر نرخێك بێت و وازهێنان لە جەنگ لەسەر هەر بنەمایەك دامەزرابێت.

ئاشـتی هەیـە سـوك و هەرزانـە، ئـەو ئاشـتییەیە، کـە لەسـەر بـەرژەوەندی مـرۆڤایەتی دامــەزراوە، لەسـەر حیسابی بنەما بەرزەکانی مرۆڤایەتی دامەزراوە، ئـەو بنەمایانەی کە خوای گەورە بۆ ئادەمیزادی دەوێت لەسەر زەویدا، ئەمەیە ئەو ئاشـتییەی خـوای گەورە مسوڵمانانی لێ ئاگادار دەکاتەوە: ﴿فَلاَ تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّـلْمِ وَأَنْتُم الأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ: سسـت مەبنەوە و داوای شەڕ وەستان مەکەن، هەر ئێوە بەسەر ئەواندان، ئێوە خوداتان لەگەڵە.﴾محمد/٣٥.

بەسـەر ئەواندان لەبەر ئەوەی ئێوە وێنەی بەرزی ژیان دەنوێنن، ئەو وێنەیەی کە دەبێت سەرکەوێت لەو کاتەی خەڵك بڕوای پێ دەهێنێت، لەبەر ئەوەی وتەی خوایە: ﴿إِنْ تَنصُــرُوا اللَّــهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ: ئەگـەر خـودا بەسەر بخەن، خوداش بەسـەرتان دەخـا و لەبـەر نەیاران نابەزن.﴾محمد/٧.. ﴿وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّــهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ، الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْــرُوفِ وَنَهَوْا عَنَ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ: خـودا ئەوانە سەر دەخا کە خودا سـەر دەخـەن، دیاریشـە خـودا زۆر بەهـێز و دەسـەڵاتە.. ئەوانـەی کە ئەگەر لەم زەمیـنەدا دایانمەزرێـنین، نوێژکـەر و زەکاتدەرن و فەرمان بە چاکە دەدەن و بەر لە کاری خراپ دەگرن، سەرەنجامی هەموو کاریش هەر بۆ خوایە.﴾الحج/٤٠-٤١.

کەواتـە ئیسـلام لـە جـیهادێکی بەردەوامی بێبڕانەوەدایە بۆ بەدیهێنانی وتەی خـودا لـە زەویدا، واتە بەدیهێنانی سیستەمێکی چاك، کە لەسەر بنەما بەرزەکانی لـە جـیهانی تـاك و جـیهانی کۆمـەڵ و جیهانی مرۆڤایەتی دادەمەزرێت؛ ئیسلام ڕاسـپێردراوە کە لەگەڵ هیچ هێزێك لە هێزەکانی زۆرداران لەسەر ڕوی زەوی نەرمی نەنوێنێـت، چ ئـەو هـێزە بەشـێوەی تاکـێك بێـت خـۆی کردبێـت بە خوای تاك و کۆمەڵـەکان، یـان بەشـێوەی چـینێك بێت چینەکان بچەوسێنێتەوە، یان لەشێوەی دەوڵەتـێکدا بێـت دەوڵـەتان و گـەلان بچەوسـێنێتەوە.. ئەوانـە هـەموو لـە دابی ئیسـلامدا یـەك شـێوەن، شێوەیەکی پێچەوانە لەگەڵ بنەما سەرەکیەکانی؛ بەپێی توانـا پێویسـتە لەسـەری جـیهادی لەگـەڵدا بکـات، پێویسـتە نـەرمی لەگـەڵدا نەنوێنێـت، مەگـەر بۆ خۆ کۆکردنەوە، هەروا لەسەریەتی بەهیچ جۆرێك هاوکاریی نەکات و لە ڕیزی ئەودا نەوەستێت: ﴿وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ: لەسەر تاوان و غەدر یارمەتی یەکدی مەدەن.﴾المائدة/٢.

هێزی ئیسلام هێزێکی ڕزگارکەرە، لە زەوی دەردەچێت تا لە بناغەکانی ستەم و بە کۆیلەکردن و چەوساندنەوە بدات. ئەویش لەو بوارەدا تەماشای ڕەگەز و ڕەنگ و زمـان و زەوی ناکـات، خـەڵك وەکـو یـەکن، هـەموویان خـەڵکن، بـەڵام بیرۆکەی نەتەوەگـەریی تەسـك، کـە ئـەوروپا لـەخۆی گرتووە و، پەتاکەی لە سنورە تەسکە لاوازە پوچەکەی بە ئێمەش گەیشتوە، ئیسلام دان بەوەدا نانێت، چونکە پێچەوانەی تێڕوانینەگشتییەکەیەتی لە یەکیەتی مرۆڤایەتیدا..

سـتەم لـە هـەر کوێـیەك هەبێـت، ئیسلام لەسەریەتی لایبات. جا ئەو ستەمە لەسەر مسوڵمانان بێت یان پەیماندار(ذمي)یەکان بێت-ئەوانەی ئیسلام پاراستنیانی لەخۆگـرتوە-، یـان لەسـەر کەسـانێکی دیکە کە هیچ پەیمان و ڕێکەتنێکی لەگەڵ مسـوڵماناندا نەبێـت.. سـتەمترین ستەمیش بە کۆیلەکردنی بەندەکانە بۆ جگە لە خـوا و دانـانی ئـەو خوایانەیـە، کـە دەستورێك دادەنێن، کە خودای گەورە ڕێگەی پێنەداوە.

ئیسلام لە هەر کوێیەك لەگەڵ تاکێکی ستەمکار، یان چینێکی ستەمکار، یان دەوڵەتێکی ستەمکار ڕوبەڕوو بووەوە، بۆیە ڕوبەڕووی دەبێتەوە، چونکە کۆمەڵە مرۆڤێکن و ستەم لە کۆمەڵە مرۆڤێك دەکەن، نەك لەبەر ئەوەی ڕەش، یان سور، یان زەرد، یان سپین، نەك لەبەر ئەوەی مەسیحی، یان جولەکە، یان هاوبەش پەرستن.. بەو ئەندازەیە ڕوبەڕوویان دەبێتەوە، کە بەدیهێنانی وتەی خوایان لەسەر زەوی لەکارخستووە. وەدیهێنانی ئاشتیی ڕاستەقینەی بەرەی ئادەمیزادیان لەکارخستووە.. توندوتیژ دەبێ لەگەڵ هەرکەسێك، بەپێی ئەو بەشە لەکارخستنەی پێی براوە،دەبێت، بەپێی سەرسەختی و گومڕایی و خراپەکارییەکەی دەبێت.. ئەگەر ئەو هێزە زۆرداره خۆی دایە دەستەوە یان ڕێنمون بوو، ئەوا تاکەکان دوای ئەوە ئازادن لەو بیروباوەڕەی هەڵی دەگرن، لەژێر سایەی سیستەمێك کە خوایەتی و پەروەردگاریەتی تەنها بۆ خوا بڕیار دەدات و دەسەڵات و، گوێڕایەڵی تەنها بۆ ئەو دادەنێت.

ئیسلام بەسێ ڕێگا روبەڕووی ئەو هێزانە دەبێتەوە، کە لەڕوویدا دەوەستن:

یان ئیسلام بون- یان جزیەدان- یان جەنگ.

ئیسلام بوون لەبەر ئەوەی دوا وێنەی ئایینی هەمیشەیی خوایە و، ڕێنمونی هەموو مرۆڤایەتییە، ئەو چرایایە، ئەو یاسا و بەرنامەیە، کە دادگەریی مرۆڤایەتیی گشتگیر بۆ هەموان بەدی دەهێنێت.

بەڵام جزیەدان لەبەر ئەوەی بەڵگەی دەست هەڵگرتنە لە بەرگری و، وەدیهێنانی ئازادیی بانگەواز و، لابردنی ئەو هێزە ماددیانەی ڕێگرن لە نێوان بانگەواز و خەڵکدا.

بەڵام جەنگ(قتال) لەبەر ئەوەی لەو حاڵەتەدا دوا وەڵامە بۆ ئەو بەرگرییەی ڕێگەی وتەی خوا، کە سورن لەسەر ڕێگرییەکەیان و سەرکێشی دەکەن و، مرۆڤایەتی لەو روناکی و دادگەری و ئاشتییە گشتگیرە، بێبەش دەکەن، کە ئەو وتەیە لەخۆی دەگرێت.

ئەگـەر ئەوانـەی داوای ئاشـتی دەکـەن خـۆ بـدەن بـە دەسـتەوە، ئـەوا ئەوانە پـەیماندار(ذمّي)ن -واتـە ئەوانـەی بەپـێی دەقـی راشـکاوی ئیسلام هەمان مافی مسـولّمانانیان هەیـە و هـەمان ئـەرکی مسـولّمانانیان لەسەرە، ئەو جزیەیەش کە لێیان وەردەگیرێت، بەرامبەر ئەو زەکاتەیە کە مسولّمانان دەیدەن، هاوبەشییەکە لە خەرجییـەکانی ئـەو دەوڵەتـە دەیانپارێزێـت، هەروەك خەڵکە مسولّمانەکانی خۆی دەپارێزێـت، ئـەو دەوڵەتەی، کە بەبێ جیاوازی دادوەری رەهایان بۆ دابین دەکات ، لـە حالـەتی نەخۆشـی و پەککـەوتن و پیریـدا، دەسـتەبەری و دڵنیایـیان بۆ دابین دەکات.

ئیسـلام نەیویسـت زەکـات دانـیان لەسـەر فـەرز بکـات، لەبەر ئەوەی زەکات پەرستشـێکی ئیسـلامیی تایـبەتە، ئـەو ئـازادیی بیروباوەڕەی ئیسلام بۆ تاکەکان دەسـتەبەریی دەکـات، رێگـرە لـەوەی پـەیماندارەکان ناچـاربکات بـە بەجێهێنانی پەرستشـێکی ئیسـلامی، هـەروا نەیویسـت زۆریـان لێبکات بۆ سەربازی لە ڕیزی مسـولّماناندا، لەبـەر ئەوەی مسولّمان لەپێناو خوا جیهاد دەکات وەك پەرستشێك بـۆ خـوا. لەبـەر ئەمـە باجـیان لەژێر ناوی (جزیە) لێ دەستێنێت نەك لەژێر ناوی (زەکـات)، وەك ڕەچـاوکردنێکی ئەو بنەما ئیسلامییە گشتییەی، کە دەڵێت: ((لا إكراه في الدين: لە ئاییندا زۆرلێکردن نیە)).

جـا ئەگەر ئەوان بە ڕەزامەندیی و هەڵبژاردنی خۆیان ویستیان، وەك مسولّمانان بـاجی زەکات بدەن لە جیاتی جزیە، ئەوە بۆیان هەیە بیدەن.. هەروەك هۆزی (بەنی تغلـب) لـە سـەردەمی (عمر)دا ئەوەیان هەڵبژارد، کە زەکات بدەن نەك جزیە، جا لەسەر ئەو بنەمایە زەکاتیان دەدا.[1]

بۆیـە هـیچ شـتێك لـەوە سـەیرتر و پیسـتر نـیە، کـە گومان و ترس بورووژێنی سـەبارەت بـە کەمایەتـیە مەسـیحیەکان و ئـەو نامسـولّمانانەی دیکە، کە لەناو ئوممـەتی ئیسـلامیدان، ئەگـەر ئیسلام حوکم بکات. ئەوە پڕوپاگەندەییەکی پیس و

[1] کتێـبی (الدعـوة الى الإسـلام) دانـانی (سـیر ت.و.ارنولـد) و وەرگێڕانی بۆ عـەرەبی (حسن ابراهیم) و دوو هاوڕێکەی، ل٤٩.

مەبەستدار و خراپەکارە، کە هەندێکجار کۆمەڵێك لە بێعەقڵ و پیسەکانی ئەو کەمایەتییانە دەیگرنە بەر، کە دەرونیان بە تەواوی لە رك و کینە بەرامبەر بە ئیسلام نقووم بووە، لەبەر هیچ نا، تەنها لەبەر ئەوەی ئیسلامە. هەندێك جاریش کەسانێك ئەم شێوازە دەگرنە بەر، کە ناوی مسوڵمانیان هەڵگرتوە، ئەوانە هیچ و پوچێکی ئادەمین، هەوڵ دەدەن پەنا بەرنە بەر پروپاگەندەی بۆگەن؛ چونکە هەندێك پێویستی کەمیان لە سودی ماددی، یان ناوبانگ، یان پروپاگەندە بۆ کەسایەتیە لاوازەکانیان دەست دەکەوێت؛ چونکە بەم شێوەیە، لەلایەن مژدەدەر و رۆژهەڵاتناسە خاچپەرستەکانەوە بە خۆشیەوە ئامێزیان بۆ دەکرێتەوە، بەهۆی ئەو خزمەتەی بە خاچپەرستیەتی دەرەکیی دەکەن، کە پیاوی مسوڵمان یان پیاوی ئەسڵزادە هەرگیز ئەمە ناکات!

گیانی لێبوردەیی مرۆڤانە

ئەوەی لە گیانی لێبوردەیی مرۆڤانە لەئیسلامدا هەیە، هیچ خاوەن ویژدانێك ناتوانێت نکوڵی لێ بکات، یان پەناوپێچی تێدا بکات؛ ئەویش ئەو لێبوردەییەیە، کە بە تێکرای مرۆڤایەتی بەخشراوە، نەك تەنها بۆ رەگەزێك، یان هەڵگرانی بیروباوەڕێکی دیاریکراو، بەڵکو بۆ ئادەمیزادە بەو سیفەتەی، کە ئادەمیزادە.

کاتێك ئیسلام ئەرکی خۆی لە رێنوێنی مرۆڤایەتی بەجێ دێنێ و، بە ئەرکی لابردنی ستەم و خراپەکاری هەڵدەستێت، تا هیچ دەسەڵاتێکی توندڕەوانەی لەسەر تاك، یان نەتەوەیەك نەمێنێت و، لە سینەشیدا هیچ گرێیەك بەرامبەر چینێك، یان رەگەزێك نامێنێت.

ئەوە ئەو گیانەیە کە دەتوانێت ئاشتی لەسەر زەوی بچەسپێنێت، هەموو رەگەز و رەنگەکان بە یەك ئاشنا بکات، لێبوردەیی و خۆشەویستی و بەزەیی لەنێوان نەوەی مرۆڤایەتی بڵاو بکاتەوە، کەش و هەوای ژیان لە ژەهری ئێرەیی تاك و، ململانێی چینایەتی و، دژایەتی رەگەزپەرستی پاك دەکاتەوە، هەروەك ئەو جەنگ

و کوشتارانە ڕادەگرێت، کە بەو هۆیانەوە، یان لەبەر ئارەزووی داگیرکردن و فراوانخوازی تەنها بۆ بەکارهێنانی ماددی، یان گەورەبییەکی درۆینە دروست دەبێت.

لە بنەما گشتییەکانی ئیسلامدا وێنای ئەو گیانە مرۆڤانە بێگەردە کراوە:

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا: ئەی خەڵکینە! ئێمە ئێوەمان لە نێر و مێیەکەوە دروست کردووە و کردوومانن بە چەندین گەل و هۆز، تا یەکدی بناسن.﴾الحجرات/١٣.

﴿وَلاَ تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ: ئەگەر لەگەڵ ئەهلی کتێبدا دەکەونە وتوێژەوە، بەوپەڕی نەرم و نیانی قسەیان لەتەکا بکەن، مەگین لەتەك ئەوانەی کە ناهەقییان کردووە، ئێوە بڵێن: بەو قورئانە کە بۆ ئێمە هاتە خوار و بەو کتێبەی بۆ ئێوە هاتۆتە خوار، بڕوا دەکەین، خودای ئێمە و خودای ئێوە هەر یەکێکە، ئێمە خۆمان بەو دەسپێرین.﴾العنكبوت/٤٦.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ: تۆ بە بڕواداران بڵێ: با ئەو کەسانە ببەخشن کە بۆ ڕۆژەکانی خودا بەهیوانین.﴾الجاثية/١٤.

(جابری کوڕی عبداللە) بۆمان دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((جەنازەیەك بەلاماندا تێپەڕی، پێغەمبەر هەستایەوە و ئێمەش هەستاینەوە. گوتمان ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوە جەنازەی جولەکەیەکە! فەرمووی: (أَوَ لَيسَت نَفسًا؟ إِذَا رَأَيْتُمْ الْجِنَازَةَ فَقُومُوا: ئەی ئەویش نەفسێك نیە؟ ئەگەر جەنازەیەکتان بینی هەستنەوە.))[1]

بەم لێبوردەییە مرۆڤانە بێگەردە، جێنشینەکانی پێغەمبەر و، زۆربەی مسوڵمانانیش ڕێگایان گرتەبەر، جگە لە چەند کەسێکی کەم وا دەرکەوت، کە توندڕەو و ڕەگەزپەرست بێت، بەبێ ئەوەی ئەرکێکی ئایینی بێت، یان بۆ لادانی ستەمێك یان هەڵگرتنی خراپەکارییەك بێت. ئەو ڕەفتارانەش لە کەسانێك ڕویداوە، کە بە نوێنەری ئیسلام دانانرێن و لە بنەما بەرز و گیانە مرۆڤانەکەی ئیسلام تێنەگەیشتوون.

---

[1] البخاري

عومـەری کـوڕی خەتـتاب پیرێکـی کوێـری بینی لە دەرگاکان دەرۆزە دەکات، پرسـیاری کرد، زانی کە ئەوە جولەکەیە، پێی گوت: چی وای لێکردی ئەمە بکەی؟ وتـی: سـەرانە(جزیە) و پێویستی و بەساڵدا چوون. عومەریش دەستی گرت و بردی بـۆ مـاڵی خـۆی، پێویسـتیی ئەو کاتەی پێدا، ئنجا ناردی بۆ لای سەرپەرشتیاری خانـەی دارایی(بیت المال) و پێی گوت: ئەمە و هاوشانەکانی لەبەرچاو بگرە، بەخوا لەگـەڵی دادوەر نـەبوین، گەنجـیەکەیمان خـوارد، لە کاتی پیریشدا زەلیلی دەکەین. ﴿إِنَّمَـــا الصَّـــدَقَاتُ لِلْفُقَـــرَاءِ وَالْمَسَـــاكِينِ: زەکـات دەبـێ بدرێـتە هـەژاران و کەمدەستان.﴾، ئەمەش لە هەژارەکانی ئەهلی کیتابە.

کە سەفەری کرد بۆ دیمەشق، بەلای کۆمەڵێك گاوری هەژاردا تێپەڕی، کە توشی گـولی بـبون، فـەرمانی دەرکـرد، کە لە ماڵی زەکات بەشیان بدرێت و بژێوییـان بۆ دابین بکرێت.

ئـەم گـیانە بـێگەردە بـوو، کە خەڵکی بۆ ئیسلام ڕاکێشا، وایکرد بەو خێراییە سـەیرە لەرادەبەدەرە بە زەویدا بڵاو بێتەوە، خەڵك لە دەست چەوساندنەوەی ئایینی و ڕەگەزپەرسـتیی بـڵاوی ئـەو کاتـە ڕایـان دەکـرد بـەرەو ئیسـلام و، چـاوەڕوانی لێبوردەیی و دادوەری و یەکسانیان لێ دەکرد.

لـە کتێـبی (الدعـوة الی الإسـلام)دا لـە دانـانی (سـیر ت.و.ارنولد)ە و (حسن ابراهیم و دووهاوڕێکەی وەریان گێڕاوە)، لە لاپەڕە -٥٣- و دواتردا هاتووە:

"میخائیـلی گـەورە Michael the Elder توانـی لە ڕێگای (انطاکیة)ی یـەعقوبی لـەو نوسـینانەیدا، کـە لەنـیوەی دووەمی سەدەی دوانزەدا نووسیبووی، ئەوانـە کۆبکاتـەوە، کـە بـرا هاوئایینـەکانی نوسـیبوویان، هەروا جێ پەنجەی خوا ببینێـت لـە ڕزگارکـردن(فـتح)ە عەرەبـیەکاندا، هـەتا دوای ئـەوەی کەنیسـە ڕۆژهەڵاتیـیەکان بـۆ مـاوەی پێـنج سـەدە فەرمانڕەوایی مسوڵمانانیان دیت، دوای باسکردنی چەوساندنەوەکانی هیرەقل دەنوسێت و دەڵێت:

{ئەمەیـە هـۆی ئـەوەی، کە خواوەندی تۆڵە کە لە هێز و دەست ڕۆیشتندا تاك بوو، کە بە ئارەزووی خۆی دەوڵەتی مرۆڤەکانی بەڕێوە دەبرد، بەوەی دەبەخشی کە

خۆی ئارەزووی لێیە، سوك و بێبەهاكانی بەرز دەكردەوە، كاتێك زۆرداریی ڕۆمەكانی بینی، ئەوانەی بە هێز كەنیسەكانمانیان دزی و ولاتمانیان تالان كرد و، سزایەكی بێ سۆز و بەزەیی بەسەرماندا سەپاند، ڕۆڵەكانی ئیسماعیلی لە ولاتانی خوارووەوە نارد، تا لە چەنگی ڕۆمەكان رزگارمان بكەن.

لە ڕاستیدا ئەگەر پێشتر ئێمە بەرگەی كەمێك زیانمان گرت بەهۆی ئەوەی، كەنیسە كاسۆلیكییەكانیان لەئێمە ستاند و دایان بە خەڵكی (خلقیدونی)، جا ئەو كەنیسانە هەر لای ئەوان مایەوە، كاتێك شارەكان كەوتنە دەست عەرەبەكان، بۆ هەر تیرەیەك ئەو كەنیسانە تەرخان كرا، كە لەژێر دەستیان بوو-لەو كاتەدا كەنیسەی (حمص)ی گەورە و كەنیسەی (حران) لێمان ستانرابوو-، لەگەڵ ئەوەشدا دەستكەوتێكی كەم نەبوو، كە لە توندوتیژی و ئازاردان و داپلۆسین و ڕەفتاری ڕەقی ڕۆمەكان رزگارمان بوو و، خۆمان لەئاستی و دڵنیاییدا بینیەوە.

{كاتێ سوپای ئیسلامی گەیشتە دۆڵە ئەردەن و (ئەبو عوبەیدە) لە (فحل) سەربازگەی دامەزراند، خەڵكە مەسیحییەكەی ئەم ولاتە نامەیان بۆ عەرەبەكان نوسی و وتیان: ((ئەی مسوڵمانینە، ئێوە لای ئێمە لە ڕۆمەكان خۆشەویستترن، ئەگەریش ئەوان لەسەر ئایینی ئێمەن، ئێوە بەوەفاترن بۆمان، بەسۆزترن لەگەڵمان، ستەممان لەسەر لادەدەن، فەرمانڕەواییتان چاكترە لەسەرمان، بەلام ئەوان ناچاریان كردوین و بەسەرماندا زاڵ بوون)).. خەڵكی (حمص) دەرگای شارەكەیان بەڕووی سوپای (هیرەقل)دا داخست، هەواڵیان بە مسوڵمانەكان دا، كە سەرپەرشتیاری و دادوەریی ئەوان خۆشەویستترە لایان لە ستەم و توندوتیژیی ئیغریقییەكان.

{ئەمەبوو حاڵ و باری هەستەكان لە ولاتی شامدا، لەكاتی ئەو غەزایەی لەنێوان ساڵەكانی ٦٣٣ و ٦٣٩ز ڕوویدا، كە تیایدا عەرەبەكان بەرەبەرە سوپای ڕۆمیان لەم ویلایەتە وەدەر نا.. ئەو كاتەی دیمەشق بووە نمونە لە بەستنی پەیمانی ئاشتی لەگەڵ عەرەب ساڵی ٦٣٧ز. و بەمە لە تالان دڵنیابوو، هەروەك هەندێ مەرجی گونجاوی دیكەیشی دابین كرد، شارەكانی دیكەشی شامیش لەو ڕێچكەیە دوانەكەوتن، ئەوەبوو (حمص) و (منبج) (Hieropolis) و چەند شارێكی

دیکەش پەیمانیان بەست و بەو پێیە بوونە سەر بە عەرەبەکان. بەڵکو (بەتریق)ی (بیت المقدس)یش بە مەرجی هاوشێوە شارەکەی دایە دەستەوە. ترسی ڕۆمەکان لەوەی ئیمبراتۆر ناچاریان بکات شوێن مەزهەبەکەی بکەون، وایکرد ئەو پەیمانەی مسوڵمانان بە خۆیان دابوو لە ئازادی ئایینی، لەدڵیان خۆشەویستتر بێت لە پەیوەست بوونیان بە دەوڵەتی ڕۆمانی، یان هەر حکومەتێکی مەسیحی. ئەو ترسەی سەرەتای دابەزینی سوپای ڕزگارکەر بۆ وڵاتەکەیان پەیدا بوو، زۆری نەبرد ڕەویەوە و پەرۆشییەکی بەهێزی بەشوێندا هات، کە لە بەرژەوەندیی عەرەبە ڕزگارکەرەکاندا بوو.

{بەلام ویلایەتەکانی دەوڵەتی بێزەنتی، کە هەر زوو مسوڵمانەکان بە بە دلێری و ئازایەتی خۆیان دەستیان بەسەردا گرت، لە بارێکی لێبوردەیی وادا ژیان، کە بە درێژایی چەندین سەدە بەخۆیانەوە نەدیبوو، بەهۆی بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی (یەعقوبی و نەستوری) لەناویاندا، ئەوەبوو مسوڵمانەکان ڕێگەیان پێدان دروشمە ئایینیەکانی خۆیان ئەنجام بدەن، بەبێ ئەوەی کەس ڕێیان لێ بگرێت، تەنها چەند پێوەندێك نەبێت، کە لەسەریان فەرز کرا، تا تێکگیران لەنێوان ئایینە بەرامبەریەکەکاندا ڕوونەدات، یان بەهۆی دەرخستنی ڕێوڕەسمە ئایینییەکان و شانازی پێکردنەوە ڕەگەزپەرستی نەوروژێنێت و هەستی مسوڵمانان ئازار نەدات.

دەتوانین ئاستی ئەو لێبوردەییە-کە لە سەدەی حەوتەمدا سەرنج ڕادەکێشێت- لەرێی ئەو پەیمانانە هەڵبسەنگێنین، کە عەرەبەکان دایان بە دانیشتوانی ئەو شارانەی دەستیان بەسەردا گرت، پەیمانیان پێدان کە گیان وماڵیان بپارێزن و، ئازادیی ئایینییان بۆ ڕەها بکەن، بەرامبەر بە گوێڕایەڵی و جزیەدان.

{ئاسان نیە درێژەی ئەو پەیمانانە بە وردی کورت بکەینەوە، بەهۆی ئەو زیادانەی تیایاندایە. جا ئەو وردەکاریانە وەکو وشە ڕاست بن یان نا، لایەنێکی زۆرگرنگە لەو ڕووەوە، کە گێڕانەوەی مێژویی دەنوێنێت، ئەوەی کە مێژونووسە مسوڵمانەکان لە سەدەی دووەمی کۆچی وەریان گرتووە -ئەمەش ئەو گێڕانەوانەیە، کە ئەستەمە پاڵپشتیەکەی خۆی ڕابگرێت، ئەگەر بەڵگە هەبێت لەسەر سەلماندنی

پێچـەوانەکەی-، چـی تـیادا نـیە، کـە لـێرەدا ئەو مەرجانە بهێنینەوە، کە گوایە خەلیفە (عومەری کوڕی خەتتاب) داینا، کاتێك (بیت المقدس)ی وەرگرت:

بـەناوی خوای گەورەی میهرەبان، ئەمەیە ئەو دڵنیاییەی بەندەی خوا و ئەمیری بـڕواداران بـە خـەڵکی (یلـیاء)ی بەخشـی، دڵنـیایی بـۆ خۆیـان و ماڵـیان و کەنیسەکانیان و خاچەکانیان و نەخۆشیان و لەش ساغیان و هەمو خەڵکەکەکانیان؛ کـەس لـە کەنیسەکانیان نیشتەجێ نابێت و ناڕوخێنرێت و، سوکایەتی پێناکرێت و لـێی کـەم ناکرێـتەوە، سـوکایەتی بە خاچەکانیان ناکرێت و، لە سامانەکانیان کەم ناکرێتەوە (لەسەر دینەکەیان زۆریان لێ ناکرێت و زیان لە هیچیان نادرێت).

{بـاجی پێـنج دیـنار لەسەر دەوڵەمەند و چوار دینار لەسەر چینی ناوەڕاست و سـێ دیـناری لەسـەر هـەژارەکان دانـا.. عومەر بە هاوڕێیەتی (بەتریق) سەردانی شوێنە پیرۆزەکانی کرد، دەڵێن: لە کاتێکدا لە کەنیسەی (قیامە)دا بوو، کاتی نوێژ داهـات، (بەتریق) داوای لە عومەر کرد لەوێ نوێژ بکات، بەڵام ئەو بیری کردەوە و داوای لێـبوردنی کـرد و گوتـی: ئەگـەر ئـەو ئـەم کـارە بکات، ئەوا لەدوای ئەو، شوێنکەوتەکانی دەڵێن ئێرە شوێنی پەرستنی مسوڵمانانە.

{لـەو شتانەی لەگەڵ ئەم گیانی لێبوردەییەدا دەگونجێت، رەفتار چاکی عومەرە لەگـەڵ هەڵگـرانی ئایینەکانی دیکە، کە لەژێر فەرمانڕەوایی ئەودا دەژیان، ئەوەی لـێی دەگـێڕنەوە کـە فـەرمانی داوە بـە بەخشینی ماڵی زەکات بەو نەصرانییانەی تووشـی گـەڕی بووبـوون و بژێویـیان بـۆ دابـین بکرێت. ئەو، پەیماندار(ذمي)ەکان- هەڵگـرانی ئاییـنەکانی دیکـە کـە هاتونەتـە ژێـر پاراسـتنی مسوڵمانان- لە یاد ناکـات، هـەتا لـە دوا ڕاسـپاردەکانی کـە دەیـدا بـەو کەسـەی لـەدوای ئەو جێی دەگرێـتەوە، دەربـارەی ئـەو ئەرکـەی پێویسـتە لـەو پایە بەرزەدا پێی هەڵبسێت، گوتـی: (رای دەسـپێرم بـە پـەیماندارەکانی خـوا و پـەیماندارەکانی پێغەمـبەر، کە بەڵێنەکانیان بۆ بباتە سەر و زیاد لە توانا ئەرکبار نەکرێن).}"

بـەم لێبوردەیـیە و ئـەم دادوەرییە، ئیسلام لە رابردوودا توانی و لە داهاتووشدا دەتوانـێ، ئاشـتی جـیهانی لە زەویدا وەدی بهێنێت، لەبەر ئەوەی شتێك بە خەڵك

دەبەخشێت، کە هیچ بیروباوەڕ و سیستەمێکی دیکە نایبەخشێت، هەموویان لە یەك کاروانی مرۆڤایەتیدا بەڕێوە دەبات، لە سایەیدا هەست بە ئاشتی و ئاسایش دەکات.

بەڕێز (جب) لە کتێبەکەی (الی أین یتجه الإسلام Whiter Islam) دەڵێ:

"ئیسلام هێشتا لەتوانایدایە خزمەتێکی بەرز و بەڕێز پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکات، هیچ دەزگایەکی دیکە نیە سەرکەوتنێکی بێهاوتا بەدەست بێنێت لە پێك ئاشناکردنی ڕەگەزە دژیەکەکانی مرۆڤایەتی، لە یەك بەرەو لەسەر بناغەی یەکسانیدا.. زانکۆی ئیسلامی لە ئەفریقیا و هیند و ئەندەنوسیا، بەڵکو زانکۆ بچوکەکەی چین و، زانکۆ تەسکەکەی یابان، هەموویان دەری دەخەن، کە ئیسلام هێشتا لەتوانایدایە دەسەڵاتی بەسەر ئەو ڕەگەز و چینە جۆراوجۆرانەدا بسەپێنێت.

ئەگەر ململانێ زەبەلاحەکانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بخرێنە ژێر توێژینەوە، ئەوا بۆ یەکلاکردنەوەی ململانێکە هەر دەبێت پەنا بۆ ئیسلام ببرێت."

لەم بوارەدا وام بەباش زانی گوڵبژێرێك لە گوتەکانی دوو پیاوی ئەوروپی نەصرانی بێنمەوە، چونکە شایەتیەکەی ئەوان بۆ ئیسلام لەکۆن و نوێدا بە لێبوردەیی ڕەها و، دادوەریی گشتی لە ڕەفتارکردن لەگەڵ دژە بیروباوەڕەکانی، ئاشتیەکە لەسەرووی ئاستی گومانە، ناکرێت لە هەڵچونێکی ئایینی بۆ ئیسلام دەرچوو بێت، یان زیادەڕۆیی بێت لە ئاشکراکردنی ڕووە گەشەکانی!

لێبوردەیی مرۆڤانە، ڕەگەزێکی گرنگە لە چەسپاندنی ئاشتی، کە هەموو ئەو شارستانیانەی ئەمڕۆ سایەیان بەسەر جیهاندا کردووە لە دەستیان داوە، ئەو جیهانی بەهۆی دەمارگیریی ئایینی و، دەمارگیریی ڕەگەزی و، دەمارگیریی مەزهەبی پارچەپارچە بووە، بەهۆی ئەو دەمارگیرییە بێزراوە لە لێواری لەناوچوون ڕاوەستاوە، لەبەر ئەوەی گیانی لێبوردەیی مرۆڤانەی تێدا نیە، گیان دادوەری ڕاستەقینە نیە، بەهۆیەوە ڕق و قین دەردەپەڕێت، چاوچنۆکیی ئابوری و نائابوری پەرەدەسێنێت، ژیانی مرۆڤایەتی دەکاتە دۆزەخێك لە جەنگ و دۆزەخێك لە ئاشتی، برسیەتی و ترسی تیادا بڵاوە، ئومەتەکان لە بەرامبەر یەك بە هۆشیاری و

دوودڵییەکی بەردەوام ڕاوەستاون، باری دەروونی خەڵك قورس دەکات و دوچاری پاڵەپەستۆی دەماری و خوێنی دەکات، وایان لێ دەکات بەردەوام لە چاودێریکردنی خۆیان و خەڵکی دیکەدا بن، لە ترسێکی بێ دڵنیاییدا بن، لە رقێکی بێ ئاشتیدا بن، لە تاریکییەکی بێ تروسکەدا بن.

لەگەڵ هەموو ئەمانە، دەبینی ئەو شارستانیە شکست خواردوانە شانازی بەخۆیان دەکەن و بەرگری لە خۆیان دەکەن، ناخۆشی لەدوای ناخۆشی و جەنگ لەدوای جەنگ و، بەڵا لەدوای بەڵا تووشی مرۆڤایەتی دەکات. بۆچی؟ لەبەر ئەوەی بەکارهێنانی ئاسن و ئاگر و کارەبا و هەڵم لە دەست ئەودایە، خاوەنی دروستکردنی بۆمبی ناوکی و بۆمبی ئیدرۆجینی و مانگەدەستکردەکانە، بەڵام خاوەنی یەك گەردیلەی خۆشەویستی و یەك ڕەگەزی لێبوردەیی و یەك وزە لە وزەکانی مرۆڤایەتی نیە!

ئەمەیە ئەو ڕموزن بوون(مسخ)ەی تووشی گیانی مرۆڤایەتی دەبێت لە چەرخی تاریکی رۆحی و شکستدا.. هیچ دەستێك نیە ئەو گیانە چارەسەر بکات، هیچ تیشکێك نیە تاریکی و شاراوەکانی روناك بکاتەوە، مەگەر جارێکی دیکە ئیسلام پێشەوایەتی مرۆڤایەتی بکات، جا بگەڕێتەوە بۆ لێبوردەیی مرۆڤایەتی، دۆزینەوە و زانستەکانی بکاتە ئامێری بەزەیی و شارستانی و ئاشتی.

ڕەگەزی ڕەوشت لە مامەڵە و هەڵسوکەوتدا

لە دیارترین جیاکەرەوەی گیانی ئیسلامی، زاڵبوونی ڕەوشتە بەسەر پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان لە ئاشتی و جەنگدا و، خۆدارنینە لە خۆویستییە بچوکە سنوردارەکەی، کە (وڵات) یان (نیشتمان) یان (ڕەگەز) یان (چین) دەپەرستێت و، بە ئامانجێکی پیرۆز و لەسەروی نمونەیی و ڕێبیر(مبدأ) و ڕەوشتی دادەنێت.

ئەو گیانەی بەسەر پەیوەندی نێوان دەوڵەتان و کۆمەڵاندا زاڵە، لە تێکڕای ئەو سیستەمانەی، کە زەوی ناسیویەتی -بێجگە لە سیستەمی ئیسلامی- کەشی ژیانی مرۆڤایەتی تێك دەدات و، وەکو ژیانی گورگەکانی دارستانی لێ دەکات، نە بەڵێن و نە پەیمانی تێدایە، جگە لە ناپاکی و دوڕوویی بواری شتی دیکە نیە.

مـرۆڤایەتی لـەو سـەردەمانەدا، کـە ئـەوروپا دەسـەڵاتدار بـوو، نمونـەی زۆری سـەردەمی دارستان و، چەندین وێنەی یاسای گورگانی بەخۆوە دیت. یاسای ناپاکی و دوڕوویـی و بێبـەهایی، شکاندنی بەڵێن و پەیمان، دڕاندنی ڕێکەوتنەکان، وەسف کردنی بەڵێننامەکان بەوەی کە پارچەکاغەزن.

هـەروا دڕەندەیـی وای بـەخۆوە دیت، کە دڕندەکان شەرم دەکەن ئەنجامی بدەن، دوایین ئەو دڕندایەتیە ئاشکرایە دوو بۆمبەکەی هێرۆشیما و ناکازاکی بوو.

مـرۆڤایەتی لـە داهاتووی نزیکیدا، جۆرەها غەدر و ناپاکیی بەخۆوە دەبینێت، جۆرەهـا دڕندەیـی بـەخۆوە دەبینێـت، کـە لەگەڵ گیانی ئەو شارستانیەتە ماددیە کافـرە بگونجێـت، ئـەو شارسـتانیەتەی بـڕوای بـە ئـایین و ڕەوشـت نـیە، ئـەو شارسـتانیەتەی خـۆی بـە هـیچ ڕێبیر و ویژدانێکەوە پەیوەست ناکات، بەشێوەیەك لەگـەڵ بیرۆکـەی مـاددی تاریکـیدا بڕوات، کە بەسەر ئەم شارستانیەتەدا زاڵە، جا هەرچـی ڕەگـەزی بـێجگە لـە بەرژەوەندی راستەوخۆ و دەمارگیری بۆگەن هەیە لە ژیان ڕەتی دەکاتەوە.

بیرۆکـەی مـرۆڤایەتی تـاك، لەژێـر سایەی ئەو شارستانیەتە گیان نزم و ویژدان بۆگەنـەدا، دوور لـە وەدیهاتن دەمێنێتەوە، هەرچەند بانگەشەی بیرۆکەی یەکیەتی جـیهان بکرێـت، لەبـەر ئـەوەی ئـەو یەکیەتیە دەبێ لەسەر بناغەی بیروباوەڕێکی ئـەدەبی و، گونجـاندنی پەیوەندیـیە ماددیـەکان و، بەڕێوەبـردنی ئامـێرەکان بـۆ بنیاتنانی ژیان نەك تێکشکاندنی، دامەزرێت.

چاوچـنۆکیی دەوڵەتان هەر حوکم دەکات، هەموو نارەوا و تاوان و دڕندایەتیەك بۆسیاسـی و سەرکردەکان حەڵاڵ دەکات، لەبەر ئەوەی ئاڕاستەی دەوڵەتێکی دیکە، یان ڕەگەزێکی دیکە، یان چینێکی دیکە کراوە!

هـەتا بیرۆکـەی پیرۆزیـی دەوڵـەت، یـان ڕەگـەز، یـان چـین -نـەك پیرۆزیـی مـرۆڤایەتی- فەرمانـڕەوا بێت، هیچ ڕێگرێك نابێت لەبەردەم ئەنجام دانی خراپترین تـاوان لە مافی خەڵکانی دیکە و، تاوانبار بە پاڵەوانێکی مەزن دادەنرێت و، ناپاك بـە سیاسـەتمەدارێکی لـێزان دادەنرێت، هەر بەو شێوەی، کە مرۆڤایەتی لە هەموو

مـێژوویدا بەخۆیـەوە دیـوە، جگـە لەو ماوەیەی، کە ئیسلام دەسەڵاتی هەبوو، کە تروسکی ڕوناکییەك بوو لە ناخی تاریکیەکاندا.

ئیسـلام-وەك باسمان کرد- هێزێکی رزگارکەرە، لە زەوی دەردەچێت، تا بەتەنها پەروەردگاریـەتی خـوای گـەورە بۆبـەندەکان بـڕیار بـدات، پاشان مرۆڤ لە کۆت و بـەندەکان ڕزگـار بکـات، ئـازادی و رۆشـنایی و ڕێـزیان پـێ ببەخشـێت، بـەبێ رەچاوکردنی دەمارگیری رەگەزایەتی، یان دەمارگیریی چینایەتی.

جـا ئەگـەر ئـەو هـێزە ڕوبـەڕووی هـێزەکانی خـراپەکاری و لەسنوردەرچوون و بەکۆیلەکـردن بـووەوە، ئـەوا تەنها دژی ئەو هێزە خراپەکارە تێدەکۆشێت و لەناوی دەبات، بەبێ ئەوەی هیچ ئامانجێکی داگیرکاری، یان ئابووری هەبێت.

((محمد نـێردراوە تـا ڕێـنمونی خـەڵك بکـات، نـەك باج لەخەڵك وەربگرێ))، هـەروەك (عومەری کوڕی عبدالعزیز) گوتویەتی، کاتێك ئەو سەرکارەی ناردبوو بۆ کۆکـردنەوەی سەرانە، سکاڵای ئەوەی دەکرد، کە بەهۆی مسوڵمان بوونی خەڵکەکە سەرانە کەم بۆتەوە!

کاتـێك ئیسـلام دەردەچـێت تا بە ئەرکی ڕزگارکردن و پاککردنەوە هەڵبستێت، ئـەوە لـەیاد ناکات کە بەرژەوەندی هەرەمەزنی مرۆڤایەتی یەکەم ئامانجیەتی، نەك بـەرژەوەندی تایبەتی رزگارکەرەکان خۆیان، یان بەرژەوەندی مسوڵمانان بە تایبەت، کەواتـە هـیچ بوارێك نیە بۆ بیرۆکەی بیردۆزەی دەوڵەت یان ڕەگەز، کە قەدەغەکان حـەڵاڵ دەکـا و، بـیانو بـۆ کـاری خراپ دەهێنێتەوە و، غەدر و دوڕوویی و درۆ بە لێزانـیی سیاسـی دادەنێـت، یـان توندوتـیژی و تـاوان و دڕندایەتی بە پاڵەوانیەتی جەنگ دادەنێت.

بەڵێن و پەیمان پیرۆزە، هەرچەند ببێتە هۆی ئەوەی مسوڵمانان بەرژەوەندی نزیك و دەسـتکەوتی ویسـتراویان لەدەسـت بچـێت، شـەرەف رەچـاو دەکرێت، ئەگەریش مسوڵمانان دوچاری زیان و ناخۆشی بکات، هەستی مرۆڤایەتی لەبەرچاو دەگیرێت، هەرچەند جەنگەکە توندوتیژ بێت و شەڕ و لێکدانەکە گەرم بێت.

لـه کۆتاییدا، ئیسلام به هەموو ئەمانە قازانجی کرد و زیانی لیّ نەکەوت، گیان و دلّـی خەلّکی دەست کەوت، توندوتوۆلّ بوونی ڕێبیرە بالاّکانی دەستکەوت، کە بە مەبەسـتی بڕیار لەسەردانی لەسەر زەویدا هاتبوو، لە کۆتاییشدا بەهۆی پارێزگاری ڕەگـەزی ڕەوشـتی لـە ئاشتی و جەنگدا، ئەو زیانە لاوەکی و ناخۆشییە کاتییانەی دووچـاری بـبوو، هـەمووی بـۆ قـەرەبو کرایەوە، لە ماوەیەکی کورتدا بینیان چۆن سـەرکەوتنی خـودا و رزگارکـردن هـات و، چـۆن خەلّك دەستە دەستە دەهاتنە ناو ئایینی خوداوە.

ئیسـلام لە جیهانی نێو دەولّەتیدا، بەلّکو لە جیهانی مرۆڤایەتیدا، پەیمان بردنە سـەری بەیاسـای خـۆی دانـا: ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولاً: پەیمانیشـتان بەرنە سەریّ، پەیمان پرسینەوەی لەسەرە.﴾الإسراء/٣٤.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلاَ تَنقُضُوا الأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُم اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ، وَلاَ تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ: ئـەو پەیمانـەی کـە لەگەلّ خودای دەبەستن بەجێی بێنن، سوێندەکانتان مەشکێنن، پاش ئەوەی کە لێبڕان پێکـیان بێـنن و خوداتـان بە چاودێری خۆتان داناوە، دیارە خودا ئاگای لە کـردەوەتان هەیـە.. نەچـن وەك ئـەو ژنـە بکـەن کـە ڕیسـەکەی -لـەپاش گرژی- خاوکـردەوە و پسپسی کرد. سوێندەکانتان بکەنە هۆی فریودان، بەو بەهانەیەی کە فلانە گەل لە گەلی دیکە باشترن.﴾النحل/٩١-٩٢

ئەمەیـە ئـەو بەهانەیـەی (دەولّـەت) لـە ئـەوروپا دەیکاتـە پاسـاوی خـۆی بۆ شـکاندنی بەلّـێن و پەیمانـەکان. بەهانـەی بـەرژەوەندیی دەولّـەت، قورئـان لێرەدا ئامـاژەی پیّدەکـات: ﴿أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ﴾، ئاماژە بەوەش دەکات کە ئـەم ویستە بەهانە نیە بۆ پەیمانشکاندن، ڕێگری لە مسولّمانان دەکات ئەو ڕێگایە بگـرنە بەر، بەلّێن شکێن بەو شێوە نابوتە دەچوێنیّ ﴿كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا﴾.

خـوای گەورە چۆن پەیمان شکێنانی بەسوك و ناشیرین داناوە، هەتا لە گۆڕەپانی مـرۆڤایەتی وەدەری نـاون و، خستونیە ناو ئاژەڵان، هەرواش پەیمان بەجێگەیاندن و ئەنجامدەرانی بە مەزن داناوە:

﴿إِنَّمَـــا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الأَلْبَابِ، الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلاَ يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ: ئـەم رامانــە هەر بۆ خاوەن ئاوەزانە، ئەوانەی پەیمانی خوا پێك دێنن و تازە لێی پاشگەز نابنەوە.﴾الرعد/١٩-٢٠.

﴿وَالَّذِيـــنَ يَنقُضُـــونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُوْلَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ: ئەوکەسـانەی پەیمانیان دا بـە خـودا و پاشـان لـێی پاشـگەز بوونەوە و هەودای نێوان خۆیان و خودای خۆیان پسـاند -کـە خـۆی فەرمانی پێدابوون نەیپسێنن- و لە زەویدا بەدفەڕی دەکەن، لە بەهرەی خودا بێبەشن و دوارۆژی دژواریان هەیە.﴾الرعد/٢٥.

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ، الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُـــونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لاَ يَتَّقُونَ: خراپترینی زیندەوەران لای خودا ئەو کەسـانەن،کـە خودایـان نەناسـیوە و ئـیتریش بڕوا ناهێنن، ئەوانەی پەیمانت لەگەڵ بەسـتن و لەپاشـانا هـەمووجارێ پەیمانـیان هەڵدەوەشـێنن و هـیچ ترسـی خودایان نیە.﴾الانفال/٥٥-٥٦.

هــەتا ئـەو هاوبەش پەیداکەرانەی دژایەتی ئیسلام و مسوڵمانانیان دەکرد و، بە شـێوەیەك ئازاریان دەدان کە نە پێشتر و نە لە پاشتر کەس وا ئازار نەدراوە -تەنها ئـەو ڕۆژە نەبێـت، کـە فەرمانـڕەوایی لـە ئـەندەلوس و لــە حەبەشە کەوتە دەست خاچپەرستـەکان، هـەروا ئـەو ڕۆژەی فەرمانـڕەوایی لـە ڕوسیا و یۆغسلافیا و چین کەوتــە دەسـت شـیوعیەکان-، تەنانــەت ئەوانــەش، کــە خـوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێـت: ﴿كَـيْفَ وَإِنْ يَظْهَـــرُوا عَلَـــيْكُمْ لاَ يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلاًّ وَلاَ ذِمَّةً: چـۆن پەیمانـێك، کـە ئـەوان هـەرکاتێ بـزانن پێـتان دەوێـرن، بـەبێ ئـەوەی گوێ بدەنە سـوێندخۆری یـان خـزمایەتی، بـە گژتـاندا دێن.﴾التوبة/٨. هەتا ئەوانەش، خوای گـەورە لەسـەر مسـوڵمانان فەرز دەکات، کە پەیمانەکانیان بۆ بەرنە سەر، ئەمە لە

کاتێکدا کە دوافەرمانی خۆی دەربارەیان دەرکردبوو،کە ئەوانە لەوەبەدوا هیچ بەڵێن و پەیمانێکیان لەلایەن خوا و پێغەمبەرەکەی پێ نادرێت، بەڵام ئەوەی کراوە دەبێ ڕەچاو بکرێت و، نابێت مسوڵمانان دەست پێشخەر بن لە شکاندنی؛ ﴿وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ: خودا و پێغەمبەری خودا لە ڕۆژی حەجی مەزندا، لە خەڵك ڕادەگەیەنن کە خودا و پێغەمبەری خودا لە بتپەرستان بێزارن، ئەگەر پەشیمان ببنەوە قازانجتانە، ئەگەریش قبوڵی نەکەن، لێتان ڕوون بێ کە لەدەست خودا دەرناچن، مژدەش بدە بەوانەی خودا نەناسن، بەشیان ئازاری بەژانە.. بێجگە لەو بتپەرستانەی پەیمانتان لەگەڵ بەستوون و لەسەر پەیمانەکەیان لانەکەوتوون و دژی ئێوە یاریدەی کەسیان نەداوە، هەتا ماوەی پەیمانەکە بەسەر دەچێ، ئێوە پەیمانتان مەشکێنن. خوا پارێزکارانی خۆش دەوێت.﴾التوبة/٣-٤.

هەتا ئەو مسوڵمانانەی لە خانەی ئیسلام دوورن، ئەوانەی کۆچیان بۆی نەکردووە، کاتێك مسوڵمانان بەسەر دوژمناندا سەردەخەن، ئەمە ڕێگە بە براکانیان نادات ئەو بەڵێنانە بشکێنن کە پێشتر بەستویانە؛ ﴿وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلاَّ عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ: گەر ئەوان دەربارەی دینەکەیان یاریدە لەئێوە بخوازن، لەسەرتانە کۆمەکیان بکەن، مەگەر لەدژی ئەوانەی لەگەڵ ئێوە هاوپەیمانن.﴾الانفال/٧٢. ئەمەش لوتکەی بەڵێن بردنە سەرە، کە هیچ دەربڕینێك پێی ناگات.

ئەمە نمونەیەکی بیردۆزەیی و مەبدەئێکی نمونەیی نەبوو، بەڵکو ڕەفتارێکی واقیعی بوو لە ژیانی هەمو مسوڵمانان و پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکانیاندا. نمونە لەسەر ئەمەش لە واقیعی مێژویی ئیسلامدا زۆرە، لەم شوێنەدا کورتەی هەندێکیان دێنینەوە:

(حوزەیفەی کوڕی یەمان) دەڵێ: هیچ وای لیّنەکردم بەشداری (بەدر) نەکەم تەنها ئەوە نەبێت، کە من و (حسیل) لە مەککە دەرچووین، کافرەکانی مەککە ئێمەیان گرت و گوتیان: دەتانەوێ بچن بۆ لای محمد؟ گوتمان: ئەومان ناوێ، تەنها دەمانەوێ بچینە مەدینە. جا بەڵێن و پەیمانیان لێمان وەرگرت، تا بچین بۆ مەدینە و لەگەڵ (محمد) نەجەنگین، که هاتینە خزمەت پێغەمبەری خوا و هەواڵمان پێدا، فەرمووی: بڕۆن، بەڵێنەکەیان دەبەینە سەر و پشت بەخوا دەبەستین لەسەریان.

هەندێك لە هاوەڵ پەیداکەران(مشرکین) پەیماننامەی (حدیبیە)یان شکان، لەو پەیماننامەیەدا هاتبوو، کە هەر شوێنکەوتەیەکی (محمد) هات بۆ لای قوڕەیش وەری بگرن، هەر شوێنکەوتەیەکی قوڕەیش هات بۆ لای (محمد) وەری نەگرێت. پێغەمبەرﷺ بە پەیماننامەکەوە پابەند بوو لەگەڵ ئەوانەی نەیانشکاندبوو، لەماوەی ئەو پەیمانەدا هیچ قوڕەیشییەکی وەرنەگرت.. (ابورافع)ی ئازادکراوی پێغەمبەرﷺ دەڵێ: ((قوڕەیش ناردمیان بۆ لای پێغەمبەر، هەر کە پێغەمبەرم بینی ئیسلام چووە دڵمەوە، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ناگەڕێمەوە بۆ لایان؟ فەرمووی: من پەیمان ناشکێنم و نامەبەر ناگێڕمەوە، بگەڕێوە بۆ لایان، ئەگەر ئەمەی ئێستا لەدڵتا مایەوە، بگەڕێوە)).

ئەو کاتەی سوهەیلی کوڕی عەمر لەگەڵ پێغەمبەرﷺ خەریکی رێکەوتن بوون لەسەر پەیماننامەی (حدیبیە)، لەکاتی نووسینی و پێش مۆرکردنی، (ابوجندل)ی کوڕی (سهیل) بە کۆتکراوی لە دەست کافرەکان ڕایکردبوو و هات بۆ لای پێغەمبەر.. (سهیل) کە کوڕەکەی خۆی بینی، گرتی و گوتی: محمد! مەسەلەکە لەنێوان من تۆ بڕاوەتەوە.. (محمد) فەرمووی: ڕاستەکەی.. (ابوجندل) گوتی: مسوڵمانینە، ئایا دەمگەڕێننەوە بۆ لای هاوەڵ پەیداکەران تا لەسەر ئایینەکەم سزام بدەن؟! ئەمە هیچ دادی نەدا، پێغەمبەرﷺ بەپێی ئەو مەرجانەی لەسەری رێکەوت گەڕاندیەوە، ئەگەرچی هێشتا مۆری نەکردبوو.

(ئەبوعوبەیدە) لە سەردەمی خەلیفایەتی عومەردا سەرکردەی سوپا بوو، نامەیەکی بۆ عومەر نووسی، کە بەندەیەك دڵنیایی داوەتە خەڵکی شارێك لە

عـێراق، پرسـیاری رای ئـەوی کرد. عومەر بۆی نووسی: خوای گەورە بە وەفایی بە گـەورە دانـاوە، وەفـادار نابن تا پەیمانەکان نەبەنە سەر، جا بەوەفابن بۆیان و لێیان گەڕێن.

حـەز دەکـەم کەمـێك لـەلای ئەم رووداوە بوەستم، تا دوو دیاردەی پایەدار روون بکەمەوە:

یەکـەم: دانـنان و پشـت ڕاسـتکردنی عومـەر بـە پەیمانـێك، لـە بەندەیـەکی مسـوڵمانەوە دەرچـووە و، فـەرماندان بە سەرکردەکەی، کە جێبەجێی بکات، ئەوە لەلایەکەوە یەکسانیی ڕەها لەناو مسوڵمانان بەدی دێنێت و، ڕێزی پێویست لە تاك دەگرێـت، جـا ئـەو تاکـە هـەر پایەیـەکی هەبێت، ڕێزنان لە قسە و پەیمانەکەی بە جۆرێـك لەسـەر هەموو مسوڵمانان پێویست بێت، وەك بەڕاست دانانی فەرموودەی پێغەمـبەرﷺ: ((الْمُسْلِمُونَ تَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ..: مسوڵمانان خوێنـیان هاوتایـە، پـەیمانی نزمترینـیان لەسـەر هەمویان دەکەوێت..))[1]، ئەمە لەلایەکـەوە، پەروەردەکـردنی پـیاوانە بـە بەدەرخسـتنی پەرپرسیارێتی مەزن، کە لەسـەر هـەموو تاکـێکە، وتـەی ئـەو، وتـەی هەموو ئوممەتی ئیسلامە، بەو پێیە پێویسـتە خـۆی لە دەربڕینی بەدووربگرێت و وردبین بێت لە پەیماندانەکەی، چونکە هەموو ئوممەتی ئیسلامی پێوە پەیوەست دەبێت و، لەسەری لێیان دەپرسرێتەوە.

بـەڵام دیاردەی دووەم ئەوەیە کە عومەر دەڵێت: ((وەفادار نابن هەتا پەیمانەکان نەبەنـە سـەر))، لەگـەڵ ئـەو مانا جوانەی تیایدایە، کە بیرۆکە و سروشتی ئیسلام وێـنا دەکـات.. کـە وشـە بوونـی نـیە، تەنها بە بەدیهێنانی ماناکەی لە جیهانی واقـیعدا نەبێـت، تـەنها بـە هاوشێوەیی نێوان گۆتەی گوتراو و رەفتاری بەرهەست نەبێـت.. ئیسلامیش لە هەموو مەبدەئە بەرزەکانی ئاوا بووە، ئەوە تەنها نمونەیەك نـەبوو بـۆ پـەند و ئامۆژگـاری وەرگـرتن، تـەنها وشـەی رەونەقدار نەبوو، بەڵکو سیسـتەمێك بـوو بۆ جێبەجێکردن، دەستورێك بوو بۆ ئەرکبار کردن، واقیعێك بوو لە واقیعەکانی زەوی، ئەگەریش ئەوانە نمونەی بەرز بوون لە نیگای ئاسمان.

---

[1] البخاري

پاشـان ئیسـلام لەسەر ڕێگە بەرزەکەی بە هاوشان لەگەڵ شەرەف و کەرامەت و ڕەوشـت دا ڕێ دەکـات، غـەدر حـەڵاڵ ناکـات هەتا لەو کاتەشدا، کە لە ناپاکیی خەڵکیدیکـە دەترسێت.. ناچارە لە دوژمنایەتیدا بەسەریاندا زاڵ بێت و بە ئاشکرا لەگەڵـیان بجەنگێت، بەڕۆژی ڕووناك پەیمانەکەیان بەڕودا بداتەوە. لەناکاو و بەغەدر بەسـەریاندا نـادات لەکاتێکدا ئەوان لێی دڵنیان: ﴿وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَـيْهِمْ عَلَـى سَـوَاءٍ إِنَّ اللَّـهَ لاَ يُحِبُّ الْخَائِنِينَ: گەر هەستت کرد کۆمەڵێ لەو سـوێندخۆرانە ناپـاك دەرچـوون، تـۆش وەك ئەوان سوێندیان بەسەردا بدەوە، خودا ناپاکانی خۆش ناوێت.﴾الأنفال/٥٨.

لەوانەیـە هـەندێك کـەس لـەکاتی بیسـتنی فەرمودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ: ((الحرب خدعـة: جەنگ فرت و فێڵە))[1] گومانێکیان لا دروست بێت، بەڵام ئەمە جـێی گومان نیە، چونکە فرت و فێڵ لە جەنگدا ڕەوایە، ئەوە جەنگە نەك ئاشتی، کاتـێك جـەنگ ڕادەگەیەنرێت، بوار بواری پلانی جەنگیی دەبێت، دوژمن دەزانێ و ئاگاداریی خۆی دەکات و کاروباری ڕێك دەخات.. ئا لەو کاتەدا فرت و فێڵ دەبێتە زیرەکـیی جـەنگ و زۆرزانـیی سـەربازی لـە گۆڕەپـانی جەنگدا، نەك لە گۆڕەپانی ئاشتیدا.

پێغەمـبەر ﷺ ئەگـەر مەبەسـتی هێرشی شوێنێکی بوایە، وای دەردەخست کە نـیازی شـوێنێکی دیکـەی هەیـە، تـا بەرامـبەرەکەی دەسـخەڕۆ بکات، ئەوانەی دژایـەتی ڕاشـکاویان ڕاگـەیاندوە، نەك بۆ ئەوەی لە ناکاو بداتە سەر ئەوانەدا، کە پەیمانیان پێدراوە و دڵنیان و بەبێ ئەوەی بەخۆیان بزانن لێیان بدات.

بـەم شـێوەیە ئیسلامی بەهێز، هەڵوێستێکی بەڕێزانەی توند وەردەگرێت. غەدر نـیە و لاوازی نـیە، نـە زۆر لێکردن و نە مل پێکەچ کردن.. بەڵکو ئەوە عیززەتی بەهـێزەکانە و، بەڕێـزیی ڕێـزدارەکانە و، بەڵێـنی وەفادارەکانـە.. بەم شێوەیە ئەو دیاردەیە دەرکەدەوێت لە دڵنیاکردنەوەی هاوبەشپەرستی داڵدەدراو، چونکە ئەو لەو کاتـەدا هـیچ هـێزێکی نـیە تـا ئـازار بدات، مافی خۆشیەتی، کە ئازار نەدرێت،

[1] اخرجه ابوداود

چونکە ئیسلام مەبەستی لەناچوونی دژەکانی نیە، بەڵکو مەبەستی ڕێنوێنی کردنیانە بۆ ڕێگای ڕاست، هەروا ئازاریان نادات لە کاتێکدا ئەوان لەماوەی گوێڕاگرتن و ڕونکردنەوەدان:
﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ: هەرکاتێ یەکێك لە بتپەرستان خۆی خستە بەر داڵدەی تۆوە، پەنای بدە؛ با فەرمایشتی خودا ببیستێ، ئەوساکە بینێرە شوێنێ کە نەترسێ.﴾التوبة/٦.

کەواتە ئەمە تەنها پەنادان نیە، بەڵکو پاراستنیشە هەتا بەدڵنیایی دەگاتە شوێنی خۆی.

ئەمەش ئاسۆیەکی بەرزی دیکەیە، کە تەنها ئیسلام دەیگاتێ.

هەروا لە یاسای نێودەوڵەتی ئیسلامیدایە، کە نێردراو و ناوبژیوانان دڵنیا دەکرێن و پارێزگاریی تایبەتیان لێ دەکرێت، لەهیچ بارودۆخێکدا ئازاریان پێ ناگەیەنرێت.

(ابن نواجه) و (ابن أُثال) وەك دوو نێردراوی (مُسَيلَمَة) هاتنە لای پێغەمبەری خواﷺ، ئەویش پێیانی فەرموو: ((ئایا شایەتی دەدەن من پێغەمبەری خوام؟ گوتیان: شایەتی دەدەین (مسیلمە) پێغەمبەری خوایە! جا پێغەمبەر فەرمووی: ((لَوْ كُنْتُ قَاتِلًا رَسُولًا لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمَا: بڕوام هێنا بە خوا و پێغەمبەرەکەی! ئەگەر نێردراوم بکوشتبا، ئێوەم دەکوشت)).

بەڵام ئەگەر لەجەنگدا بێت، کەواتە ئەوە جەنگی ڕزگارکردنی مرۆڤایەتیە، جەنگە دژی کۆیلایەتی مرۆڤ بۆ مرۆڤ، جەنگە لەسەر زیادەڕۆیی و ستەم و دەستدرێژی، جەنگە لەسەر بیروباوەڕی پڕوپوچ و خەیاڵی و ئەفسانەکان.. جەنگی ڕزگارکردنە بە هەموو ماناکانی و لە هەموو گۆڕەپانەکانی.. جەنگێکی بێگەردە لە ئارەزوو و پاڵنەرە ئابوری و دەمارگیری و چینایەتییەکان.. جەنگێکە، بەشداریکردن تیایدا، ڕێزداریە بۆ مرۆڤایەتی، چونکە بڕیاردانی سیفەتی مرۆڤایەتی و مافەکانی مرۆڤایەتی و ڕێبیرەکانی مرۆڤایەتیە.

ئەمــە ئـەو جەنگــە نـیە، کـە سەرمایەدارە تاوانبارەکان بەڕێوەی دەبەن، تا لە پشـت پیشەسـازیە دۆزەخیـیەکانەوە قازانج بدەن، ئەو جەنگەی گیان و جەستەکان بەزایـە دەدات، شارسـتانیەتەکان قوت دەدات، دەرون و ڕەوشت تێك دەشکێنێت.. یـان ئـەو جەنگـەی کۆمپانـیا قۆرخکارەکـان بـەڕێوەی دەبـەن بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییەکانـیان لـە وڵاتە داگیرکراوەکان و، بەکارهێنانی کەلوپەلی خاوەکانیان لـە هـێزە سروشـتییەکان و هـێزە مرۆییەکان و، کردنەوەی دەرگای بازاڕەکانیان بۆ بەرهـەم و دروستکراوی کۆمپانیاکانیان.. یان ئەو جەنگەی ئەو دەزگایانە بەڕێوەی دەبـەن، کـە پـارە بـە سـو(ریـبا) بـە قـەرز دەدەن، تا قازانجی بێشومار بکەن و، دەستکەوتی حەرام دابین بکەن و، هەلەکان بقۆزنەوە و، لە ئاوی لێڵدا ڕاوبکەن.

ئەمە جەنگێك نیە بە مەبەستی دروست کردنی شورەی پۆڵایین بە دەور گەلاندا، بـەبێ زانین و زانیاری و شارستانیەت، تا ڕۆڵەکانی وڵاتە داگیرکراوەکان بە کوێری و کـەڕی و لاڵی بهێننەوە، وەکو ئاژەڵ بەزەلیلی و نەفامی و ملکەچی بەرەو سەربڕین ببرێن.

ئەمــە ئـەو جەنگـە نـیە، کـە شارسـتانیەتی ڕۆژئـاوایی پـیس و چـەپەڵ دژی مـرۆڤایەتی بـەڕێوەی دەبـات، بـۆ دەسـتکەوتنی قازانجی ماددی و بەکۆیلەکردنی ڕەگەزایـەتی و، دەمـارگیری ئایيـنی. وەك ئـەو جەنگانـەی جـیهانی ڕۆژئاوایی لە هەموو مێژووە پیس و درێژەکەی بەخۆیەوە دیوە.

بـەڵکو ئەمــە جەنگـێکە خـەڵك لـە بەندایـەتی بـەندەکان دەردەهێنێ و بەرەو بەندایـەتی خـوای تاقانـەی دەبـات.. ئـەو جەنگەی کە لەگەڵ خۆیاندا یەکسانی و دادوەری و ڕێـزی بۆ هەموو بونەوەرێکی مرۆیی سەر ڕووی ئەم زەمینە هەڵگرتووە و، لـە جـیهانی واقـیع و جـیهانی نمونەیـیدا بـەدیی دەهێنێـت، لـە دەستور و لە جێـبەجێکردن، بۆ ڕەش و سپی و، بۆ مسوڵمان و پەیماندار جێبەجێی دەکات.. بە یەك شێوە و بە یەك ئامراز و لە یەك ئاستدا، بۆ هەموان جێبەجێی دەکات.

ئیسلام سو(ریبا) و قۆرخ کردن(احتکار)ی حەرام کردووە، قازانجی لەرادەبەدەری حـەرام کـردووە، بەکارهێـنانی خـراپەکارانەی حـەرام کـردووە، بەم شێوەیە، هۆیە

سەرەتاییەکانی جەنگی داگیرکاری ماددی لە کاردەخات، هەر لەناو بێشەڵان دەیکوژێت پێش ئەوەی نەوە بخاتەوە.

ئیسلام هەموو دەرگاکانی جەنگ دادەخات، بێجگە لە یەك دەرگا نەبێت، دەرگای جیهاد لە پێناوی خوا، تا وتەی خوا لە هەموو شتێ بەرزتر بێت، تا خەڵك هەمووی لەبەردەم خوای گەورە یەکسان بن.

ئەگەر جەنگ تەنها لەو رووەوە بێت، کەواتە جەنگێکی مرۆڤایەتیانەیە و مەبەستی بەڵا بەسەر هێنان و کوشتن و وێرانکردنی تێدا نیە؛ رێگانادات دەست لە بێتاوانان و بێدەسەڵاتان بدرێت، رێگا نادات لە ئامانجە یەکەمینەکەی تێپەڕێت لە لابردنی هێزەکانی خراپەکاری و ستەم، یان مل پێکەچ کردنی، تا مرۆڤایەتی لە خراپەکاریەکانی دڵنیا بێت، هیچ نیازێکی لەناوبردن و تۆڵەسەندنەوە و زەلیل کردنی تێدا نیە.

رەباحی کوڕی رەبیعە دەگێڕێتەوە، کە لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ لە یەکێك لە غەزایەکاندا دەرچوو، پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بەلای ئافرەتێکی کوژراودا تێپەڕین، پێغەمبەر لە دیاری ڕاوەستا و فەرمووی: ((نەدەبوو ئەمە بکوژرێت!))، پاشان سەرنجی لە دەموچاوی هاوەڵانی دا و بە یەکێکیانی فەرموو: ((بگە خالیدی کوڕی وەلید، با هیچ نەوەیەك و بەکرێگیراوێك و ئافرەتێك نەکوژێت)).(١)

لەدوای ڕووبەڕووبوونەوەیەك، هەواڵ درا بە پێغەمبەر ﷺ کە چەند منداڵێك لەناو سوپاکەدا کوژراون، زۆر خەمبار بوو، هەندێك وتیان: بۆ خەم دەخۆی؟ ئەوانە منداڵی هاوبەش پەیداکەرەکان بوون؟!.. توڕە بوو، شتێکی ئاوای فەرموو: ئەوانە لەئێوە باشترن، ئەوان لەسەر فیترەتن، ئەی ئێوە منداڵی هاوبەش پەیداکەرەکان نین؟! نەکەن منداڵ بکوژن، نەکەن منداڵ بکوژن!!

---

١ روى ابن عمر رضي الله عنهما وأخرجه الستة الا النسائي قال: ((وُجدَتْ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةً في بَعْض مَغَازي رَسُولِ اللّه ﷺ فَنَهى رَسُولُ اللّه ﷺ عَنْ قَتْلِ النِّسَاء -وروى البريدة- وَالصِّبْيَانِ)). قال: ((كَانَ رَسُولُ اللّه ﷺ إذَا أَمَّرَ أَميرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ في خَاصَّته بتَقْوَى اللّه وَبمَنْ مَعَهُ من الْمُسْلمينَ خَيْرًا، ثُمَّ قَالَ: اغْزُوا باسْم اللّه في سَبيل اللّه، قَاتلُوا مَنْ كَفَرَ باللّه، اغْزُوا وَلا تَغْدرُوا وَلا تُمَثّلُوا وَلا تَقْتُلُوا وَليدًا))أخرجه مسلم وابوداود والترمذي.

(مـالك) لـە (ابوبكـری صـدیق)ﷺ دەگێڕێـتەوە، کـە گوتویەتی: ((کەسانێك دەبیـنن وا هەڵدەبەسـتێت کە بۆ خوا خۆیان بەند کردووە! بۆ خوایان لێیان گەڕێن، ئافرەت و منداڵ و پیری پەککەوتە مەکوژن.))

لـە ئامۆژگارییەکـیش بـۆ سـەربازەکانی گوتـی: ((دار مەبـڕن، ئاوەدانی وێران مەکەن)).

زەیـدی کـوڕی وەهـەب دەڵێـت: نامـەی عومـەرمان بۆ هات تیایدا نوسرابوو: ((زیـادەڕۆیی مەکـەن، دەستدرێژی مەکەن، منداڵ مەکوژن، بەرامبەر بە جوتیاران لەخوا بترسن)).

لـە ئامۆژگاریـیەکانی: ((پـیر و ئافـرەت و منداڵ مەکوژن، لەکاتی پێکدادان و بەسەرداداندا خۆتان لە کوشتنی ئەوانە بپارێزن)).

ئـەو ڕێنمایـیانە تـیۆرێك نـەبوون لـە واقـیعدا بتاوێـنەوە و ون بـبن.. بـەڵکو ڕەفـتارێکی کـرداری بـوو لـە جەنگـە ئیسـلامییە کـۆن و تازەکـاندا، کـەس لێی لانـەداوە، مەگـەر بەدەگمـەن نەبێـت، دەگمەنـیش پـێوانەی لەسـەر ناکرێت، ئەو بـنەمایە پوچـەڵ ناکاتـەوە، کـە ئیسـلام کردویەتیە ئامانجی و، لە واقیعدا وەدیی هێناوە.

ئەگـەر ئـێمە لەم لوتکە بەرزەی ئیسلام لە ئاستی و جەنگدا لەسەری وەستاوە، سـەرنج لـەو زەلکـاوە بۆگەنـە بدەیـن، کـە شارسـتانیەتی ڕۆژئاوا لە ئاشتی و لە جـەنگدا تـێی کـەوتوون، دەزانـین دووری نـێوان سیسـتەمێك، کە خودا بۆ مرۆڤی دابەزاندبێـت و، سیسـتەمێك خـەڵك بۆ خەڵکی دابنێت چەندە، هەست دەکەین کە ئـەو ڕۆژەی مـرۆڤایەتی پشـتی لـە سیسـتەمی خـوا کـرد، چەندی زیان لێکەوت. لەکاتـێکدا کە پێی لە لەخۆبایی بوون و خۆبەزانا دانانی پێکەنیناوی هەڵدەکەوێت، دەیەوێـت بڵێـت: ئـەو شـتێکی بۆ خۆی دەوێت لەوە چاکتر، کە خوا دەیەوێت، ئەو خاوەنی شتێکی چاکترە لەوەی خوا پێی داوە!

ئەم مرۆڤایەتیە هەر بە ڕێگایەکی پڕ لە هەوراز و نشێویدا دەڕوات؛ دەم دەنێتە نـاو هـەموو زەلکاوێکی بۆگەنی دەستکردی شارستانیەتی کافر و لوتبەرز و گومڕا

لــەخوا.. هــەتا ئــەو کاتەی ئیسلام جڵەو دەگرێتە دەست، جا مرۆڤایەتی سەرسام، بەرەو ئەنجامی دادگەریی و سیستەم و ئاشتی دەبات.

ئەی ئێستا؟

ئێستاش.. دوای خستنەرووی بیرۆکەی ئاشتی لە ئیسلام و، تێگەیشتن لە بیرۆکە گشتییەکەی ئیسلام بۆ ژیان.. ئێستاش دوای زانینی مەبەستی تەواوی وشەی ئاشتی لە ئیسلامدا، ئەو مەبەستەی کە چەسپاندنی ئاشتی لە زەویش لەخۆ دەگرێت، ئاشتییەك لەسەر بنەماکانی دادگەریی ڕەها و، خێر و بیری گشتی و، وەدیهێنەری وتەی خوا دامەزرابێت.. ئەگەر نا جیهاد بەردەوامە بۆ وەدیهێنانی ئەو وتەیە، تێکۆشان بۆ لابردنی سنوربەزاندن و دوژمنایەتی بەردەوامە، ململانێ لەگەڵ خراپەکاری و شەڕ و لەسنور دەرچوون بەردەوامە.

ئایا ئێستا ڕێگای ئێمەی ئومەی ئیسلامی کامەیە؟ هەڵوێستی ئێمە لەو ململانێ جیهانییەی لە دەورمان ڕوودەدات چییە؟ ئەرکی ئێمە بەرامبەر بە ژیان، بە مرۆڤایەتی، بەرامبەر بەخۆمان چیە؟

لە سەرەتای ئەم کتێبەدا وتم: بیروباوەڕە ئیسلامییەکەمان دەتوانێ بە چارەسەری کرداری فریامان کەوێت، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی گیروگرفتە ناوخۆیی و دەرەکیەکانمان، لەم خستنەڕووەدا دەرکەوت، کە ئەم بیروباوەڕە، گیروگرفتە ناوخۆیی و گیروگرفتە دەرەکیەکان لێك جودا ناکاتەوە، بەڵکو لە ژیانی مرۆڤایەتیدا پێکەوەیان گرێ دەدات، لە هۆکارەکانی چارەسەردا پێکەوەیان دەبەستێت.

لەنێوان ئاشتی جیهانی لە سنورە نێودەوڵەتیەکەی و، ژیانی تاك لە ویژدان و ژیانی لەناو خێزان و ژیانی لەناو کۆمەڵدا، پەیوەستییەکی زۆرمان بینی.. لەنێوان ئەو شتانەی کێشە و دوبەرەکی لەبواری نێودەوڵەتی دەوروژێنێت و، زۆر لە هەست و سیستەم و کاروبارە ئابورییەکانی کۆمەڵدا، پەیوەستییەکی زۆرمان بینی.

ئەی ئێستا ڕێگاکەمان کامەیە؟ چۆن بە بیروباوەڕە ئیسلامییەکەمانەوە، ڕووبەڕووی مەسەلەی ئاشتی جیهانی ببینەوە؟ چۆن لەبواری نێودەوڵەتیدا بەپێی ئەم بیروباوەڕە ڕەفتار بکەین؟

پێش وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، حەزدەکەم لە چوارچێوەی ئەو قەوارانەی ئەمڕۆ لە بواری نێودەوڵەتیدا ململانێیانە، ڕوبەڕووی واقیعی کرداری ببینەوە.. حەزدەکەم ئەو بنەمایانە بخەینە ڕوو، کە ئەو ململانێیانەی لەسەر بنیات نراوە، لەگەڵ ئەو هۆکارانەی هەڵی دەنێت و کاری تێدەکا.

جا لەژێر تیشکی ئەم ڕوبەڕوبوونەوەیەدا، دەکرێت بزانین ڕای ئیسلام لەو بنەمایانە و لەو پاڵنەرانە چییە؛ هەروا بزانین چ هەڵوێستێك وەربگرین و، دەرك بەوە بکەین، کە ئەو هەڵوێستەی بیروباوەڕەکەمان دەیخوازێت هەمان ئەو هەڵوێستەیە، کە بەرژەوەندیەکانمان بەدی دێنێت؟ یان تێکگیربونێك هەیە لەنێوان ئەرکمان بەرامبەر بیروباوەڕەکەمان و، ئەرکمان بەرامبەر بەرژەوەندیەکانمان، ئەمە و ئەگەر ئەو جۆرە تێکگیرانە هەبێت!

جا ئەگەر ڕون بۆوە، کە ئەو چارەسەرانەی بیروباوەڕە ئیسلامییەکەمان دەیخوازێت هەمان ئەو چارەسەرانەیە، کە بەرژەوەندییەکانمان دەیخوازێت، بەڵکو هەمان ئەو چارەسەرانەیە، کە بەرژەوەندی باڵای مرۆڤایەتی و چاکەی هەموو مرۆڤایەتی دەیخوازێت.. کەواتە ئێمە لەسەر ڕێگای ڕوناکی دەڕۆین و، بەهێز و بەئاسودەیی ڕێدەکەین.

لەم حاڵەتەدا هاواری لابردنی بیروباوەڕی ئیسلامی لەسەر ڕێڕەوی ژیانی سیاسی، یان کۆمەڵایەتیمان قسەی زیادە و هیچ بەڵگەیەکی نیە و، هەڵەوەڕ و چەنەبازییەکە، شایانی ڕێز نیە.

با بەناوی خوا ئەو واقیعە مرۆڤایەتییە بخەینە ڕوو، کە ڕوبەڕووی دەبینەوە، تا بزانین ڕای بەرژەوەندی مرۆڤایەتی و بەرژەوەندی نەتەوەیی و، ڕای ئیسلام چۆنە.

لەسەر ڕۆخی تیاچوون

زەنگی جەنگ لێدەدا. ئا ئەوەتا لە گوێچکەی مرۆڤایەتی بەدبەخت و ڕەنجەڕۆ دەدات. پێشتر ئەمەم لە ئەمریکا بیست، هەتا پێش ڕوودانی جەنگی کۆریا،[1] هەموو ئەوانەی لەم ساڵانەی دواییدا لە ئەمریکا ژیاون بە ڕوونی هەست بەوە دەکەن، کە ئەمریکا جەنگ دەکات. هەموو شتەکان ئەم ڕاستییە دەردەبڕن، یان ئەو مانایە دەدەن؛ ئامادە و کۆکردنەوەی گشتیی هەموو هێزەکانی گەل و داهاتەکانی، ئەوەی ئەم ئامادەباشییە دادەپۆشێت، تەنها پەردەیەکی تەنکی دبلۆماسیەتە، لەوانەیە لە دەرەوەی ئەمریکا ڕاستیەکان بشارێتەوە، بەڵام لەناوەوە ڕاستییەکان زۆر لەوە دیارترن، کە ئەو پەردەیە دایپۆشێت.

هەرکەسێك چاودێری ڕۆژنامەگەریی ئەمریکی و دەزگاکانی دیکەی پڕوپاگەندەی ئێزگە و سینەماکان بکات، هەتا لەناو زانکۆ و پەیمانگاکانیش، بەڕوونی هەست دەکات، کە ئەم گەلە خۆی بۆ جەنگ -جەنگێکی نزیك- ئامادە دەکات، ڕای گشتی بەشێوەیەکی چەسپاو و تەواو و گشتگیر ئامادە دەکات، ئەم هەموو کۆشش کردنە، ئەگەر گەمژەییەکی بێگومان نەبێت، ئەوا جەنگێکی بێگومانە و، لەم نزیکانە ڕوودەدات!·

ئەمریکا دەیەوێت بجەنگێت، ئەگەر ئەوروپا بەگوێی بکردایە هەتا ڕووداوی کۆریا، ئارامی لەسەر جەنگ نەدەگرت؛ دەیویست هەر لەکاتی قەیرانی بەرلینی بەناوبانگەوە جەنگەکە تەواوبوایە؛[2] بەڵام ئەوروپای تێکشکاو لەوە دەستەوسان تر بوو، کە ویستە ئەمریکییەکە جێبەجێ بکات، هێشتا برینەکانی دەلێستەوە و کارەساتەکانی چارەسەر دەکرد، سەرەڕای ئەوەی شیوعیەکان هێزێکی داکراو

---

[1] لەکاتی گەشتەکەی لەگەڵ نێردەیەکی بەسەرکردنەوە لەساڵی ١٩٤٨، ئەوەبوو لەبارەی ئەو گەشتەوە کتێبە ونبوەکەی (امریکا التی رایت)ی دانا، کە هەندێك لە بەشەکانی لە کتێبی (امریکا من الداخل)ی د.صلاح الخالدی بڵاوکرایەوە. (محمد الحسناوی)

[2] ئەوکاتە زۆر سوور بوو لەسەر جەنگی هیندیی چینی و، هانی فەڕەنسای دەدا بۆ بەردەوام بوون لێی و، بە هەلگری فڕۆکەکان بەشداری دەکرد و، هۆشیاری دەدا بە بەشداربوونی هێزەکانی ئەمریکا، ئەگەر فەڕەنسا سەلامەتی پێش نەخستبا!

هـەڵگیراویان هەبوو، بۆ کاتێکی چاوەڕوان کراو خۆی ئامادە دەکرد؛ هەڵخەڵەتاندن بـە دۆلار لە ئەوروپا هەموو شتێکی پێدەکرا، تەنها ئەوە نەبێت کە بەرەو جەنگی جیهانیی سێیەم هەڵی بنێت.. تەنها لەبەر ئەمە ئەمریکا ئارامی گرت.

سـەرمایەی ئەمـریکی پێویسـتییەکی زۆریان بە جەنگێکی نوێ هەیە، ئەمەیە مەسـەلەکە، ئـەو سـەرکەوتنە زانسـتییانەی لـە جـەنگی ڕابـردوودا هەنگاوەکانی خـێراکرد و، ئەو سەرکەوتنە بازرگانییەی پیشەسازی بەدەستی هێنا لە دابینکردنی داهاتـەکان لـە ڕۆژانـی ئـەو جەنگـەدا، هـەلی تـازەی بـۆ پیشەسـازی ئەمریکی ڕەخساند، تا بەرهەمیان چەند قات بکەن، ئەمە لەکاتێکدا کە مەسەلەی فرۆشتنی سەخت بوو.

لەگـەڵ ئـەوەی بازاڕەکـان لـەدوای جەنگ خاڵی بوون، پێویستییەکی زۆریان بە بەرهـەمی مـەدەنی هەبوو، خاڵیبوو لە کێبڕکێی ئەوروپی، لەگەڵ ئەوەشدا توانای کـڕین لاواز بـوو، بـە تایـبەت لـە ئـەوروپای تێکشکاو. ئەمەش بە پێوانە لەگەڵ بەرهـەمی ئەمـریکی سسـتی بازاڕ دەگەیەنێت، بێبازاڕیش زیانێکی بێگومانە بۆ سەرمایە ئەمریکییەکان.

ئا لێرەوە پڕۆژەی (مارشاڵ) پەیدابوو، ئەم پڕۆژەیە سێ ئامانجی سەرەکی هەبوو:

مەبەستی یەکەم: سەرفکردنی بەرهەمە ئەمریکییە زیادەکەیە، بەبێ ئەوەی ئەو دەوڵەتانـەی سـودی لێدەبینن بەهاکەی بەدۆلاری ئەمریکی یەك جێ(نقد)ی بدەن، حکومـەتی ئەمـریکی مـتمانەی دارایـی(اعـتماد)ی بـۆ دەوڵەتـە ئەورووپییـەکان دەکردەوە، تا ئەو دەوڵەتانە زۆرتر لە کڕینی بەرهەمی ئەمریکی خەرج بکەن.

لەڕاسـتیدا سـەرمایەی ئەمریکیی بەرگەی باجی بەرزیان دەگرت، تا حکومەت بتوانێـت پـڕۆژەی (مارشـاڵ) جێـبەجێ بکـات، بـەڵام لەگـەڵ ئـەو باجە بەرزانە، قازانجـێکی مسـۆگەریان لـە جێـبەجێکردنی ئـەو پڕۆژەیە بەدەست دەهێنا و، لەو زیانانە بەدوور دەبوون، کە لە بێبازاڕی پەیدا دەبوو.

مەبەسـتی دووەم: دوورکەوتـنەوە بـوو لـە حاڵـەتی بێکاری لەناو کرێکارەکانی ئەمـریکا، دوورکەوتنەوە بوو لەو هەژانە کۆمەڵایەتییەی لە بێکاری دەکەوێتەوە..

دوای وەستانی بەرهەمی جەنگی، کە ئەو کرێکارانەی لەخۆ دەگرت؛ ئەمەش وای پێویست کرد کە فرۆشتنی بەرهەمی مەدەنی دابین بکرێت، کە رێگا بە کارگەکان بدات، تا ئەوپەڕی توانا کار بکات، ئەوەبوو پرۆژەی مارشاڵ و ناردنی ئامێرەکان بۆ دەوڵەتە ئەوروپییەکان، هۆکارێك بوون بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە، کە ئەویش لەلای خۆیەوە جۆرە قازانجێکی بۆ سەرمایەی ئەمریکیی بەدەست دەهێنا.

مەبەستی سێیەم: ئاوەدانکردنەوەی ئەوروپا و، بەگەڕخستنەوەی ژیان تێیدا، بە تایبەتی ژیانی کارکردن، بۆ بەدیهێنانی چالاکی ئابووری جیهانی لەلایەکەوە و، رێگری لە شیوعیەت، لەناوەندی بێکارەکاندا لەلایەکی دیکەوە.. پرۆژەی مارشاڵ هاریکاری بەدیهێنانی ئەم مەبەستەی دەکرد.

ئا لێرەوە، (مارشاڵ)ی خاوەنی ئەم پرۆژەیە، لە تێڕوانینی ئەمریکییەکانەوە، یەکێکە لە پیاوە مێژووییە ئەمریکیەکان.. هەروەك گۆڤاری (لۆك Look) بە یەکێك لەو بیست کەسەی ژماردووە، کە سەدەی بیستەمیان داڕشت، نەك تەنها لە ئەمریکا، بەڵکو لە هەر هەموو جیهان.

* * *

بەڵام پرۆژەی (مارشاڵ) نەدەکرا، تاهەتا بەردەوام بێت، سروشتی شتەکان وادەخوازێت لە سنورێکی دیاریکراو بوەستێت، لەلایەکەوە کاتێك بازاڕی ئەوروپی دەگاتە پلەی تێربوون، لەلایەکی دیکەوە کاتێك ئامێری بەرهەمهێنانی ئەروپی دەگاتە پلەی بەرهەمی تەواوەمەند.

ئەوروپا توانای تەواوی بەرهەمهێنانی خۆی بەدەست هێنایەوە، یان نزیك بوو بەدەستی بێنێتەوە، گەڕایەوە ئەو ئاستەی، کە تیایدا بەرهەم بنێرێتە دەرەوە، نەك هەر بەرکاربەر(مستهلك) بێت، وای لێهات کێبڕکێ لەگەڵ بەرهەمی ئەمریکیدا بکات، نەك تەنها لە بازاڕە ئەوروپییەکان، بەڵکو لە بازاڕەکانی دیکەی جیهانیشدا.

ئا لەوکاتەدا بەریتانیا یارییە زۆرزانانەکەی کرد و تیایدا ساویلکەیی عەقڵیەتی ئەمریکی و کەمزانییە نێودەوڵەتیەکەی قۆستەوە، ئەو یارییەش بریتی بوو لە

دابـەزاندنی بـەهای جونـەیهی ئیسـتـەرلینی بەرامـبەر بـە بـەهای دۆلار.. لێگەڕا ئەمـریکا پێشـی بکەوێت بۆ بەدیهێنانی بەهای ڕاستەقینەی دۆلار لە بازاڕەکاندا، نەك بەها رەسمییەکەی؛ خۆی وا دەرخست، کە لێی تۆقیوە و داوای بەزەیی دەکات، کەچـی نـیازەکەی دیکـەی لـە هاوپەیمانەکـەی شاردەوە! ئەو نیازەی ئەمریکا لێی بێئاگا بوو تا لەم دواییانە بۆی ڕوون بووەوە!

ئـەوەبو لە ئەنجامدا بازاڕەکان بەڕووی کەلوپەلی ئەمریکیدا داخرا، کە نرخەکەی بـە پـێوانە لەگـەڵ دراوی ئـەو ناوچەیەی ئیستەرلینی بەکاردەهێنن، بەرز بو.. ئەو بازاڕانـە کەلوپـەلی ئینگلیزیـیان هێشتەوە، کـە دابەزینی بەهای ئیستەرلینی لە ناوچـەی ئیسـتـەرلینیدا هیچ کاری لە نرخەکەی نەکرد. بەڵام لە بازاڕەکانی دیکەدا زۆر لە هاوشێوە ئەمریکییەکەی هەرزانتر بوو!

ئەوکاتـەی ئەمـریکا لـەو فـێڵە بـە ئاگا هاتەوە، دەستی کرد بە وەڵامدانەوەی لـەڕێگای کێشـانەوەی کەسـەرەی خـاو لـە بازاڕەکـانی جیهان، لەمەشدا پشتی بە توانـای بێشـوماری لـە کـڕین و، هـێزی دراوەکـەی لـە بازاڕە جیهانیەکان بەست، ئەمـەش تـا نـرخی کەرەسەی خاو لە بازاڕەکاندا لەڕووی پیشەسازی بەریتانی بەرز بکاتەوە، وای لێ بکات توانای پێشبڕکێی کەم بکاتەوە، لەبەر ئەوەی بەرزبوونەوەی نـرخی کەرەسـەی خـاو، پیشەسازی ئینگلیزی ناچار دەکات نرخەکان بەرزبکاتەوە، بەمـەش هاوسـەنگییەك لەنـێوان نـرخە ئەمریکی و نرخە ئینگلیزییەکاندا دروست دەبێت.

بـۆ نمونـە نـرخی کەرەسـەی خاوی خوری بۆ ٥٠٠٪ بەرز بوویەوە، لەبەر ئەوەی خوری پیشەسازیی سەرەکی ئینگلیزی بوو، هەروا نرخی زۆربەی ئەو کەرەسەخاوانە بـەرز بـووەوە، کـە پیشەسـازی بەریـتانی لەسـەری ڕاوەستاوە، بە کاریگەریی ئەو نەخشـە ئەمریکیـیە، کە وەك وەڵامدانەوەیەکی فێڵێکی ئینگلیزی هات، هۆیەکی سـەرەکی بوو بۆ ئەو شەپۆڵە گرانیەی لەم دواییانەدا جیهانی گرتەوە، سەرەڕای ئەو هۆیـە سروشـتیانەی، کـە لـە ئـەنجامی خۆئامادەکـردن بـۆ جەنگی جیهانی هاتە کایەوە!

بـەڵام ئـەم ڕەفـتارە ئەمریکـیە لـە ڕەفـتارێکی کـاتی زیاتـر نـەبوو، لـە ڕوبەڕووبوونـەوەی هێرشـێکی دیاریکـراودا، بـەڵام باری گشتیی بازاڕەکان لە رووی پێشـوازیکردنی بەرهـەمی ئەمـریکی کاریگەریـیەکی ئـەوتۆی نـەبوو. ئەمـەش هاوکـاتی ئـەو شـۆك(صـدمة)ە تـەواوە بـوو، کاتـێك شیوعیەت بەشێکی گرنگی بازاڕەکـانی جـیهانی ڕامـاڵی، کـە ئـەویش چین بوو، ئەو وڵاتەی پێنجسەد ملیۆن دانیشـتوانی هـەبوو، کـە دەکاتـە نزیکەی چواریەکی دانیشتوانی زەوی. لەراستیدا چـین بـازاڕێکی سـەرەکی ئەمریکا نەبوو، بەڵام دوای شکستی ژاپۆن، وا دەخوازرا ببێـتە بـازاڕێکی سـەرەکیی ئەمـریکا. جـا کاتێك شیوعیەت رایماڵی، ئەو دەرووە داخـرا، سـەرمایەی ئەمـریکی هەسـتی بـە هەناسـەبڕیەکی کـەم کـرد، هـەروەك فەرمانگـە کۆمەڵایەتیـیەکان هەسـتیان بـە ترسناکیی بڵاوبوونەوەی بێکاری کرد. پـێش جـەنگی کۆریـا، بـێکاری گەیشـتە نـزیکەی پێـنج ملـیۆن کـەس (دوای دەستپێکردنی جەنگەکە دابەزی بۆ سێ ملیۆن کەس).

لـێرەوە ئەمـریکا ناچـاربوو کـە بجەنگێـت، ئەگـەر جەنگی کۆریا نزیکەی دوو ملـیۆن بـێکاری ڕاکێشـا، ئـەوا بەتەنها چارەسەری هەڵوێستەکە ناکات، پێویستە جەنگـێکی تـێکڕایی ڕووبـدات تـا لەلایەکـەوە هـەموو بـێکارەکان ڕابکێشـێت، لەلایـەکی دیکـەوە قازانجـێکی تەواو بۆ سەرمایەکانی دابین بکات! بۆیە جەنگ بە پـێوەر لەگـەڵ ئەمریکای ئەمڕۆدا[1] زەرورەتێکی ژیانی نەتەوەییە، ئەمە سەرەڕای ویسـتی بەهـێزی بـۆ وەسـتاندنی شەپۆلی شیوعیەتی جیهانی، ئەو شەپۆلەی هەر دەکشـێت، هـەر ڕۆژەی زەویـیەکی تـازە دادەپۆشـێت، هـەر ڕۆژەی بازاڕێکی نوێ دادەخات.

ئەگـەر ئـەوروپا لە وەڵامدانەوەی ئەمریکا سستی دەنوێنێت، ئەوا بەم سستییە تـەنها وادەی جـەنگی خوازراو دوادەخات، لەبەر ئەوەی لەم نزیکانە خۆی لەبەردەم هەمان ئەو پاڵنەرانە دەبینێتەوە، کە ئەمریکا بەرەو جەنگ هەڵ دەنێت.

---

[1] چاپی یەکەمی کتێبی (ئاشتی جیهانیی و ئیسلام) لە ساڵی ١٩٥١ بوو. (محمد الحسناوی)

ئـەو ڕۆژەی بەرهـەمی سـەرمایەی ئـەورووپی دەگاتـە ئەوپـەڕی، لـە بازاڕەکان ڕووبـەڕووی هـەمان هەڵوێسـت دەبێـتەوە.. هـەتا شـیوعیەت لـە کشاندا بێت-کە هـەردەبێ لـە کشـاندا بێت-، خراپیی باری کۆمەڵایەتیی زۆربەی وڵاتانی جیهان و جیاوازیـیە پشـت شـکێنەکانی نـێوان چینەکان، کـە سینگەکانی تەنگ کردبوو، هـاندەری ئـەم کشـانەن. ئـەو چاوبرسـییەتیە گەمژەیـیانەیەی سـەرمایەدار و دەرەبەگـەکان خویـان پـێوەگرتوە، بـە تایبەتی لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵات، گەشە بە شـیوعیەت دەدەن.. هەتا شیوعیەت لە کشاندا بێت، هەر ڕۆژەی بازاڕێکی نوێ لە ڕووی بەرهەمی سەرمایەداریی ئەورووپا و ئەمریکا دادەخات.

ئـا لـێرەدا بەرژەوەندی سەرمایەدارەکان لێرە و لەوێ پێك دەگەن لە هەوڵدان بۆ ڕاگرتـنی ئـەو لێشـاوە و، گـێڕانەوەی بازاڕەکان بەزەبری چەك، یان بەلای کەمەوە لـەڕێگای بەکاربـردنی جـەنگی و بەرهـەم هێنانی چەك و تەقەمەنی و ئامێرەکانی مـەرگ و وێـرانکاری.. ئەوانـە کاری کارگەکان و، قازانجی سەرمایەکان و، مردنی ملیۆنەها کەس دابین دەکەن!

جـا هەڵوێستی ئێستای ئەورووپا و سستییەکەی لە وەڵامدانەوەی زەنگی جەنگ و، هەوڵـەکانی بـۆ هـێورکردنەوەی دەمـاری ئەمریکـیی هەڵچـوو، هەموو ئەمانە هۆکاری کاتیی ئاشتین، نەك دابینکارییەکی ڕاستەقینەی ئەم مرۆڤایەتیە بەدبەختە بێـت، کـە هەڵدەنرێـت بـەرەو قەسـابخانەی بـەرژەوەندی و چاوچـنۆکیەکانی سـەرمایەداران، ئـەو ماددیـە هزرییـەی لـە پشـت ئـەم بـەرژەوەندی و چاوچـنۆکیانەوەیە، هـیچ بەهایەك بۆ هیچ هۆکارێکی ئەدەبی، یان ڕۆحی دانانێت، سـەرەڕای ئـەو هەموو ئاماژەیەی بە مەبدەئە ئەدەبییەکان و ئامانجە مرۆییەکان لە پڕوپاگەندەکانیاندا دەیکەن.

لە دووریانی ڕێگادا

ئەمـڕۆ بلۆکـی شـیوعی لەلایـەك و، بلۆکـی سـەرمایەداری لەلایـەکی دیکـە وەسـتاوە، هەریەکێکـیان هـەوڵ دەدات بەشەکەی دیکەی جیهان بەرەو خۆی کێش

بکـات، لـه قەسـابخانەدا داهاتی ئەو بەشە بەکاربێنێت و، هەموو داهاتە مرۆیی و ئابوری و جوگرافییەکانی بەکاربەرێت.

بـەڵام بلۆکـی سـەرمایەداری بـە پێشـەوایەتی ئەمـریکا چەندین شێواز بۆ ئەم مەبەسـتە بـەکار دەهێنێـت؛ یەکەجار هۆکاری تۆقاندنی سەرمایەدارەکان لەگشت جـیهاندا و بـە تایـبەتی لـە جـیهانی عەرەبـیی دەرەبەگایـەتی، لەو شیوعیەتەی رۆژبـەرۆژ زیاتـر دەکشێت، بانگیان دەکات بۆ ئەو بەرژەوەندییە هاوبەشەی لەنێوان داگیرکـەر و سـەرمایەداریدا هەیـە، لەمەشـدا پـەنا دەباتـە بـەر هاوپەیمانیەتێکی سروشتی لە نێوان سەرمایەداری ناوخۆیی و سەرمایەداریی جیهانی.

دووەم جـار فشاری سیاسی و، ئابووری و هەندێك جار فشاری چەکداریش بەکار دەهێنێـت لـەو وڵاتانـەی ڕاسـتەوخۆ، یـان ناڕاسـتەوخۆ کەوتونەتـە ژێـر دەسـتی داگیرکەر، هەروەك لە کۆمەڵێك وڵاتە عەرەبیەکاندا ڕوودەدات.

سـێیەم جـار هەڵخەڵەتاندن بە دۆلار لەژێر زۆر ناونیشان بەکاردەهێنێت، لەوانە ئـەو ناونیشـانە تازەیـەی پـرۆژەی (مارشاڵ)ی لێ کەوتەوە، ناونیشانی (یارمەتییە ئابورییەکان) و ناونیشانی (خاڵی چوارەم) لە پرۆژەی (ترۆمان)دا[1]!

ئـەوەش بەگشـتی ڕوودەکاتـە چـینی دەسـەڵاتدار و چەوسـێنەر، زۆر پشـت بە جـەماوەر نابەسـتێت، لەبـەر ئـەوەی بەرژەوەندیـیەکانی ئەو چینانە بەسەرکەوتنی بلۆکـی سـەرمایەدارییەوە بەسـتراوە و، لـەم پێناوەدا کۆششێکی بێشومار دەدات، ئەگـەریش لـە هـەمان کـاتدا گـرنگی نەدات بە داواکارییە نەتەوەییەکانی گەلان، لەبەر ئەوەی باوەڕی زۆری بە چینە دەسەڵاتدار و چەوسێنەرەکان هەیە و، بێگومانە کـە ئـەو چـینانە لەپێـناوی داواکاریـیە نەتەوەیـیەکانی گـەلان، دوژمنایەتـیەکی ڕاستەقینەی داگیرکەر ناکەن.

---

[1] هـاری ترۆمان، دوای مردنی فرانکلین رۆزفلت، سەرۆکایەتی ئەمریکای گرتە دەست، ئەوەبوو فـەرمانی دا بـە لـێدانی قومـبەڵەی ئـەتۆمی لـە هیرۆشـیما و ناکـازاکی، هـەر ئـەو بـوو دەستپێشخەری کرد لە دانان بە قەوارەی زایۆنی. (محمد الحسناوی)

هەڵوێستەکەی هەروا دەمێنێتەوە، تا ئەو کاتەی ئەو گەلانە خۆیان کێشەی خۆیان دەگرنە دەست، دەیسەلمێنن کە بە جادووی گەورە و سەرکردەکانیان ناخەون، دەیسەلمێنن کە خەریکن کێشەی ڕاستەقینە لەگەڵ داگیرکەر و بەرەی سەرمایەداری دروست بکەن؛ لەکاتی هەڵگیرسانی جەنگدا بەرژەوەندی و سوپای ئەو بەرەیە، دووچاری ترسناکیی ڕاستەقینە دەکات.. تەنها لەوکاتەدا بلۆکی سەرمایەداریی داگیرکەر، بیر لەوە دەکاتەوە کەمێك گوێ بۆ هاواری گەلان شل بکات.!

ئەو بلۆکە دەیەوێت ئێمەش بخاتە پاڵ خۆی، تا تەنها لە عەرەب ملیۆنێك سەرباز دابین بکات، هەروەك لە هەندێك بروسکەدا هاتووە؛ پاشان تا نەوت و داهاتە خۆراکی و شوێنە ستراتیژییەکانمان بکاتە کەلوپەلی سەرکەوتن لە قەساخانە جیهانییە چاوەڕوانکراوەکەدا؛ بەتایبەتی دوای ئەو زللە توندەی لە هیندی چینی پێی کەوت و هێشتا گوێی دەزرینگێتەوە.

دەڵێن لە جەنگەکەی پێشوودا، جەنگاوەرەکان لە بیابانی ڕۆژئاوادا، بە مەبەستی پاك کردنەوەی کێڵگەکانی مین، هەندێك جار وشتر و وڵاخیان بەرەڵا دەکرد، ئەگەریش وشتر و وڵاخەکانیان لا خۆشەویست بوایە، ئەوا ڕەشپێست(زنجی)یەکانی شوێنە داگیرکراوەکانی ئەفریقیایان بەرەڵا دەکرد، بە جەستە پەرش و بڵاوەکانیان کێڵگەکانی مینیان پاك دەکردەوە!!

ئەمە ڕاست بێ یان نا، بێگومان ئەرکی سەربازانی شوێنە داگیرکراوەکان هەردەم پاککردنەوەی کێڵگەکانی مین و، سازاندنی بۆ گەورە سپی پێستەکان و، شیمانەی شۆك(صدمە)ی جەنگە گەرمەکان بووە.

لەم جەنگە کۆرییەی ئێستادا، ئەو لیوا تورکییەی چوو بۆ ئەوێ، هەمان چارەنوسی هەبوو، هەمان ڕۆڵی گێڕا. چارەنوسی ملیۆنێك بەرخی عەرەبیش، کە گەورەکانی ئێرە پێشکەشی هاوپەیمانییە سروشتییەکانیانی دەکەن، هیچ جیاوازی نابێت لەگەڵ سەربازانی شوێنە داگیرکراوەکان و لیوا تورکییەکە لە جەنگی جیهانیی داهاتوودا، ئەگەر بۆی نوسرابێت کە ڕووبدات.

* * *

بەلام بلۆکی شیوعی ڕووی دەمی دەکاتە جەماوەری ڕەنجدەر، ئەم ملیۆنەها کەسە دەدوێنێت، کە هەموو شتێك بەرهەم دێنێت و برسیشە، گەدە بەتاڵەکان و، جەستە ڕووتەکان دەدوێنێت، ئەو قوربانیانە دەدوێنێت کە لە مێژە فەرامۆش کراون و بێبەشن، وایان لێهاتووە وەلامی هەرکەسێك دەدەنەوە، کە کولێرەیەکیان پیشان بدات، هەرکەسێك وادەی نەمانی خۆشگوزەرانیی خراپەکاری پێدەدات، ئەو گوزەرانەی لەبەرچاو و گوێچکەی ئەودا، کەسانێکی کەم پیادەی دەکەن، داهاتەکانی بێشومارە، لەکاتێکدا برسیەتی بێویژدان و ستەمکار، ئەو ملیۆنەها ڕەنجدەرە تێك دەشکێنێت، پاشان ئەو تێکشکاوەش لەناو دەبات.

هەروا ئەو بلۆکە، هەڵەو تاوانەکانی داگیرکەر و، ویستی گەلانی ژێر دەست بۆ لادانی ئەو بارە لەسەر شانی و، وەدەست هێنانی ئەو ئازادییە سروشتییەی داگیرکەری خراپەکاری تاوانبار، بە یارمەتی ناپاکە هەلپەرستەکانی ئەو وڵاتە زەوتی کردووە، بەکاردەهێنێت، هەروەك سود لە بەرگریی خاچپەرستیی ڕۆژئاوایی و سەرمایەداری ناوخۆی دژ بە هەموو بانگەشەیەکی ئیسلامی ڕاستەقینە و، هەمو دادوەرییەکی کۆمەلایەتی ئیسلامی وەردەگرێت.

هەرچۆنێك بێت، هەردوو بلۆکەکە هەوڵ دەدەن وا لەو بەشە ماوەیەی جیهان بگەیەنن، کە مرۆڤایەتی هیچ چاری نیە دەبێ یەکێك لەو دوو ڕێگایە بگرێتە بەر و، بچێتە پاڵ یەکێك لەو دوو بلۆکە، هیچ چارەسەرێکیش نیە تەنها ئەوەی بەرەی ڕۆژئاوا، یان بەرەی ڕۆژهەلات سەربکەوێت، تا ئاشتی بەرقەرار بێت و مرۆڤایەتی بە ئاسایش شادبێت و، ئادەمیزاد بگات بە دڵنیایی؛ چوونە پاڵی بەشە ماوەکەی جیهان، تاکە ڕێگایە بۆ زاڵبوونی یەکجارەکی یەك لەو دوو هێزە بەسەر ئەوی دیکەدا، تا باری شلۆقی و ئەوسەر و ئەوسەر و سەرلێشێوان کۆتایی پێبێت.

جا ئایا ڕووی ڕاستی لەم بانگەشەیەدا چیە؟ ڕووی بەرژەوەندیی نەتەوەیی و بەرژەوەندیی مرۆڤایەتی لەو بانگەشەیەدا چیە؟

نە لە بەرژەوەندی ئێمەدایە و، نە لە بەرژەوەندی مرۆڤایەتیدایە، کە یەکێك لەو دوو بلۆکە بەسەر ئەوی دیکەدا زاڵ بێت و بوونی بسڕێتەوە؛ ئێمە لەژیاندا لە

قۆنـاغی تەواوکـردنی بوونـی سروشـتی خۆمـانین، لـە قۆنـاغی رزگارکـردنی بەرژەوەندیـیەکانمانین لەدەسـت داگیرکـەران، لـە بـەرژەوەندی ئێمە نیە، کە بلۆکی ڕۆژهـەڵاتی بـە یـەکجاری شکسـت بێنێت، هەروەك لە بەرژەوەندی مرۆڤایەتیشدا نـیە.. بـێگومان بوونـی ئـەو بلۆکـە بـەو هـێزەوە لـەم ماوەیـەدا، یەکـێکە لـە دابینکاریـیەکانمان، تـا ئـەو مافانـە ڕۆژ بەڕۆژ رزگار بکەین، هەروەك دابینکاریی کـاتی بـۆ مـرۆڤایەتی، کـە هـێزەکانی داگیرکـەری سـتەمکاری زۆرداری مەکرباز بەسەریدا زاڵ نەبێت.

ئەگـەر لـەناوماندا هەبێـت گومانی بە ئەمریکا باش بێت، وا گومان ببات کە دەسـەڵاتداریەکە ی چاوچـنۆکیی داگیرکـەر سـنوردار دەکات، با سەرنج بدات، کە چۆن لە ڕیزی ئەو داگیرکەرانەدا دەوەستێت، چۆن لەکاتی پێویستدا بە ئاسن و ئاگر یارمـەتی دەدات. بـەڵام مـن پەنادەگـرم لـەوەی مـرۆڤایەتی بکەوێـتە بەردەستی ئەمـریکای هەڵـێت و پەڵـیتی لـەخۆبایی. هـەتا بەریتانیی لەخۆباییش لە زەوییە داگیرکراوەکانـیدا لەگـەڵ ئەو ناپێورێت.. دژایەتی ئەمریکیی بۆ ڕەنگ جیاوازەکان دژایەتیـیەکی بۆگـەن و بـێزراوە، رێنمایـیەکانی نازیـەکان بەرامـبەر بـە ڕەنـگ جیاوازەکان لـە تـەك رك و قیـنی ئەمـریکی بـۆ ڕەنـگ جیاوازەکان زۆر کەمە، لەخۆباییبوونی پیاوی سپی لە ئەمریکا زیاترە لە هەموو ئەوەی هیتلەرییەکان بۆی دەچـوون. قـوڕ بەسەر مرۆڤایەتی لەو ڕۆژەدا، کە بەدبەختیەکەی دەیخاتە بەردەست لـەخۆباییبوونی ئەمـریکی، بـەبێ بوونـی هـێزێك لـە زەویـدا، کە لێی بترسێت و حیسابی بۆ بکات.[1]

هـەروەها ئێمە پێویستییەکی کاتیمان بە بلۆکی ڕۆژهەڵاتی هەیە، بۆ ترساندنی دەسـتدرێژکار و چەوسـێنەران و، گـێڕانەوەی مافـە داگیرکـراوەکانی جـەماوەر، لەسـێبەری ئەو ترساندنەدا! ئێمە قەرزاری بوونی ئەو هێزەین بە زۆر لە هەوڵەکانی

[1] هەروەك حاڵی ئەمڕۆ کە ئەمریکا تاکە هێزی جیهانە و بە ئارەزووی خۆی بەڕێوەی دەبات. (محمد الحسناوی)

بەدیهێنانی دادوەریی کۆمەڵایەتی، ئەگەر لەبەر ترسی شیوعیەت نەبوایە زۆر کەمی دەهاتە دی!

بەڵام هەموو ئەمانە مانای ئەوە نیە، کە باشی ئێمە و چاکەی مرۆڤایەتی لەوەدا بێت، سەربازگەی رۆژهەڵاتی سەرکەوتنێکی یەکجارەکی تەواو بەدەست بێنێت و، ئەو خەونە خەیاڵییەی شیوعیەت بێتە دی و، هەموان قەرزاری شیوعیەت بن.

ئەم سەربازگەیە چاکەی بۆ ئێمە ناوێت، بەرگەی ئەوە ناگرێت کە ئێمە لەسایەیدا رێزێکمان هەبێت، دەیەوێت سەرباز و کۆیلەی بین، نەك خاوەنی بوونێکی خودی و قەوارەیەکی رێزدار بین. ئەزمونی فەڵەستین، هەقیقەتی ناخی ڕوسیای شیوعیی بەرامبەر بە ئێمە ئاشکرا کرد.

لە ئەنجومەنی ئاسایشدا هەڵوێستی دژایەتی ئێمەی وەرگرت[1] هەروەك چەکەکانی بلۆکی رۆژهەڵاتی بوو لە دەست جولەکە لە فەڵەستین لەڕووی ئێمە وەستا، ئەمە لەبەر ئەوەی ڕوسیا حەزناکا هەموو عەرەب قەوارەیەکیان هەبێت، ترسا لەوەی بلۆکی عەرەبی لە داهاتوودا ببێتە هێزێکی ڕاستەقینە و لە دەسەڵاتی شیوعیەت هەڵگەڕێتەوە، وای بەباشتر زانی کە هەموو بانگەشەکانی بۆ مافە سروشتیەکانی گەلانی چەوساوە ببێتە هەڵم و، یەکێك لە بنەماکانی پڕوپاگەندەی دژ بە داگیرکەر لەدەست بکات و، رێگا بدات دەوڵەتی ئیسرائیل لەسەر بنەمای تاکە ئاین دابمەزرێت -کە ئەمە گەورەترین شتێکە شیوعیەت رەتی بکاتەوە-، هەموو ئەمانەی بە باشتر زانی لەوەی بلۆکی عەرەبی بەهێز بکات، ئەو لێدانەشی لێدانێکی ستەمکارانەبوو، تا ئیسرائیل لە ناخیدا وەك دڕك دابمەزرێت، یەکێتیە جوگرافیەکەی لەت بکات، سنورەکانیان لێك جودا بکاتەوە، لە یەکگرتن و هێز و کەسایەتی بێبەرییان بکات.

---

[1] (ئەندریە گرۆمیکۆ) مزێموره نوێنەری ئەوکاتەی یەکێتی سۆڤیەت لە تەنەوە یەکگرتووەکان، دووەم کەس بوو لەدوای ئەمریکا بەناوی وڵاتەکەیەوە دانی بە قەوارەی زایۆنیدا نا..
(محمد الحسناوي)

روسـیا دژی یەکێـتی و هـێز و بوونـی خودیـی ئـێمەیە، هـەموو ئەوانـەی پـڕوپاگەندەی شـیوعی کـاویژی دەکـات، تـەنها چەکێکە، لە ململانێکەیدا لەگەڵ بلۆکی ڕۆژئاوایی بەکاری دەهێنێت، بەرامبەر بە پروپاگەندەکانی دژ بەو بلۆکە.

لـە دیـدی شیوعیەتی ڕوسیدا چی تێدا نیە، کە ڕێ نەدەین بە بلۆکی ڕۆژئاوایی داهاتـەکانی ئـێمە لـە جـەنگی دژ بـەو بـەکار بێنێـت، بەڵام ئەوەی ببینە خاوەن قەوارەیـەکی خـودی و، هـێزێکی تایـبەتی و، بوونـێکی نەتـەوەیی، ئـەوە نابێت! بانگخوازەکـانی شـیوعیەت لـە وڵاتـەکانمان دەتۆقن، وەك ئەوەی مار پێوەی دابن، ئەگـەر گوێـیان لـە بانگەشـەی کۆمەڵبوونـیان گـوێ لێبێـت کـە کەسـایەتیەکی بەهـێزمان بـۆ دروسـت دەکـات. ئـەوان دەیانەوێت تەنها کلکی شۆڕ بین و دروشمی شـیوعیەت بلێیـنەوە، لـەکاتی هەڵگیرسـانی جـەنگدا، لـە سـەر زەویـەکانمان ئاسـانکارییان بـۆ بکـەین! ئەمـەش حاڵەتـێکە، بەرژەوەندیەکانمان قبوڵی ناکات، بـەڵکو تـەنها هەسـتکردنمان بـەوەی، کـە مـرۆڤین و ئـاژەڵ و کەلوپەل نین، قبوڵی ناکات!

لەوانەیـە ئەمـڕۆ شـیوعیەت لەبەرچـاو زەحمەتکێشـە بێبەشـەکان زۆر جوان و بریسـکەدار بێـت، ئـەو زەحمەتکێشـانەی خوێنـیان دەکرێـتە یـاقوت بۆ سینگ و ملـەکان و، ئارەقـەیان دەکرێـتە شەرابی ئارەقخۆر و سەرخۆشەکان. بەڵام وێنەیەك بهێنە بەرچاوت، کە تیایدا مرۆڤایەتی هەرهەمووی لەناو تاکە قالبی شیوعیەت دا بێـت، ڕێ نـادرێ یـەك فکرتان بێت، ڕێ بە دڵێك نەدرێت بە لێدانێك لێبدات، کە لیـنین و ستالین بەدڵیان نیە... تەنها ئەم تێڕوانینە موچڕك بە لەشدا دێنێ، هەموو هەستێکی ئادەمیی ساغ دەترسێ بەدیێ بێت.!

سروشـتی ژیـان نایەوێت یەکێك لەو دوو هێزە ماددیە سەرکەوتنی یەکجارەکی بەدەسـت بێنێـت، ئـەو دوو هـێزەی، کـە جـیاوازی نـێوان سروشـتەکەیان، تـەنها جـیاوازیی بـەرژەوەندی و چاوچـنۆکیە، شکسـتیش لـە جەنجاڵیی سەرکەوتندا شین دەبێت، هەروەك سەرکەوتنیش لەسەر خاك و خۆڵی شکست شین دەبێت.

ئێمەش وا دەبینین کە هاوپەیمانەکان ئەوەندە کۆششەیان کرد بۆ شکست پێهێنانی ئەڵمانیاو ژاپۆن، ئیمڕۆ لەبەردەم وێرانە و مەیتەکان سەر دادەنەوێنن، تا ئەو گەورەپیاوانە رزگار بکەن، کە دوێنێ کوشتیان، تا پشتی پێ ببەستن لەدژی گەورەپیاوێکی نوێ.. هەمان ئەوەی دوای جەنگی جیهانیی یەکەم کردیان.. ئەگەر بەیانی بەسەر بەرەی ڕۆژهەڵاتدا سەرکەون، هەر لەخۆیدا دوژمنێکی بۆ پەیدا دەبێت، بەهۆی ئەو فشار و خەفەکردنەی، کە مرۆڤایەتی ناتوانێت زۆر بەرگەی بگرێت.

ئەوا یۆغسلافیا دەستی پێکرد، هەتا پێش ئەوەی جەنگەکە ڕووبدات، دوای ئەویش لەتلەت بوون لە سەربازگەی شیوعی ڕوودەدات،[1] لەبەر هەمان هۆ، یان بەهۆی مەیین و ڕاوەستان، کە لە ئەنجامی داڕشتنی مرۆڤایەتی لە یەك قالبدا دروست بوون، کە تەنها یەك بیرۆکە بەسەریدا زاڵە و، لەدوای قۆناغی شیوعیەت، ڕێگە بە هیچ پەرەسەندنێك نادات، کە بە کۆتایی خەونی مارکسی دادەنرێت و لێی تێپەڕ نابێت! ئەمەش نەفرەتێکە، ئەگەر تووشی مرۆڤایەتی بوو، ئەوە بەڵایەکی مەزنی بەدواوەیە.

سادەو ساکار و ساویلکەین، گەر واتێبگەین ئێمە دەتوانین لەپشت لێکدانی هەردوو بلۆکە مەزنەکە لە جەنگێکی یەکجارەکی کۆتاییدا، ئاشتییەکی جیهانیمان دەست دەکەوێت. زۆرکەسی چاك و بێتاوان لەجیهان لە هەردوو جەنگەکەی ڕابردوودا، خەیاڵی ئەم بەروبومە بەتامە پێگەیشتوەیان دەکرد؛ کەچی داری جەنگ تەنها بەری تاڵی دا، ئەو پیاوە چاکە بێتاوانانە تاڵیان چەشت؛ بەرە شیرینەکەشی هەمووی بۆ زۆردار و چەوسێنەرەکانی ڕۆژهەڵات، یان ڕۆژئاوا بوو.

---

[1] بەراستی ئەم لەتلەت بوونە لە سەربازگەی ڕۆژهەڵاتی ڕوویدا، یەکێتی سۆڤیەت لێك ترازا، لەساڵی ١٩٩٢ شیوعیەت ڕووخا، بەبێ ئەوەی هیچ سودێك لە کێشەی دوو جەمسەرەکە وەربگرین، بەڵکو تەنها گوێگر بووین بۆ ئەم و ئەو، جەنگی ئەوانمان دەکرد نەك هی خۆمان، هەلی زێڕینمان لەدەست دا کە دەمانتوانی یەکێتیمان و هێزی خودی خۆمان بنیات بنێین.. (محمد الحسناوی)

ڕێگای ڕزگاریی

ڕێگـای ڕزگـاریی مرۆڤایەتی بەدبەخت ئەوە نیە پاڵداتە ئەم سەربازگە، یان ئەو سەربازگە، تا یەکێکیان ئەوی دیکە تێك بشکێنێت و ڕووی جیهانی بۆ چۆڵ ببێت، بە تەنها بەسەریدا زاڵ بێت و بە ئارەزوی خۆی بیبات بەڕێوە.

جەنگەکـە لـە نـاخی خۆیـدا لـە زەویـیەکی دەرەوەی زەویـی ئـەو دوو بلۆکـە ڕوودەدات. لـە تورکـیا و، ئێران و، عێراق و، سوریا و، میسر و، باکوری ئەفریقیا و، لـە پاکستان و ئەفغانستان ڕوودەدات. لە سەرچاوەکانی نەوتی ئێرانی و عەرەبی لـە (عبادان) و (ظهران).. ئەو جەنگە، داهاتەکانی ئێمە لەناو دەبات، ژیانی ئێمە تێك دەشکێنێت، زەویەکانمان کاول و وێران دەکات.(١)

جـا ئەگـەر ئەمـیان سـەرکەوێت یـان ئەویان، ئێمە لە وێرانی و تێکشکاوی لە جەنگەکـە دەردەچین. نەك وەك ئەوەی لەئەوروپا لە جەنگی ڕابردوو دەرچوو، بەڵکو وەك نەتەوەیەك، کە هەرگیز لەجەنگ دەرنەچوبێت.

بـۆ نمونـە ئەگـەر هێرۆشـیما بەهۆی بۆمبێکی ناوکیی بچووکەوە ڕۆیشت، ئەوا ئـێمە دەبیـنە ئـەو مشـکە بچـوکانەی بۆ تاقیکردنەوەی بۆمـبی ناوکی و، بۆمبی هیدرۆجیـنی و، گـازی مـردنی لەسەرخۆ و، تیشکی مردنی ئەفسوناوی و، جەنگی ڤایرۆسـە سەرکەشـەکان و، هـەموو ئەوانـەی لـە مێشکی کافر لە دونیای ویژدانی پیسی ڕۆژئاوادا هەیە، بەکاردێن.

لـــێرە بـــانگخوازانی بلۆکـــی ڕۆژئـــاوایی بـــە چارەســـەرکردنی کێشـــە هەڵپەساردراوەکانمان لەگەڵ داگیرکەر منەتمان لەسەر دەکەن، ئەگەر ئێمە بچینە پاڵ سـەربازگەی سەرمایەداری، کە ناویان ناوە سەربازگەی دیموکراسی! وەك ئەوەی دوو جار لەسەر یەك نەچوبینە پاڵی، وەك ئەوەی دووجار لەو کونەوە مار پێوەی نەدابین.

مـن دەزانم هـۆی ئـەم هەڵوێسـتە سەیرە گوماناویـە چیە.. ئەو هاوپەیمانییە سروشـتیەی نـێوان سـەرمایەداریی نـاوخۆ و داگیرکـەری ڕۆژئاوایـە، ئـەوە بەرژەوەندییەکی هاوبەشە لەنێوان داگیرکەران و چەوسێنەران. زۆردار و چەوسێنەران

(١) هەر ئەمەبوو لە هەردوو جەنگی کەنداوی یەکەم و دووەمی ڕەش ڕوویدا (محمد الجسناوی)

لێره ناتوانن کەمێك لەو چەوساندنەوە و زۆرداریەی لەسەری ڕاهاتوون کەم بکەنەوە؛ دەشزانن کە داگیرکەر پشتیوانی سروشتیی ئەوانە، ئەو ئەمانی هێناوەتەبون و دروستی کردوون، دەسەڵات و دەوڵەمەندی پێبەخشیون. ئەوبوو پاداشتی دایە ئەوانەی سوپای (عورابی)یان هەڵخەڵەتاند[1] و، لەمیسر یارمەتی سوپای داگیرکەریان دا و؛ زەوی و سامانیان پێشکەش کردن، هەتا وایان لێهاتووە ئەمڕۆ بە منداڵی ماڵە گەورەکان دادەنرێن، بە نازناوی خێزانە بەرێزەکان ناو دەبرێن![2] داگیرکەریش لە هەموو شوێنێك ئەمە دەکات، نزیکترین نمونەش (جلاوی)ی ناپاکە لە مەراکش، کە شەرم ناکات شانازی بە مردنی کوڕەکەی دەکات لە هەڵمەتی فەرەنسی بۆ سەر مسوڵمانانی وڵات!.

گەورەکان چی بکەن، کە جەماوەر ببێتە سوتەمەنی جەنگێکی نوێ؟ جەنگەکان سامانیان چەند قات دەکات؛ ئەو قەرزانەیان بۆ دەدات، کە لەسەر زەوی و زار و کۆمپانیاکانیان قورس بووە، ئەگەریش زیادەمەسرەفیان بۆ خۆیان کردووە لە دۆڕانی لگاو(قمار)، یان ڕابواردنی خراپەکاریی و بێڕەوشتی، کە سامانی زۆر لوش دەکات، دڵنیاشن کە لەژێر سایەی ڕەوشی کاتی(احكام عرفية)، کە لەگەڵ جەنگدا هاودەمە، خۆیان لە ئابڕوچوون دەپارێزن و، دەمەکان دادەخەن و، قەڵەمەکان دەشکێنن و، بەتوندی لەو ئازادیخوازانە دەدات، کە جەماوەر لە مافەکانیان بەئاگا دەهێننەوە. ئەوان دڵنیان کە خۆیان لەو جەنگانەدا تیاناچن، هەروەك لە سامانەکانیشیان دڵنیان؛ چونکە لە ڕۆژهەڵات باجی خوێن تەنها هەژارەکان دەیدەن! بینیمان لە جەنگەکانی فەلەستین چۆن ئەفسەرەکان -کە کوڕی پیاوەگەورەکان بوون- لە بەلاکانی گۆڕەپانی جەنگ دوردەکەوتنەوە، دوای ئەوەش مەدالیای ئازایەتیان پێ دەبەخشرا، لەکاتێکدا ئەوان لە قاهیرە لە باڕ و مەهاکان نقوم بوبوون!

---

[1] لە جەنگی (تل الكبير) ساڵی ١٨٨٢ (محمد الحسناوی)

[2] ئەم وتانە لە سەردەمی مەلیکی لابراو نووسراوە، لەم چاپەدا وەك تۆمارێکی مێژویی هێشتمانەوە. (محمد الحسناوی)

گەورەکان چی بکەن تا ولاتەکەیان بە ڕەوڕەوەی سەرمایەداریەوە ببەستنەوە-کە هاوپەیمانێکی سروشتییانە- لەکاتێکدا خۆیان لە هەموو زیانێك پارێزراون؟ سەرمایەداری رۆژئاوایی چی بکات، تا لە هاواری گەلان بۆ ئازادی خۆی کەڕ بکات، لەکاتێکدا خۆی جڵەوی ئەو گەورانەی بەدەستە، کە لەڕاستیدا دەزانن کێیە نیعمەتیان پێدەبەخشێت و دەیانپارێزێت؟!

بەڵام بانگخوازانی شیوعیەت، مننەتی نان و ئاشتیمان لەسەر دەکەن، ئەگەر بچینە ریزی شیوعیەتەوە، تا شیوعیەت سەرکەوێت.

ئێمە بەڕاستی پێویستمان بە نان و ئاشتی هەیە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێویستمان بە هێز و کەرامەت هەیە. شیوعیەتیش نایەوێ بونێکی خود(ذاتي)مان هەبێت، یان وەك مرۆڤ سەرمان بەرزکەینەوە. ئەوەتا نمویەکمان پیشان دەدات لە هەڵوێستی لەگەڵ پەروەردەکراوی یەکەمی، کە یوغسلافیایە، کاتێك ویستی بوونێك بۆ خۆی پێکەوە بنێت.(١)

لەوانەیە لە ئەوروپای مەسیحیدا، شیوعیەت تاکە ڕێگا بێت بۆ بەدیهێنانی دادوەریی کۆمەڵایەتی ماددی؛ بەڵام لە ولاتی ئێمە تاکە ڕێگە نیە، چونکە ئێمە شێوازی دیکەمان هەیە بۆ بەدیهێنانی دادوەریی کۆمەڵایەتی، کە گشتگیرتر و ڕێزدارانەترە لە دادوەریی شیوعیی ماددی، بونی خودیمان لێ ناسەنێت، دژایەتی حەزی سروشتیمان ناکات لە بوونی کەرامەت، ئەوە لای ئێمە ڕێزدارانەتر و لەپێشترە.

ڕێگای ڕزگاری ئەوەیە، کە لە زەویی جەنگە چاوەڕوانکراوەکەدا، بلۆکێکی سێیەم بێتە بوون، بە ئەوان و ئەوان بڵێت: نەخێر! ئێمە ڕێگا نادەین لەسەر لاشە و وێرانەی ئێمە جەنگەکەتان بەڕێوە ببەن. ئێمە لێ ناگەڕێین داهاتەکانمان خزمەتی

(١) لەگەڵ (مجر) ساڵی ١٩٥٦ و، چیکۆسلۆفاکیا ساڵی ١٩٧٢ هەر وای کرد، ولاتەکەی داگیر کرد و حکومەتە نیشتمانیەکەی روخاند، ئەگەرچی ئیشتراکی بوون.
(محمد الحسناوي)

چاوچنۆکیەکانتان بکات، لێتاگەڕێین جەستەکانمان کێڵگەی مینتان بۆ خاوێن بکاتەوە، وەکو مەڕ و بەرخ ملمان نادەینە دەستتان.

تەنها ئەمەیە هێمنییەکی کەم دەگەڕێنێتەوە بۆ سەرگەرمەکان؛ هاوسەنگییەکی کەم دەدات بە هەنگاوە شێتانەکان. پاشان ئەوان و ئەوان هەست دەکەن، کە لەم پارچە زەویە فراوانە مەزنە گرنگەدا، خەڵکانێك هەیە حیسابیان بۆ بکرێت، نەك کەلوپەلێکی فڕێدراو بن، یان ئاژەڵ و کلك بن.!

ئەوانەی پڕوپاگەندەی دوو بلۆکەکە ڕۆحیانی داگیرکردووە دەڵێن: ئەمە مەحاڵە، هیچ چارەمان نیە، ئێمە ئەو هێزەمان نیە، کە لەنێوان دو بلۆکەکە ببینە بەربەست؛ لێرەولەوێ بەپێیەکانیان پامان دەکەنەوە، ڕاگەیاندنی بێلایەنی دادمان نادات، بکەوینە دوای ئەم یان ئەو.

من دەزانم چۆن پڕوپاگەندە ڕۆح و مێشکەکان داگیر دەکات؛ بەڵام نازانم خەڵك چۆن بەو ئاستە خۆیان بە کەم دەزانن، چۆن شەرم ناکەن بە ویستی خۆیان ببنە کۆیلە و شت و مەك!

سوپاکەمان دڵنیا نیە، کە جەنگەکە لە زەویی دوژمن بەڕێوە ببات، دەوروبەر بۆی لەبۆسەدان؛ تەقەمەنی و خۆراکەکەی لەکار دەخەن؛ ڕێگای هاتوچۆ و پەیوەندیی لێ دەبڕن؛ سیخوڕی بەسەردا دەکەن، لە ئارامی و ئاسودەیی بێبەشی دەکەن، جا ئەگەر لێیان بگەڕێت چی دەکەن بیکەن، یان هەڵمەتیان بکاتە سەر، ڕوبەڕووی شۆڕشێکی ناوخۆیی دەبێتەوە، لەهەمان ئەو کاتەی کە لە گۆڕەپان ڕوبەڕووی دوژمن بۆتەوە.

سوپای ئەڵمانیی سەرکەوتوو، پێش ئەوەی لە گۆڕەپانی جەنگدا بشکێت، دوو جار بەهۆی شۆڕش و ڕاپەڕینی ناوخۆییەوە شکا. لە جەنگە کۆنەکان یان تازەکاندا، هیچ سوپایەك نیە ڕوبەڕووی دژایەتی گەلان بێتەوە و لە دڵنیاییدا بێت. کەس بڕوای بەمە نیە تەنها خۆ گێلکەرە سەرشۆڕەکان نەبێت.

ئەو گەلانەی بە سەدان ملیۆن دەژمێردرێن، کە شوێنە ستراتیژیەکانیان، بڕیاری ئەنجامەکانی هەر جەنگێکی جیهانی دەدەن، داهاتە سروشتیەکانی بڕیاری

سەرکەوتن و شکست دەدەن.. ئەو گەلانە ئەگەر شتێکیان بوێت دەستەوسان نابن، بێجگە لەمە هەرچی بوترێت قسەی بێ‌مانایە!

وتەی ئیسلام

ئەمەیە ئەوەی واقیع دەیدرکێنێت، ئەوەی تێڕوانینی زانستی بۆ بارودۆخەکان و شتەکان دەیگاتێ، ئەی وتەی ئیسلام لە هەڵوێست لە واقیعی بارودۆخ و شتەکاندا چیە؟

١-ئەم ئیسلامە بە مەبدەئە گشتیەکانیەوە دەربارەی ژیان و، بە بیرۆکە گشتیەکەی دەربارەی ئاشتی.. نەفرەت لەو جەنگانە دەکات، کە مرۆڤایەتی لەم ڕۆژگارە ئەنجامی دەدات، نەفرەت لەو هۆیانە دەکات، کە دەیهێنێتە بوون، نەفرەت لەوانە دەکات، کە بانگەشەی بۆ دەکەن و بەشداری تیا دەکەن.. ئەوە جەنگێکە پاڵنەرەکانی نەفرەت لێکراوە، ڕوداوەکانی نەفرەت لێکراوە، ئەنجامەکانی نەفرەت لێکراوە، لەبەر ئەوەی هەمووی جەنگێکە دژ بە وتەی خوا لەسەر زەوی، جەنگێکە دژ بەو بنەما بەرزانەیە، کە دەیەوێت.

لەگەڵ ئەوەشدا ئیسلام لەسەرمان حەرام دەکات، کە بچینە پاڵ هێزە زۆردارەکانی سەر زەوی، هاوکاریی خراپەکاری و دوژمنایەتی بکەین: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ: ئەوانەی بڕوادارن لەڕێگەی خوا دەجەنگن، ئەوانەش کە بێبڕوا بوون لەڕێگای تاغوت شەڕ دەکەن.﴾النساء/٧٦. هیچ گومانی تێدا نیە کە هاندەری ئەم جەنگە و ئامانجەکانی بەشی وتەی خوای تێدا نیە، لەهیچ حاڵەتێکدا لەڕێگای خوا نیە.

٢- ئیسلام قەدەغەی کردووە، کە دەستی یارمەتی بۆ ئەوانە درێژ بکەین، کە ئازاری مسوڵمانان دەدەن و لە وڵاتی خۆیان دەریان دەکەن و پشتیوانی لە دەرکردنیان دەکەن: ﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ: بەڵکو ڕێگەتان نادا لەگەڵ ئەوانە ببنە دۆست، کە لەسەر ئاینێ شەڕیان لەگەڵتان کرد و ئێوەی لە زێدی خۆتان ئاوارەکرد و پشتیوانییان لە دەرکردنی ئێوە کرد.﴾الممتحنة/٩.

کەچی ئینگلتەرا و ئەمریکا و ڕوسیاش لەگەڵیان هاوبەش بوون بە دەرکردنمان لە وڵاتمان لە فەلەستین. کە هەمووماڵێکی مسوڵمان لەسەر زەوی ماڵی ئێمەیە. فەڕەنسا هاوبەش بوو لە ئازاردان و جەنگی ئێمە لە باکوری ئەفریقی هەر هەمووی و ئێستاش بەردەوامە، هەموویان لە ئاییندا دژایەتیمان دەکەن و هێشتاش بەردەوامن.

لەگەڵ ئەوەشدا هەموو پەیمان بەستنێك، یان هاوکارییەك لەگەڵ یەك، یان زیاتر لەو دەوڵەتانە، ئیسلام بە تەواوی حەرامی دەکات؛[1] ئەو دەوڵەتەش کە ئەم پەیمانە دەبەستێت لە دەقی ئیسلامیی ڕاشکاو دەرچوە، بۆیە گوێڕایەڵی بۆ ئەو دەوڵەتە لەو کارە خراپەدا لەسەر گەلەکەی نامێنێ؛ بەڵکو پێویستە لەسەر ئومەت بە هەمو شێوازێك و بە هەموو ڕێگایەك، دەوڵەتەکە لەو خراپەیە بگێڕێتەوە.

٣-ئەم ئیسلامە لەسەرمان پێویست دەکات، کە ستەم لەسەر مرۆڤایەتی لابەرین و، دەبێ لە خۆمانەوە دەست پێبکەین بە لابردنی ستەم لەسەر خۆمان. هیچ ستەمێك لەسەر زەوی لە داگیرکەر خراپتر نیە. کە ئەمڕۆ بە پێوەر لەگەڵ وڵاتی ئیسلامی، سێ دەوڵەتە ستەمکارە دەستدرێژکارەکەیە: ئینگلتەراو فەڕەنسا و ئیسرائیل.[2]

پاشان ئیسلام بانگمان دەکا بۆ تێکۆشان دژی ئەو دەوڵەتانە لە هەموو گۆڕەپانێکدا؛ هەرکاتێك یەکەمین هەلمان بۆ هەڵکەوت، شمشێری لەڕوو بەرز بکەینەوە؛ خۆمان وادابنێین کە لە حاڵەتی جەنگداین لەگەڵیدا، تا لە دوژمنکاری وازدەهێنێت؛ ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ: ئێوە لەگەڵ ئەوانەدا کە شەڕتان پێدەفرۆشن، لەڕێگای خوا بجەنگن.﴾البقرة/١٩٠.

---

[1] ئەمە ئەگەر پەیمان پەستنەکە یان هاوکارییەکە بۆ ئامانجی جەنگیی یان سەربازی بوو، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە کاروباری تەندروستی و زانستە جێبەجێکاریەکان و هاوشێوەکانیانەوە هەیە، ناکەوێتە ناو ئەم حەرامیەوە. (محمد الحسناوی)

[2] ئەمە لە سەردەمی دانانی کتێبەکە بوو، ئەو دەوڵەتانە بوون کە لە ساڵی ١٩٥٦ هێرشی سێقۆڵییان کردە سەر میسر، بەڵام ئێستا سەری دەوڵەتە ستەمکارە دەستدرێژکارەکان ئەمریکایە. (محمد الحسناوی)

٤-لەم بوارەدا ئەوەی لەسەر دەوڵەت و حکومەت جێبەجێ دەبێت، لەسەر کۆمەڵ(جماعة) و تاکەکانیش جێبەجێ دەبێت. هەموو کۆمپانیا، یان دامەزراوێکی دارایی، یان بازرگانی و هەموو تاکێك، ئەگەر هاوکاری لەگەڵ ئەو دەوڵەتانە بکات، جا هەر جۆرە هاوکارییەك بێت، ئەوە لە ئیسلام دەرچوە، پێچەوانەی فەرمانی خوایە، لە ئوممەتی ئیسلامی دەردەچێت، لە هەرکوێ بن زیان بە مسوڵمانان دەگەیەنێت.

ئەو بەڵێندەرانەش، کە خۆراك و شتە گرنگەکان بۆ سوپای ئەو دەوڵەتانە دەهێنن لەهەر کوێ بن، ئەو کرێکارانەی لە سەربازگەکانیان کاریان بۆ دەکەن، یان لە بەندەر و شوێنەکانی دیکە شتیان بۆ بار دەکەن؛ یان ئەو زانایانەی دین دەکەن بەپیشە، کە کۆمپانیاکانی داگیرکەران بەکاریان دەهێنن، تا لەکێشەکان رزگاریان بکەن.[1] ئەوانە ناپاکیی لە خوا و پێغەمبەرەکەی و ناپاکی لە مسوڵمانان و ناپاکی لەخۆیان دەکەن و، سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەی دەکەن بەدرێژایی ئەو ماوەیەی دەستی پارووییەك، یان خزمەتێك یان یارمەتیەك، یان فەتوایەکیان بۆ درێژ دەکەن!

ئیسلام لەسەر هەموو تاکێك و، هەموو دەستەیەك و، هەموو حکومەتێك و، هەموو دەوڵەتێك لە وڵاتێکی ئیسلامی پێویست دەکات، کە دژی ئەو فەتوا زۆرداره جیهاد بکات و تێبکۆشێت و، بەو رێگایەی بۆی دەکرێت، گورزی لێ بوەشێنێت. ئێمە لە حاڵەتی جەنگێکی بەردەوامداین لەگەڵیا، تا ئەو کاتەی واز لە دوژمنایەتی ئێمە و، دەستدرێژی لە هەموو زەوی دەهێنێت.

[1] هەروەك شێخ محمد نور-شێخ رواق الجبارتە لە ئەزهەر- کردی، کە بەرگریی لە داگیرکاریی ئیتاڵی بۆ لیبیا کرد و باسی دەستکەوتە شارستانیەکانی داگیرکەری کرد و، بەتوندی هێرشی کردە سەر سنوسیەکان کە لە لیبیا سەرکردایەتی جیهادی ئیسلامییان کرد.
(محمد الحسناوی)

ئەمەیــە وتەی ڕاشکاوی ڕوونی ئیسلام، وتەیەکی بەرز و دەنگدەرەوەیە، ڕێگای ڕزگاربونـان بـۆ دەکاتــەوە، ڕێگــای ئاشــتی بــۆ هــەموو مــرۆڤایەتی دەکێشــێت. ئاشتیەکی تەواو و گشتگیر، دوور لە ستەم و خراپەکاری و دوژمنکاریی.

بــەڵام چـۆن ئەم وتەیەی ئیسلام لە واقیعی ژیاندا دێتە دی؟ وەڵام ئەوەیە کە لە ڕەوشــی جیهانــیی ئێســتادا نایەتــە دی، مەگــەر ئومــەتی ئیسلامی دووهەنگاوی هاودەم هەڵبگرێت:

هــەنگاوی یەکــەم: گەڕانــەوە بــۆ حوکمــی ئیســلام لە ناو هەموو دەوڵەتێك لە دەوڵەتــەکانی و، هەڵێــنجانی یاســا و دەســتورەکان لــە شــەریعەتی ئیســلامی و، جێــبەجێکردنی بــنەما ڕەوشــتی و ئــابووری و کۆمەڵایەتــیە هەڵێنجراوەکانی ئەم شــەریعەتە و، داڕشــتنەوەی پرۆگــرامەکانی فێرکردن و پەروەردە و بەرنامەکانی لە سایەی بیرۆکەی ئیسلامی بۆ ژیان.

هــەنگاوی دووەم: ئەوەیە کە ئەو دەوڵەتانە لەژێر بەیداغی ئیسلامدا کۆببنەوە، کۆبونــەوە لــە بــواری سیاســەتی نــێودەوڵەتی و، لــە بــواری ئــابووری و، لە بواری جــەنگی.. کۆبونەوەکــە لەســەر ئــەو بناغەیە بێت کە یەکەم: داوای سەربەخۆیی و ئــازادیی تەواوی خۆی و هەموو خەڵکەکەی دەکات، جەنگێك دەبێت دژ بە هەموو دەســتدرێژکارێك بۆ سەر ئەم سەربەخۆییە، دووەمیش: دژی هەموو دەستدرێژکارێك و، هــەموو داگیرکــەرێك دەوەستێت، هەر جۆرێك بێت و لە هەر لایەکی ئەم زەویە بێت.

ئــەم بلۆکە هاوچەشن و چون یەکەیە، کە بۆی هەیە پەیداغێکی نوێ هەڵبکات، کــە بیرۆکــەی نوێــی مرۆڤایەتی دەنوێنێت و؛ دەبێتە ڕێنیشاندەرێك بۆ مرۆڤایەتیی گومڕای ئەشکەنجەداری بەدبەخت.

ئــەم بلۆکــە ســنورە هاوبەشــە لــە کــەنارەکانی (ئەتلەنــتی) تــا کــەنارەکانی (باســفیکی)[1] کــە مەراکش و تونس و، جەزائیر و لیبیا و، دۆڵی نیل و سوریا و،

---

[1] ئۆقیانووسی هێمن : (محمد الحسناوی)

لبنان و عێراق و، ئەردەن و دورگەی عەرەبی و، یەمەن و تورکیا و، ئێران و ئەفغانیستان و، پاکستان و ئەندەنوسیا لەخۆ دەگرێت.

ئەم بلۆکە کە ژمارەیان زیاد لە (٣٠٠) ملیۆن دانیشتوان دەبێت،[1] کە خاوەنی دەوڵەمەندترین سەرچاوەکانی نەوت و ماددە خامەکانن و، بە شوێنە ستراتیژیەکانیان دەسەڵاتیان بەسەر هاتوچۆی جیهاندا دەبێت.

ئەم بلۆکە دەتوانێ سەنگێك بۆ خۆی دابنێت، ئەگەریش لەچەك داماڵرابێت؛ دەتوانێت وا بکات هەریەك لە دوو بلۆکە ناکۆکەکان دوو جار بیربکەنەوە، پێش ئەوەی دەست بە جەنگ بکەن، کە تیایدا ئەو ناوچە فراوانە ببڕێت، کە بەربەستێکە لەنێوان هەردوو بلۆکەکە و پێك ناگەن، تەنها بە بڕینی ئەو ماوەیە نەبێت؛ چەندین جار بیر بکاتەوە پێش ئەوەی لەسەر سیاسەتە داگیرکاریە ستەمکارەکەی بەردەوام بێت لەم زەویە داماوە، بەر نەفرینی داگیرکەر کەوتووە.

ئەم بلۆکە هەموو ئەمانەی بەدەستە، ئەگەر پلەی وشیاری تیایدا گەیشتە ئاستێك، کە دژی پڕوپاگەندە درۆینەکان بوەستێت، ئەوانەی بانگخوازانی هەریەك لەو بلۆکانە پێی هەڵدەستن. ئەگەر ئەو بلۆکە توانی چۆن فەرمانڕەوا و چەوسێنەرەکانی ناچار بکات پەیڕەویی سیاسەتی ئیسلامی بێگەرد بکەن، ئەگەر ئابووری و تواناکانی خۆی ڕێکخست و لە داگیرکاریی ئابوری رزگاری کرد، کە بەهۆیەوە دەسەڵاتی دەبێت بەسەر فەرمانڕەوا و سەرمایەدارە چەوسێنەرەکان و، ئەوانەی گوێ بە نیشتمان، یان نەتەوە یان ئایین نادەن.

من بۆ گەلان دەنووسم نەك بۆ حکومەتەکان، بۆ جەماوەر دەنووسم، نەك بۆ چەوسێنەران، من بڕوام بە گەلان و جەماوەر هەیە لەو پارچە فراوانەی زەویدا. هۆکارەکانی لاوازی و جودایی هەرچی بێت، هۆکارەکانی فشار و خەفەکردن هەرچی بێت، پێویستە بانگخوازان بڕوایان بە گەلان لەدەست نەدەن؛ گەلانێك بیانەوێت دەتوانن ببنە هۆی سەرئێشە بۆ بەهێزەکان و هاوپەیمانەکانیان لە خەڵکی

---

[1] ئەمڕۆ ژمارەی موسڵمانان گەیشتە (٢٠٠٠) ملیۆن، چارەکی دانیشتوانی گۆی زەوی. (محمد الحسناوی)

ولآت. دەتوانن ئەوان و ئەوان دووچاری دەردی بەردەوام بکەن، لەگەڵیدا لە هەڵچون بەدور نابن، پشتیان لە شێوان و داڕوخان ناپارێزن.

کاتی ئەوە هاتووە گەلان سنورێك بۆ ئەو دەستە خراپەکارە دابنێن، ئەوەی فەرمانڕەوا و چەوسێنەرەکان ئەنجامی دەدەن؛ هەروا بڕیاری چارەنوسی خۆیان بەدەستی خۆیان بدەن و، هەموو دەستێك ببڕن، کە دەیەوێت یاری بە چارەنووسەکان بکات بۆ مەبەستێکی تایبەت، کە هیچی بۆ ئەو گەلانە تیا نیە.

فەڵەستین لەسەر قەسابخانەی پێشبڕکێی نێوان چەندماڵێکی دەسەڵاتداردا، لەدەست چوو، نەك لەبەر ئەوەی هێزەکانی نەتەوەی عەرەب-هەرچەند لاواز بن- نەیانتوانی بەرامبەر کۆمەڵە جولەکەیەك خۆڕاگرن. هەرچەند یارمەتییان لە بلۆکی شیوعی و بلۆکی سەرمایەداری بۆ بهاتایە، ئەگەر کۆمەڵەی گەلانی عەرەبی ئەو چالاکیەیان تیابوایە، کە چاوچنۆکیی چاوچنۆکان تێك بشکێنێت و، لەو دەستانە بدات کە یاریی پێدەکەن، هەرگیز ئەم کارەساتە رووی نەدەدا.

کارەساتەکە ئەو کاتە ڕویدا، کە بەیداغەکان پەرتەوازە بوون، بەیداغی نەتەوەیی لەرزۆك، وای کرد کە چاوچنۆکیی دەوڵەتەکان و ماڵە دەسەڵاتدارەکان، پایەی یەکەمیان هەبێت و وتەیان زاڵ بێت.

جا گەڕانەوە بۆ یەك بەیداغی ئیسلام تاکە ڕێگایەکە ماوە، ئەم بەیداغە نیشانە و مەدالیای رزگارییە. وتەی ئیسلام دوا وتەیە، کە مسوڵمانان بۆ ڕزگاری بانگهێشت دەکات، بەڵکو هەموو مرۆڤایەتی بۆ ئاسایش و ژیان بانگهێشت دەکات.

ناوەڕوك

بیرو باوەڕ و ژیان.......... ٥

سروشتی ئاشتی لە ئیسلامدا.......... ١١

ئاشتیی ویژدان.......... ٣٧

ژیربێژی و بیروباوەڕ.......... ٣٧

حەزەکان و پێویستیەکان (الأشواق والضرورات).......... ٤٢

گوناه و تەوبە.......... ٤٦

ئەرك بەسەرەدادان و توانا.......... ٥١

ئاسودەبون بە خوا.......... ٥٦

دابینکارەکان و دڵنیاییەکان(الضمانات والتامینات).......... ٦٠

ئاشتیی ناو ماڵ.......... ٦٥

بەستنی پەیوەندیەکی پیرۆز.......... ٦٥

تێکەڵی و بەدەرخستنی جوانی ئافرەت بۆ پیاوی بێگانە.......... ٦٩

سنورەکان.......... ٧٣

تەلاق.......... ٧٩

فرەژنی.......... ٨٥

هاوبەرپرسیاریی خێزانیی.......... ٩٢

ئاشتیی کۆمەڵگە.......... ٩٧

ویژدانی خۆشەویستی و بەزەیی.......... ٩٩

ئەدەبی دەرونی و کۆمەلایەتی.......... ١٠٣

هەستکردن بە هاوکاری و یارمەتیدان.......... ١٠٨

ئامانجە بەرزەکانی ژیان.......... ١١٢

سیستەمی فەرمانڕەوایی.......... ١١٧

دابینکاریەکانی دادگەریی یاسایی.......... ١٢١

دەستەبەری ئاسایش و سەلامەتی.......... ١٢٤

دەستەبەریەکانی گوزەرانی ژیان.......... ١٣٢

هاوسەنگیی کۆمەلایەتی.......... ١٣٦

دڵنیابون لە یاسا.......... ١٥١

ئاشتیی جیهان.......... ١٥٧

جیهاد لە پێناوی خودا ١٥٩
گیانی لێبوردەیی مرۆڤانە ١٦٦
ڕەگەزی ڕەوشت لە مامەڵە و هەڵسوکەوتدا ١٧٣
ئەی ئێستا؟ ١٨٧
لەسەر ڕۆخی تیاچوون ١٨٩
لە دووڕیاندا ڕێگادا ١٩٤
ڕێگای ڕزگاریی ٢٠٢
وتەی ئیسلام ٢٠٦

پەیڤێکی کۆتایی

دانیشتن و گوێگرتن لـە دانایـان و بیریـاران، تـام و چـێژێکی بێهاوتـای هەیـە. بەرهەمەکانیشیان لەدوای خۆیان بەهەمان شێوە.. هەرکـە دەسـتت پێکـرد، تـا کۆتایی ناتوانی دەستبەرداری بیت، هەست بە ماندوبون ناکەیت، واهەست دەکەیت خۆراکێکەو هەموو جەستەو گیانت داوای دەکات.. لەوانەیە هۆکاری ئەمە بۆ ئـەو هزرە فراوانە بگەڕێتەوە، کە پەروەردگاری بالآ پێی بەخشیون.. کە لە خزمەتیانـدا دەبیت، واهەست دەکەیت لەجیهانێکی بالآدایت، لەجیهانی پاك و بێگەردیـدایت، جیهانێك هەموی ڕاستی و پاکی و رونییە.

من بەش بەحاڵی خۆم ناتوانم وەسفی ئەو چێژە بکەم، کە لە خزمـەت ئـەو زانـا و بیریایانەدا هەستی پێدەکرێت، تـەنها دەتـوانم بڵـێم وەك چـیرۆکێك وایـە، لەگـەڵ هەڵدانەوەی هەر لاپەڕەیەك، تامەزرۆی لاپەڕەکەی دواتر دەبیـت، تـا کۆتـا بەشـی ناتوانیت دەستی لێ هەڵگریت، ئەوسا هەست بە ئاسـودەییەك دەکـەیت، کـە زۆر جیاوازە لە هەموو هەستەکانی دیکە.. ناخۆشترین کارەساتیش لەو کاتەدا ئەوەیە، کە لە سەرەنجامی چیرۆکەکە دابڕێیت.

(ئاشتی جیهانی و ئیسـلام) یەکێکـە لـە شـاکارەکانی بیریـاری مـەزنی جیهـانی ئیسلامی، مامۆستا (سید قطب)، خوا بە شەهیدی قەبوڵ بکات. تا نەیخوێنیتـەوە نازانیـت چـیە، چـونکە لەخوێندنەوەیـدا، تـام و چـێژێکی تایبـەتی هەیـە، لـە بیرلێکردنەوەیدا جیهانێکی فراوانی روناك هەیە، نوسەر زۆر لێبراوانە خـاڵ لەسـەر وشەکان دادەنێت و چەمکەکان ڕاست دەکاتـەوە و، گرێکوێرەکـان دەکاتـەوە، لـەو بڕوایەدام هەرکەسێك دەستی بە خوێندنەوەی چەند دێرێکی کردبێـت، تـا کۆتـایی دەستبەرداری نەبووە. وابزانم زۆربەی ئەوانەی خوێندویانەتەوە، بە کۆتـایی هـاتنی کتێبەکە تینویەتیان نەشکاوە، چونکە لەناخیاندا ئەو هەسـتە هـەبوە، کـە ئەمـە کۆتایی نیە!

هەتا پەروەردگاری دانا پەردەی لەسەر ئەو نهێنییە هەڵدایەوەو، دڵسۆزانێکی هاندا بۆ ئەوەی ئەو بەشەی بەناوی (والأن- ئەی ئێستا)، کە لە چاپی یەکەم و دووەمی کتێبەکەدا هەبووەو دوایی لێی لابراوە، بڵاوی بکەنەوەو بیخەنە بەردەستی خوێنەران، ئەگەرچی بەشێوەی نامیلکەیەکی جودا لە کتێبەکەش بوبێت.

بۆیە منیش وەك خوێنەرێکی ئەم کتێبە، هەستام بە وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی کوردی و بەشە لابراوەکەشم خستەوە سەری، بەو هیوایەی توانیبێتم هزر و تێڕوانینەکانی نوسەرم بە خوێنەرانی کوردزمان گەیاندبێت.

داواکاریشم پەروەردگاری بەخشندە لە هەڵەکانم ببورێت و بیخاتە تەرازووی چاکەکانمەوە و، بە بەرەکەتەکەی بەهرەوەرم بکات.

وەرگێڕ

٢٠٠٦/٣/٣٠